ŞTEFAN GĂITĂNARU

GRAMATICA ACTUALĂ A LIMBII ROMÂNE

Coperta: Ing. Ştefan Cotorogea

Tel. 048 / 21.44.11
ISBN: 973-97680-3-2

ŞTEFAN GĂITĂNARU

GRAMATICA ACTUALĂ A LIMBII ROMÂNE

*

MORFOLOGIA

EDITURA TEMPORA
1998

Dedic această carte profesorului meu,
Grigore Brâncuş

INTRODUCERE

Sarcina cea mai importantă a unei gramatici actuale este aceea de a aduce la zi cercetarea gramaticală, adică de a pune în dialog firesc argumentele vechi, perene, cu cele care au contribuit în ultimul timp la rezolvarea unor probleme complexe şi la o înţelegere modernă, ştiinţifică, a faptelor de limbă.

Au existat pentru aceasta o conjunctură favorabilă (apariţia unor lucrări importante: C. Dimitriu, 1994; G. Pană Dindelegan, 1994; Gh. Constantinescu-Dobridor, 1996; M. Avram, 1997; D. Irimia, 1997; D.D. Draşoveanu, 1997...) şi una nefavorabilă (needitarea de mai bine de trei decenii a *Gramaticii Academiei*, căreia, în principiu, îi revenea şi această finalitate).

Actualizarea nu s-a făcut dintr-o perspectivă neutră, care să presupună numai o anumită regie a argumentelor la care informaţia autorului, în mod inevitabil limitată, a avut acces, ci este şi o lucrare personală, cu o orientare definită, concretizată fie prin selecţia orientată a cercetării precedente, fie prin interpretările nou-propuse.

Se înţelege că această carte este deschisă şi, ori de câte ori informaţia şi interpretarea autorului vor suferi mutaţii importante, ea va trebui rescrisă. De aceea, se cuvin mulţumiri celor care vor transmite sugestiile şi criticile lor referitoare la noutăţile acestor pagini.

Ştefan Găitănaru

GENERALITĂȚI

Conform etimologiei (fr. *morphologie*, gr *.morphe*), morfologia a fost definită ca parte a gramaticii care studiază variațiile flexionare, flexiunea cuvintelor (Dimitriu, 1994, p.3; Guțu Romalo, 1985, p.86). Acest lucru este valabil dacă se ține cont de ambele tipuri de flexiune: sintetică şi analitică.

Dacă se înțelege că morfologia descrie regulile gramaticale după care se schimbă forma cuvintelor (Areguli privitoare la forma cuvintelor şi la modificările acesteia în vorbire@ - Bejan, 1995,p.11) se deduce că părțile de vorbire neflexibile rămân în afara acestei definiții, deoarece ele nu participă nici la flexiunea sintetică, nici, cu unele excepții, la cea analitică. În schimb, dacă se înțelege sintaxa ca studiul îmbinării succesive a cuvintelor, flexiunea analitică ce face parte din morfologie ar trebui concepută ca un sector al sintaxei.

Definirea morfologiei prin intermediul noțiunii *cuvânt* nu este adecvată, întrucât cuvântul însuşi are o structură morfe- matică sau participă la realizarea unei structuri morfematice.

Lingvistica structurală a reuşit să depăşească acest impas, punând bazele unor noțiuni noi: semnul lingvistic, fonemul, morfemul, semantemul...

Interesează în primul rând noțiunea de semn lingvistic care stă la baza celorlalte.

Concepând lingvistica drept patron al oricărei semiolo- gii, deoarece semnul lingvistic funcționează ca metalimbaj al celorlalte semne, Ferdinand de Saussure a creat teoria acestuia.

Semnul lingvistic a fost definit ca o unitate ce presupune existența a două planuri: un plan al semnificației, al sensului, decupat din mesajul care trebuie transmis (*signifié)*, şi un plan al formelor, al imaginii sonore prin care este transmis (*signifiant* - Saussure*,* 1982, p. 98: Ale signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique...@). Semnul lingvistic este expresia funcției semn, al unirii imaginii acustice cu conceptul (Aces deux éléments sont intimement unis et s`appellent l`un l`autre@- *Idem*, p. 99).

Morfemul este un semn lingvistic, deoarece prezența sensului este implicată: el este unitatea minimală înzestrată cu sens. Este de mai multe feluri, în funcție de diferitele aspecte ale sensului pe care le vehiculează. Se deosebeşte astfel în mod fundamental de fonem care intră în componența sa, constitu- indu-i configurația fonologică (implicându-se în specificul său sonor şi semantic, aşa încât orice schimbare a configurației sonore schimbă şi sensul).

Dificultatea de principiu în definirea morfologiei rezidă în faptul că la nivelul imediat superior sintaxa nu şi-a definit în mod univoc unitatea minimală: sintemul.

În unele studii de sintaxă se consideră că unitatea minimală de la acest nivel este sintagma, dar, în realitate, sintagma este rezultată din reunirea a două sinteme (Stati, a, 1967, p.125-126). Sintemul, ca şi fonemul, are un rol funcțional, el reprezentând funcția sintactică sau partea de propoziție.

Reluând, morfologia este partea gramaticii care studiază morfemele şi relațiile homeosintagmatice şi heterosintagmatice dintre ele, prin care se exprimă sintemul.

După cum se observă, pentru a înțelege definirea dome- niului morfologiei, este necesară şi definirea cuvântului, pentru că în funcție de acesta relațiile sunt homeosintagmatice (relații între morfeme în cadrul unui cuvânt) şi heterosintagmatice (reprezentând cuvinte diferite). Primele tipuri de relații definesc flexiunea sintetică, celelalte pe cea analitică.

1. Cuvântul. Deşi toată lumea care foloseşte cuvinte are certitudinea că ştie ce înseamnă noțiunea *cuvânt*, întrucât poate s-o intuiască, această noțiune nu a dobândit până acum din partea cercetătorilor decât definiții complementare contradictorii şi uneori contradictorii.

Stabilindu-se echivalența între flexiunea sintetică şi cea analitică de tipul *chanterai - voi cânta, foarte rar - rarisim* s-a considerat că secvențe de tipul *am cântat, voi cânta, pe masă, şi masă, foarte înalt etc.* sunt,de fapt, fiecare un singur cuvânt, auxiliarele, adverbele, prepozițiile şi conjuncțiile având statut de morfeme gramaticale, ca şi desinențele (Zugun, 1983, p. 56). Trebuie considerat că în mod evident *vom cânta* conține o structură mai

complexă decât *cântam* : *vom* are un morfem lexical al lui şi o desinenţă, cerând după el infinitivul prezent, pe când *cântam* are un morfem lexical *cânt-*, un sufix specific imperfectului, *-a-,* şi o desinenţă,*-m.* Având în vedere cele două structuri, este imposibil să se considere că *vom* este morfem gramatical de felul lui *-m* din *cântam*. Acest lucru nu este posibil nici atunci când se caută un paralelism accidental: *eu am cântat - eu cântam (am* din *am cântat* n-are regim similar cu *-am* din *cântam*).

Situaţia cea mai hazardată a teoriei amintite este aceea de a încadra prepoziţiile şi conjuncţiile (ca şi articolele) în clasa morfemelor gramaticale. Într-un exemplu ca *Moare de foame şi de sete, -e* din *moare, de (*cauzalitate*) şi (*asociere*)* sunt introduse în aceeaşi clasă, întrucât au un sens supralexical: *de foame* este, aşadar, un singur cuvânt, ca şi secvenţa *şi de sete.* Dar aceasta înseamnă că prepoziţiile, conjuncţiile ,articolele*,* dobândind statut de morfeme gramaticale, nu mai sunt părţi de vorbire. Este noutatea teoriei despre cuvânt a lui Petru Zugun care reduce numărul tradiţional al părţilor de vorbire la şapte,anulând valoarea de cuvânt a claselor în discuţie. În realitate, într-o secvenţă ca *deasupra oraşului , deasupra* nu este morfem gramatical care exprimă genitivul, ci este un morfem funcţional care cere genitivul, exprimat prin desinenţa *-lui*.

Teoria respectivă se bazează pe criteriul comparaţiei cu alte limbi, conform căruia se acordă valoare monolexematică construcţiilor care corespund, în alte limbi, unor formaţii sintetice (Stati, *b*, 1967, p. 55). El este completat în cele din urmă cu criteriul sintactic, după care cuvântul se confundă cu partea de propoziţie.

Dintre toate celelalte criterii (ortografic, distributiv, comparativ-semantic, al independenţei duble, al glosării...) o importanţă deosebită trebuie acordată primului, în funcţie de care s-a elaborat definiţia ortografică a cuvântului. În 1964, Robert Hall, în *Introductory Linguistics,* a arătat că delimitarea şi definirea cuvintelor trebuie să ţină seama de pauzele grafice. Cuvântul este secvenţa grafică (sonoră) cuprinsă între două pauze. Conform acesteia, *am* şi *cântat* din secvenţa *am cântat* sunt cuvinte diferite, întrucât sunt despărţite în scris prin pauze. (Trebuie considerate cuvinte diferite, în cazul particular al limbii române şi cuvintele aflate în eliziune şi sinereză: *m-* din *m-am dus* şi *te-* din *te-ai gândit).*

Deşi i s-au adus deseori critici, teoria lui Robert Hall rămâne valabilă întrucât ea se bazează pe un principiu fundamental: adoptă în definirea cuvântului numai planul formei (inspirată probabil din descriptivismul american), planul semnificaţiilor rămânând implicat în definirea semnului lingvistic. Aşadar, secvenţa *am cântat* constituie un singur semn lingvistic, dotat cu semnul lexical *IcântI* , dar conţine două cuvinte, *am* şi *cântat*, delimitate obligatoriu prin pauze grafice şi, facultativ, prin pauze în fluxul sonor al pronunţării. În mod similar, secvenţa *băiatul,* deşi cuprinde două părţi de vorbire (substantiv şi articol), constituie un singur cuvânt. Substantivele, adjectivele etc. compuse sunt cuvinte compuse, iar locuţiunile şi expresiile, cum se va vedea şi din teoria morfemului, sunt grupări de cuvinte: constituie un singur semn lingvistic, dar nu au statut monolexematic (cf. şi Stati, *op.cit.* p.57).

*2. Morfemul***.** Istoricul noţiunii de morfem începe cu anul 1880 când Baudouin de Courtenay a folosit în lucrările sale termenul de *morfem* , definindu-l ca secvenţă fonică minimală dotată cu sens, parte componentă a cuvântului. În această accepţie, morfemul se deosebeşte de fonem care va fi definit ca o clasă de sunete cu elemente neînvestite cu sens, având numai capacitatea funcţională de a diferenţia semantic secvenţele fonice.

Baudouin de Courtenay defineşte morfemul nu ca o clasă de secvenţe minimale, ci ca pe o secvenţă concretă, aflată în componenţa cuvântului şi dotată cu sens lexical sau gramatical.

În 1921, în studiul său *Le langage,* J. Vendryes face distincţia între *morfem* ca unitate sonoră minimală dotată cu sens gramatical şi *semantem* (unitate sonoră minimală dotată cu sens lexical). Semantemul conţine în semnificaţiile sale informaţii despre realitate, în timp ce morfemul exprimă raporturile care se stabilesc între semanteme în procesul comunicării.

Analizând simultan o familie de cuvinte şi o paradigmă (*donner, je donne, tu donnais, la donation, les donateurs, au donataire...)* el desemnează elementul comun *don-* ca fiind semantem, în timp ce toate celelalte elemente sunt morfeme. În rândul acestora el pune şi alternanţele fonetice şi, de asemenea, accentul.

Mergând pe linia tradiției franceze, André Martinet păstrează distincția între semanteme şi morfeme, termenul generic fiind acela de *monem.* Deşi manifestă reținere față de considerarea elementelor suprasegmentale (accent, intonație, topică), Martinet arată că uneori distincția *segmental - suprasegmental* nu este pentru limba franceză tranşantă (se dă exemplul intonației interogative, care se manifestă fie prin inversiune, fie segmental prin secvența *est-ce que).*

Un pas important în evoluția noțiunii de morfem l-a făcut şcoala descriptivistă americană (Bloomfield, Harris), care a demonstrat că morfemul nu desemnează o unitate biplană concretă, ci o clasă de astfel de unități, stabilind deosebirea dintre morfem şi alomorf, după modelul distincției fonem-alofon. Prima operație prin care se ajunge la constituirea clasei este cea a segmentării unui text în componentele minimale semnificative, variabile. Urmează reducerea variantelor la invariante. Procesul se produce în felul următor. Fie propoziția *Pe holuri vedem scaune şi fotolii* . Prin segmentare se obțin alomorfele funcționale *pe, şi* , alomorfele lexicale *hol-, scaun-, fotoli-, ved-* şi alomorfele gramaticale *-uri, -e, -em şi -i.* În urma segmentării, s-a obținut un număr de variante. Operația urmă- toare este reducerea variantelor la invariante.

Harris consideră că două sunt proprietățile pe baza cărora are loc această reducere: semnificația similară şi, deşi nu în toate cazurile, distribuția complementară. Analizând inventarul de variabile obținut prin segmentarea anterioară, se observă că o parte dintre ele (*-e,-i,-uri)* prezintă aceeaşi semnificație gramaticală: *neutru plural*. Dacă se segmentează un număr suficient de texte, se poate ajunge la inventarul complet de alomorfe prin care se manifestă morfemul *neutru plural* în limba română. Dacă se continuă reducerea, se observă că *hol-, scaun-, fotoli-* sunt morfeme lexicale, care au în plus sensurile gramaticale *substantiv, neutru.* În mod similar se pot obține alomorfele gramaticale pentru feminin plural (*-e,-i,-uri,-le)*, pentru masculin plural (*-i)* şi pentru fiecare categorie gramaticală.

2.1. Clasificarea morfemelor în limba română. Pentru o clasificare exactă a morfemelor limbii române trebuie avut în vedere specificul ei flexionar. Astfel, există părți de vorbire care prezintă flexiune sintetică, analitică sau sunt neflexibile. Prepo- zițiile, conjuncțiile şi interjecțiile sunt complet neflexibile (formele *haidem, haideți* de la interjecții, fiind singulare, nu pot fi considerate o flexiune). Clasa adverbului, deşi în mod constant este trecută în rândul părților de vorbire neflexibile, conține un număr mare de elemente care au flexiunea analitică a gradelor de comparație. Clasa adjectivelor prezintă şi flexiune sintetică şi analitică, dar şi adjective care n-au nici un fel de flexiune. Sub aspectul flexiunii există, aşadar, cuvinte complet neflexibile, cuvinte cu flexiune sintetică, cu flexiune analitică şi cuvinte care au deopotrivă şi flexiune analitică şi sintetică. Clasificarea tradițională în morfeme lexicale (radical, rădăcina cuvântului) şi morfeme gramaticale (desinențe) este insuficientă din punctul de vedere al limbii române.

Există patru tipuri de morfeme: *lexeme, afixe, flective şi functive*.

Morfemele lexicale (*lexemele*) sunt sub aspectul formei de patru feluri: simple (primare şi derivate), compuse (*suprale- xeme*) şi locuțiuni (*paralexeme*).

Morfemele derivative (*afixele*) sunt de două feluri: lexicale (cele care intră în componența cuvintelor derivate) şi gramaticale (cele care formează temele unor categorii gramati- cale, fiind specifice acestora: de exemplu, imperfectul se formează cu alomorfele *-a-* şi *-ea-*, mai mult ca perfectul cu *-se-, sese-* şi *-ră-...).*

Flectivele (aşa-zisele morfeme gramaticale) sunt sintetice (desinențele) şi analitice (auxiliarele, semiadverbele etc.).

Morfemele funcționale (*functivele*) au un sens lexical abstract, relațional, apropiat de cel gramatical, fapt care a generat ideea asemantismului lor. Din teoria lui Petru Zugun se poate observa că articolele se grupează de regulă cu substantivul, conjuncțiile cu verbul, iar prepozițiile cu ambele părți de vorbire care constituie centrul grupului nominal sau verbal.

*2.2.Relațiile dintre morfeme***.** Există, după modelul logicii, trei tipuri de relații fundamentale în limbă.

2.2.1. Relația de interdependență în care ambii termeni angajați se presupun cu necesitate reciproc. Este relația fundamentală în limbă, deoarece prin ea se defineşte natura duală a semnului lingvistic, constituind conținutul funcției semn.

La nivelul expresiei, interdependența se întâlnește în relația vocală - silabă, vocală - cuvînt.

La nivel morfologic, în flexiunea substantivului, spre exemplu, morfemul de gen îl presupune cu necesitate pe cel de caz, la pronume (sau verb) persoana presupune numărul şi invers, modul presupune diateza şi invers.

La nivel sintactic relația de interdependență este fundamentală în constituirea comunicării, deoarece ea este cea care generează sintagma principală (cea dintre subiect şi predicat), indispensabilă propoziției.

2.2.2. Relația de dependență se întâlneşte atunci când un element îl presupune pe celălalt, nu şi invers. Este relația tipică între lexeme şi flective: toate flectivele presupun un lexem căruia să i se ataşeze, nu toate lexemele au însă flective (cele neflexibile).

Relațiile de interdependență şi dependență presupun în continuare analiza felului în care unele morfeme apar sau se distribuie în raport cu celelalte, conducînd la descrierea contextelor diagnostice. Această operație foloseşte ca metodă de lucru analiza distributivă, cunoscându-se trei tipuri de distribuție:

- *Distribuția complementară*, fundamentală în definirea alomorfelor. Ea caracterizează două elemente care reprezintă acelaşi invariant, întrucât nu pot apărea ambele într-un context, ocurența unuia excluzând-o pe a celuilalt. De exemplu, dacă se iau alomorfele morfemului de feminin plural *(-e,-i,-uri,-le)* se constată că ele se completează reciproc, adică la unele substantive feminine pluralul este în *-e*, la altele în *-i,* respectiv *-uri,-le,* aşa încât, împreună, acoperă toate femininele la plural. Este tipul de distribuție ideal, care exclude omonimiile morfe- matice. Însă idealul este rareori atins în limbajele naturale. Astfel, chiar în exemplele date, se poate observa că nu toate flectivele de feminin plural se exclud. Avem în consecință: *coale -coli, roate-roți, vremi-vremuri* sau, la neutre*, hotele-hoteluri, chibrite-chibrituri.*

Un astfel de raport este de *variație liberă.*

- *Distribuția contrastivă* este fundamentală, operând nu distingerea alomorfelor în cadrul claselor morfologice, ci a acestora din urmă între ele. Ea realizează contrastul necesar între morfeme (singular - plural, imperfect - perfectul simplu...). De exemplu, la morfemul *cînta* pot apărea pe de o parte flecti- vele *-m,-i,-ι*, dar şi *-i,-şi, ι*, relația dintre prima grupă şi cea de-a doua realizând diferența, contrastul formal şi semantic dintre imperfect şi perfectul simplu.

Se poate observa din exemplele de mai sus că raportul de variație liberă, întrucât presupune existența unor alomorfe ale aceluiaşi morfem, lipsit fiind de elementul contrastiv, nu aparține distribuției contrastive.

- *Distribuția defectivă* este distribuția prin care se încalcă şi mai mult principiul ocurenței ideale, aceea ca flectivele să facă diferența între categorii morfologice. De exemplu, unui feminin singular *-ă* îi corespund la plural *-e* şi *-i (casă-case, uşă-uşi)*. Dacă situația s-ar opri aici, femininul singular ar fi definibil formal prin *-ă*, iar pluralul prin alomorfele *-e* şi *-i.* Dar şi aici intervine defectul: *-ă* se întâlneşte şi la masculinul singular *(tată, papă, popă, vodă...)* şi la neutrul plural *(ouă).* În sens invers*, -e* se întâlneşte şi la masculinul singular (*frate, perete, fluture...)* şi la neutrul plural (*scaune, avioane, chibrite*). Altfel spus, *-ă* apare şi acolo unde *-e* nu apare şi invers, de unde dificultatea alomorfelor respective în a se constitui ca trăsături distinctive ale unor morfeme.

2.2.3. Relația de independență sau *de constelație* se întâlneşte atunci când două sau mai multe elemente nu se presupun reciproc. Este, de exemplu, relația dintre lexemele adverbiale şi flextivele de gen, număr şi caz.

*3. Locul limbii române în clasificarea tipologică a limbilor***.** Conform cercetărilor întreprinse în sec. al XIX-lea (Fr. şi A. Schlegel, W. von Humboldt, A. Schleicher, H. Steinthal, Fr. Misteli...) s-a ajuns la concluzia că pot fi delimitate patru tipuri principale de limbi: izolante, aglutinante, flexionare şi polisintetice.

Limbile izolante sau amorfe (chineza, vietnameza, tibetana, limbile suedeze şi parțial engleza) se caracterizează prin invariabilitatea cuvintelor care nu se declină şi nu se conjugă, lipsind afixele gramaticale. În schimb există particule auxiliare şi afixe lexicale. Formele cuvintelor nu exprimă raporturi sintactice, propoziția fiind un şir de rădăcini sau teme fixe (Vraciu, 1980, p. 267). Părțile de vorbire nu se diferențiază între ele, neexistând deosebiri tipice

între cuvinte după cum exprimă obiecte, însuşiri sau acţiuni. Relaţiile sintactice se realizează prin topică, prin intonaţie şi prin folosirea cu rol de auxiliar a unor cuvinte rădăcini.

Limbile aglutinante (limbile turcice, mongolice, fino-ugriene, japoneza, armeana...) se caracterizează printr-o coezi- une imperfectă, instabilă, între afixele lexicale şi gramaticale. Morfemele nu prezintă alternanţe (nu se schimbă niciodată), iar morfemele afixe se ataşează mecanic morfemelor mai generale, fie prin prefixare, fie prin sufixare, regula fiind ca fiecare afix să aibă o singură valoare, aşa încât fiecare valoare gramaticală să fie exprimată întotdeauna prin acelaţi afix.

Limbile flexionare au proprietatea de a modifica structu- ra internă a morfemelor, apărând cuvinte noi prin fenomenul numit flexiune internă (engl. : *man- men, foot- feet;* germ*.: Handel-Händel).* Afixele pot exprima fiecare mai multe sensuri gramaticale, fiind mult mai strâns legate de morfemele tematice Unele limbi au flexiune sintetică (greaca, latina sanscrita, slava veche, armeana veche, lituana, germana, rusa...), altele sunt pre- ponderent analitice (limbile romanice, neoindiene, engleza, neo- greaca, daneza, bulgara...). Cele mai multe dintre acestea prezin- tă şi fenomene analitice.

In flexiunea sintetică, valorile gramaticale nu depăşesc limitele cuvântului, în timp ce în flexiunea analitică se apelează la morfeme auxiliare ce constituie alte cuvinte.

Limbile polisintetice (amerindiene) exprimă funcţiile sintactice (complementele direct , indirect şi circumstanţial) nu prin cuvinte-părţi de propoziţie, ci prin afixe ataşate formei verbale a predicatului (uneori chiar substantivele sau chiar subiectul poate fi incorporat în forma verbală a predicatului).

*1.4. Tipuri de flexiune***.** În funcţie de modalitatea în care se exprimă valorile gramaticale, există multe tipuri de flexiune.

Flexiunea analitică este o modalitate de a exprima raporturile gramaticale prin cuvinte diferite. În limba latină, de exemplu, structurile analitice se formează de la tema perfectului (participiul perfect), cu ajutorul auxiliarului *a fi: laudatus sum, laudatus eram, laudatus ero*... În limba română, analitic se formează perfectul compus, viitorul indicativ, condiţionalul, gradele de comparaţie ale adjectivelor şi adverbelor, diateza pasivă în întregime etc.

Flexiunea sintetică este modalitatea de a exprima raporturile gramaticale cu ajutorul afixelor tematice şi al desinenţelor ataşate lexemelor cu care formează un singur cuvânt. Ca exemple se pot da flexiunea cazuală şi conjugarea de la tema prezentului ,în latină, sau exprimarea genului şi numărului la substantive şi adjective în română. Imperfectul latinesc, spre exemplu, se formează de la tema prezentului (*canta-)* cu afixul caracteristic imperfectului -ba- şi desinenţele -*m,-s,-t,-mus,-tis,-nt (cantabam, cantabas, cantabat...).* Un exemplu similar poate fi dat şi pentru limba română: tema prezentului (*cânt*-), afixul imperfectului -*a*- şi desinenţele -*m, -i, -ι... (cântam, cântai, cântă*...).

Flexiune analitică şi sintetică formează ceea ce se numeşte flexiune externă (în raport cu lexemul).

Flexiunea internă se referă la sistemul alternanţelor vocalice şi consonantice din interiorul lexemului, acestea fiind învestite cu sens gramatical. În limba română nu se poate vorbi de exprimarea unei categorii gramaticale numai prin alternanţă, ca în engleză, de exemplu (*sang-sing, foot-feet...*). În secvenţe ca *mic- mici (mi∅), rac-raci (ra∅*) nu avem de-a face cu flexiune internă, întrucât este angajat ultimul fonem al lexemului, mai exact, rolul de morfem gramatical este îndeplinit nu de fonemul integral, ci de trăsătura distictivă dintre *c* şi *∅.*

Flexiunea supletivă este modalitatea de a exprima raporturile gramaticale nu numai prin desinenţe diferite, ci şi prin lexeme diferite (modificarea totală acestuia). De exemplu: *sunt, eşti, eram, fusei...; eu, mie, mine...*

SUBSTANTIVUL

1. Definiția

Definiția substantivului, ca şi a celorlalte părți de vorbire, comportă mai multe aspecte, în funcție de nivelurile limbii.

1.1. Definiția semantică. Substantivul exprimă noțiunea în ambele sale laturi: conținutul şi sfera (Toşa, 1983, p. 34-35, Coja, 1967, p. 83).

Noțiunea este o formă de reflectare a obiectelor realității în procesul de cunoaştere. Aceste obiecte pot fi concrete (percepute prin simțuri) şi abstracte: ființe, lucruri, fenomene, acțiuni, stări, însuşiri, relații (*Gramatica,I*, l966,p.55).

Abstragerea notelor comune în conținutul noțiunii transformă însuşirile (care, ca atribuiri sunt adjective: cf. Vasiliu, 1990,p.18) şi acțiunile (care sunt verbe) în substantive.

Sunt mai multe procedee de substantivizare (Pană Din- delegan, 1992,p. 25-35; sau 1988,p. 5-8).

1.2. Definiția morfologică. Substantivul este partea de vorbire flexibilă, de un anumit gen, care-şi schimbă forma în funcție de număr, caz şi determinare.

1.3. Definiția sintactică. Este centrul grupului nominal, după cum verbul este centrul grupului verbal (Wald, 1967, p. 80; Florea, 1983, p. 28). Poate îndeplini toate funcțiile sintactice specifice numelui: subiect, nume predicativ, atribut, apoziție, element predicativ suplimentar, complement.

Definiția tradițională a substantivului a fost supusă mai multor critici, fiecare parte din componența definiens-ului acesteia fiind contestată.

Expresia *parte de vorbire*, s-a arătat, este nepotrivită să exprime genul proxim, întrucât părți (segmente) de vorbire pot fi fonemul, silaba, morfemul, dar şi propoziția şi fraza (Toşa, 1983, p.33): AEste evident că genul proxim *parte de vorbire* din definiția substantivului (şi a celorlalte clase de cuvinte: articol, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție) este prea larg, are o sferă noțională puțin proximă@ (*Ibidem*). În consecință, sintagma *parte de vorbire* Aeste o eroare gramaticală milenară@ (*Idem*, p.32), existând ca atare în multe limbi: *mere logou, partes orationis, parties du discours, parts of speech, parti del discorso...*

În locul ei s-a adoptat noțiunea *cuvânt*: ASubstantivul e cuvântul care...@ (*Idem*, p.33). Într-adevăr, *cuvânt* e o expresie propie (=mai apropiată), însă proximitatea se calculează în funcție de caracterul operațional. Or, chiar dacă nu se ține cont de faptul că însuşi cuvântul a fost nesatisfăcător definit de lingvişti, trebuie precizat că nu toate erorile au şansa de a deveni milenare. Astfel, cel puțin pentru limba română, *cuvânt* nu se poate constitui în genul proxim al substantivului. În primul rând, pentru că se poate întâmpla ca un singur cuvânt *(băiatul*) să conțină două părți de vorbire: un substantiv şi un articol. În al doilea rând, un singur substantiv *(Marea Neagră, Curtea de Argeş)* , compus, desigur, poate fi format din două sau mai multe cuvinte.

Expresia *parte de vorbire* poate totuşi, în ciuda acestei demonstrații, funcționa în definiția substantivului, deoarece este urmată de diferența specifică ce-i limitează sensul, aşa încât nu există pericolul invocat.

A fost negată, de asemenea, oportunitatea termenului *denumeşte* considerându-se că Araportează clasa cuvintelor substantive la clasa realului@ (*Ibidem*), transformând morfologia într-un fragment de ontologie. A fost preferat *exprimă* întrucât Avalorifică relația semnului-substantiv cu gândirea@(*Ibidem*).

Nici al treilea element al definiens-ului n-a fost considerat adecvat: @Nici în sens filozofic, nici în sens strict gramatical, nici chiar în sensul general din română, termenul *obiecte* nu acoperă bine masa substantivelor@ (*Idem*, p. 32) şi nu se poate constitui în diferență specifică. Analizându-se sensul filozofic (obiect al cunoaşterii aflat în afara eu-lui), gramatical (*obiect* = complement) şi cel comun (*obiect* = lucru,corp) se ajunge la concluzia că Atermenul *obiect* are un sens fie prea larg, fie confuz, fie prea restrâns în diferența specifică a substan- tivului@ (*Ibidem*). De aceea s-a preferat *noțiune*, făcându-se distincția că, în timp ce alte clase de cuvinte noționale (verbul, adverbul, adjectivul) exprimă Anote din conținutul noțional@, substantivul

exprimă noțiunea sub cele două aspecte ale sale: conținutul şi sfera (*Idem*, p.34).

Nu este de mirare , într-o astfel de diversitate de aspecte, că unele studii evită definiția semantică, realizând-o numai pe cea gramaticală,cu cele două aspecte ale sale: morfologic (flexiunea în raport cu genul, numărul, cazul şi determinarea) şi sintactic (alcătuirea împreună cu verbul a unui enunț, fiind cerut de ocurența în comunicare a adjectivului) (Guțu Romalo, 1985, p. 110).

1.4. Definiția contextuală a substantivului a fost formulată în mai multe variante, în mare parte asemănătoare.

1.4.1. Mai întâi s-a considerat că ASe numeşte substantiv orice secvență minimală care poate fi admisă de cel puțin unul din contextele *[S_1 - S_2]* din clasa *I* sau de cel puțin câte unul din subclasele de contexte $I=_1$, $I=_2$, $I=_3$ (Diaconescu, 1967, p. 240).

Ulterior (Diaconescu, 1970, p. 71-72), deşi simbolizat altfel (A, A=, B, C), contextul a fost descris în mod similar:

I.A. *acest* ~ #
această ~ #
acestui ~ #
acestei ~ #
aceşti ~ #
aceste ~ #
acestor ~ #

II.A= # ~ acesta	*B. # ~ meu*	*C. # ~ scump*
# ~ aceasta	*# ~ mea*	*# ~ scumpă*
# ~ acestuia	*# ~ mei*	*# ~ scumpi*
# ~ acesteia	*# ~ mele*	*# ~ scumpe*
# ~ aceştia		
# ~ acestea		
# ~ acestora		

Ceea ce poate fi rescris sub forma *$A\omega$ (A= ϖ B ϖ C).*

Intersecția contextelor *A=, B, C* a fost necesară, deoarece fiecare poate accepta şi elementele altor părți de vorbire (A=: *vine acesta, asupra acestuia, datorită acestora*; B: *deasupra mea; C: este scump* etc.), dar numai substantivele pot apărea şi în A=, şi în B şi în C.

O primă obiecție vizează termenul *secvență semnificativă minimală*, specializat pentru morfem, din care s-ar putea deduce că substantivele compuse de tipul *locotenent-colonel*, *apă oxigenată etc.* n-ar fi acceptate, când în realitate sunt: *acest locotenent- colonel, această apă oxigenată*... Se înțelege că în cazul în care secvența fonologică nu e minimală, măcar sensul trebuia să fie minimal, aşa încât şi teoretic, şi practic să fie presupuse şi substantivele compuse. Dar aceasta înseamnă că valența poate fi satisfăcută şi de altă parte de vorbire compusă. Expresii de tipul *aceste trei sute (de oameni), aceste două treimi*... anulează astfel caracterul diagnostic al contextului de tipul A, întrucât în gramaticile limbii române *trei sute, două treimi*... sunt numerale compuse, nu substantive compuse.

Este adevărat că se întâlnesc uneori formulări de tipul *numeral cu valoare de substantiv* (Avram, 1997, p. 349) sau *numeral substantival*, dar despre substantivizarea numeralului se poate vorbi numai în cazul conversiunii (cf. şi Pană Dindelegan, 1992, p. 30). Ele țin de tendința gramaticienilor de a integra numeralul în alte clase morfologice şi nu de rigoarea metodologică: numeralul are, cum se va vedea mai jos, un context diagnostic al său, în care

elementele nici unei clase morfologice nu pot să apară, aşa încât dezintegrarea sa ca parte de vorbire este lipsită de motivaţie.

A doua obiecţie scoate în evidenţă faptul că şi partea complementară (A=ϖBϖC) nu-şi păstrează caracterul diagnostic, dacă se au în vedere enunţuri de tipul *cunosc dedesubtul acesta al problemei; Dedesubtul meu locuieşte...; Am descoperit dedesubtul presupus al problemei*. Se observă că *dedesubtul,* deşi satisface câte unul din contextele propuse, este, în al doilea exemplu, prepoziţie a genitivului, nu substantiv.

1.4.2. A doua definiţie contextuală a substantivului a fost formulată astfel AO formă oarecare aparţine clasei substantivului, dacă şi numai dacă ea satisface: a) contextul clasei S_1 = ~ *(oarecare); sau b)* S_2 = *~(acest, această, aceşti, aceste); sau c)* cel puţin un context al clasei S_3 = ~ (*acesta, aceasta, acestuia, acesteia, acestea, acestora)* (Ionescu, *1992, p.146).* Simbolic, se poate rescrie: S_1 ω (S_1 ϖ S_2) ω S_3.

Contextul nou-propus nu are, în prima parte, un caracter dinamic, ceea ce înseamnă că expresiile realizate nu pot intra ca atare, libere, în nici o propoziţie a limbii române. Astfel, se consideră validă expresia *carte oarecare*, dar ea nu poate fi întâlnită decât cu adaosul obligatoriu *o*: *o carte oarecare*.

Fiind alcătuit din trei elemente disjuncte, înseamnă, de fapt, că realizarea unei valenţe a unui singur context este suficientă pentru a se dovedi apartenenţa la substantiv. Astfel, poziţia *~ (oarecare*) este satisfăcută de *un: un oarecare*, de unde se deduce că *un* este substantiv (Adeoarece definiţia are formă disjunctivă nu este nevoie ca testul să fie continuat@: *Ibidem).*

În mod similar se întâmplă dacă se satisface numai valenţa S_3: *înaintea acestuia, datorită acestora.*

Se deduce că, nefiind bine construită, această variantă a contextului este departe de a avea un caracter diagnostic.

1.4.3. O variantă mai simplă poate fi construită astfel:

a. un ~ #
b. o ~ #
c. nişte ~ #
d. trei ~ #

Valenţa liberă implică o restricţie: A sunt substantive expresiile care satisfac numai *a*, numai *b* sau numai *c@*. Acestea sunt substantivele *singularia* sau *pluralia tantum* care apar în expresii de tipul *un curaj, o nerăbdare, nişte aur.*

În cazul în care satisfac două sau trei dintre valenţele *a, b, c*, trebuie să satisfacă şi pe *d: un copil, nişte copii, trei copii.* Conform acestei structuri, nu sunt substantive *un altul, o alta; un oarecare, o oarecare, nişte oarecare,* pentru că nu acceptă **trei alţii, *trei oarecare*... În schimb, substantivele aparţinând genului comun se comportă conform statutului lor morfologic: *un pierde-vară, o pierde-vară, nişte pierde-vară, trei pierde-vară*...

Valenţele de singular realizează expresiile *o sută, un milion, trei sute...* care în ansamblu sunt numerale; în structura internă a expresiilor astfel formate, ele sunt însă componente substantivale ale numeralelor compuse, după cum se poate deduce şi din existenţa secvenţelor *nişte sute, nişte milioane*...

1.4.4. Problema care rămâne în discuţie este cea a substantivelor proprii cărora, în studiile de până acum, nu li s-a descris contextul diagnostic, poate pentru că structurile realizate prin determinare nu sunt revelatorii.

Numele proprii realizează ele însele determinarea referenţială, intrând, ca şi pronumele personale de persoana I şi a II-a, în categoria ambreiorilor, care suprapun conceptul obiectului real. Prin urmare, expresii de tipul *acest Vasile, această Maria, aceşti Ioneşti (*Ionescu,1992, p. 148) sunt greşit formate, aplicându-se substantivelor proprii tratamentul celor comune. Sunt mai mulţi Vasile, dintre care este determinat *acesta.* Dar, în mod firesc, nu se realizează expresia *acest Vasile* (care acesta?), ci *Vasile Popescu*, spre exemplu.

S-ar putea realiza *un Vasile* şi, întrucât idealul semiotic al numelui propriu este unicitatea, s-ar aplica transformarea de suprimare a lui *un*, fără deficit semantic. Nu aceasta este însă modalitatea construirii unui context diagnostic, metodele distri- buţionale cerând realizarea concretă cel puţin a unei

secvenţe componente.

În structurile limbii, este specifică numelor proprii apoziţia denominativă, realizată prin apozemele facultative *numit, zis, poreclit, intitulat, cu numele, cu titlul...* Dacă se simbolizează mulţimea apozemelor denominative prin A, contextul diagnostic al numelor proprii este următorul: *un (o, nişte) S A ~ #,* în conformitate cu care se realizează expresii de tipul: *un băiat numit Vasile, o carte intitulată APădurea spânzuraţilor@, nişte munţi numiţi Munţii Carpaţi...*

Transformarea de suprimare a contextului s-ar putea efectua şi de această dată fără deficit semantic: *Am vorbit cu (un băiat numit) Vasile; Am văzut (nişte munţi numiţi) Munţii Carpaţi.*

Întrucât sunt suficiente diferenţe între substantivele comune şi proprii, este firesc să rămână diferite contextele lor diagnostice, mai ales că un context în maniera celui al numelor proprii nu se poate face pentru cele comune decât cu implicarea metalimbajului, la care se adaugă imposibilitatea invocării transformării de suprimare: *Acesta este (un obiect denumit) scaun; Am vizitat (un obiect denumit) casă: Acesta este un scaun; Aceasta este o casă.*

2.Clasificarea

Se face în funcţie de forma, sensul şi tipul flexionar.

2.1. După formă, substantivele pot fi simple, compuse şi locuţiuni substantivale.

2.1.1. Substantivele simple sunt alcătuite în mod obligatoriu din morfeme lexicale (şi gramaticale) şi, facultativ, din morfeme derivative (prefixe, sufixe, prefixoide şi sufixoide).

2.1.1.1. Derivarea cu prefixe cunoaşte numai 4 prefixe exclusiv substantivale, celelalte 70 având următoarea repartizare: 23 (şi adjectivale), 40 (adjectivale şi verbale), 7 (şi verbale) (*Formarea,II,*1978,p.278).

Tot simple sunt şi derivatele cu prefixe scrise cu cratimă, fie că scrierea se conformează normei literare, fie că este stilistic determinată: *super-vedetă, super-star, ex-ministru, ex-deputat, non-eu, non-beligeranţă, non-intervenţie, non-valoare, non-sens...*

2.1.1.2. Derivarea cu sufixe. În clasificarea gramaticală, sufixele substantivale sunt cele mai numeroase. Ele cunosc şi clasificarea semantică şi semantico-gramaticală. Aceasta din urmă, ce defineşte sufixele moţionale, este implicată, cum se va vedea, de anumiţi gramaticieni, în flexiunea genului.

2.1.1.3. Derivarea cu prefixoide, sufixoide şi afixoide. Aceste particule au fost numite în lingvistica românească *elemente de compunere* (*Formarea,I,* 1970,p.2) sau, după lingvistica italiană (Migliorini,1963,p.160), *prefixoide* şi *sufixoide*.

Termenul *afixoide* desemnează acele particule (*fon, fil, graf, log)* care se pot ataşa succesiv în ambele părţi ale aceluiaşi lexem sau ale unor lexeme diferite: *germanofil, filogerman, grafomanie, caligrafie...* A fost folosit şi termenul inadecvat de *prefixoide mobile* (Dimitrescu, 1995,p.186).

Pentru considerarea celor trei tipuri nu ca elemente de compunere, ci ca elemente derivative, au fost invocate diferite argumente din lingvistica străină (Deroy, 1956, p. 83; Marchand, 1960, p. 97; Dubois, 1962, p. 62) sau românească Totuşi, ele sunt încadrate în volumul despre formarea cuvintelor la compunere (*Formarea*, I, 1970, p. 19-25), fapt care a determinat şi pe alţi lingvişti să le considere ca atare (Dimitrescu, *Ibidem*).

Opţiunea între *elemente de compunere* şi *elemente derivative* este importantă în morfologie, întrucât substantivele pot fi considerate în funcţie de aceasta fie simple, fie compuse. Relevanţa gramaticală a problemei implică şi un argument gramatical: relaţiile după care se face compunerea în limba română sunt parataxa şi subordonarea, ambele implicând o anumită funcţie sintactică în structura internă. Întrucât între aceste particule şi lexeme relaţiile nu evidenţiază funcţii sintactice (în *bunăstare* sau *untdelemn*, de exemplu, *bună* şi *de lemn* sunt în structura internă atribute, adjectival, respectiv substantival - prepoziţional, lucru care nu se poate afirma în legătură cu *filorus* sau *grafomanie*). Prin urmare, se poate deduce că particulele în discuţie sunt elemente derivative, iar substantivele obţinute sunt simple. Menţinerea derivatelor cu prefixoide, sufixoide şi afixoide printre substantivele simple se datorează şi faptului că, din punctul de vedere al limbii române, distincţia dintre acestea, prefixe şi sufixe nu este relevantă: AAceastă distincţie este lipsită

de importanță pentru limba română@ (Coteanu, 1985, p. 240); ASubstantivele compuse în structura cărora intră elemente de compunere şi cele formate prin abrevieri se situează pe o treaptă superioară în ce priveşte unitatea semantică, în comparație cu majoritatea substantivelor alcătuite din cuvinte independente, iar, din punct de vedere morfologic, se comportă întotdeauna ca nişte cuvinte simple@ (*Formarea,* I, 1970, p. 36).

2.1.2. Substantivele compuse. Se pot grupa în primul rând după aspectul lor exterior, adică după modalitatea de scriere, în legate (*untdelemn*), unite (*floarea-soarelu*i), separate *(ardei gras*) şi prin abreviere (*CFR).*

Se pot grupa, de asemenea, cu excepția abrevierilor (în care cuvintele sunt total sau parțial reduse, iar relațiile sintactice dintre ele estompate) după părțile de vorbire care intră în componența lor şi după relațiile sintactice pe care le angajează în structura internă.

2.1.2.1. După partea de vorbire din structură, substantivele compuse pot fi alcătuite din:

a) Substantive: *ceasornic, cocostârc, Ana-Maria, locotenent-colonel, calea-Laptelui, pasărea-paradisului, Aleea Bicazului, corabia deşertului, Baba Ioana, Sfântul Nicolae...;*

b) Substantiv + adjectiv (primul element fiind, de obicei, articulat): *bunăstare, Bunavestire, scurtcircuit; apă-tare, buna-cuviință, cap-sec; Anul Nou, complex social, Statele Unite...;*

c) Substantiv + adjectiv-numeral: *primăvară, prim-ministru, dublu-decalitru, triplu-salt, Trei Brazi, Oapte frați...;*

d) Cu articol: *Aciobăniței, Aioanei, Alpopii, Avă- danei...;*

e) Prepoziție+substantiv: *demâncare, fărădelege, după-amiază, Capdebou, untdelemn; Baia-de-Aramă, Curtea de Argeş, cal-de-mare, acvilă de stâncă, casa de cultură..*

f) Verb (interjecție)+alte părți de vorbire: *papă-lapte, calcă-n-străchini, soarbe-zeamă, nu-mă-uita, simți-a-vară, ducă-se-pe-pustii, bată-l-crucea, ucigă-l-toaca, lasă-mă-să-te-las, n-aude-n-a-vede, uite-popa-nu-e-popa...;*

g) Prepoziție + verb la supin: *deîmpărțit, deînmulțit, descăzut...;*

h) Substantiv + prepoziție + adverb: *Sâmbăta-de-jos, Bungeştii-de-Sus...;*

i) Numeral + prepoziție + substantiv: *Patruzeci de sfinți, patruzeci de mucenici*...;

j) Prepoziție+pronume nehotărât *tot* +substantiv: *atotputință, atotştiință, Atotputernicul, Atoateştiutorul, Atoa- tefăcătorul...;*

k) Pronume demonstrativ + prepoziție + substantiv (adverb): *cel-de-pe-comoară, ăl- cu-coarne, cel-din-baltă, Cel de sus...;*

l) Pronume reflexiv+substantiv: *sinucigaş, suicid, sinuci- dere, sinamăgire*...;

m) Adverb+substantiv (adverb, adjectiv): *binecuvântare, preaplin, mai-marele, nou-născut, sus-numit, clarvăzător, mai mult ca perfectul...;*

n) Substantiv + adverb de comparație + substantiv: *Albă ca Zăpada, Ochiopul cât Cotul*

o) Pronume + pronume: *unealtă;*

p) Substantiv + conjuncție + substantiv: *frate şi soră, punct şi virgulă, moş şi babă*...

2.1.2.2. Substantivele compuse realizează următoarele structuri sintactice:

a) Parataxă: *ceasornic, clarobscur, uligaie, cal-putere, copil-minune, câine-lup, redactor-şef, locotenent colonel, Cluj-Napoca...;*

b) Subordonare de tip atributiv:

- (adjectival): *Câmpulung, duraluminiu, reavoință, cap-pătrat, gură-spartă, liber-consimțământ, măr crețesc, Duminica Mare, pietre prețioase...;*

- (substantival genitival): *jurisconsult, iarba-fiarelor, cerul-gurii, roza-vânturilor, Dealul Spirei, Izvorul Tămăduirii, Ziua Crucii, Piatra Craiului...;*

- (substantival prepozițional): *capîntortură, Craiul-de-Rouă, Lapte-de-pasăre, viță-de-vie, acvilă de stâncă, față de pernă...;*

c) Subordonare de tip completiv:

- (complement direct): *portarmă, gură-cască, sărut-mâna, Sfarmă-Piatră, zgârie-brânză, pierde-vară, linge-blide...;*

- (complement indirect): *atoateştiutor, locțiitor, amucidere, sinucidere, Vaideei, de-bine-făcător, Născătoare-de-Dumnezeu...;*

- (complement circumstanțial): *calcă-n-străchini, ducă-se-pe-pustii, înainte-mergător, vino-ncoace...;*

d) Interdependență: *bată-l-crucea, cruce-ajută, soare-apune, soare-răsare, ucigă-l-crucea, înşiră-te-mărgărite, ucigă-l-toaca, ducă-se-pe-pustii...; lasă-mă-să-te-las, n-aude-na-vede, uite-popa-nu-e-popa...;*

e) Echivalență: *Hagiatanasiu, Papacostea, Papahagi, Sânpaul, Sântilie, Sântion, Burdujeni-Sat, Ciubăr-Vodă, Sinan-Paşa...;*

f) Structuri asintactice (vocale de legătură: *o, i, u): fluviometru, frigoterapie, meglenoromân, ochiometru, profilometru, Romînoexport, surdomut, floricultor, horticultor, legumicultor, pomicultor, silvicultor, viticultor, acupunctură...*

2.1.2.3. Substantivele compuse implică:

2.1.2.3.1. Abrevierea parțială care cunoaşte trei tipuri de formații: a) unele în care toate elementele sunt parțial abreviate (*aprozar, aprolacta, Artarom, Aviasan, Centrocoop*, *Centrofarm, Comcar, Flaro, Romarta...*); b) altele în care unele elemente sunt abreviate la inițială (*Aro, Astra, Adas, Agerpres, aragaz, Arpechim, Ipromin, stas...*); c) altele care conțin şi cuvinte întregi (*Comlemn, Competrol, Rompescăria...).*

2.1.2.3.2. Abrevierea totală este foarte frecventă: *ASE, avion (AVION), CAR, cec (CEC),CFR, DDT, IAR, IRTA, ITB, NATO, OMS, ONU, OZN, PFL, PTTR, TBC, UEFA, UNESCO, USA...*

2.1.*3. Locuțiunile substantivale*. Au o trăsătură care le aseamănă cu locuțiunile verbale, în sensul că, în timp ce acestea din urmă au în componență un verb analizabil, ele au în componență, de cele mai multe ori, un substantiv, de asemenea analizabil.

Verbul din locuțiunea verbală şi substantivul din locuțiunea substantivală se analizează deoarece ele sunt cuvinte-centru în structurile realizate, iar mărcile lor flexionare sunt implicate ca atare în relațiile de la nivelul propoziției: *bătaia de joc devenise insuportabilă; a luat-o la sănătoasa ieri...* De altfel, cele mai multe locuțiuni substantivale provin din locuțiuni verbale cărora verbul li s-a transformat în substantiv: *aducere-aminte (a-şi aduce aminte), băgare de seamă (a băga de seamă)...* În mod similar*: bătaie de cap, bătaie de joc, dare de mână, tragere de inimă, ținere de minte, învățare de minte, făcător de bine, încetare din viață, învățare de minte, părere de rău, strângere de mână...*

Mai puține sunt locuțiunile fără legătură cu locuțiunile verbale: *făcător de bine, nod în papură, punct de vedere, verzi şi uscate...*

2.2. Clasificarea după sens (după conținut) distinge între substantive comune şi proprii.

2.2.1. Substantivele comune reprezintă obiectele prin intermediul însuşirilor lor comune, care individualizează clasa. Specific acestora le e faptul că pentru a se realiza indivi- dualizarea obiectului-substantiv sunt necesare procedeele determinării gramaticale ce corespund determinării logice. Trebuie făcută o diferență între trăsăturile prin care se pot individualiza clasele şi obiectele şi trăsăturile generale ale obiectualității (volum,formă). Când cele două tipuri coexistă, obiectele (şi substantivele care le reprezintă) sunt numărabile (discrete, discontinue); când cele din urmă lipsesc, obiectele sunt nenumărabile, continue.

Substantivele comune ce reprezintă obiectele numărabile sunt de două feluri: *individuale* şi *colective*.

Substantivele comune individuale desemnează obiecte indivizibile (prin diviziune - segmentare îşi pierd proprietățile fundamentale, în virtutea cărora fac parte din clasa respectivă: prin divizarea unui televizor în două obiectul se distruge). Gramatical, ele prezintă opoziția singular - plural: *televizor - televizoare, stilou - stilouri, om - oameni etc.*

Un substantiv individual precum *casă* se referă la sfera noțiunii *casă* (toate obiectele care pot purta acest nume), dar şi la fiecare obiect în parte, în procesul de denumire *(appellatio)*. De aceea se mai numesc *apelative*.

Substantivele comune colective sunt divizibile (prin diviziune - segmentare îşi păstrează proprietățile definitorii: prin divizarea unei oşti, se obțin două oşti mai mici...).

Au două opoziții: *mulțime-element* şi, pentru fiecare dintre acestea,opoziția *singular-plural*: *pădure-copac / pădure -păduri, copac-copaci; oaste-soldat / oaste-oşti, soldat- soldați*.

A existat tendința, începând, se pare, cu gramaticile lui Cipariu (Cipariu, 1992, p.12) de a folosi termenul *apelativ* pentru toate substantivele comune, ele fiind rezultatul relației de denumire. Însă, spre deosebire de individuale, care denumesc prin aceeaşi formă atât clasa, cât şi un element al ei, cele colective realizează acelaşi lucru diferențiat, prin nume diferite. În felul acesta, denumirea este mediată (Carnap, 1972, p.145).

Substantivele comune nenumărabile (nediscrete, conti- nue) se referă la obiecte care nu au trăsăturile obiectualității (volum, formă) şi nu dispun însuşirile în mod distinct pe unități. Gramatical, au fie formă de singular (singularia tantum: *aur, argint, unt, vată; cinste, oanoare*, *lene, corectitudine*...), fie numai de plural (pluralia tantum: *tăieței, câlți, blugi, ițari, aplauze, ochelari, moaşte, zori...).*

Sfera acestora nu coincide cu cea a numelor de materie, cum s-ar putea înțelege din unele lucrări (Iordan ş.a. 1967, p. 72; Dimitriu, 1994, p. 73; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 5o) *2.2.2. Substantivele proprii* sunt simboluri care evocă acele tră- sături singulare proprii unui anumit obiect, prin care el se distinge de toate celelalte, devenind inconfundabil.

S-a arătat că numele proprii au un caracter arbitrar (Toşa, 1983, p. 40-41), care, de cele mai multe ori, poate fi motivat. Faptul că în limbile din care provin ele au fost apelative (în ebraică: *Ana = îndurare, Dan= judecător, Toma = geamănul...; în greaca veche: Ion = păstorul, George = agricultorul, Sofia = înțelepciune*...) nu infirmă existența în timp a arbitrarului. Nu trebuie citate însă numai limbile vechi pentru ilustrarea caracterului motivat. Există şi în limba română: *Doru, Lupu, Ursu, Păun, Pădureanu, Ochescu*... Ar trebui amintit că existența acestor nume proprii poate fi invocată ca argument pentru critica pe care Benveniste o aduce lui Saussure în problema arbitrarietății semnului: semnul lingvistic nu este arbitrar, ci convențional. La rigoare, trebuie însă precizat că *arbitrar* şi *motivat* nu sunt noțiuni opuse, ci complementare. Oricum, numele proprii sunt mai puțin arbitrare decât cele comune: o persoană îşi poate schimba numele, după cum o colectivitate poate schimba prin convenție un toponim etc., ceea ce înseamnă că ele depind de voința celor implicați în relația de denumire. Nu acelaşi lucru se poate întâmpla însă cu numele comune.

Deşi numărul substantivelor proprii este mult mai mare decât cele comune (Toşa, l983, p. 38), foarte puține dintre ele realizează idealul semiotic, fiind proprii în mod absolut. Există o mulțime de persoane cu numele *Ion* sau chiar *Ion Popescu*... Omonimia, când nu este evitată, duce foarte rar la confuzii, întrucât convenția funcționează în colectivitîți limitate, nu ca substantivele comune. Singularizarea prin care se realizează evitarea omonimiei se poate face, printre altele prin restrângerea decisivă a sferei: *Ion Ionescu de la Brad, George Popescu-Buzău, Napoleon al III-lea, Radu III* etc.

Substantivele proprii pot fi şi ele simple şi compuse. Cele simple se scriu întotdeauna cu majuscule. Cele compuse cunosc două aspecte, după cum sunt nume sau titluri. Numele compuse se scriu cu majusculă la fiecare element, cu excepția cuvintelor ajutătoare care nu se află pe primul loc: *Ion Dragomirescu, Valea Seacă, Facultatea de Istorie, Al Doilea Război Mondi- al*... Titlurile compuse se scriu cu majusculă numasi la primul element: *Cel mai iubit dintre pământeni, Lacul lebedelor, Visul unei nopți de vară...*

2.3. După flexiune, substantivele se pot clasifica în declinări sau în tipuri flexionare. Noțiunea de tip flexionar a fost abordată fiindcă s-a constatat că despre declinare nu se mai poate vorbi în cazul limbilor moderne (franceza, engleza, romậ- na...) ca despre declinarea sintetică latinească, spre exemplu. Fără a recurge la sensul etimologic al noțiunilor de caz şi declinare, trebuie totuşi precizat că prin declinare se înțelege variația formei de la un caz la altul, corespunzând unei variații funcționale. În acest sens se poate compara declinarea unui substantiv latinesc cu declinarea unui substantiv din limba română:

Latină	Română	Latină	Română
lupus	*pom*	*lupi*	*pomi*
lupi	*pom*	*luporum*	*pomi*
lupo	*pom*	*lupis*	*pomi*
lupum	*pom*	*lupos*	*pomi*

(lupe)	-	*(lupi)*	*pomi*
lupo	-	*lupis*	-

Se constată că, spre deosebire de limba latină, limba română nu prezintă variație formală în raport cu cazurile, prin care să exprime o variație funcțională: există o singură formă pentru singular şi una pentru plural. Aceasta este o variație formală, dar nu în funcție de cazuri, deci nu exprimă o variație funcțională. În limba română, pentru masculine şi neutre, nu se poate vorbi de existența unei declinări.

Nu acelaşi lucru se poate spune, spre exemplu, despre flexiunea supletivă a pronumelor personale care şi-au conservat declinarea.

Latină	Română	Latină	Română
tu	*tu*	*vos*	*voi*
tui	-	*vestri /vestrum*	-
tibi	*ție, îți, ți*	*vobis*	*vouă,vă, vi*
te	*pe tine, te*	*vos*	*pe voi, vă*
tu!	*tu!*	*vos!*	*voi!*
te	-	*vobis*	-

Acest lucru a îndreptățit pe unii lingvişti să consemneze pentru limbile moderne existența declinării la pronume şi lipsa ei la substantiv (Budagov, 1961, p. 285).

Faptul că în limba română articolul are variații formale după caz, se datorează tocmai evoluției lui din formele pronomi- nale latineşti.

Dispariția declinărilor din limba română, în comparație cu latina, din care au evoluat, nu este pentru toate substantivele un proces încheiat, ca în limba franceză. Se cunoaşte, spre exemplu, situația din franceza veche care a conservat timp de câteva secole flexiunea bicazuală sau chiar tricazuală (*murs, mur; om, ome, oms*). Astfel de desinențe se mai păstrează astăzi grafic numai la foarte puține substantive comune şi proprii: *fils, gars, Luis, Charles* (Giurescu, 1982, p. 55).

Substantivele feminine nu se declină la plural. La singular se grupează în două. Unele au la genitiv-dativ desinență diferită *(-e,-i,-le)* de cea de la nominativ-acuzativ, dar omonimă cu toate desinențele de plural: *casă-unei (nişte) case; uşă-uşi; vulpe-vulpi...* Pentru celelalte se pot diferenția mai multe aspecte.

Există substantive singularia tantum (*carne, dulceață, mătase...*) care au pluralul calității în *-uri (cărnuri, dulcețuri, mătăsuri*) şi care şi-au construit un genitiv-dativ după modelul mai general al femininelor (*acestei cărni, dulceți mătăsi)*. Sunt, de asemenea, substantive singularia tantum care n-au un plural al calității: *bunătate, cinste, corectitudine,dragoste, lene, nea, onoare, rouă, sete* dintre care unele au forme de genitiv - dativ (*acestei corectitudini, acestei bunătăți*), altele nu *(*acestei cinste, *acestei onoare*). Puține substantive feminine au pluralul în variație liberă, fie cu *-i,* fie cu *-uri (certi-certuri, vremi- vremuri, trebi-treburi*, *lipse-lipsuri*) dintre care *-i* şi *-e* s-au specializat, se pare, pentru genitiv-dativ.

Trebuie considerat că un substantiv ca *dulceți-dulcețuri* nu trebuie inclus în acelaşi tip flexionar cu *vremi-vremuri, coale-coli, roate-roți...* De asemenea, printre substantivele cu trei forme nu trebuie introdus şi *tată*, cu a treia formă *tate-,* dedusă din *tatei*. Această formă există numai în declinarea articulată şi niciodată altfel (**unei tate).*

În ceea ce priveşte desinențele de vocativ, trebuie remarcat că prezintă desinențe specifice *(-e)* substantivele masculine în consoană nepalatală *(băiat, copil, bărbat, cumnat, prieten*) sau *-u (cumătru*). Cele în *-o (badeo, neneo, popo*) sunt neliterare (Avram, 1997, p. 70).

La feminin,desinența specifică de vocativ se întâlneşte la foarte puține apelative şi proprii (*fetițo,babo, Ano, Mario*) precum şi la adjectivele substantivizate: *frumoaso, leneşo, iubito* (Avram, 1997, p. 72). La pluralul nearticulat, vocativul nu se distinge nici la masculine, nici la feminin-neutre de celelalte cazuri.

În lucrările mai recente, vocativul a fost însă exclus în stabilirea tipurilor flexionare pentru că diferenţierile formale nu corespund unora funcţionale, vocativul fiind considerat, lucru discutabil, fără funcţie sintactică. Aceste desinenţe se folosesc însă ca mărci ale genului personal. O gramatică riguroasă trebuie să stabilească substantivele masculine şi feminine la care desinenţele de vocativ nu sunt în variaţie liberă cu cele de nominativ şi să ţină cont de ele în stabilirea tipurilor flexionare. Nu s-ar mai putea susţine că numai femininele au o declinare propriu-zisă la singular (Guillermou, 1962, p.29) sau că limba română are o flexiune bicazuală (Lambrior, apud Dimitrescu, 1978, p. 198).

În concluzie, nici un substantiv al limbii române nu se declină la plural; există substantive invariabile care au aceeaşi formă şi pentru singular şi pentru plural; masculinele care nu aparţin genului personal şi neutrele nu se declină la singular. Cele care aparţin acestui gen, pe lângă opoziţia singular-plural prezintă şi desinenţa -e la vocativ singular. Unele feminine prezintă omonimia genitiv-dativ singular pe de o parte - toate celelalte cazuri de la plural pe de alta. Cele aparţinând genului personal au desinenţa *-o* la vocativ singular; femininele pluralia tantum nu se declină; unele singularia tantum şi-au construit o formă de genitiv-dativ sub presiunea sistemului; unele feminine cu pluralul în variaţie liberă au speializat desinenţa *-e* sau *-i* pentrru genitiv-dativ singular; femininele pluralia tantum nume de materie au o desinenţă de genitiv-dativ, alta decât desinenţa pluralului calităţii, *-uri*.

Aşadar, există mai multe tipuri de flexiune (noţiunea de tip flexionar este de preferat celei de declinare, pentru că, în cea mai mare parte, substantivele din limba română nu se declină):

I. Substantive invariabile (cu o formă): *învăţătoare, vânzătoare, educatoare, ţesătoare; luni, marţi, miercuri; ochi, pui, unchi, genunchi: nume, renume, prenume; aur, curaj, fotbal; lene, cinste, onoare,sete, nea, rouă (*fără genitiv singular*); popice, ochelari, aplauze...*

II. Substantive variabile:

a) Cu două forme

- *flexiune cazuală*: toate femininele singularia tantum care şi-au construit o formă de genitiv (*dreptate-acestei dreptăţi, bunătate-acestei bunătăţi; corectitudine-acestei corectitudini);*

- *flexiune numerică*: toate masculinele fără gen personal şi neutrele (*pom-pomi, scaun-scaune etc.);*

- *flexiune cazual - numerică* : toate femininele fără gen personal care prezintă omonimia genitiv-dativ singular - toate cazurile de la plural şi diferenţă între genitiv-dativ singular şi celelalte cazuri ale singularului (*casă - unei case - nişte case...*);

b) Cu trei forme

- *flexiune cazuală şi numerică* : toate masculinele care, aparţinând genului personal prezintă la vocativ singular desi- nenţa *-e (băiete, bărbate, copile, cumetre, cuscre, vecine...);* - *flexiune cazuală şi cazual - numerică:* toate femininele care, aparţinând genului personal, au la vocativ singular desinenţa -*o (babă-unei / nişte babe-babo, fată-unei / nişte fete-fato; frumoaso, urâto, deşteapto!*);

- *flexiune cazuală - numerică:* femininele care au la plural două desinenţe în variaţie liberă, dintre care una e omonimă cu cea de la genitiv-dativ singular (*lipsă-unei / nişte lipse/ lipsuri, vreme- unei / nişte vremi/ vremuri...).* Tot aici au tendinţa de a intra şi substantivele singularia tantum care şi-au construit un plural al calităţii: *dulceaţă - unei dulceţi - dulceţuri*; *mătase - mătăsi - mătăsuri...* De asemenea, sunt prezente şi cele care n-au specializat desinenţa (*roată - roţi - roate, coală - coli - coale*) pentru genitiv - dativ, dar sunt în curs de a o face. Descrierea în continuare a substantivelor prin evidenţierea alomorfelor pentru fiecare tip flexionar va duce la individualizarea mai multor subclase. Acestea pot fi numite, eventual, chiar declinări, deşi, se va constata, multe dintre substantivele încadrabile la anumite declinări, nu se declină. Fenomenul n-a fost în practica descriptivă nici a limbilor tipic flexionare: *oratio-orationis* şi *labor-laboris*, deşi la nominativ singular au realizări diferite (vocală-consoană), deşi au genuri diferite, nu erau în declinări diferite, cum se întâmplâ uneori în gramaticile româneşti: *poartă-porţi* (declinarea a II-a), *floare-flori* (declinarea a III-a), *pom-pomi* (declinarea a IV-a), *frate-fraţi* (declinarea a V-a) (Guţu-Romalo, 1985, p. 132).

Existenţa în gramaticile mai vechi a celor trei declinări, individualizate după desinenţa de la nominativ singular (în urma unei presupuse reduceri de

la trei la cinci a declinărilor latineşti), era inoperantă pentru că, după cum se poate constata, ultima declinare conține toate tipurile flexionare. De aceea, marcarea declinărilor nu mai trebuie menținută în tehnicile analitice. Tipul flexionar însă trebuie marcat în analiză pentru că el exprimă modalitatea organizării sensului gramatical în flexiunea substantivului.

Schematic, clasificarea substantivelor se prezintă astfel:

Invaribile (cu o formă)

- *ochi, pui, unchi;*
  învățătoare, vânzătoare, educatoare;
  luni, marți, miercuri;
  nume, codice, faringe;
- *aur, argint, cupru;*
  box, fotbal, volei;
  orez, mărar, ovăz;
  mai, iunie, august;
- *lene, cinste, onoare;*
- *câlți, ochelari, ițari;*
  aplauze, moaşte, zori;
  carate, popice, haltere.

Variabile cu două forme

Forma I	*Forma a II-a*
- pom, şarpe, codru, tată;	*- pomi, şerpi, codri, tați;*
- scaun, pix, teatru, lucru;	*- scaune, pixuri, teatre, lucruri;*
- casă, geantă, bancă;	*- unei (nişte) case, genți, bănci,;*
- dreptate, bunătate;	*- (acestei) dreptăți, bunătăți;*
- roată, coală;	*- unei (nişte) roți (roate), coli (coale);*
- chibrit, hotel;	*- chibrite (chibrituri), hotele (hoteluri);*

Variabile cu trei forme

Forma I	*Forma a II-a*	*Forma a III-a*
- băiat, copil, vecin;	*- băiete! copile! vecine!*	*- băieți, copii, vecini;*
- bunică, fată, soră;	*- bunico! fato! soro!*	*- bunici, fete, surori;*
- treabă, vreme;	*- acestei trebi, vremi;*	*- nişte trebi (treburi), vremi (vremuri);*
- carne, dulceață.	*- acestei cărni, dulceți;*	*- cărnuri, dulcețuri.*

3. Flexiunea

Substantivele cunosc flexiunea în funcție de gen, număr, caz şi determinare.

3.1. Genul a fost descris în primul rând prin invocarea corespondenței relative dintre aspectele semantice şi modalitățile gramaticale ale categoriei, încercându-se să se surprindă astfel determinismul repartizării numelor pe genuri în limba română.

Cuvântul *genus*, dintr-un vechi verb latinesc (*geno, genis, genunt, genitur =a naşte, a genera*) desemnează proprie- tatea obiectelor de a se genera, creând o masă, o specie, un neam cu însuşiri similare.

În cadrul categoriei genului se disting următoarele delimitări: genul natural, gramatical şi personal.

3.1.1. Genul natural se referă la configurația obiectelor din natură, aflate în corespondență cu structura genului grama- tical.

În natură, obiectele sunt animate şi inanimate. Dintre acestea numai animatele sunt înzestrate cu *genus* (posibilitatea de a se genera, creând o rasă, o specie, un neam cu însuşiri similare). Ele erau fie cu sex masculin, fie cu sex feminin (hermafroditele şi asexuatele din natură nu erau identificate în cunoaştere când s-au instituit categoriile gramaticale).

De regulă, obiectele cu sex masculin în natură, în gramatică sunt de genul masculin, cele de sex feminin sunt de genul feminin. Inanimatele care în natură nu sunt nici de sex masculin, nici feminin, în gramatică sunt neutre (*neuter = nici unul din doi).*

Ar trebui să existe o corespondență perfectă, însă foarte multe inanimate sunt masculine şi feminine ca un reflex al perioadei animiste, când mentalitatea primitivă considera animate foarte multe lucruri neînsuflețite.

O statistică realizată pe *DLRM* a arătat că cele 4366 de substantive inanimate se repartizează astfel: 2674 la feminin, 1470 la neutre şi 222 la masculin (Goga,1965, p.307; cf. şi Bujor,1965, p.64).

În schimb, există, mai puține, e adevărat, şi substantive animate de genul neutru. Ele exprimă colectivități, clase, indivizi şi părți ale corpului, fără să specifice apartenența la un sex sau altul din natură:

- *popor, norod, neam, trib, alai, stol, cârd, roi...;*
- *animal, dobitoc, vertebrat, nevertebrat, mamifer...;*
- *personaj, geniu, star, manechin, macrou...;*
- *cap, nas, gât, deget, picior... .*

3.1.2. Genul gramatical este de trei feluri: masculin, feminin şi neutru.

3.1.2.1. Genul masculin se întâlneşte la substantivele care au la nominativ singular desinențele:

- *ι: elev, student, ochi, arici...;*
- *u* vocalic*: astru, codru, ministru...;*
- *e: soare, munte rege...;*
- *ă: tată, papă, popă, vodă...;*
- *i,u* semivocale*: erou, pui, leu, barcagiu...*

La plural, au desinența *-i*, realizată ca *-i* asilabic (*pui, lupi, studenți*), ca *-i* vocalic (*aştri, miniştri, codri),*sau ca *ι (copaci, raci, rugi).*

3.1.2.2. Genul feminin are următoarele desinențe:

- *ă: casă, fată, maşină, seară, şcoală...;*
- *e: carte, învățătoare, stație, alee...;*
- *ie: baie, odaie, femeie...;*
- *ea: cafea, perdea, măsea, vițea...;*
- *a: basma, casma, ciulama...;*
- *i: zi, luni, marți... .*

Acestea fac pluralul în *-e (case, fete*), *-uri (vremuri, treburi, lipsuri),* în *-i (cărți, maşini), -uri (vremuri, treburi, lipsuri), -le (cafele, zile, perdele),* şi *ι (femei, băi)*.

Faptul că morfemul de feminin plural conține cinci variante (alomorfe) fără anumite reguli de distribuție a lor, constituie o dificultate majoră în morfologia substantivului.

3.1.2.3. Substantivele neutre au următoarele desinențe la nominativ singular:

- *ı: pix, caiet, creion, bâlci, junghi...;*
- *u: timbru, exemplu, lucru...;*
- *u* semivocalic*: studiu, liceu, stilou...;*
- *i* semivocalic: *tramvai, condei, bordei...;*
- *e: nume, pronume, faringe...;*
- *i* vocalic*: taxi, schi, derbi...;*
- *o: radio, chimono, studio... .*

Genul neutru a fost descris, de cele mai multe ori, prin analogie cu masculinul şi femininul. Astfel, s-a arătat, Ala singular, neutrul este identic, formal, cu masculinul (*un elev = un stilou*), iar la plural, cu femininul (*două eleve =două caiete)*@ (Bejan, 1995, p. 34). Această constatare este greşită şi vine din tendinţa unor gramaticieni de a considera că, asemeni celorlalte limbi romanice, limba română nu are gen neutru, ci numai o grupare a unor substantive la singular cu masculinul şi la plural cu femininul. Aceasta caracterizează ceea ce s-a numit *ambigenul* sau *heterogenul* (cf. Goga, 1965; Pătruţ, 1974, p.133). În realitate, neutrul nu este identic cu masculinul la singular, pentru că are un spectru desinenţial diferit de al acestuia. Se observă că nu există neutre în *-ă (tată, papă*...), nu există masculine în *-i* şi *-o (taxi, radio*...). Neutrul nu are acelaşi spectru desinenţial nici cu femininul la plural: nu există neutre cu pluralul în *-le (cafele, basmale, zile, viţele*...); nu există feminine în *-ă (ouă*) sau în *-ale (atu-atale, caro-carale*). Neutrul şi masculinul sunt reprezentate de mulţimi de substantive aflate la singular în relaţie de intersecţie (au o parte comună şi o parte diferită), ceea ce se întâmplă şi cu femininul la plural.

Ambigenia este specifică pronumelor (care preiau genul prin substituţie) şi adjectivelor (prin acord). Acestea au o singură formă pentru masculin-neutru plural: *el, acesta = scaunul, copilul; scaunul,(copilul) înalt; ele ,acestea = scaunele, fetele; scaunele (fetele) înalte.*

3.1.3.Concordanţa *gen natural - gen gramatical* implică existenţa a trei tipuri de substantive.

3.1.3.1. Substantivele mobile realizează opoziţia masculin - feminin prin intermediul (sufixului moţional şi al) desinenţei:

- *copil,-ă; elev,-ă; nepot - nepoată...;*
- *italian,- că; oltean,-că; pui, -că; român, -că...;*
- *ciocârlie, -an; curcă, -an; gâscă,-an...;*
- *broască, -oi; cioară, -oi; raţă, -oi; vulpe, -oi...;*
- *doctor,- iţă, pictor, -iţă; primar, -iţă; şcolar, -iţă...;*
- *croitor, -easă; mire, -easă; preot, easă...;*
- *duce, -esă; negru, -esă; prinţ, -esă...;*
- *iepure, -oaică; leu, -oaică, lup, -oaică; turc,-oaică...;*
- *Alin-Alina, George-Georgeta, Ion-Ioana, Victor-Victoriţa... .*

Se observă că opoziţia de gen la substantivele mobile s-a gramaticalizat, exprimându-se prin flexiune sintetică; desinenţe sau sufixele semantico-gramaticale şi desinenţe. Cel puţin în acest punct, genul nu este o categorie semantică, aşa cum se afirmă adesea (Irimia, 1997, a, p. 44). De fapt, denumirea însăşi a sufixelor moţionale (semantico-gramaticale) ţine de înţelegerea acestui fenomen.

3.1.3.2. *Substantivele heteronime* exprimă opoziţia de gen prin lexeme diferite: *băiat-fată, bărbat-femeie, tată- mamă, frate-soră, ginere-noră, mătuşă-unchi, berbec-oaie, cal-iapă, capră-ţap, găină-cocoş, pisică-motan...*

S-a arătat (Dimitriu, 1994, p. 64) că heteronimia cores- punde unui tip de flexiune şi anume celei supletive, fapt ce îndreptăţeşte considerarea ei ca modalitate de gramaticalizare. Numai că de flexiune supletivă se vorbeşte în cadrul aceluiaşi semn lingvistic (*eu-mie-mine*; *sunt-eşti-fusei*...) în timp ce

tehnica lexicografică actuală, asigurând intrări diferite în dicționar, consideră că tată și mamă, de exemplu, sunt semne distincte, ceea ce nu se întâmplă în cazul celor mobile. În heteronimie, opoziția este, așadar, semantică, nu gramaticalizată, lucru și mai clar pentru corelații de tipul *tată-mamă* în care nici desinențele nu diferă.

Precizarea genului gramatical pentru substantivele mobile și heteronime se face fără pierderea sau deturnarea infor- mației semantice, după contextele diagnostice specifice (Guțu Romalo, 1985, p. 111) sau Adupă criteriul numeralului cardinal@ (Toșa, 1983, p. 278), în realitate, A criteriul adjectivului nume- ral@.

3.1.3.3. Substantivele epicene (de gen comun) au drept caracteristică folosirea unei singure forme de masculin sau feminin pentru desemnarea ambelor sexe (*Gramatica*, I,1966, p.63) și chiar a ambelor numere în cazul celor invariabile:

- bîtlan, cocostârc, crocodil, dihor, dinozaur, dromader, elefant, fluture, guzgan, greier, jder, lăstun, liliac, melc, pescă- ruș, pește, pițigoi, rac, rinocer, struț, șarpe, șoim, uliu, viezure, vultur, zimbru, custode, ghid, medic, ministru, muzeograf, nou-născut, sugar, urmaș...;

- albină, balenă, cămilă, ciocârlie, furnică, gaiță, gira- fă, lăcustă, lebădă, libelulă, molie, prepeliță, privighetoare, știucă, veveriță, vidră, călăuză, cunoștință, haimana, persoană, slugă, rudă...;

- complice, gură-cască, gură-spartă, mofturilă, pierde-vară, târâie-brâu; Adi, Cristi, Gabi...

Substantivele epicene din ultima grupă au fost consi- derate ca aparținând genului comun (Avram, 1967, p. 479 - 489), diferite de epicene. Dacă se ține cont că acestea sunt, datorită configurației lor aparte, invariabile, pot și trebuie incluse la epicene. Caracterul invariabil le face apte de a primi determinanți diferiți în funcție de gen și număr (*un / o / niște gură-cască, acest / această / acești / aceste pierde-vară).* Ele sunt nu numai de gen comun, ci și de număr comun.

Pentru substantivele epicene este necesar să se specifice în analiză epicen-masculin (*crocodil, ministru, ghid*) epicen - feminin (*cămilă, persoană, rudă*) și epicen - invariabil (*pierde-vară, gură-cască*), deoarece mărcile masculin, feminin precizează numai genul gramatical, în timp ce genul natural, neprecizat, poate să difere (se pierde, deci, informație seman- tică). Denumirea epicen-masculin, de exemplu arată că gramati- cal, substantivul este masculin, dar că genul natural poate fi sau masculin, sau feminin. Întrucât genul este în primul rând o categorie semantică, precizarea este obligatorie.

3.1.4. Neconcordanța între genul natural și cel gramati- cal cunoaște două aspecte, unul semantic, celălalt funcțional.

3.1.4.1. Aspectul semantic poate fi numit interferența genurilor și se referă la existența animatului la neutre și a inanimatului la masculine sau feminine.

Substantivele agene, denumite neutre, prezintă relația cea mai simplă între semantic și gramatical, în sensul că inanimatele pe care le denumesc nu angajează nici o opoziție (nici masculin, nici feminin; *nici unul din doi = neuter*). Astfel au apărut denumiri ca *ambigen*, *eterogen*, *heteroclit* (Pătruț, 1974, p 133; Goga, 1965, Ho□ejsi, 1964, Hall, 1965) care sunt inadecvate, chiar dacă, în conformitate cu definiția contextuală, el realizează semisuma celorlalte genuri (Diaconescu, 1970, p. 75).

Cum s-a văzut, animatele neutre sunt nume de mulțimi, clase, indivizi și părți ale corpului. S-a încercat să se demonstreze specificul semantic chiar în aceste condiții, fie motivându-se relații între subclase și inanimate, (Graur, 1960,p.351; Guțu Romalo,1985, p. 113), fie arătându-se că Aneutrul este incompatibil cu unisexuatul@ (Diaconescu, 1970, p. 95). Această ultimă argumentare ignoră prezența hermafroditelor și a asexuatelor.

Distincția între genuri se menține, întrucât animatele neutre realizează hiperonimie eterogenă (hiperonimul în alt gen decât componentele sale) în timp ce animatele masculine și feminine sunt caracterizate prin hiperonimie omogenă (hiperonimul respectă genul uneia dintre componente):

- *popor* (n) - *bărbați* (m) - *femei* (f); *animal* (n) - *mascul* (M) - *femelă* (f); *personaj* (n) - masculin / feminin; *cap* (n) - *de bărbat / de femeie*; *părinte* (m) - *tată* (m) / *mamă* (f); *omenire* (f) - *bărbați* (m) - *femei* (f).

Dacă termenul *neutru* înseamnă *nici unul din doi (nici masculin, nici feminin*), trebuie subliniat că în situația animatelor el denumește și unul și

altul. Ar trebui denumite epicene neutre, ceea ce le pune în corespondență cu epicenele masculine şi epicenele feminine. Totuşi, denumirea conține o contradicție în termeni *(epicoenus □ neuter*).

3.1.4.2. Existența inanimatelor la masculine şi feminine a fost motivată de indoeuropenişti ca o persistență a indistincției inițiale din faza animistă a cunoaşterii (Simenschy, Ivănescu, 1981, p. 307). În situația în care masculinele inanimate sunt denumite masculine şi femininele inanimate-feminine, se deturnează informația semantică (sunt încadrate gramatical la un gen, deşi semantic sunt agene.

După cum în cazul epicenelor se precizează forma (*țânțar* = epicen-masculin, *muscă* = epicen-feminin) denumirile proprii sunt agen-masculin, agen-feminin, dar şi ele conțin o contradicție în termeni (alăturarea denumirii agen de cea care denumeşte un gen).

3.1.4.3. Există în limba română o serie de substantive (*beizadea, calfă, cătană, santinelă, ordonanță...*) în cazul cărora se constată o nepotrivire între genul gramatical (feminin) şi cel natural (masculin). Ele sunt feminine improprii.

3.1.4.4. Pentru anumite substantive de tipul *aur, argint, unt, bronz; box, fotbal, tenis...; orz, orez, ovăz, mărar*... întrucât sunt singularia tantum (nu pot fi numărate) nu li se poate calcula genul după criteriul numărării. Prin determinarea adjectivală (*acest aur, acest box*, *acest orez*...) ar putea fi deopotrivă masculine sau neutre.

Pentru acestea, s-a propus existența unui alt gen, numit *arhigenul A* (Diaconescu, 1970,p. 75). Tradiția lexicografică nu acceptă însă existența unui astfel de gen, ci a repartizat substantivele în discuție în funcție de genul natural căruia îi aparțin. Astfel, toate substantivele inanimate (*aur, argint, box*...) sunt trecute la neutre, iar cele animate (*orz, orez*, *mărar*...) la masculine.

Nu este o problemă stabilirea genului la substantivele singularia tantum de tipul *aramă, vată, platină*, deoarece, prin determinarea adjectivală (*această aramă, această vată*) se observă că sunt feminine: *această* nu poate determina decât substantive feminine.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre substantive ca *icre, tărâțe, moaşte, zori...,* pluralia tantum, care nu pot fi nici ele numărate şi pentru care determinarea adjectivală *(aceste icre, aceste moaşte*) indică femininul sau neutrul.

Pentru ele s-a propus existența unui gen numit *arhigenul B*, nici el admis de tradiția lexicografică. În primul rând că unele au cedat tendinței de a intra în normal, generată de presiunea sistemului şi şi-au construit forme de singular: *icră, tărâță*... (cf. *DEX*,1996, p. 470, p. 1075). Deci problema identificării genului pentru acestea nu se mai pune. După criteriul analogiei (*moaşte, broaşte, moluşte...),* aplauze *(cauze, pauze*...) au fost conside- rate feminine *(DEX*, 1996, p. 643, p. 51). Un substantiv ca *zori* a fost consemnat ca masculin deoarece forma sa cu articol hotărât *-i (zorii*) a fost considerată mai frecventă decât forma cu articolul *-le (zorile*), când este considerat feminin (*DEX,*1996, p. 1191).

Se deduce din cele de mai sus că introducerea noțiunii de arhigen în gramatica limbii române este inutilă.

3.1.4.5.Pentru stabilirea genului unor substantive proprii, în expresii ca *oraşul Craiova*, *localitatea Arad, localitatea Piteşti* se recurge la criteriul analogiei şi la cel al corespondenței minime cu apelativul.

Substantive precum *Craiova, Timişoara, (casa, masa...)* şi *Piteşti, Bucureşti (Popescu-Popeşti, Ionescu - Ioneşti)* sunt feminine, respectiv masculine. Acest lucru coincide cu distri- buția articolului: *Piteştiul - Piteştii, Bucureştiul - Bucureştii* (criteriul analogiei).

Pentru denumiri ca *Arad,Cluj, Aiud* funcționează criteriul corespondenței minime cu apelativul. Astfel, în expresii ca *localitatea* (f) *Arad* (m,n), *oraşul* (n) *Arad* (m,n) se observă corespondența : *oraşul=neutru, Arad=(şi) neutru*. Pe baza acestei corespondențe se stabileşte genul neutru care se impune în toate manifestările substantivului.

3.1.5.Genul personal a fost descris în cadrul morfologiei genului (Racoviță, 1940; Graur, 1945), când, de fapt, ar fi trebuit să fie considerat un aspect al categoriei determinării (Iordan ş.a., 1967, p. 79). Aceasta este explicația că unii gramaticieni consideră suficiente opozițiile de gen masculin - feminin - neutru şi ignoră trăsăturile aşa-zisului gen personal (Avram, 1986, p. 38; Dimitriu, 1994, p. 127). Contestarea a plecat încă de la denumire: substantivele-persoane sunt sau masculine sau feminine, nu altceva, mărcile +*uman* = +*personal* fiind de domeniul semanticii, nu al morfologiei. Genul

personal este în realitate o modalitate de determinare (= individualizare) a substantivelor nume de persoane.

A existat la un moment dat în limba română tendința de a ierarhiza substantivele în funcție de ceea ce exprimă ele şi de a asigura celor superioare (numele de persoane) anumite mărci de evidențiere sau de individualizare (prepoziții, articole, desinențe, determinări) la apariția lor în propoziție. S-a încercat acelaşi lucru şi pentru pronumele personale. Tendința a eşuat, se pare din cauza pronumelor, care au neutralizat limita dintre personal şi nepersonal, ele putând substitui deopotrivă şi substantive nume de persoane şi de lucruri (*Mă bazez pe el - pe băiat; Stau pe el - pe scaun)*. Ceea ce gramaticienii numesc mărci ale persoanei sunt semne ale acestei tendințe semantice nerealizate, grevate de numeroase excepții. Cele mai importante sunt cele implicate în analiza gramaticală.

a) Pentru nominativ-acuzativ individualizarea substanti- velor - nume de rudenie se face prin ataşarea adjectivului pronominal posesiv la forma nearticulată, însoțită de contragerea posesivului la genitiv-dativ: *soră-mea, noră-mea, soacră-mea, mătuşă-mea, maică-mea, frate-meu, taică-meu, unchi-meu,văru-meu; soră-mii, noră-mii, maică-mii, noră-sii, soră-sii...* Această determinare nu este posibilă la substantivele care nu sunt nume de persoane **masă-mea, *casă-mea...* Existența formelor contrase populare (*mă-sa, fi-su*) ca şi a celor literare (*soră-mii, soră-sii, maică-sii...*) arată că toate aceste expresii trebuie considerate substantive compuse.

La substantivele feminine nume de agent,marcă a persoanei este existența numărului comun: *învățătoare- învățătoare, vânzătoare-vânzătoare,* dar *ciocănitoare- ciocăni- tori, treierătoare- treierători...*

b) La genitiv-dativ determinarea se produce prin procliza articolului hotărât la substantivele proprii masculine şi la cele feminine cu desinență de masculin sau străine*: lui Radu, lui George, lui Toma , lui Carmen, lui Lily, lui Mary, lui Suzy.* Acest fel de determinare s-a extins în limba literară şi la unele proprii feminine (*lui Maria, lui Aurica*...), iar, în limba popu- lară, la substantivele comune, o tendință tardivă de creare a unui genitiv - dativ analitic, ca în limbile romanice: *lu` tata, lu` mama, lu` sora mea...*

Tot marcă a individualizării personale este şi conservarea lexemului la propriile feminine: *Floarea - Floarei (*dar *petalele florii), Anca - Ancăi, Luca - Lucăi...*

c) La acuzativ, folosirea lui *pe* în construirea complementului direct: *Pe fată o văd în parc, *Pe ciorbă o mănânc în restaurant*. Individualizarea s-a extins şi asupra altor substantive care nu sunt nume de persoană: *Pe vulpe a alergat-o câinele; Am două caiete .Pe acesta îl vreau.* Numeroase sunt situațiile în care nu se foloseşte marca individualizării, *pe: Vreau copii; Mi-am făcut prieteni şi duşmani; Caut susținători; Aştept turiştii...*, după cum sunt şi situații în care folosirea lui *pe* este indiferentă.

d) La vocativ, deosebit de interesantă este conservarea desinenței -*e*, neîntâlnită la celelalte limbi romanice: *băiete, copile, vere, bărbate, cumnate, nene, bade,cumetre, vecine...*

Pentru feminine, determinarea putea surveni abia după secolul al IX-lea,după începutul influenței slave, întrucât desinența *-o* a fost preluată din slavă (neexistând în latină o desinență de vocativ diferită de nominativ la substantivele feminine): *Ano, Mario, soro, bunico,* dar **mamo.* Când aceste forme în *-o,* singulare într-un sistem morfologic latinesc, au început să piardă teren prin realizarea omonimiei nominativ - vocativ, s-a recurs,pentru păstrarea desinenței, la substan- tivizarea unor adjective în cazul cărora omonimia respectivă nu se mai produce: *frumoaso, urâto, leneşo, deşteapto,mincinoaso, hoațo.* Pot exista propoziții ca *Ce mai faci frumoaso*? , dar nu **Ce mai faci frumoasă*?. Faptul că aceste adjective nu mai acceptă determinarea substantivală (**Ce mai faci, frumoaso fato*?) arată că substantivizarea a fost fermă, vizând tendința femininului de a păstra, ca şi masculinul, posibilitatea de indivi- dualizare.

3.2. Numărul s-a impus în gramatici cu această denumire în limbile cu mai multe opoziții (singular, dual, trial, catrial, plural). Când limbile au trecut la un sistem binar de opoziții, denumirea (Asensul gramatical care exprimă singularitatea şi pluralitatea@, Toşa, 1983, p. 160) a rămas improprie: singularul corespunde într-adevăr numărului *unu*, dar pluralul exprimă o cantitate nedeterminată. Deci nu avem o opoziție între numere,pentru că numai un

singur pol este reprezentat numeric.

După felul în care se exprimă raporturile cantitative, substantivele în limba română cunosc patru feluri de opoziţii: marcate,dublu-marcate, nemarcate şi estompate.

Opoziţiile marcate presupun diferenţa între forma de singular şi plural realizată prin:

- desinenţe: *pantof-pantofi, fluture - fluturi, papă - papi, codru-codri, leu-lei; casă-case, vreme-vremuri, uşă-uşi, vulpe - vulpi, casma-casmale; caiet-caiete, pix-pixuri, teatru - teatre, muzeu - muzee, exerciţiu - exerciţii*...;
- desinenţe şi alternanţe vocalice: *muzician - muzicieni, fizician - fizicieni, masă - mese, fată - fete, pară - pere...;*
- desinenţe şi alternanţe consonantice: *student - studenţi, rac-raci, ministru-miniştri, tată - taţi; vacă - vaci, fragă - fragi, rocă - roci...;*
- desinenţe şi alternanţe (vocalice şi consonantice): *băiat - băieţi, carte-cărţi, geantă-genţi, poartă-porţi...;*
- cu deosebiri de lexem: *om - oameni, soră - surori, noră - nurori; cap - capete, râs - râsete...*

Opoziţiile dublu-marcate cunosc două aspecte: dublajul semantic şi dublajul gramatical.

Dublajul semantic se poate realiza atât la singular, cât şi la plural. Există, aşadar, substantive cu forme duble la singular: *cifru - cifră, deviz - deviză, fascicul - fasciculă, grup - grupă*, *ordin - ordine, tabel - tabelă*... Dublajul este semantic, întrucât deosebirea de formă este cerută de cea semantică (*cifru = sistem de încifrare, cifră=număr; fascicul=lumină, fasciculă =publi caţie...).*

Există, de asemenea, substantive cu forme duble la plural, motivate semantic: *câmpi - câmpuri, compuşi - compuse, derivaţi - derivate, elemenţi - elemente, produşi - produse*...; Singularul fiind acelaşi, se defineşte astfel raportul de omonimie lexicală parţială: *cap -capi / capete / capuri, cot - coate / coturi / coţi, corn - coarne / cornuri / corni...;*

Dublajul gramatical este de patru feluri: al genului, al cazului, al calităţii şi liber.

Dublajul gramatical al genului presupune crearea a două forme pentru singular, fără deosebire semantică, gramatical fiind de genuri diferite: *basc-bască, monogram-monogramă,poem-poemă, sistem-sistemă.*

Dublajul gramatical al cazului se întâlneşte la substantive de tipul *vremi - vremuri, trebi - treburi*, *lipse - lipsuri*. Acestea nu sunt, cum s-a arătat adesea, în variaţie liberă,întrucât numai una dintre desinenţe s-a specializat pentru genitiv-dativul singular (*acestei vremi, nu *acestei vremuri).*

Dublajul gramatical al calităţii poate fi descris ca *plural al calităţii* sau, cum scriu unii gramaticieni, al sortimentului. Anumite substantive cu opoziţia cantitativă nerealizată (singu- laria tantum) şi-au creat o formă de plural în -*uri*, care nu exprimă mai multe obiecte, ci mai multe calităţi: *carne - cărnuri, iarbă - ierburi, dulceaţă - dulceţuri, mătase - mătăsuri, blană - blănuri, ulei - uleiuri, vin-vinuri, pământ - pământuri*.... Dintre acestea, unele feminine şi-au construit pentru genitiv-dativ singular o formă în -*i (acestei cărni, acestei dulceţi, acestei ierbi...)* care nu funcţionează ca atare la plural.

Dublajul gramatical liber presupune existenţa a două forme de plural în variaţie liberă, fără să implice vreo deosebire de sens lexical sau gramatical: *coale - coli, coade - cozi, roate - roţi, coperte - coperţi, îngheţate - îngheţăţi, sudalme - sudălmi, ţărance - ţărănci, uzine-uzini; cămine-căminuri, duele - dueluri, ghivece-ghiveciuri, hotele-hoteluri, profile -profiluri*... Dintre acestea, unele s-au fixat deja pentru o singură formă (*şcoale - şcoli*...), altele continuă să coexiste în variaţie liberă (*chibrite - chibrituri*...).

Opoziţiile nemarcate presupun ca singularul şi pluralul să aibă forme identice, de aceea au fost descrise ca reprezentând numărul comun: *pui - pui, ochi-ochi, arici - arici, ardei - ardei, unchi-unchi; învăţătoate-învăţătoare, vânzătoare - vânzătoare, nume - nume, pronume - pronume, laringe - laringe, codice, indice*... Recunoaşterea unuia dintre cele două numere se face în funcţie de context: *aceşti unchi, aceste învăţătoare*...

Opoziţiile estompate sau nerealizate se întâlnesc atunci când lipseşte unul din termeni, fie singularul, fie pluralul. Substantivele respective au fost denumite drept *defective de singular,* respectiv *de plural* (Irimia, 1997, p. 59) sau substantive cu *singular zero* şi *cu plural zero*, prin analogie cu *desinenţă zero (Toşa*, 1983,p.161). Denumirile nu sunt în spiritul gramaticilor actuale care cuprind în denumire ceea ce sunt şi ce au fenomenele, nu ceea ce nu sunt

sau nu au. Prin urmare, ele trebuie denumite *singularia tantum*, respectiv *pluralia tantum*.

Substantivele *singularia tantum* se dispun semantic în următoarele grupe:

- nume de materie: *aramă, argint,aur, unt,sare, miere, ulei, zahăr, var, vată...;*
- nume de sporturi*: atletism, baschet,box, fotbal, oină, polo, scrimă, şah...;*
- însuşiri, abstracţiuni*: onoare, cinste, lene, sete, foame, corectitudine...;*
- nume de discipline*: astronomie, biofizică, biochimie...;*
- nume proprii*: Maria, Radu, Ionescu, Arad, Craiova, Dunărea, Oradea, Orăştie...;*

Substantivele *pluralia tantum* cunosc şi ele delimitări semantice:

- nume de materie: *câlţi, tăieţei...;*
- nume de sporturi*: haltere, carate, popice...;*
- greu-numărabile*: aplauze, mendre, moaşte, zâmbre, zori...;*
- obiecte-perechi: *ochelari, blugi, iţari...;*
- nume proprii*: Piteşti, Ioneşti, Videle, Bălţi, Carpaţi, Leordeni, Rovinari*....

3.3. Cazul. Noţiunea de *caz* a fost înrudită la început cu aceea de *cădere* şi ea presupunea dispunerea unul sub altul a cazurilor şi trecerea de sus în jos a unui substantiv în procesul de declinare. În limbile moderne, această trecere nu mai presupune, de cele mai multe ori, o modificare a desinenţei, de aceea specificul cazurilor nu mai poate fi surprins din punct de vedere formal. Modificarea formei presupunea de regulă, prin trecerea de la un caz la altul, schimbarea funcţiei sintactice. Acest lucru s-a păstrat, de aceea s-a ajuns ca în specificul cazual să aibă o pondere însemnată funcţia sintactică reprezentativă, corespunzătoare raporturilor complexe dintre obiecte sau dintre obiecte şi acţiuni (Toşa, 1983, p. 173-174).

Gramaticile mai vechi au reuşit să rezolve cazurile de omonimie, generatoare de ambiguitate, prin substituţia cu pronume personale corespondente, întrucât pronumele, menţi- nându-şi declinarea, au conservat forme distincte. În contexte ca *Vine copilul* (N) şi *Aşteaptă copilul* (Ac), substituţia cu pronumele (*El vine; Îl aşteaptă*) precizează sensul gramatical. În mod similar, pentru *Cunoaşte mersul trenului* şi *A hotărât mersul trenului,* avem *Cunoaşte mersul lui, I-a hotărât mersul.*

Pentru situaţiile în care substituţia cu pronumele nu este operantă (*Strânge florile mănunchi; A aşteptat ani; Doarme colac; A venit profesor...*) s-a considerat că se poate vorbi de existenţa unui alt caz denumit *neutru* (Diaconescu,1962, p.32), *direct* (Ho[illegible]ejsi, 1960, p.495).

Gramaticile moderne au încercat să distingă între ele cazurile şi să surprindă specificul fiecăruia, analizând tipurile de distribuţie care angajează substantivele în raport cu celelalte cuvinte din alcătuirea enunţurilor.

În felul acesta, considerat prin prisma relaţiei de dependenţă, vocativul a fost descris ca -*dependent*, ceea ce coincide cu izolarea sa prin virgulă şi independenţa faţă de toate celelalte elemente ale enunţului.

După criteriul subordonării, nominativul , marcat cu minus, este definit drept *cazul nonsubordonării*, ceea ce coincide cu specializarea lui pentru funcţia de subiect generată de relaţia de interdependenţă pe care o stabileşte cu predicatul.

Celelalte cazuri, genitivul, dativul şi acuzativul sunt cazuri dependente, subordonate, drept pentru care au fost denumite cazuri oblice sau indirecte.

Genitivul a fost definit prin imposibilitatea sa de a determina un verb (-*subordonat verbal*), iar distincţia dintre acuzativ şi dativ s-a făcut prin posibilitatea numai a dativului de a determina un adjectiv:

dependent

- э (+

vocativ subordonat
- э (+
nominativ verbal
- э (+
genitiv adjectival
- э (+
acuzativ dativ

Definirea cazurilor prin relația sintactică specifică nu a fost scutită de critici. Astfel, incapacitatea genitivului de a determina un verb se dovedește nerealistă dacă se iau în calcul verbele copulative (*Caietul este al copilului; Albumul a rămas al fratelui meu)* și construcțiile cu prepoziții, foarte frecvente: *Se plimbă în fața casei; Luptă contra dușmanilor; Zboară deasupra pădurii...* În schema propusă, genitivul nu ar intra în relație cu adjectivul, dar acest lucru se întâmplă în realitate: *Echipa deținătoare a trofeului; Luna, stăpână a mării.*

Dativul pare a se subordona și verbului și adjectivului, dar în realitate se poate subordona și interjecțiilor (*Bravo învingătorilor*) și substantivelor, nu numai stilistic, ca dativ adnominal, arhaism sintactic (*Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*), dar și în forme actuale (*Acordarea de premii elevilor fruntași; Înmânarea de medalii câștigători- lor...*).

Acuzativul s-ar subordona numai verbului și, în nici un caz adjectivului. În realitate, substantivul în acuzativ poate determina frecvent un adjectiv (*rea de gură, bun de plată*, *obosit de moarte...*); poate, de asemenea, determina un substan- tiv: *fabrică de rulmenți, sală de curs, casă de piatră...*

Toate aceste excepții dovedesc că o astfel de încercare de delimitare a cazurilor în funcție de specificul lor nu poate duce decât la rezultate îndoielnice.

Există totuși, în limba română, chiar în condițiile dispariției declinărilor, posibilitatea de a delimita formal cazurile. Se au în vedere trei parametri: prezența prepozițiilor specifice, prezența desinențelor specifice, diferite de cele de la nominativ, și a articolului specific.

Mărci caz	Prepoziții specifice	Desinențe specifice	Articol specific
N	-	-	-
G	±	+	±
D	±	+	-
Ac	±	-	-
V	-	±	-

Problemele cazurilor (funcțiile sintactice). Conținutul gramatical al cazurilor este dat de spectrul funcțiilor sintactice pe care elementele părților de vorbire din sfera numelui pot să le îndeplinească.

Specificul nominativului constă în aceea că el este cazul nonsubordonării. Prin urmare, îndeplineşte în mod normal funcţia de subiect şi de nume predicativ. Unii gramaticieni însă consideră că există atribut substantival în nominativ (atributul este funcţie sintactică generată de relaţia de subordonare), sau că în nominatriv stă şi numele care îndeplineşte funcţia de element predicativ suplimentar (acesta este parte de propoziţie dublu-subordonată).

Referitor la exemple de tipul *fluviul Dunărea, domnul Trandafir, oraşul Bucureşti*, *profesorul Ionescu* s-a arătat că acestea ar fi atribute apoziţionale sau, mai exact, Aconstrucţii similare cu apoziţia care depăşesc sfera atributului@ (Gramatica, II, p.128). Cercetările ulterioare au separat atributul, ca expresie a relaţiei de subordonare, de apoziţie, ca expresie a relaţiei de echivalenţă.Trăsăturile relaţiei de echivalenţă (inversiunea termenilor şi substituţia succesivă cu zero) nu se regăsesc la atribut.

Pentru interpretarea numelor proprii din expresiile anterioare au fost propuse două teorii. Una consideră că expresiile respective nu sunt analizabile, substantivele respective fiind unite într-un substantiv compus (Dimitriu, 1982, p. 348). Această teorie este discutabilă dacă se ţine seama că grupurile nu sunt fixe (Bloomfield, 1965, p. 176, preciza chiar că acestea sunt fixe şi le numeşte *apoziţii închise*). În realitate, ele acceptă interpuneri de tipul : *domnul numit (poreclit, cu nume- le) Trandafir, oraşul cu numele Bucureşti, fluviul numit Dunărea* ... Cealaltă teorie a considerat că numele proprii din secvenţele anterioare sunt atribute substantivale în nominativ (Mitran, 1963, p. 38; Bercea, 1972, p. 452; Gh. Constantinescu Dobridor, 1994, p.173-174). Argumentul principal al unei astfel de consideraţii este acela că aceste Aatribute@ pot fi expansi- onate în subordonate atributive corespunzătoare: *domnul Ionescu - domnul care se numeşte Ionescu*. Dacă ar fi aşa, ar însemna ca multe apoziţii să nu mai fie considerate ca atare: *Maria, croitoreasa - Maria care este croitoreasă; George, fratele meu - George care este fratele meu...* Că între partea de propoziţie şi propoziţie este o deosebire de funcţie se poate observa aplicând una dintre trăsăturile apoziţiei, inversiunea termenilor: *Ionescu, domnul... - *care se numeşte Ionescu, domnul...* Acest lucru nu trebuie să surprindă, sintaxa cunoscând şi alte cazuri de necorespondenţă (de exemplu, o circumstan- ţială cauzală, contrasă într-un element predicativ suplimentar: *Maria vine fiindcă este bolnavă - Maria vine bolnavă...*).

Pe de altă parte, se observă că expresiile în discuţie sunt apoziţii denominative, caracterizate prin apozeme specifice (*numit, zis, poreclit, intitulat, cu numele...*). Întrucât apoziţia nu este funcţie sintactică subordonată, ci echivalentă, se respectă astfel trăsătura nominativului de a fi în funcţiile sintactice pe care le instituie, cazul nonsubordonării.

Referitor la existenţa elementului predicativ suplimentar în nominativ în contexte ca *El a venit director (*Constantinescu Dobridor, 1994, p. 260) se ridică aceeaşi obiecţie: nominativul este cazul nonsubordonării şi nu poate exprima o funcţie dublu-subordonată. Acest lucru poate fi probat din punct de vedere formal prin aceea că astfel de exemple acceptă adverbe folosite prepoziţional (*ca ,drept*) sau locuţiuni prepoziţionale (*în calitate de...*). Prin urmare, chiar dacă elementul predicativ suplimentar este rezultatul unei contrageri din nume predicativ, el este în acuzativ.

Cazul genitiv pune problema regimului cazual al propriilor prepoziţii, a modalităţii de analiză în expresii realizate cu locuţiuni prepoziţionale şi a funcţiilor sintactice nespecifice (subiect, complement direct etc.)

Prepoziţiile cu genitivul se deosebesc de acelea ale dativului prin faptul că sunt întotdeauna articulate cu articolul hotărât enclitic (la dativ, prepoziţiile sunt nearticulate). Pot pierde acest articol convertindu-se în adverbe sau locuţiuni adverbiale: *A plecat înaintea filmului - A plecat înainte; În faţa cinematografului e o parcare - În faţă e o parcare.*

Se cunosc, prin excepţie, şi prepoziţii care comportă conversiunea în adverbe fără să piardă articolul: *Avionul zboară deasupra pădurii - Avionul zboară deasupra...*

Problema regimului cazual al prepoziţiilor genitivului vizează în primul rând preferinţa lor, într-o perioadă anterioară, pentru pronumele personale în dativ: *înainte-mi, deasupră-ţi...* Dacă şi la substantive se întâlnea ceea ce apoi s-a numit dativul adnominal (*preot deşteptării noastre, fecior Mircii Vodă...*), înseamnă că posibilitatea lor de a migra la dativ nu era exclusă. În realitate, la dativ au migrat numai cele care exprimau modul (*asemenea, aidoma,* a*şişderea*), dat fiind faptul că exprimarea prin construcţii prepoziţionale a modalităţii rămâne o trăsătură a dativului (*Lucrează conform*

regulamentului...). Că acestea sunt migrate de la genitiv se poate observa din configurația lor obligatoriu articulată, dar şi din posibilitatea conversiunii: *A lucrat aidoma mie - A lucrat aidoma.*

În cazul în care prepozițiile şi locuțiunile prepoziționale cu genitivul selectează pronumele posesive (formele de genitiv-dativ ale acestora, în special cele de singular, sunt regresive: *alui meu, alei mele, alor mei alor mele*), din cauza configurației lor întotdeauna articulate, le transformă prin acord în adjective pronominale posesive, conferindu-le mărcile gramaticale ale articolului din prepoziție sau ale substantivului articulat din locuțiune. Într-o expresie ca *În fața mea*, adjectivul pronominal posesiv preia mărcile de la substantivul *fața* (feminin, singular, acuzativ), care, în analiză, ține locul obiectului posedat. (demonstrația aceasta se face prin acord şi nu prin analogie, aşa cum a propus-o G.G. Neamțu, 1989, p.103). În mod similar, într-o expresie ca *înaintea mea, mea* preia mărcile de la articolul hotărât *-a* din configurația prepoziției (feminin, singular, acuzativ).

Probleme pune, de asemenea, la genitiv, delimitarea grupărilor libere, de locuțiunile prepoziționale (ambele alcătuite după structura: *prep. + subst.+ genitiv*) şi adoptarea unor modalitîți de analiză adecvate. Soluțiile propuse (Vasiliu, 1964, p. 2; Neamțu, 1989, p. 107) nu au reuşit să ajungă la un criteriu care să se aplice la numărul mare de grupări. Trebuie adoptat criteriul diferenței semantice, care probează existența locuțiunii atunci când în grupare substantivul participă la un sens, iar în apariția liberă are altul. Astfel, substantivul *fața,* din expresia *În fața casei sunt pomi* participă la sensul *locul din fața casei*. Într-o apariție liberă sensul lui se schimbă*: Fața (= fațada) casei e luminată de soare.* Modificarea de sens este o dovadă a sudării lui în locuțiune.

Sunt două funcții sintactice nespecifice pe care le poate îndeplini un reprezentant al numelui: cea de subiect şi cea de complement (direct, indirect...).

Pentru exemple ca *Al vecinului nu mă cunoaşte*, anumiți gramaticieni au propus ca numai *al* să fie considerat subiect, exprimat prin pronume semiindependent. Această soluție nu poate fi acceptată, în primul rând pentru că se încalcă regula după care subiectul şi predicatul formează o unitate înzestrată cu autonomie comunicativă (**Al nu mă cunoaşte)*. Ideea existenței subclasei pronumelor semiindependente nu a putut fi susținută cu argumente. Într-adevăr, dacă *Al,* din *Al meu citeşte* este subiect, iar *meu* este atribut adjectival, ce este *al*, dintr-un exemplu ca *Acest prieten al meu citeşte?*. Dacă *al* devine atribut adjectival, înseamnă că *meu* , determinând un adjectiv, devine complement. Existența funcțiilor sintactice nespecifice se explică prin fenomenul de suplinire a funcțiilor sintactice, iar la analiză se marchează ca atare între paranteze (cf. Brâncuş, Găitănaru, 1996). În mod similar se procedează cînd este vorba de comple- mente : *Îl invit pe al vecinului; Îmi amintesc de al vecinului.*

În situația funcției de subiect exprimat printr-un pronume relativ în cazul genitiv *(S-a dus pe urmele cui a plecat; Hai fiecare la casa cui ne are),* pentru explicarea neconcordanței dintre funcție şi caz, se pleacă de la structurile primare *S-a dus pe urmele cuiva,* respectiv *Hai fiecare la casa cuiva*. Pronumele *cuiva* este atribut pronominal genitival. El este înlocuit printr-o atributivă, iar subiectul atributivei conservă cazul atributului substituit.

O situație similară şi un comportament similar în analiză se întâmplă şi la celelalte cazuri (subiect exprimat prin pronume relativ în dativ şi acuzativ: *Ofer cartea cui mi-o cere; Îl anunț pe cine vine).*

Interpretări diferite la dativ a suscitat structurile cu atribut pronominal în dativ, de tipul *Mi-a pierdut cartea*. S-a arătat că *mi* are aici valoarea lui *mea* şi, precizând a cui este cartea, trebuie considerat atribut (cu condiția ca substantivul să fie articulat cu articol hotărât şi să nu existe coincidență în persoană şi număr cu verbul). Soluția este discutabilă, pentru că se pune problema ce este *mi* într-un context ca *Mi-ai pierdut cartea mea* sau *Mi-ai pierdut o carte de-a mea*. Dacă aici este complement indirect, şi în prima expresie trebuie luat la fel, primând sensul direct, exprimat de întrebarea adresată verbului şi nu sensul secundar, indirect, acela de posesiv. Faptul că dintre toate aceste contexte numai primul acceptă în structură un dativ posesiv (*Ai pierdut cartea-mi)* nu are revelanță, întrucât nu se aplică un argument arhaic unei situații de limbă română contemporană.

La dativ au fost descrise şi formele arhaice ale cazului locativ din latină (*Stai loculu! Aşterne-te drumului!*). Ele au fost numite impropriu dativ-locativ, tocmai pentru a se preveni includerea unui al şaselea caz în morfologia substantivului.

Deşi nespecifică, acuzativul are mai bine reprezentată decât celelalte cazuri funcţia de subiect. În exemple ca *Au mai plecat dintre copii, S-au mai văzut de-astea*, subiectul suplinit se pune, la analiză, între paranteze (*câţiva dintre copii, fotografii de-astea*...). Exprimarea funcţiei prin pronume relativ în acuzativ comportă explicarea aceluiaşi mecanism ca şi la celelalte cazuri.

Probleme pun enunţuri ca *Au venit la oameni*... sau *Au venit peste douăzeci* în care *la oameni* şi *peste douăzeci* ar fi excepţii reale de subiecte în acuzativ (Avram, 1986, p. 262). S-a arătat însă că *la* este un fel de adjectiv cantitativ cu funcţie de atribut şi că, nemaifiind prepoziţie, nu mai cere acuzativul (Constantinescu Dobridor, 1994, p.125). În realitate, dacă se studiază categoria aproximării la numeral (Găitănaru, 1993, p.49-50), se observă că aceasta a adoptat pentru exprimarea opoziţiilor ei fundamentale o serie întreagă de prepoziţii (*peste, sub, la)* cu sensul de *mai mult de, mai puţin de, circa* pe care, prin modificarea sensului, le-a specializat ca semiadverbe de aproximare, fără funcţie sintactică şi fără regim cazual. Deci subiectele respective sunt în nominativ, nu în acuzativ.

Problema cea mai acută în morfologia cazurilor este pusă de vocativ. Prin declinare se înţelege trecerea unui nume de la un caz la altul, prin schimbarea formei, corespunzător schimbării funcţiei sintactice. Prin urmare, nu poate fi concepută existenţa unui caz în afara funcţiei sintactice. Or, despre vocativ se afirmă adesea, nejustificat şi paradoxal, că este cazul fără funcţii sintactice. Gramaticienii au avut alternativa de a demonstra că vocativul are funcţii sintactice şi că este un caz, sau că nu are şi, în consecinţă, nu este. Prin această înţelegere a problemei se justifică întrebările cercetătorilor : *Este vocativul un caz*? (Zdrenghea, 1960, p. 797-801), *Poate fi vocativul parte de propoziţie?* (Avram, 1980, p. 141-167), *Qu`est-ce que le vocatif*? (Trost, 1947, p. 5-7).

Într-o primă fază a demonstraţiilor, s-a arătat că A Atunci când este urmat de un verb la imperativ sau la alt mod, dar cu valoare de imperativ, el este subiectul predicatelor exprimate prin aceste verbe A (Zdrenghea, 1956, p. 59). S-a arătat chiar că pronumele sau substantivul în vocativ este o formă nominală de persoana a doua care se acordă cu un imperativ, constituind subiectul acestuia. Exemplele dovedesc însă că nu se produce întotdeauna acordul: *Copile, fă curat! Copile, faceţi curat! Copile facem curat! Copile, aş face curat!*... În aceste condiţii s-a cerut ca măcar pentru exemplele cu acord să se considere subiect. Dar s-a invocat prezenţa virgulei care nu poate despărţi subiectul de predicat (anterior acest principiu fusese pus în contrapondere cu principiul semantic, Asuperior@, după care cine face acţiunea este subiect). Dar de data aceasta, criteriul virgulei fusese ridicat la rang de principiu semantic: vocativul este izolat de verb prin virgulă; fiind izolat, nu face parte din propoziţie, nu poate fi, în consecinţă, parte de propoziţie.

Mai târziu, studiile de sintaxă (Guţu Romalo, 1973, p. 110) au invocat enunţuri de tipul *Copii, faceţi voi curat*! în care statutul lui *voi* rămâne neprecizat. Dacă el ar fi în vocativ, problema ar fi rezolvată. În realitate, se constată că pronumele nu se comportă în aceste contexte ca un vocativ, ci este în nominativ. Se poate ajunge la concluzia aceasta prin observarea analogiei din următoarele exemple: *vine el, venim noi, vino tu* (Toate pronumele, conform legii paralelismului sintactic, sunt în acelaşi caz - nominativ). Acest lucru se constată şi dacă se urmăreşte felul în care se realizează fenomenul de acord (*Copile, fă / faceţi / facem...,* dar **fă / faceţi / facem tu...*). Concluzia este că nu se poate vorbi de subiect în vocativ.

S-a demonstrat însă că vocativul poate avea alte funcţii sintactice: atribut adjectival (*stimate prietene, iubite amice*...), apoziţii denominative (*frate Ioane, frate Tudore*...) sau calificative (*cucule, voinicule; Ioane, hoţule*).

În urma acestor demonstraţii, se poate susţine că vocativul este un caz şi nu o modalitate de inserare incidentă a numelor în propoziţie.

ARTICOLUL

1. Definiția

În definirea articolului s-a ajuns uneori la extreme, unii gramaticieni considerându-l un semn de superioară intelec- tualitate a limbilor ce-l folosesc (Paul, 1932), alții desființându-l teoretic ca parte de vorbire (Guțu Romalo, 1967, a, p.227).

1.1. Definiția semantică. Articolul realizează determi- narea abstractă (fără atribuirea de însuşiri) în limba română.

1.2. Definiția morfologică. Este partea de vorbire flexibilă care-şi schimbă forma (ca şi adjectivul) în funcție de genul, numărul şi cazul numelui pe care-l însoțeşte.

1.3. Definiția sintactică. Articolele nu au funcție sintactică, luându-se împreună cu lexemele pe care le însoțesc, fără să formeze părți de vorbire compuse.

1.4. Definiția contextuală nu a fost elaborată până acum, ceea ce pare justificat de faptul că unii gramaticieni tind să-l scoată din rândul părților de vorbire, reducându-i semantismul la formula tripartită a determinării. În plus, s-a încercat definirea articolului posesiv şi a celui demonstrativ (a unora dintre formele lor) ca pronume semiindependente (Manoliu Manea, 1968, p. 91-94; Guțu Romalo, 1985, p. 99; Pană Dindelegan, 1994, p. 39-40; Bejan, 1990, p. 7-11).

Contextul diagnostic al articolului ține cont de valoarea lui determinativă, de faptul că Anu apare decât într-un singur tip de contexte, şi anume, în vecinătatea unui substantiv@ (Guțu Romalo, 1967, a, p. 226):

a. pentru articolul hotărât: *# însuşi S ~ #;*

b. pentru articolul nehotărât: *# ~ (S) oarecare #;*

c. pentru articolul posesiv: *# ~ cui (S) ? #;*

d. pentru articolul demonstrativ: *# ~ dintâi (S) #.*

Trebuie precizat că acest context, fiind unul al determinării, simbolul *S* presupune un substantiv nearticulat; de asemenea, nu acceptă un substantiv propriu, deoarece acesta realizează singur (uneori chiar cu forma articulată) determinarea deictică.

Contextul diagnostic al articolului hotărât conține deter- minarea adjectivului pronominal de întărire, care presupune cunoaşterea şi deci articularea definită a substantivului. Acelaşi lucru se putea realiza şi dacă s-ar fi folosit determinarea generică prin adjectivele *tot* şi *întreg*, după care substantivul apare întotdeauna articulat cu articol hotărât: A... rolul articolului este să dea nota de integritate singularului şi de totalitate pluralului@ (Iacob, 1957, p. 14). Dar poate că cel mai bine ar reprezenta trăsăturile definitorii ale deicticelor pronumele de politețe *(dân- su~, dânsa~, dânşi~, dânse~)* sau prepozițiile şi

locuţiunile prepoziţionale cu genitivul (*înainte~casei, dedesubtu~ asfaltului)* pentru formele de singular, acestea apărând întotdeauna cu articol hotărât. Nu au fost însă considerate ca atare, întrucât în cazul lor nu se realizează opoziţiile deter- minării.

Articolul nehotărât satisface valenţa liberă a pronumelui şi adjectivului pronominal nehotărât, ceea ce pare firesc, dată fiind similitudinea conţinutului lor semantic. Ambele presupun prezenţa unui substantiv, în succesiunea respectivă, prin propagarea valenţei pronumelui: *un* nu poate să apară fără substantiv, întrucât constituie contextul diagnostic al acestuia, iar *oarecare* nu poate apărea fără *un.*

Contextul posesivului propune o valenţă aflată la distanţă de substantiv pentru a se respecta legea de distribuţie între cele două feluri de articole: posesivul se foloseşte când cel hotărât este departe sau absent, ceea ce înseamnă că reia informaţia, actualizând-o, în cazul distanţei, sau instituie valoarea *definit,* când articolul hotărât este absent. După cum se observă, acesta este rolul lui în limbă.

Constituirea contextului diagnostic cu valenţa unui adjectiv pronominal în genitiv, a acreditat ideea că articolul ce o satisface ar putea fi numit *genitival*. În realitate, denumirea respectivă s-a răspândit pentru a sugera aptitudinea acestui articol de a distinge între genitiv şi dativ, acest din urmă caz neacceptându-l în vreun context. El s-a utilizat la genitiv pentru că genitivul are şi o valoare posesivă, printre altele, dar se întâlneşte şi la pronumele şi adjectivul pronominal posesiv, la celelalte cazuri (nominativ, acuzativ). Prin urmare, denumirea *posesiv* este mai adecvată, întrucât exprimă sfera mai mare a determinării respective. Acest lucru a fost pus, uneori, în evidenţă: Adenumirea genitival nu se justifică@ (Draşoveanu, 1997, p. 102).

Posibilitatea articolului posesiv de a distinge între genitiv şi dativ şi absolutizarea contextului genitival a determinat pe unii lingvişti să considere că pronumele posesive înseşi sunt forme de genitiv ale pronumelui personal (Manoliu Manea, 1968, p.64).

Valenţa proprie a articolului posesiv (*Acest S ~ meu)* nu poate funcţiona drept context diagnostic, deoarece pronumele posesive se acordă cu substantivul sau cu articolele din locuţiunile prepoziţionale, respectiv cu prepoziţiile specifice genitivului, preluând de la acestea cazul acuzativ: *acest scaun din spatele meu; acest vizitator dinaintea mea...*

La contextul diagnostic al demonstrativului se poate obiecta că *cel,* satisfăcând valenţa liberă, este morfem de gen şi caz al numeralului ordinal (*cel dintâi, cea dintâi, celui dintâi...*), acesta neputând flexiona singur. Totuşi, în secvenţa propusă, *dintâi* este adjectiv numeral, ceea ce coincide cu denumirea *adjectival* a articolului demonstrativ.

2. Clasificarea

Clasificarea articolului se face numai după conţinutul semantic, deoarece, sub aspectul formei, toate elementele care-l compun sunt simple. Prin urmare, după gradul de indivi- dualizare, articolele sunt hotărâte şi nehotărâte (*Gramatica*, I, 1966, p. 97). La rândul lor, cele hotărâte sunt considerate de trei feluri: propriu-zise, posesive (denumirea *genitival* pentru acestea, cum s-a văzut, trebuie exclusă), şi demonstrative sau adjectivale.

Gruparea celor trei articole se poate susţine şi formal şi semantic (*-l, -a, -i, -le,* dacă primeşte în antepunere particula *a,* din prepoziţia latinească *ad*, devine *al,a,ai,ale*, după cum, dacă antepune particula demonstrativă *ce* - lat. *ecce* - devine *cel, cea, cei, cele)* . Clasificarea însă, din punct de vedere terminologic, este incomodă, dublând, pentru trei din cele patru subclase de articole, denumirile.

Toate acestea pot fi descrise prin formele pe care le au, prin poziţia faţă de lexemele pe care le articulează şi prin valorile cumulate (semantice, la articolele hotărât şi nehotărât, şi morfologice la posesiv şi adjectival).

3. Problemele articolului

3.1. Statutul morfologic al clasei a fost, alături de cel al numeralului, îndelung contestat. Astfel, s-a considerat că este o clasă în care elementele exprimă valori, nu noţiuni (Diaco- nescu, 1961), drept pentru care trebuie considerat instrument gramatical în cadrul categoriei determinării (determinat definit, determinat nedefinit şi nedeterminat). Tot unealtă gramaticală este considerat articolul şi în alte studii. În primul rând se arată că este o clasă cu un număr insuficient de elemente de natură diferită: A *(u)l* se deosebeşte esenţial de *al*, care, deşi considerat articol definit (hotărât), nu implică individualizarea@ (Guţu Romalo, 1967, a, p. 96); Adistribuţie şi valori diferite de (*u)l* are şi cel (...), aşa încât reunirea lor într-o

singură clasă apare arbitrară@ (*Ibidem*). S-au scos în evidență deosebirile determinate contextual sub raport semantic şi funcțional ale articolului hotărât: participă la opozițiile categoriei determinării; este marcă a genului personal (forma proclitică *lui*); este element constitutiv al diferitelor părți de vorbire (*dânsul, altul, domnia sa, dedesubtul, contra...).* Elementele clasei sunt limitate distribuțional, neputând să apară decât într-un singur tip de contexte, numai în vecinătatea unui substantiv. Au un conținut semantic foarte abstract, neadăugând nici un sens suplimentar substantivului, pe care, totuşi îl cere, neputând să apară singur (Guțu Romalo, 1967, a, p. 226).

Ideile acestea au fost preluate de majoritatea lucrărilor: A articolul nu-l includem în sistemul claselor gramaticale de cuvinte, ci îl considerăm o clasă de morfeme gramaticale (Iordan, Robu, 1976, p. 355); A lipsit de conținut lexical şi de autonomie semantică... articolul nu aparține claselor lexico-gramaticale, ci claselor de cuvinte care, alături de morfeme intră în sistemul gramatical al limbii@ (Irimia, 1997, a, p. 310).

3.2. Categoria determinării , aşa cum a fost prezentată de gramaticieni, este structurată în trei opoziții de bază: *articulat hotărât - articulat nehotărât, articulat nehotărât -nearticulat şi articulat hotărât - narticulat* .Totuşi, anumiți gramaticieni au subliniat că Anu este convenabil ca determinarea să fie considerată o categorie gramaticală@ (Dimitriu, 1994, p. 159). Aceasta deoarece individualizarea realizată prin determinare nu este posibilă la toate substantivele, fiind excluse cele care apar întotdeauna cu sau fără articol (*moca, nirvana, japca, tălpăşița, Toma, Dolhasca...; Costache, Gheorghe, Ion, Carmen).* Pronumele, de asemenea, chiar dacă prezintă articol, nu realizează categoria determinării datorită specificului lor semantic (ele substituie un substantiv care exprimă un obiect, deci ele nu pot arăta cunoaşterea sau necunoaşterea acestuia): *dânsul, dânsa, dânşii,dânsele; domnia sa , domnia voastră...; un altul, o alta....* În acest registru trebuie trecute şi prepozițiile şi locuțiunile prepoziționale cu genitivul, care toate sunt articulate cu forma de singular a articolului hotărât enclitic. În cazul lor, opoziția articulat - nearticulat ia aspectul conversiunii gramaticale (prepoziție - adverb). Se admite, în concluzie, că : A articolul este o clasă cu omogenitate relativă, în cadrul ei putându-se face distincție între cuvintele - morfem, care sunt părți de vorbire (*cel, cea, al, a, un, o, lui* proclitic etc.) şi morfemele propriu-zise care, fiind segmente, părți de cuvânt, nu reprezintă părți de vorbire (*-l, -le, - lui, -a* etc.) (Dimitriu, 1994, p. 163). Trebuie să se țină seama că, dacă acestea din urmă sunt morfeme (trăsăturile lor gramaticale dovedesc acest lucru), ele nu pot fi decât în cadrul unei categorii ale cărei opoziții le exprimă. Această categorie nu este alta decât determinarea. Se observă însă că în interiorul opoziției articulat hotărât - articulat nehotărât, prima latură a opoziției este exprimată prin morfeme, iar cealaltă prin cuvinte - părți de vorbire. Concluzia este că această categorie este semigramaticalizată. Pentru a decide dacă nu cumva clasa morfologică însăşi este semigramaticalizată, trebuie analizată structura semantică şi formală a determinării şi specializările morfologice ale elementelor trecute în mod tradițional în rândul articolelor. Se va observa că determinarea este un fenomen mult mai amplu decât presupune existența articolului şi că elementele susceptibile de a fi denumite articole sunt mult mai puține la număr decât se consideră în mod obişnuit.

Dacă prin determinare se înțelege restrângerea sferei unei noțiuni prin atribuirea de însuşiri, ar trebui precizat în primul rând că articolul realizează determinarea abstractă, fără atribuire de însuşiri, prin posibilitatea de a marca toate cele trei aspecte ale sferei: totalitatea, prin funcția generică (*Omul este o ființă rațională*) ; parțialitatea (*Nişte copii se plimbă pe stradă*); unicitatea (*Ion avea un frate şi mai multe surori).*

Determinarea poate fi, de asemenea, deictică, dacă funcția referențială suprapune numele obiectului real (la pronumele ambreiori de persoana I şi a II-a şi la numele proprii suprapunerea se realizează fără determinare) şi contextuală, când se individualizează un nume prin reluarea sau anticiparea unor informații din (în) contexte diferite. Determinarea deictică se realizează cu ajutorul modi- ficatorilor, mai frecvent adjectivali (*Omul cel mai înalt din lume; acest om)*, dar şi prin articulare (valoarea demonstrativă şi implicită). Altfel spus, dacă pronumele de persoana I şi a II-a realizează direct includerea deictică, pronumele de persoana a treia (în latină, neexistând pronume de persoana aceasta, era echivalat cu demonstrativul *ille*) a fost preluat sub formă de articol de limbile romanice, pentru a continua, în distribuție complementară, determinarea abstractă. Delexicalizarea sau asemantismul articolului poate fi probat prin exemplificarea contextelor cu determinare redundantă, când demonstrativul latinesc este dublat de cel românesc: *bărbatul acela.*

3.3. *Valoarea nondeictică*. Dacă pentru posesiv şi demonstrativ se pot delimita clar valorile de articol de cele de morfeme ale diferitelor categorii gramaticale, acest lucru pentru articolul hotărât şi nehotărât se poate face prin angajarea lor în structurile categoriei determinării.

Se poate observa că în limba română există formele pronominale *dânsul, dânsa, dânşii, dânsele; unul, una, unii, unele; altul,alta, alții, altele; un oarecare, o oarecare* şi *un altul,* în care prezența articolului nu se justifică prin categoria determinării.

La polul opus, pronumele şi adjectivele pronominale posesive nu primesc niciodată articol hotărât, nici chiar atunci când, în determinare, preced substantivul: *Ai noştri tineri la Paris învață...*

- *l* din componența pronumelui de politețe este ataşat unei forme su*bstantivale, însu-,* şi este cu atât mai puțin justifi- cat, cu cât substantivul, precedat de *de* (*de + însu-)* presupune, conform regulilor articulării din limba română, forma nearti- culată.

Folosirea articolului hotărât este motivată numai de gradul de politețe al pronumelui, care presupune cunoaşterea persoanei la care se referă.

Articolul intră şi în structura altor pronume de politețe (*domnia ta, domnia sa, domniile lor, domniile voastre...*), dar aici prezența lui este motivată atât de existența determinantului, cât şi de a formelor substantivale nearticulate (*domnie, domnii...*). Nu se întâlneşte însă niciodată **dâns, *dânşi,*dânsă, *dânse*.

Nu se poate vorbi nici de faptul că articolul este, în aceste secvențe, element de compunere, pentru că formațiile articulate, în tradiția gramaticilor româneşti, nu sunt considerate forme compuse. Dar el nu este nici morfem gramatical, întrucât formele respective, fiind întotdeauna articulate, nu participă la cele trei opoziții ale categoriei determinării. Prin urmare, *-l, -a, -i, -le* sunt un deictic absolut, fără de care pronumele respective nu apar niciodată.

În *unul, una, unii, unele, altul, alta, alții, altele* artico- lul funcționează ca deictic normal: *acest elev - acesta, un elev - unul, alt elev - altul...*

Dacă ar fi adjectiv, atunci s-ar respecta legea sintagmei articulate (*înaltul copil - *unul copil, inteligentul copil - *altul copil...).*

Tot aşa cum în *dânsul* sensul (+definit) al gradului de politețe a ataşat articolul definit (ataşament semantic), expresia *un oarecare* presupune un transfer semantic (*un elev - un elev oarecare - un oarecare elev - un oarecare).* Coincidența de sens dintre *un* şi *oarecare* a făcut ca cele două elemente să se ataşeze unilateral, *oarecare* presupunând, în toate aparițiile lui, pe *un.*

Existența secvenței *un altul, o alta*, a suscitat mai multe variante interpretative : calc după limba franceză (Graur, 1968, p.169), considerarea lui *un* prin sensul său cantitativ ca adjectiv numeral cardinal (Găitănaru, 1993, p. 34).

Despre calc din limba franceză nu poate fi vorba pentru că în această limbă nu există **un l= autre*. De asemenea, şi interpretarea lui *un* ca adjectiv numeral trebuie reconsiderată.

Gruparea se poate explica astfel: sudarea lui *-l* ca deictic nu a conferit lui *alt* un sens definit, deoarece ar fi intrat în contradicție cu sensul primar nedefinit al acestuia; de aceea, s-a putut ataşa în continuare *un* (prin similitudine semantică), grație sensului nedefinit al celor două componente, ca şi la *oarecare.*

3.4. *Pronumele semiindependente.* Anumite studii de specialitate au dezvoltat teoria pronumelor semiindependente, plecând de la faptul că articolele, evoluând din pronume şi-au păstrat o parte din trăsăturile lor etimologice, care le confereau valoarea respectivă (Manoliu Manea,1968, p. 70, 79-81; Coteanu, 1969, p.108-111; Guțu Romalo, 1973, p. 113; Bejan,1990; Pană Dindelegan, 1994, p. 37; Draşoveanu, 1997, p. 101-107; cf şi argumentele contra: Găitănaru, 1994, p. 44 - 52; Dimitriu, 1994, p.178-183).

Problema a fost descrisă ca aplicație a raporturilor de distributivitate în enunț (Manoliu Manea, 1968, p. 79-81) şi reluată ulterior ca pronume anaforic (Coteanu, 1969, p. 108 - 111) sau de pronume semiindependent (Guțu Romalo, 1985, p. 99; Pană Dindelegan, 1994, p. 39-41).

Studiile aplicative au motivat menținerea denumirii de pronume semiindependent din necesități de analiză, atunci când, în contexte ca *Ai lui au plecat* apare contradicția dintre funcția sintactică (de subiect, complement direct...) şi forma de genitiv. Cu toate acestea, n-au reuşit să-l integreze în clasele preexistente de pronume, iar ca să-l instituie ca subclasă aparte nu se putea din cauza numărului mic de elemente (obiecția respectivă fusese deja

formulată la articol).

In studiile de gramatică aplicată se observă că instituirea subclasei pronumelui semiindependent, pentru a permite tehnici de analiză a contextelor de tipul *Al vecinului a câştigat, Îl cunosc pe al vecinului, Îmi amintesc de al vecinului...* implică dificultăţi teoretice noi, fără să rezolve multitudinea de situaţii în care apare contradicţia dintre funcţie şi formă în analiză. De aceea trebuie adoptată o altă metodă, care implică existenţa funcţiei sintactice suplinite.

Dacă se aplică metoda substituţiei cu zero expresiilor cu *al* se observă că rolul substitutiv al articolului trebuie reconsiderat:

Băiatul vecinului a plecat - Băiatul a plecat

*Al vecinului a plecat - *Al a plecat.*

Comparându-se exemplele *Băiatul a plecat* cu **Al a plecat* se observă rolul lui *al* de a prelua numai mărcile de gen, număr şi caz, fără să aibă funcţie referenţială. Lucrul se întâmplă şi în cazul semiadverbelor, cărora, tocmai pentru că n-au funcţie referenţială clară, nu li se acordă nici funcţie sintactică. Prin urmare, metoda de analiză preconizată pe baza noţiunii de *semiindependenţă* este principial compromisă. Acest lucru a fost subliniat: ADenumirea de (pronume) semiindependent, propusă de Manoliu (...) nu are nici un înţeles sintactic: el poate fi Tr şi atunci este total nedependent sau poate fi Ts şi atunci este total dependent@ (Draşoveanu, 1997, p, 103; Tr = termen regent; Ts = termen subordonat).

Din cauză că lipseşte funcţia referenţială, enunţurile cu *al* nu sunt caracterizate prin autonomie comunicativă, contrave- nindu-se principiului general al structurării sintagmei, conform căruia determinantul acceptă, de regulă, substituţia cu zero. Prin urmare, dacă se iau exemplele *Stă lângă al colegului, Vorbeşte despre al lui ...* se observă că prin substituţia substantivului cu zero enunţurile devin nereperabile în limba română: **Stă lângă al* , **Vorbeşte despre al.*

Cel mai important aspect al problemei este nu de a distinge o subclasă de pronume, ci de a o încadra, în cazul delimitării ei, în sistemul general al pronumelui în limba română. Or, acest lucru nu a fost propus, deoarece nu a fost făcută până acum în gramaticile româneşti o clasificare flexionară a pronumelui. Ba chiar persistă prejudecata că ASpre deosebire de flexiunea nominală şi cea verbală, care permit gruparea substantivelor şi a verbelor în clase, de obicei destul de numeroase, caracterizate prin prezenţa unor particularităţi flexionare (...), flexiune pronominală este reprezentată, de cele mai multe ori, prin paradigme individuale specifice unui singur element lexical, unui singur pronume@ (Guţu Romalo, 1985, p. 220).

Dar, la o analiză mai atentă, se observă că toate pronumele din limba română se grupează în următoarele clase: *personale nedeterminative* (prezintă opoziţii de persoană, au flexiune supletivă şi nu pot determina prin acord un substantiv, nefiind niciodată adjective pronominale); *nepersonale deter- minative* (n-au opoziţii de persoană, au flexiune sintetică şi pot deveni prin acord adjective pronominale); *personale deter- minative* (au opoziţii de persoană, au flexiune sintetică şi prin supletivism, pot deveni prin acord adjective pronominale) (Găitănaru, 1994).

Etimologic şi formal, *al, a, ai, ale* ar trebui încadrat la nepersonale determinative (n-are opoziţii de persoană, are flexiune normală, cu desinenţe, se acordă cu substantivul şi ar trebui considerat adjectiv pronominal semiindependent). Într-o astfel de viziune, în contexte ca *Acest caiet al meu, al* ar trebui considerat atribut adjectival, rămânând problema statutului morfologic şi sintactic al lui *meu.* Acesta a fost considerat (Manoliu Manea, 1968, p.60-64) formă de genitiv a pronumelui personal. Dar *meu* se acordă, ceea ce înseamnă că ar fi singura formă de pronume personal cu acord. Deci, nu poate fi încadrat la nepersonale determinative.

Într-un enunţ ca *Al meu aplecat, al* ar fi subiect, iar *meu* atribut adjectival (adjectiv pronominal posesiv). Aceasta înseamnă că valoarea de pronume care se conferea anterior ambelor elemente (*al meu)* a fost distribuită numai lui *al* şi s-a instituit o valoare nouă, adjectivală, pentru *meu*: instituirea conceptului de pronume semiindependent a dus la reducerea valorii morfologice a posesivului numai la cea de adjectiv pronominal: APosesivele (meu...) sunt întotdeauna adjective, fie că se acordă cu substantive (*caietul meu*), fie că se acordă cu pronumele posesiv *al (al meu)*@ (Draşoveanu, 1997, p. 104).

Pentru că *meu* dintr-un context ca *acest copil al meu* nu poate fi adjectiv (nu există adjectiv care să determine un adjectiv (*al*, care se acordă cu

copil ar trebui considerat adjectiv pronominal), s-a decis că acesta nu este adjectiv, ci este tot pronume, pentru că nu determină, ci reia mărcile substantivului (Draşoveanu, 1997, p. 105).

In realitate, se poate demonstra că *al* nu se acordă întotdeauna cu substantivul precedent, de unde imposibilitatea de a-l substitui în toate contextele. De exemplu: *Fratele lui joacă tenis - Al lui joacă tenis; Albumul fetei lui e pe masă - *Albumul alei lui e pe masă; Fratelui ei îi dau cărțile - *Alui ei îi dau cărțile.*

Aceasta înseamnă că *al* şi-a pierdut valoarea inițială de pronume cu care evoluase din latină, dobândind-o pe cea de articol (aceasta, cum se va vedea, nu o exclude pe cea substi- tutivă).

Acest lucru nu s-a întâmplat în toate situațiile cu *cel, cea, cei, cele,* care şi-au conservat valoarea de pronume, putând fi substituit de demonstrativul corespunzător în toate contextele în care e considerat pronume: *Cel de acolo - Acela de acolo; Cel care scrie - Acela care scrie; Cel ce vine primul - Acela ce vine primul...*

Prin urmare, formele lui *cel, cea, cei, cele* considerate pronume semiindependente sunt pronume, dar nu semiin- dependente: ele se încadrează foarte bine în subclasa demonstra- tivului de depărtare, având, cum se va vedea, forme reduse, populare şi literare: *cei (care), ăi (care)...*

3.5. Articolul hotărât. Prin denumire, îi revine în determinare individualizarea obiectului exprimat prin substantiv.

Formele lui sunt:

Gen,nr. Cazul	Singular		Plural	
	m.,n.	f.	m.	n.,f.
N. Ac.	*-l, -le, (-a)*	*-a*	*-i*	*-le*
G.D.	*lui, -lui, (e)i*	*( ) i*	*-lor*	*-lor*
V.	*-le*	-	*-lor*	*-lor*

În ceea ce priveşte poziția, se cunosc trei situații. De regulă, articolul hotărât este enclitic, ataşat substan- tivului (*băiatul, fratele, muzeul, numele, fata, perdeaua, ziua...).*

Proclitic, se foloseşte ca marcă a genului personal la substantivele proprii masculine şi la cele feminine cu desinență de masculin sau străine: *lui Radu, lui George, lui Carmen, lui Lily...*

Se foloseşte şi ataşat adjectivului antepus, aparținând tot substantivului*: înaltul pom-pomul înalt, înaltul munte - muntele înalt...*

Sunt adjective ca *tot* şi *întreg*, care, chiar când sunt antepuse, nu acceptă articularea, aceasta revenindu-i tot substan- tivului: *tot poporul-poporul tot, întreg neamul - neamul întreg.* Totuşi, *întreg,* fiind adjectiv propriu-zis, are acest comportament datorită sinonimiei lui cu *tot*, putându-se întâlni şi forme obişnuite, ca *întregul neam*.

Alte adjective, de regulă pronominale, care sunt numai antepuse (*alt, ce, orice, fiecare*, *orice*...) nu permit determinarea cu articol a substantivului: *ce om, alt om, orice fotografie, fiecare oraş, orice propunere...*

Conform structurii semantice a determinării, articolul hotărât poate avea mai multe valori:

a) anaforică, prin care se reia informația dintr-un context anterior *(Pe stradă merge un copil. La colț, copilul se oprește; Am văzut un băiat și o fată. Băiatul era înalt, fata era scundă);*

b) generică, referitoare la totalitatea elementelor ce compun sfera noțiunii denumite de substantiv (*Triunghiul este figura geometrică cu trei laturi; Omul este un animal sociabil*);

c) demonstrativă, ce presupune, abstract, realizarea determinării deictice, întocmai cum este implicată de adjectivele pronominale demonstrative (*Dă-mi și mie ziarul! De unde ai luat cărțile?);*

d) implicită, în care determinarea deictică, individua- lizarea, se întâlnește cu unicitatea obiectului angajat în funcția referențială a substantivului *(Răsare soarele; Mă doare stoma- cul; Mă cheamă mama; După ploaie cerul se înseninează).*

e) conversivă (substantivizează elementele altor părți de vorbire): *binele, răul, leneșul, eul, nimicul, treiul, zecele...*

3.6. Articolul nehotărât raportează obiectul la clasa lui, fără să-l individualizeze.

Are următoarele forme:

Gen,nr. / Cazul	Singular		Plural
	m., n.	f.	m.,n., f.
N.,Ac.	*un*	*o*	*niște*
G.D.	*unui*	*unei*	*unor*

Nu realizează opoziția enclitic-proclitic, în schimb prezintă numeroase omonimii.

Adjectivele numerale *un, o, unui, unei* și adjectivele pronominale nehotărâte *un, o, niște, unui, unei, unor* pot fi confundate cu articolele nehotărâte cu care sunt omonime (nu este vorba de conversiune , cum se spune adesea). Deosebirea se face în funcție de context (Zdrenghea,1960, p. 37).

- Dacă *un, o, unui, unei* se află în context cu un numeral, sunt adjective numerale: *Un student citește, doi scriu*; *Unui copil i-am adus o minge, la doi le-am luat un album*;

- Dacă se află în context cu un pronume nehotărât sau cu un alt pronume compus pe baza celui nehotărât, este adjectiv pronominal nehotărât: *Un copil citește, altul (celălalt) scrie*; *Unui copil i-am luat o carte, altuia un album;*

Sunt și contexte în care distincția, din cauza ambiguității semantice s-ar părea că nu se poate face (Găitănaru, 1993,p. 34-35): *Un turist a venit atunci, altul ieri și doi astăzi*. Totuși trebuie arătat că ori de câte ori *un, o* se află în context cu numerale, realizează opoziții semantice specifice șirului de numere și, în consecință, trebuie considerate adjective nume- rale.

- În contexte ca *Irinuca avea un bărbat, o fată și două capre*, formele *un* și *o* se distribuie în clase diferite, chiar dacă sunt în context cu un numeral: *un*, care nu este în acest context variabil (**Irinuca avea doi bărbați*) rămâne articol, iar *o* este adjectiv numeral cardinal;

- Adjectiv pronominal nehotărât este și în contexte în care Asepară un obiect nu de specia lui, ci de un grup de obiecte de același fel, aflate într-o anumită situație explicită@ de tipul *un cal de-al meu, o batistă de-a mea* (Coja, 1983, p.76);

- Formele *niște, unor* sunt adjective pronominale nehotărâte ori de câte ori precedă substantivele singularia sau pluralia tantum: *Cumpăr niște orez; Am adus niște apă; A luat niște aur; Se aud niște aplauze; Mi-a adus niște câlți; Zgomotul unor aplauze...* Pentru formele de singular, apartenența la clasa

adjectivelor pronominale şi distribuirea la funcţii sintactice diferite este evidentă din cauza neconcordanţei de număr: *nişte* este la plural, iar substantivele respective la singular. Pentru substantivele pluralia tantum contează posibilitatea substituţiei cu *niscai(va): Mi-a adus niscaiva câlţi.*

Articolul nehotărât intră în relaţia de determinare cu următoarele semnificaţii dominante:

a) inceptivă, aceea de a introduce o informaţie nouă, de a angaja în comunicare un substantiv cu identitate referenţială necunoscută (*O maşină intră în parcare);*

b) generică, proiectând în cunoaştere totalitatea sferei. Coincidenţa funcţiei este posibilă la cele două articole: cel nehotărât presupune funcţia generică, în aceeaşi măsură în care *tot* îl presupune pe *fiecare (Un copil trebuie să-şi asculte părinţii*);

c) calificativă, ce conferă substantivelor funcţie determi- nativă, apropiindu-le semantic de adjective (*George este un clown; Ea este o artistă în subtilizarea cărţilor*);

d) cantitativă, implicând nu numai omonimia, ci şi sino- nimia cu adjectivul numeral *un* (*Irinuca avea un bărbat şi o fată).*

e*) conversivă,* ce presupune substantivizarea: *un bine, un rău, un leneş, un nimeni...*

3.7. Articolul posesiv însoţeşte de regulă un substantiv (pronume) în genitiv şi un pronume posesiv la celelalte cazuri (formele de genitiv ale pronumelui posesiv sunt regresive). Cum s-a arătat, acest lucru se întâmplă când articolul hotărât este departe sau absent.

Se foloseşte numai proclitic şi are următoarele forme:

Gen,nr. / Cazul	Singular		Plural	
	m.,n.	*f.*	*m.*	*f.,n.*
N.,Ac.	*al*	*a*	*ai*	*ale*
G.D.	**alui*	**alei*	*alor*	*alor*

Pentru a se observa însă dacă într-un astfel de context articolul este specializat ca morfem sau nu, trebuie precizate mai întâi modalităţile sub care se manifestă valoarea de articol. Acestea sunt: posibilitatea de a realiza substituţia cu un substantiv şi cea de a se alătura unui substantiv. Trebuie avute în vedere toate contextele în care pot apărea formele articolului posesiv (şi ale celui demonstrativ) şi precizat când avem de-a face cu articol şi când cu specializări ale acestora ca diferite

morfeme gramaticale.

Contextele articolului posesiv sunt:

- *Al copilului (al lui, al meu...);*
- *Al doilea, a doua...;*

Proba se face astfel:

Al copilului (lui, meu...)...
\+ 8
Prietenul (un prieten)

Se observă că în primul context este satisfăcută şi proba substituţiei şi cea a alăturării, prin urmare, *al,a, ai, ale* sunt articole.

Al doilea citeşte ziarul.
\+ 8
Băiatul

Se observă că *al, a, (...)* nu satisface proba substituţiei, prin urmare nu sunt articole posesive, ci morfeme de ordine, în constituţia numeralului ordinal.

Articolul posesiv pune probleme de acord. Astfel, într-un enunţ în care este precedat de două substantive, se acordă cu regentul, care se poate afla pe primul loc sau pe al doilea (*rochia de lucru a mamei; hainele de plimbare ale tatei; câinele de pază al ciobanului; centrul de achiziţionare a laptelui; punctul de difuzare a presei...).*

În contexte ca *modul de pedepsire a (al) profesorului; modul de educare a (al) părinţilor,* selectarea articolului este în funcţie de sensul propoziţiilor *(*cine pedepseşte-cine este pedepsit; cine educă - cine este educat).

Sunt însă şi enunţuri în care diferenţa de sens este imperceptibilă: *gradul de pregătire a (al) concurenţilor; nivelul de cunoştinţe al (ale) candidaţilor (cf. Avram, 1997, p. 101, 103).*

3.8. Articolul demonstrativ sau adjectival amplifică rolul determinativ al adjectivului.

Are următoarele forme:

Gen,nr. / Cazul	Singular		Plural	
	m.,n.	f.	m.	n.,f.
N.,Ac.	*cel*	*cea*	*cei*	*cele*
G.,D.	*celui*	*celei*	*celor*	*celor*

Se foloseşte numai proclitic, în următoarele tipuri de contexte:

a) cel înalt, cel harnic...;
b) cei trei, cele trei...;
c) cel mai înalt, cel mai harnic...;
d) cel de acolo, cea de acolo...;
e) cel care, cel ce....

Proba substituţiei şi alăturării arată că articolele respective au un comportament diferit, nerămânând în toate contextele articole. Mai exact, numai în prezenţa adjectivului şi-a păstrat valoare de articol, ceea ce dă o semnificaţie în plus denumirii *adjectival*.

Cel înalt joacă tenis.
\+ 8
Băiatul

Se observă că *cel* din acest context este articol, întrucât satisface ambele cerinţe ale probei.

Cei trei se plimbă prin oraş.
\+ 8
Băieții
Cei nu este în acest context articol (nu satisface substituția, nici alăturarea), ci morfem de gen şi caz al numeralului cardinal.
George este cel mai înalt dintre colegi.
\+ 8
băiatul

Cel din contextul *cel mai înalt* nu satisface proba substituției (ea modifică sensul propoziției), prin urmre nu este articol, ci morfem al superlativului relativ.

Cel de acolo mă cunoaşte
\+ 8
Băiatul

Cel satisface numai proba substituției, specifică pronumelui, prin urmare este pronume demonstrativ de depărtare, forma redusă (*acela de acolo - cel de acolo; ăla de acolo - ăl de acolo): Cel care citeşte ştie*
\+ 8
Copilul

De asemenea, *cel* din *cel care, cel ce...* nu satisface decît proba substituției, fiind, în consecință, pronume demonstrativ de depărtare, forma redusă.

Demonstrația astfel propusă coincide în rezultate cu demonstrațiile mai noi, care iau în calcul pentru grupările *cel care, cea care...* flexiunea independentă *(celui care, cel căruia*) şi regimul prepozițional paralel (*pe cel care, cel pe care...*), dar ataşează la concluzii şi formele cu *cel ce, cei ce...* pentru care aceste probe nu sunt evidente (Pană Dindelegan, 1994, p. 45 - 46). În schimb, gruparea *ceea ce,* evoluată dintr-un feminin astăzi inexistent *cea ce,* poate fi considerat pronume relativ compus deoarece în acest sens converg şi argumentul de formă (s-au modificat formal : *cea* ϖ *ceea; ce* ϖ *cé*) şi argumentul de conținut: s-a specializat semantic pe sens neutral (nu mai substituie un nume-obiect, ci o propoziție sau chiar o frază): *Plouă de alaltăieri, ceea ce mă indispune*.

Concluzionând, se poate spune că formele *al, a, ai, ale* şi *cel, cea, cei, cele* sunt articole numai atunci când se află în contextele de tipul *al copilului* (al meu...) şi *cel înalt.*

Anumite studii consideră că în expresiile *cei leneşi* şi *cei cu toporul* din exemplele *Cei leneşi obosesc repede* şi *Cei cu toporul dau jos brazii din pădure* sunt substantive (primul exemplu prin analogie cu articularea hotărâtă). Conversiunea nu se întâmplă însă în al doilea exemplu, unde *cei* este pronume şi îndeplineşte singur funcția de subiect.În expresii ca *Cel de pe comoară, Cel de sus* avem nu conversiuni, ci locuțiuni substantivale (Irimia,1997, a, p. 310-311).

ADJECTIVUL

1. Definiția S-a considerat că definiția adjectivului este lipsită de controverse, întrucât delimitarea clasei lexico-gramaticale nu este o problemă dificilă (Toşa, 1983, p. 51).

1.1. Definiția semantică se întâlneşte aproape neschimbată în mai toate studiile de gramatică: A Este partea de vorbire flexibilă care exprimă o însuşire calitativă sau cantitativă a obiectelor@ (*Gramatica*, I, 1966, p.83); AAdjectivul este cuvântul cu sens lexical gândit ca un conținut noțional în care se reflectă însuşiri ale obiectelor@ (Toşa, 1983, p. 51).

Alți lingvişti evită evidența acestei definiții (Guțu Romalo, 1985, p. 147-163). În realitate, această evidență se sprijină pe o logică iluzorie: substantivul este cel care exprimă însuşiri (*bunătate, lene, corectitudine, înălțime etc.)* existând sau trebuind să existe pentru fiecare substantiv adjectivul corespondent (*bun, leneş, corect, înalt...).*

Dacă se observă structura arborelui semantic pentru un nume, în semantica transformațională, se observă că, la orice nivel de generalitate al sememului, mărcile semantice sunt însuşiri.

Când se afirmă că substantivul redă prin denumire conținutul noțiunii, asta înseamnă că exprimă acele însuşiri generale care caracterizează toate elementele sferei. Astfel de substantive au prin funcția lor referențială, implicit, posibilitatea de a evoca individual, parțial sau total, obiectele ce compun sfera. Substantivele care nu au o sferă obiectuală *(bunătate, corectitudine, cinste...)* nu se pot referi la obiecte, ci numai la însuşiri intensionale, existând un număr teoretic infinit de trăsături nespecifice, ataşate la obiecte din sfere diferite.

Adjectivul este partea de vorbire care transferă însuşirile dintr-o sferă în alta (de la un obiect la altul) sau de la un nivel de generalitate la altul. Fenomenul se numeşte epiteză şi este de mai multe feluri: epiteza pleonastică, ce exprimă restricția de a nu atribui trăsături proprii chiar obiectelor care le definesc (**bunătate bună, *om uman, *corectitudine corectă, *înălțime înaltă...); epiteza ornantă,* ce presupune atribuirea de însuşiri care se găsesc în arborele semantic al substantivului (*iarbă verde, zăpadă albă, copil cuminte, cal maro...)* şi epiteza individualizatoare, ce atribuie unui obiect dintr-o clasă însuşiri ale altor obiecte din altă clasă (*iarba somnoroasă, trestie gânditoare, leagănul albastru al tăcerii...*) (cf. şi Vianu, 1968, p. 153-158).

Cei vechi au intuit aspectul dinamic al transferului de însuşiri specific acestei părți de vorbire şi au denumit-o ca atare: *ad + iectivum-iacio, iac□re.*

1.2. Definiția morfologică. Adjectivul este partea de vorbire care are bine reprezentate atât flexiunea sintetică (acordul în gen, număr şi caz), cât şi pe cea analitică (gradele de intensificare şi de comparație).

1.3. Definiția sintactică. Este determinant, îndeplinind funcții sintactice în consecință: nume predicativ, atribut, apoziție, element predicativ suplimentar, complement.

1.4. Definiția contextuală. Contextul diagnostic al adjectivului a fost formulat recent, astfel: AO formă oarecare aparține clasei adjectivului dacă şi numai dacă ea satisface: a) cel puțin un context din clasa Ad_1 *= (cel, cea, celui, celei, cei, cele, celor*) ~ sau cel puțin un context din clasa Ad_2 *= (Vb)* ~ şi cel puțin un context din clasa Ad_3 *=(S)* ~. Reprezentarea simbolică este $(Ad_1\, \omega\, Ad_2)\ \varpi\ Ad_3$ (Ionescu, 1992, p. 146). Se înțelege că *Ad* se referă la adjectiv, *Vb* la verb, ω *=sau,* ϖ *= şi.*

Configurația contextului este curioasă, deoarece Ad_1, context pertinent adjectivului, fiind construit pe baza articolului demonstrativ sau adjectival, este pus în disjuncție cu Ad_2 , context tipic adverbial *(Vb~)*, ceea ce înseamnă că existența adjectivului se poate proba prin $Ad_1\, \omega\, Ad_3$ sau $Ad_2\, \varpi\, Ad_3$. Se presupune astfel că toate adjectivele pot suporta conversiunea în adverbe în vecinătatea verbului, dar cercetarea lingvistică a scos în evidență şi o clasă de adjective neadverbiale (Mihai, 1963). Cu toate acestea, este greu de crezut că Ad_2 şi Ad_3 nu caracterizează ocurența adverbelor: *0tie dintotdeauna - prietenul dintotdeauna; pleacă de acolo - casa de acolo; se scaldă vara - scăldatul vara...*

Proba autorului se face cu *de acolo*, care satisface toate contextele, dar nu este considerat adjectiv, deoarece nu este o formă, ci o grupare de forme (Ionescu, 1992, p.146). Se înțelege că *formă* înseamnă altceva decât *unitate semnificativă minimală*, deci şi locuțiunile adjectivale sunt excluse.

Obiecția majoră este că o astfel de definiție distri- buțională nu şi-a propus să implice toate tipurile de adjective, adică şi pe cele determinative, pentru care valențele (*cel ~)* şi *(S~)* nu sunt operante. Ele nu sunt adecvate nici adjectivelor, de regulă tot determinative, care nu acceptă postpunerea.

Chiar dacă în limba română poziția adjectivului este în mod obişnuit postpusă, se întâmplă ca adjectivele postpuse să apară şi în antepunere, în timp ce unele antepuse au regim restrictiv la postpoziție. De aceea este de preferat valența cu antepunere în conceperea definiției contextuale, astfel:

Care (S) V ? # ~ S #.

Se realizează expresii de tipul *Care grup să vină? - Acest (care, ce, nici un, orice, fiecare, al meu, însuşi, tot, întregul, numerosul, un...) grup(ul).*

Care şi *ce* pot exista şi în structuri neinterogative: *0tiu care (ce) băiat; nici un* presupune expresii cu verbul la forma negativă.

De regulă, substantivul este nearticulat, fie că în antepu- nere adjectivele preiau, fie că nu, articolul. Când însă adjectivul exprimă o determinare generică (*tot, întreg*) sau deictică (*însuşi*), substantivul, cum s-a arătat mai sus, este articulat: *tot grupul, întregul grup, grupul întreg, însuşi băiatul...*

Un, o, nişte pot apărea în expresii cu sens nedefinit (*un, o*, pentru substantive numărabile, dar şi pentru unele *singularia tantum*; *nişte* pentru *singularia şi pluralia tantum*). Ele implică o discuție aparte, fiind cazuri accidentale de omonimie morfologică (Zdrenghea, 1960).

Un, o, ca adjective numerale, trec în contexte de plural numai în forme supletive de tipul *un copil, nu doi; o copilă, nu două.* Ele rămân adjective numai până la 20 sau în compusele cu această finală, întrucât în continuare se produce fenomenul de inversiune sintactică, adjectivul separându-se de substantiv din cauza construcției partitive şi redevenind numeral: *nouăspre- zece copii - douăzeci de copii* (Diaconescu, 1963).

Ca adjective pronominale nehotărâte, se găsesc în enunțuri cu pronume nehotărâte (*Un copil citeşte, altul scrie*) sau când acestea din urmă, chiar dacă nu sunt exprimate, sunt presupuse (*Un cal al meu*) (Coja, 1983, p. 75).

Contextul diagnostic al adjectivului, astfel formulat, nu permite ocurența adverbelor, întrucât acestea pot determina, în ciuda definiției lor, şi substantivele, dar în postpunere: *Care (scăldat) îți place ? - *vara scăldat; Care (prieten) vine? - *dintotdeauna prieten.*

2. Clasificarea

2.1. După formă, adjectivele sunt simple, compuse şi locuțiuni (lexeme, supralexeme şi paralexeme).

2.1.1. Adjectivele simple sunt morfeme lexicale (lexeme) la care se pot adăuga morfeme derivative (prefixe, sufixe, prefixoide şi sufixoide).

După cum s-a observat la substantiv, nu există prefixe exclusiv adjectivale: 23 dintre ele se întâlnesc şi la substantiv, iar 40 şi la verb. (*Formarea*, II, 1978, p. 278).

In schimb, în derivarea cu sufixe, clasificarea morfologi- că distinge clasa sufixelor adjectivale, în care, cele mai importante sunt: *-esc, -ic, -iu, -os: bănesc, ceresc, oltenesc, omenesc, pământesc; apatic, biologic, carpatic, fizic, simpatic; albăstriu, argintiu, auriu, portocaliu; botos, colțos, dureros, furios, omenos...*

Destul de răspândite sunt prefixoidele: *acrocefal, autobiografic, autocritic, balneoclimateric, biografic, cacofonic, decapod, egocentric, electrochimic, hidrofug, macrocefal, neokantian, omnivor, panteist, psihofizic, semicircular, quasimulțumit...*

Sufixoidele sunt, de regulă, substantivale. Totuşi, se întâlnesc şi la adjective: *aurifer, carnivor, ignifug, ovipar, pomicol...*

Studiile mai vechi despre formarea cuvintelor au considerat prefixoidele, sufixoidele şi afixoidele drept elemente de compunere şi printre ele formații ca *afro-, anglo-, chino-, franco-, italo-... (afro-asiatic, anglo-german, chino-rus, franco-român, italo-francez...).*

Acestea sunt formații recente, după modelul prefixo- idelor, cu lexeme deja existente (cele mai multe) în limbă (*franc*ez, *ital*ic...). De aceea, ele n-au acelaşi regim ca prefixoidele şi sufixoidele (care se întâlnesc în cuvinte simple), ci trebuie considerate compuse.

2.1.2. Adjectivele compuse (supralexemele adjectivale) presupun lexeme aparținând mai multor părți de vorbire: substantiv + substantiv (*codalb, codoberc, binefăcător, binevoitor, bucălat, galantom, nord-american, răufăcător, rău-voitor, sud-african, sud-dunărean),* prepoziție + pronume + substantiv *(atotbiruitor, atotcuprinzător, atotfăcător, atotiertător, atotprezent, atotputernic, atotştiutor...),* prepoziție + substantiv *(cuminte, fără-de-lege),* semiadverb + participii negative *(nemaiauzit, nemaiîntâlnit, nemaipomenit, nemaivăzut)* adverb + adjectiv *(aşa-numit, aşa-zis, binecredin- cios, binecrescut, binecunoscut, binecuvântat, binemeritat, binevenit, clarvăzător, drept-credincios, mult-stimat, nou-apărut, nou-născut, prost-crescut, sus-*

citat, sus-numit, sus-pus). Dintre acestea din urmă, multe sunt calcuri: *bine-crescut = bienélévé, binemeritat = bienmérité, binevenit = bienvenu, nou-născut = nouveau-né, sus-citat = suscité, sus-menționat = susmentioné...(*cf. şi Mihăilă, 1958, a).

Cea mai numeroasă serie a adjectivelor compuse este aceea a lexemelor adjectivale care, practic, poate genera formații în număr infinit (*alb-verde, bleu-deschis, chino-englez, dulce-amar, educativ-ştiințific, filarmonic-dramatic, galben-auriu, hispano-român, instructiv-educativ, literar-muzical, mexicano-arab, palestino-american, social-economic, turco-arab, ungaro-bulgar, verde-deschis...*). Această trăsătură de a avea o serie compusă infinită apropie adjectivele de numerale care, şi ele, au supralexeme numerale infinite. Asemănarea nu este întâmplătoare: adjectivele se referă la aspectele calitative ale obiectelor, iar numeralele la cele cantitative.

2.1.3. Locuțiunile adjectivale sunt foarte frecvente. Cele mai multe sunt construcții cu prepoziție sau extinderi ale acestora*: cu cap, cu inimă, cu judecată, cu rost; cu capul pe umeri, cu caş la gură, cu două fețe, cu duhul blândeții, cu frica lui Dumnezeu, cu fundul în două luntri, cu mila lui Dumnezeu, cu scaun la cap, cu sânge albastru, cu sânge rece; de bază, de căpetenie, de cinste,de cuvânt, de frunte, de mizerie, de nădejde, de onoare, de prisos, de seamă, de treabă, de valoare; de bun augur, de bună credință, de modă veche, de prost gust, de pus la rană, de toată isprava, de trei parale, de-ți bagi degetele-n ochi, de ultimă oră, de zile mari; în putere, într-o doagă, într-o ureche; în adevăratul sens al cuvântului, în carne şi oase, în doi peri, în floarea vârstei, în toată firea, în toată puterea cuvântului; la cataramă, la mintea cocoşului; fără căpătâi, fără de noroc, fără frică, fără leac, fără milă, fără noimă, fără număr, fără pată, fără perdea, fără rost; fără cap şi coadă ...*

Există şi locuțiuni cu structuri eterogene, care angajează mai multe părți de vorbire: *bună de gură, ca aceea, ca vai de lume, cum trebuie, gros de obraz, întreg la minte,numai piele şi os, o dată şi jumătate, rea de muscă, ruptă din soare, scos din cutie, scos din sărite, soră cu moartea, tras de păr...*

2.2. După sens, adjectivele se clasifică în propriu-zise, participiale, pronominale, numerale, gerunziale şi adverbiale. S-a practicat şi încă se mai practică o preclasificare în adjective calificative sau descriptive (cele care atribuie calitățile, însuşirile obiectelor) şi determinative (exprimă raporturile în care se află noțiunile exprimate de substantive) (Bejan, 1995, p.79; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 86). Fără să încerce o distribuție a subclaselor din prima clasificare în cea de-a doua, alte studii (Irimia, 1997, a, p.82) disting între adjective calificative şi categoriale, acestea din urmă incluzând şi adjective care în mod tradițional sunt considerate calificative (*citadină, rurală, păstorească, elvețiană, isoscel, eminesciană, maiorescianā*). Aceasta înseamnă că limita între calificative şi non-calificative nu este clară, faptul că cele categoriale sunt lipsite de gradele de comparație nefiind revelatoriu.

O grupare este posibilă: cele calificative cuprinzând adjectivele propriu-zise, participiale şi gerunziale, iar cele determinative - pronominalele, numeralele şi adverbialele. Această delimitare, cum s-a văzut, nu implică vreo structurare semantică, are însă rol distinctiv în ceea ce priveşte comportamentul morfologic: calificativele comportă clasificarea flexionară după numărul de desinențe şi sistemul de omonimii de la nominativ singular şi plural, masculin şi feminin, adjectivul neavând desinențe speciale pentru neutru, în timp ce determinativele, fiind conversiuni morfologice, au transferat din clasele de unde provin trăsăturile lor flexionare. Astfel, adjectivele pronominale variabile au desinențe speciale la genitiv-dativ singular şi plural (*-ui, -ei, -or: acestui, acestei, acestor..*), ceea ce ar însemna că s-ar introduce tipul flexionar cu şapte forme. Adjectivele numerale au şi ele particularitatea flexionară de a exprima genitivul analitic cu prepoziția *a* şi de a echivala semantic dativul printr-un acuzativ cu prepoziție. Adjectivele adverbiale aduc şi ele din clasa lor caracterul invariabil.

În realitate însă, adjectivele propriu-zise sunt adjective, în timp ce celelalte sunt conversiuni din alte părți de vorbire.

Adjectivele propriu-zise atribuie însuşiri obiectelor, fie că sunt calificative, fie că sunt categoriale: *alb, bun, corect, drept, eficient, greu, harnic, iute, jalnic, larg, moale, nou, oranj, puternic, rar, sălbatic, şaten, tare, țanțoş, uşor, vechi, zelos..*

Adjectivele participiale sunt conversiuni din participiul perfect. Ele înmulțesc mult numărul adjectivelor în vocabular pentru că cele mai multe verbe au participii care pot determina prin acord substantivele sau pronumele, devenind adjective. Limba română nu a conservat însă din latină formele de participiu prezent şi viitor. În perioada influenței franceze au pătruns totuşi în limba română circa 253 de adjective care au un corespondent verbal în limba

română, chiar dacă neologic, ca de exemplu: *abrutizant, alarmant, calmant, enervant, iritant...* Cele mai multe sunt într-adevăr din franceză, dar sunt şi din latină. Modelul relaţiei dintre adjectiv şi verb a fost deprins, aşa încât apar şi neologisme cu etimologie internă: *contaminant, comunicant, contrariant, desensibilizant, distonant, hipnoti- zant, impregnant...* Întrucât există un număr mare de adjective în *-nt* (376: *cărunt, curent, important, independent, inteligent, interesant, mărunt, prezent, violent...*) acestea s-au acomodat bine în limba română ca adjective propriu-zise. Problema considerării lor ca participii prezent sau ca adjective propriu-zise, cum au făcut gramaticile de până acum, este una de decizie. Ea trebuie să ţină seama de ponderea celor cu etimologie internă şi de caracterul activ al modelului.

Adjectivele pronominale sunt conversiuni din subclasele pronominale determinative (demonstrative, interogative, relative, relativ-interogative, nehotărâte şi negative; posesive şi deictice). Se observă că nu acceptă conversiunea pronumele personale nedeterminative (personalele, cu formele lor de politeţe şi reflexivele), ci numai nepersonalele determinative, respectiv personalele determinative. Posesivele şi cele deictice pun câteva probleme. Neţinându-se seama de caracterul determinativ al primelor, anumite studii au încercat să demonstreze că nu există pronume posesive în limba română, ele fiind considerate forme de genitiv ale pronumelor personale (Maria Manoliu, 1967, p. 263-274, Manoliu Manea, 1968). Dacă ar fi fost aşa, ar fi însemnat să existe forme ale pronumelui personal angajate în conversiune. Pronumele deictic este, în limba română actuală, impropriu numit pronume, întrucât nu se mai foloseşte decât ca adjectiv pronominal.

Adjectivele numerale n-au fost considerate multă vreme ca atare, acceptându-se în explicaţii, dar nu în denumire, conversiunea lor. În analiză se considera, spre exemplu, că sunt atribute adjectivale exprimate prin numerale folosite adjectival. Ulterior, gramaticienii au refăcut simetria opoziţiilor cu cea de la pronume: pronume - adjectiv pronominal, numeral-adjectiv numeral (Neamţu, 1980, p. 2o2).

Adjectivele gerunziale ar trebui numite gerundivale pentru că se acordă în gen, număr şi caz cu substantivele. Or, gerunziul acordat în limba latină era denumit gerundiv. Gerundivele sunt rare în limba română: *aburind, crescând, descrescând, murind, murmurând, născând, suferind, surâzând, şovăind, tremurând...* Conservarea lor a fost facilitată de exis- tenţa unor adjective în *-nd: afund, bolund, burgund, căscăund, fecund, flamand, floribund, furibund, gurmand, muribund, rotund, secund...*

Adjectivele adverbiale au un statut morfologic incert, dată fiind existenţa atributului adverbial, adică posibilitatea ca şi un adverb să determine un nume: *casa de acolo, sculatul de dimineaţă, înotul vara, prietenul dintotdeauna...* Într-o asemenea situaţie, adverbele *asemenea, aşa*, din exemplele următoare (*asemenea om, aşa prieten*) sunt considerate adjective. Aceasta este posibil, întrucât există o subclasă de adjective invariabile cu care să se asemene.

2.3. Clasificarea flexionară a urmat şi urmează încă în manualele şcolare, care copiază *Gramatica Academiei*, scrisă cu peste 30 de ani în urmă, modelul latinesc, cu specificarea desinenţelor de nominativ singular, masculin şi feminin.

În latină, specificul declinării ca tip flexionar putea fi dat de o singură desinenţă (de regulă, la substantive, cea de genitiv singular), pentru că declinările erau scheme fixe şi odată distribuit acolo, substantivul primea invariabil desinenţele schemei paradigmatice respective. Acest lucru nu se mai poate face în limba română în urma dispariţiei declinărilor. Dacă declinările ar fi dispărut total şi toate substantivele ar fi avut două forme (una la singular şi alta la plural) situaţia ar fi fost totuşi posibilă. Dar femininele şi-au păstrat desinenţe diferite de ale nominativului singular la genitiv singular, în omonimie cu desinenţa de la plural. Morfemul de plural la feminin cunoaşte cinci alomorfe, iar schema paradigmatică are, cum se va vedea, nouă tipuri de omonimie. De aceea, încadrarea flexionară numai după forma de la nominativ singular nu este posibilă (nu oferă informaţia necesară pentru cunoaşterea exactă a paradigmei), fiind necesară implicarea şi a formelor de plural. De exemplu, conform clasificării tradiţionale, adjectivele *mic, -ă, vechi, -e* sunt distribuite în prima grupă a adjectivelor cu două forme, alături de *bun, -ă*, ceea ce ar presupune un compor- tament identic. Nimeni nu realizează însă *fete mice* şi *veche (= bune*). În clasificarea flexionară (Maria Manoliu, 1967, p. 263 - 274) ele sunt încadrate la tipuri flexionare diferite. Acestea se disting între ele după numărul de desinenţe de la nominativ singular şi plural, masculin - feminin şi seriile de omonimii. Autoarea ia în calcul şi formele de la

genitiv şi dativ, singular şi plural în mod inutil pentru că la masculin - neutru singular şi feminin - neutru plural acestea sunt omonime cu formele de la nominativ - acuzativ. Singurele forme diferite sunt cele ale genitivului, dativului feminin singular, dar şi ele sunt omonime cu celelalte forme ale femininului plural. Există două situaţii care nu se supun acestei reguli, şi anume clasa adjectivului *june* cu un singur element, care prezintă omonimiile masculin singular - genitiv, feminin singular - feminin plural: *un (unui, unei,unor, nişte) june*. A doua situaţie este cea a femininelor cu pluralul în variaţie liberă, numai una dintre desinenţe acceptând omonimia cu genitivul singular : *nişte vremi-vremuri*, dar *unei vremi*. Pentru aceste situaţii colaterale de o importanţă secundară nu trebuia complicat sistemul.

Conform criteriului după care @în clasificarea adjecti- velor se va ţine seama de natura opoziţiilor pertinente de gen, număr şi caz, realizate în cadrul întregii paradigme@ (Manoliu Manea, 1967, p. 266) adjectivele din limba română se grupează în patru clase (după numărul de desinenţe) şi în nouă tipuri paradigmatice (după sistemul de omonimii).

Grupa adjectivelor cu patru forme cunoaşte o singură omonimie între genitiv - feminin singular şi feminin plural (*unei case înalte - nişte case înalte*). Are prin urmare un singur tip paradigmatic, cu mai multe modele alomorfice: *bun, -ă, -i, -e (adevărat, bolnav, clar, direct, exact, fericit, grav, ieftin, înalt, just, legal, material, natural, oral, popular, real, senin, trist, uman, vesel; artistic, casnic, economic, fizic, harnic, istoric, politic, sălbatic, tehnic, veşnic; căsătorit, deschis, hotărât, iubit, încântat, mulţumit, necăjit, obosit, potrivit, renumit, sărat, uscat, vărsat); drept, dreaptă, drepţi, drepte (încet, măreţ, negru); frumos, frumoasă, frumoşi, frumoase (bucuros, curajos, dureros, gros, interior, întunecos, mort, prost, sănătos, tot, ulterior, uşor); european, -ă, -eni, -ene (apusean, viteaz, treaz); tânăr, -ă, tineri, -e (proaspăt); gol, goală, goi, goale (destul, sătul); acru, -ă, -i, -e (albastru, continuu, dublu, simplu, triplu); greu, grea, grei, grele (rău); măricel, măricea, măricei, măricele (bunicel, mititel).*

Grupa adjectivelor cu trei forme cunoaşte omonimiile de plural şi de feminin şi cea specială a adjectivului *june: adânc, -ă, adânci (larg, lung, mic, sec, stâng); firesc, firească, fireşti (englezesc, frăţesc, grecesc, nefiresc, muncitoresc, omenesc, pământesc, românesc, sufletesc, ţărănesc); amator, amatoare, amatori (ascultător, creator, dator, gânditor, încăpător, migrator, nerăbdător, următor, viitor); viu, vie, vii (fumuriu, mijlociu, propriu, timpuriu); roşu, roşie, roşii (nou).*

Grupa adjectivelor cu două forme cunoaşte omonimia de gen, omonimia eterogenă masculin cu pluralul femininului, omonimia eterogenă feminin cu singularul masculinului şi omonimia de număr: *dulce, dulci (cuminte, fierbinte, iute, mare, rece, subţire, tare, verde); vechi, veche, vechi (căprui, gălbui, străvechi); precoce, precoci (feroce, rapace); greoi, greoaie (bălai, dibaci, rotofei, stângaci).*

Grupa adjectivelor invariabile (cu o formă) prezintă omonimii generalizate: *bej, bleu, cloş, cumsecade, eficace, gri, lila, kaki, mov, oliv, roz, vernil...*

3. Flexiunea adjectivului este, aşa cum s-a arătat, de două feluri: sintetică şi analitică.

3.1. Flexiunea sintetică se manifestă prin acord, adjectivul neavând gen, număr şi caz proprii. Acest lucru a fost subliniat deseori de gramaticieni: ALa adjectiv, genul, numărul şi cazul se înscriu numai în planul expresiei, nu sunt categorii gramaticale; morfemele conjuncte din structura variabilei adjectivului sunt impuse de acţiunea principiului acordului@ (Irimia, 199, a, p. 81). Prin urmare, în procedurile de analiză nu se va preciza niciodată că adjectivul este de un anume gen, număr şi caz, ci că se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul pe care-l determină. După cum se observă, categoria determinării pe care o realizează adjectivul, nu este una morfologică, ci semantică şi sintactică. În această categorie trebuie descrisă relaţia adjectivului cu articolul, eventual cu articolul adjectival, şi topica, în funcţie de care se realizează această relaţie.

Există două feluri de acord: total şi parţial.

3.1.1. Acordul total se manifestă în funcţiile determina- tive de atribut, nume predicativ şi element predicativ suplimentar: *Fata bolnavă n-a venit la şcoală; Fata este bolna- vă; Bolnavă, fata n-a venit la şcoală; Fata n-a venit la şcoală bolnavă.* Fenomenul de acord este prezent în toate tipurile de atribut: circumstanţial cauzal *(Copilul, neatent, a spart geamul),* atribut circumstanţial temporal *(Ei s-au urcat chemaţi pe scenă),* atribut cirumstanţial

condiţional *(Anunţată, profesoara va veni la şedinţă),* atribut circumstanţial concesiv (*Rugaţi, duşmanii nu-ţi vor face bine)...*

Acordul total poate fi şi suspendat: *Obosit, a adormit la televizor, Bolnavă, s-a dus totuşi la discotecă, Rece, tot a mâncat-o; Chemată, a venit; Bandajată, s-ar fi vindecat, A venit supărat, S-au arătat nemulţumiţi; Era foarte veselă atunci...* În procedurile de analiză nu se poate preciza că adjectivul se acordă cu subiectul, cu complementul direct etc., întrucât acestea sunt absente: se precizează numai că acordul este suspendat, după care se trec mărcile.

3.1.2. Acordul parţial presupune structuri cu prepoziţie în cadrul mai multor complemente: complement indirect (*Din albă, cămaşa s-a făcut cenuşie)*, complement circumstanţial de timp (*Copilul nu asculta de mic),* de cauză (*De rea, fata nu se înţelegea cu nimeni*). În procedurile de analiză se precizează că adjectivul se acordă cu substantivul în gen şi număr, (nu şi în caz). Există, de asemenea, acord parţial suspendat: *De mică era curioasă; Din albă, s-a făcut stacojie; De obosită, a adormit pe loc...*

Desinenţa *-uri* , considerată ca specifică netrului, nu se întâlneşte la adjective (Brâncuş, 1984, p. 221), de aceea s-a pus problema dacă acestea au genul neutru. În realitate, nici desinenţa *-le*, a femininelor plural nu se întâlneşte la adjective, acestea având la plural numai două desinenţe: *-e* şi *-i* (excluzându-se formaţiile consonantice în *c, g* şi, evident, adjectivele invariabile) În esenţă, problema este aceasta: ADacă recunoaştem că există trei feluri de substantive şi că adjectivele se acordă cu substantivele, cum putem ezita să numim neutru un adjectiv care nu se confundă în ansamblu nici cu masculinul, nici cu femininul şi care se acordă cu un substantiv neutru?@ (Graur, 1973, p. 64).

Trebuie adăugat că adjectivele pronominale, cele variabile, aduc în flexiunea adjectivului desinenţele pronominale, evoluate ca atare din latină (*-ui, -ei, -or: acestui, acelui*, *cestuilalt, celuilalt, cărui, câtor, multor, puţinor, tuturor....*), care, în puţine situaţii s-au extins şi la alte adjective: *anumitor, diferitor* (Dimitriu, 1994, p 227; cf. şi Schema nr. 1).

Pronumele determinative nu sunt totuşi adjective întotdeauna când determină substantive sau pronume. În cazul numelui predicativ (*Copilul este acela care trebuie să hotărască - Copila este aceea... - Copiii sunt aceia... - Copilele sunt acelea...)* ele rămân pronume determinative.

3.1.3 Flexiunea şi acordul. Se ştie că în limba latină acordul este total, într-o declinare atomistică, cu genul, numărul şi cazul marcate la fiecare element: *disciputi seduli, scholarum bonarum, mari vasto...* Se pot da din limba veche exemple cu declinare atomistică: *fecioarei Mariei, veliţilor boierilor* (Gruiţă,1981, p. 115).

În limba română actuală însă, cu excepţia genitivului şi dativului feminin singular, cazul este marcat o singură dată, şi anume la primul element: *băiatului înalt, fetei înalte; înaltului băiat, înaltei fete...*

Urme ale marcării totale a cazului se întâlnesc în sintag- mele cu adjectiv, atunci când acesta este precedat de articolul demonstrativ sau de morfemul superlativului relativ: *elevului celui harnic, copiilor celor cuminţi, omului celui mai corect, oamenilor celor mai buni...*

Trebuie luată în calcul mai ales situaţia morfemului de superlativ relativ, care este în uzul limbii române literare, şi mai puţin cea a articolului demonstrativ, întrucât sintagmele de tipul *omul cel bun* sunt regresive în limba română literară, în favoarea celor de tipul *omul bun*: AÎn limba actuală, adjectivul atribut este foarte rar precedat de acest articol, şi anume, mai ales atunci când substantivul şi adjectivul intercalează alte elemente ca în *casa de piatră cea veche*@ (Guţu Romalo, 1967, p. 231). Însă, chiar în situaţia morfemului superlativ, când adjectivul este antepus, marcarea desinenţei se face o singură dată: *celui mai bun prieten.*

În mod similar, când sintagma conţine un adjectiv pronominal demonstrativ, marcarea este dublă: *copilului aceluia, copiilor acelora, copilului celuilalt, copiilor celorlalţi...* Procedeul a rămas în uzul limbii române literare: ALa adjectivul demonstrativ antepus, normele cer respectarea acordului în caz, pe care mulţi îl neglijează: se spune corect *omului acestuia* (nu *acesta*), *oamenilor acestora* (nu *aceştia*), *fetelor acestora* (nu *acestea*) (Avram, 1997, p.175). De asemenea, marcarea dublă nu se face în antepunere: *acestor oameni*.

Din norma literară a ieşit marcarea dublă pentru expresii de tipul: *unor altor studenţi, multor altor studenţi, multor altora...* În locul lor sunt preferate sintagmele cu marcare singulară: *unor alţi studenţi, multor alţi studenţi...* (Gruiţă, 1981, p. 118, 119).

În sintagma cu regentul un substantiv feminin, adjectivul repetă la genitivul şi dativul singular desinenţa cazuală, care, atunci când adjectivul este în antepunere, este repetată de substantiv, cu preluarea articolului la primul element: *unei fete înalte, înaltei fete, unei bune colege, bunei colege...*

În limba veche se puteau întâlni fie tendinţa marcării duble a articolului *(Sfintei Fecioarei*), fie aceea a reducerii redundanţei cazuale (*bisericei sfântă, a vechimei romană, a unei soarte mai blândă...* (Gruiţă, 1981, p. 120-121).

Comportamentul articolului demonstrativ, al morfemu- lui de superlativ relativ şi al adjectivului pronominal demon- strativ este acelaşi ca şi la masculin, adică marcarea cazului se face prin desinenţe pronominale, ele neintrând în omonimie cu cele de plural: *prietenei celei bune, prietenei celei mai bune, prietenelor celor bune, prietenelor celor mai bune, fetei acesteia, fetelor acestora...*

0i la feminin, regresive sunt sintagme de tipul *unor altor studente*, *multor altor studente*, concurate de *unor alte studen- te, multor altor studente*.

După cum se observă, în toate exemplele de mai sus, este vorba de atributul direct. Acordul nu răspunde acestor legi când este vorba de elementul predicativ suplimentar: *unei fete decla- rate aptă, problemele unei cărţi considerate interesan- tă...*(Gruiţă, 1981, p. 127).

Celelalte probleme de acord nu ţin de flexiunea propriu-zisă (de morfologie), ci implică regulile sintaxei.

3.2. Flexiunea analitică presupune existenţa a două aspecte: intensificarea şi comparaţia. Această problemă, deşi abordată deseori, nu a avut o descriere unitară (cf. şi Găitănaru, 1996, p. 19 - 22).

Unele studii au inclus în sfera conceptului *grad de comparaţie* şi pozitivul şi superlativul absolut (*Gramatica*, I, 1966, p. 125; Dimitriu, 1994, p. 214, Avram, 1997, p. 123-124) pe care altele le-au orientat spre *gradele de intensitate* (Iordan, Robu, 1978, p. 407; Irimia, 1997,a, p. 91-92).

S-a arătat, de asemenea, că şi comparativul poate fi integrat la intensitate, întrucât exprimă diferenţa de intensitate a însuşirii (Iordan ş.a.,1967, Guţu Romalo, 1985, p. 148), dar distincţia s-a menţinut între intensitatea obiectivă (comparativă) şi intensitatea subiectivă, apreciativă (Irimia, 1997, a, p. 89).

Se poate spune despre pozitiv că este termenul nemarcat, gradul zero al comparaţiei (Constantinescu Dobridor, 1996, p. 94), dar, din punctul de vedere al intensităţii, nu se poate spune că este un termen neutru, nepurtător de sens gramatical (Irimia, 1997, a, p. 90). Situaţia devine mai evidentă dacă se compară cu aspectul comparaţiei din latină: se ştie că în latină exista un singur comparativ, iar opoziţia *superioritate - inferioritate* era marcată de antonimie.

În condiţiile în care în limba română actuală compara- tivul de inferioritate este regresiv (nu se mai spune *mai puţin scund*, de exemplu, ci *mai înalt*) antonimia este reimplicată în comparaţie, dar ea caracterizează în egală măsură şi pozitivul, singurul care a rămas neschimbat faţă de latină. El exprimă o însuşire de intensitate normală, apt s-o instituie şi s-o deose- bească de opusul ei.

Operatorul ± *comparaţie* distinge în primul rând două grupe, una de grade absolute (pozitivul, progresivul şi superlativul absolut), cealaltă relative (comparativul de egalitate, de inegalitate şi superlativul relativ):

Pozitivul (Intensitatea normală)		Comparativul de egalitate (Echivalarea)	
Progresivul (Intensificarea)	superioritate	Comparativul de inegalitate (Comparaţia)	superioritate
	inferioritate		inferioritate
Superlativul	superioritate	Superlativul	superioritate

absolut (Sublimarea)	inferioritate	relativ (Generalizarea)	inferioritate

Se observă că gradele absolute, întrucât n-au termen de comparaţie, sunt impropriu incluse la gradele de comparaţie. Astfel, pozitivul arată o însuşire de o intensitate în limitele normalului, suficientă sieşi, necomparată; progresivul arată intensificarea acestei însuşiri, fie într-un sens (progresiv), fie în celălalt (regresiv); superlativul absolut arată sublimarea însuşirii, adică intensificarea ei până la trecerea dincolo de limită.

Comparativul de egalitate se defineşte prin echivalarea însuşirilor, în virtutea intensităţii lor egale; comparativul de inegalitate exprimă comparaţia obiectelor în virtutea diferenţelor de intensitate a însuşirii. În esenţă, comparaţia însuşirilor presupune o ierarhizare a lor; superlativul relativ presupune generalizarea ierarhizării, adică situarea obiectului deasupra sau dedesubtul celorlalte.

Problema care se pune în continuare este aceea a găsirii unei denumiri pentru gradele absolute, cât şi pentru cele relative.

Pentru gradele relative, tradiţia gramaticală a instituit denumirea în funcţie de conţinutul termenului mediu (comparativul de inegalitate exprimă *comparaţia*, iar denumirea a fost *gradele de comparaţie).*

Pentru gradele absolute, termenul mediu, progresivul, exprimă *intensificarea* însuşirii, deci denumirea adecvată este *gradele de intensificare*.

La rigoare, trebuie subliniat că tradiţia gramaticală nu este exactă în privinţa gradelor relative. Prin comparaţia propriu-zisă se realizează, de fapt, ierarhizarea obiectelor; se arată care este mai sus, care este mai jos. Prin urmare, acţiunile definitorii sunt: pentru gradele absolute - intensificarea, pentru gradele relative - ierarhizarea. 0i, întocmai cum comparativul de egalitate presupune ierarhizarea zero, tot astfel pozitivul presupune intensificarea zero.

3.2.1. Gradele de intensificare arată intensitatea şi intensificarea însuşirilor.

3.2.1.1. Pozitivul exprimă o însuşire de o intensitate normală, egală cu sine, necomparată. Se întâlneşte ca atare în toate manifestările adjectivului (determinări, predicaţie, echiva- lări, circumstanţieri, obiectivări): *Fata înaltă joacă volei; Copilul este harnic; El este abil, adică descurcăreţ; Bolnavă, Maria n-a venit la şcoală; De mică, Elena a fost cuminte; Din albă, cămaşa s-a făcut cenuşie...*

După cum se observă din tabelul de mai sus, se află la acelaşi nivel cu comparativul de egalitate şi interferenţa dintre ele a dus la apariţia fie a *pozitivului analitic* (*atât de înaltă, aşa de înaltă, astfel de înaltă, destul* de *înaltă*), fie a *comparativului eliptic* (*tare ca piatra, iute ca săgeata...).*

Fenomenul a generat numeroase structuri cu postpoziţia *de: suficient de, destul de, deajuns de, atât de, cât de, oricât de, normal de, neobişnuit de, la fel de, bolnăvicios de, morbid de, periculos de, ridicol de, suspect de, chinuitor de, derutant de, dezgustător de, enervant de, impresionant de, înduioşător de, obsedant de, supărător de, tulburător de, uluitor de, admirabil de, lamentabil de, regretabil de...; grozav de, teribil de, excesiv de...* (Pană Dindelegan, 1992, p. 85-117).

Nu este dificil de realizat delimitarea comparativului de egalitate (prin complementul comparativului *la fel de înalt ca şi mine)* şi a superlativului absolut (prin sensul superlativ *teribil de înalt).*

Mai greu se delimitează stucturile neanalizabile ale pozitivului analitic. Există trei posibillităţi: antepunerea adver- bului cu eliminarea prepoziţiei, postpunerea în aceleaşi condiţii sau trecerea într-o structură semantică modală (*suficient de dezvoltat - suficient dezvoltat; dezvoltat suficient; dezvoltat la modul suficient)*. Dacă o singură posibilitate din cele trei se realizează, adverbul se analizează cu funcţie de circumstanţial de mod. Altfel, se ia împreună cu adjectivul ca aparţinând pozitivul analitic (*atât de înalt - *atât înalt; *înalt atât; *înalt la modul atât).*

3.2.1.2. Progresivul arată intensificarea însuşirii, fie prin creşterea ei (progresivul), fie prin diminuare (regresivul). Primul aspect este foarte bine reprezentat în limba română: *din ce în ce mai harnic; tot mereu mai insistent; pe zi ce trece mai frumoasă; zi de zi mai neliniştit...*

Expresiile *din ce în ce mai, tot mereu mai, pe zi ce trece mai, zi de zi mai...* sunt expresii semiadverbiale comparative, fără funcţie sintactică. Prin urmare, într-un enunţ precum *Copilul este din ce în ce mai harnic,* numele predicativ este *din ce în ce mai harnic*, exprimat prin adjectiv la gradul

progresiv.

Progresivul de inferioritate (sintagma este imposibilă şi trebuie înlocuită cu denumirea *regresivul* tot aşa cum este şi *superlativul de inferioritate* care ar trebui înlocuită cu **inferlativul;* cf. la Dimitriu,1994, p. 217: *superlativul* negativ) este foarte puţin frecvent, la fel cu manifestările inferiorităţii la toate celelalte grade: *din ce în ce mai puţin harnic...*

3.2.1.3. Superlativul absolut exprimă sublimarea însuşirii, adică trecerea ei dincolo de limita ierarhizării (Ernout, Meillet, 1994, p. 661: *sublimis = is sub quo limen est*).

Cunoaşte mai multe procedee de exprimare.

Cel mai frecvent este cel aşa-zis gramatical (deşi nimeni n-a apreciat exact în ce măsură elementele implicate s-au gramaticalizat): *foarte (prea, teribil de, excesiv de, extraordinar de, grozav de, nemaipomenit de...).*

Tot gramatical ar trebui considerat şi procedeul derivării, folosit în exprimarea superlativului absolut, întrucât prefixele şi sufixele folosite au sens gramatical. Cele mai folosite sunt prefixele: *arhi- , extra-, hiper-, prea-, răs-, răz-, stră-, super-, supra-, ultra-... (arhiplin, arhiaglomerat, arhicunoscut; extraordinar, extraplat, extrafin; preafrumoasă, preacuvios, preacinstit; răscopt, răscitit, răscunoscut; străvechi; supraaglomerat, supradotat, supradimensionat, supraîncălzit; superelegant...).*

Formaţiunile cu sufixul *-isim* sunt puţine şi se folosesc mai rar: *rarisim, simplisim, clarisim, importantisim, inteligi- sim...*

Celelalte procedee sunt afective:

- prelungire sonoră: *buuuun! rrrău! luuuuung!;*
- repetiţii: *bătrână - bătrână, mică - mică, singurică - singurică, pocit - pocit...*;
- determinări: *frumoasa frumoaselor, prostul proştilor, voinicul voinicilor...*;
- exclamaţii şi interjecţii: *Vai, deşteaptă mai e! Ce frumos e!*
- conversiuni simple (substantiv - adverb): *sănătos tun, gol puşcă, îndrăgostit lulea, adormit buştean, singur cuc, ud leoarcă, prost tufă, beat turtă, beat criţă...;*
- conversiuni perifrastice: *nervos la culme, prost din cale-afară, încăpăţânat peste măsură, îndrăgostit peste poate...*

Uneori, superlativul este echivalat cu pozitivul (adjective cu sens superlativ) sau chiar cu comparativul, dar expresiile respective trebuie considerate ceea ce sunt, adică la pozitiv şi comparativ: *admirabil, demenţial, eminent, excelent, infernal, irezistibil, perfect, splendid, sublim, superb...; alb ca varul, amar ca fierea, dulce ca mierea, frumos ca dracul, negru ca pana corbului, rece ca gheaţa...*

Echivalările la nivel frastic se vor conforma construcţiei respective. Astfel, într-un enunţ de tipul *Era frumoasă încât la soare te puteai uita, iar la dânsa ba*, adjectivul va fi considerat la pozitiv. În schimb, în enunţuri de tipul *Era foarte inteligent, încât a răspuns imediat,* sau *Era prea deşteaptă să nu înţeleagă,* adjectivele sunt la superlativ.

Inferlativul absolut, denumit de unii gramaticieni când *superlativ negativ* vs *superlativul pozitiv*, când *superlativ de inferioritate* (cf, Irimia, a, p. 91-93) este foarte puţin folosit, cum sunt de altfel toate variantele de inferioritate din structurile comparaţiei: *foarte puţin folosit, prea puţin utilizat, extra-ordinar de puţin interesat...*

În limba română există şi aşa-zisul *superlativ etimologic* ce conţine neologisme latineşti împrumutate: *maxim, minim, optim, suprem, infim, extrem, intim, antum, postum, prim, ultim, proxim..*

3.2.2. Gradele de comparaţie exprimă, cum s-a văzut, echivalarea şi ierarhizarea obiectelor după intensitatea însuşirii. Elementul marcat, comparativul, este diversificat în funcţie de prezenţa obiectului (O), a cantităţii (C) cu care se compară şi de numărul de însuşiri (N) angrenate în comparaţie.

O	C	N	Felul comparației
+	-	1	omogenă
-	-	2	eterogenă
-	-	1	circumstanțială
-	+	1	cantitativă

Comparația omogenă presupune ca termenii ei să posede aceeaşi însuşire în acelaşi grad sau în grade diferite:

Ion este mai înalt ca George;
Ion e mai puțin înalt ca George;
Ion e tot aşa de înalt ca George.

Comparația eterogenă se face între însuşiri diferite:

E mai mult inteligentă decât harnică;
E pe cât de inteligentă pe atât de harnică;
E mai puțin inteligentă decât harnică.

Corelarea structurilor comparației eterogene infirmă poziția unor gramaticieni (Rădulescu, 1987, p.14-28) de a le interpreta la comparativul de egalitate ca adjective coordonate la gradul pozitiv (cf. şi Trandafir, 1988, p. 171).

Comparația circumstanțială nu se face nici ea cu un obiect, ci cu o circumstanță, de regulă temporală sau spațială: *E mai harnică decât ieri (decât acolo).*

Comparația cantitativă se mai numeşte *comparația grad - număr* şi, deşi este frecventă, rareori este amintită de studiile de gramatică: *E mai înalt de doi metri.*

3.2.2.1. Comparativul de egalitate echivalează obiectele din perspectiva însuşirii.

Comparația omogenă se formează cu expresiile semiadverbiale comparative *tot aşa de, tot atât de, la fel de, tot astfel de, deopotrivă de* şi cu semiadverbele de comparație *ca şi, ca, cum, cât: Radu e la fel de inteligent ca George; Radu e tot aşa de inteligent ca şi George; E tot atât de priceput cât sunt şi eu...*

Se cunoaşte şi *comparativul de egalitate eliptic*: *Mierea e dulce ca zahărul; Era uşoară ca fulgul; Avea o piele albă ca laptele; Tare ca piatra, iute ca săgeata...*

Dintre cele două semiadverbe de comparație *(ca şi, ca)* ultimul este mai frecvent şi pe cale de a se impune, conform principiului economiei limbii. Trebuie remarcat totuşi că ele nu sunt sinonime decât în structurile comparației. În realitate, pierzând teren în structurile comparației, *ca şi* este folosit în mod greşit în dubla dependență: **El a venit ca şi director; *Ca şi idee, este excelentă.*

Echivalarea unei însuşiri se poate exprima şi prin reorganizarea enunțurilor: *Ion este la fel de înalt ca Andrei = Ion şi Andrei sunt la fel de înalți; înalt ca tine=ca tine de înalt.*

Comparația de egalitate eterogenă se exprimă cu ajutorul structurilor corelative *pe cât de ..., pe atât de; tot atât de ..., cât şi de; pe atât..., pe cât este de: Maria este pe cât de harnică, pe atât de inteligentă...*

Comparația de egalitate circumstanțială este mai rară: *Marea este la fel de albastră ca şi ieri; E tot aşa de neliniştită ca atunci.*

3.2.2.2. Comparativul de inegalitate ierarhizează obiectele în funcție de intensitatea însuşirilor. Este de două fe- luri: de superioritate şi de inferioritate.

Uneori comparativul de inegalitate poate fi echivalat prin trecerea comparativului de egalitate la forma negativă, dar, semantic, ierarhizarea nu se produce: *Nu e tot atât de interesat ca tine.*

Comparativul de superioritate omogenă se formează cu semiadverbul comparativ *mai* şi semiadverbele de comparație *decât, ca*, ultimul fiind mai frecvent, în conformitate cu principiul economiei limbii, dar şi din perspectiva apropierii de limbile romanice (cf. fr., sp. *que): Ion e mai înalt decât Maria; A pasat mingea unui băiat mai rapid ca mine; Unei fete mai scunde, voleiul i se pare mai dificil.*

Negația verbului anulează sensul superiorității, în timp ce negația totală evocă un superlativ relativ: *Maria nu este mai scundă decât Ion; Nimeni nu este mai harnic decât Ion = Ion este cel mai harnic.*

Uneori, complementul comparativului poate fi substituit de o propoziție comparativă: *E mai harnic azi decât a fost ieri.*

Comparativul de superioritate eterogenă se formează cu expresia semiadverbială comparativă *mai mult*, iar dintre semiadverbele de comparație îl selectează numai pe *decât*: *Elena e mai mult harnică decât inteligentă; Oi o bagă-n colivie mai mult moartă decât vie.*

Comparația circumstanțială , ca şi cea cantitativă (grad - număr) sunt, de asemenea, realizate: *E mai optimist decât ieri; Pare mai interesat aici decât acolo; E mai înalt de doi metri; E mai greu de zece kilograme.*

Comparativul eliptic se poate construi şi cu locuțiunile prepoziționale *pe lângă, față de, în comparație cu, în raport cu: E înalt în comparație cu mine; Față de mine e mult mai insistent...*

Comparativul de inferioritate e un caz de antonimie gramaticală, care dublează aproape inutil antonimia lexicală: *mai puțin mic=mai mare; mai puțin mare=mai mic; mai puțin frumos=mai urât; mai puțin urât=mai frumos; mai puțin leneş =mai harnic, mai puțin harnic=mai leneş...*

Se formează cu *mai puțin* şi *decât, ca: Alina e mai puțin înaltă ca fratele ei.*

Tendința actuală este de a folosi comparativul de superi- oritate, deoarece se construieşte mai simplu, comparativul de inferioritate fiind utilizat în cazul în care vorbitorul vrea să insiste asupra unei însuşiri comune: *Radu şi George sunt harnici. Dar Radu este mai puțin harnic decât George.*

Stilistic, se foloseşte ca eufemism: *mai puțin inteligent, mai puțin informat...*

Comparativul etimologic este foarte răspândit în limba română prin cuvinte care sunt de fapt termeni internaționali: *superior, inferior, exterior, interior, anterior, posterior, ulterior...*

Coplementul comparativului, care nu trebuie integrat la cel de mod (cf. Irimia, 1997, a, p.91), se construieşte, după cum s-a văzut, cu *decât, ca şi, ca.*

Considerate multă vreme prepoziții, acestea păstrează totuşi o trăsătură importantă din latină, anume aceea de a lăsa complementul comparativului în cazul primului termen: *Dau mai multe flori fetei decât băiatului; Caietul Mariei e mai curat decât al băiatului; Aduc cărți mai multe pentru Maria decât pentru băiat...*

În limba română, acest lucru se întâmplă în toate situa- țiile în afară de nominativ, întrucât nominativul şi-a consolidat poziția de caz al nonsubordonării. Prin urmare, atunci când este vorba de complementul comparației (parte de propoziție secun- dară, subordonată) este schimbat cu acuzativul: *Ion e mai înalt decât Maria (decât mine*=acuzativ*).*

Este singura situație, când, din motive sintactice, semiad- verbele de comparație se apropie de prepoziții (cf. şi Avram, 1997, p. 260).

3.2.2.3. Superlativul relativ. Sublimarea pozitivului a dus la superlativul absolut, iar sublimarea (generalizarea) comparativului a dus la superlativul relativ, operatorul dând măsura unității lor (*Ion e mai înalt decât toți = Ion e cel mai înalt dintre toți; Ion e mai puțin harnic decât toți = Ion e cel mai*

puțin harnic dintre toți.

În această idee, a fost numit neadecvat de unii grama- ticieni *comparativul superlativ*... Aadică este în fond un compa- rativ de superioritate sau unul de inferioritate precedat de izolan- tul categoric *cel*@ (Iordan, Robu, 1978, p. 407).

Prin fenomenul numit *comparație antonimică* a fost abandonată forma specifică inferiorității, în favoarea celei de superioritate a antonimului. Se construieşte cu morfemul superlativului relativ *cel, cea, cei, cele* la care se adaugă adjectivul şi, pentru complementul superlativului, prepozițiile *din* (cu termenul la singular), *dintre* (la plural) şi *de* (cu adverbe): *George este cel mai înalt din grupă; Maria este cea mai inteligentă din facultate; Sunt cei mai harnici dintre studenți; Este cea mai pricepută de aici...*

Nu în toate enunțurile este necesar complementul superlativului: *Am fost la cel mai apropiat prieten al meu; Aici creşte cea mai frumoasă floare; Cartea este a celei mai inteligente fete; Teatrul acesta are cei mai talentați artişti...*

Ca şi în latină, se poate construi şi cu genitivul sau chiar cu genitivul plural: *Nicolae Iorga a fost poate cel mai mare savant al tuturor timpurilor; A rămas cel mai mare martir al neamului; Aceea este cea mai interesantă carte a timpului.*

PRONUMELE

1. Definiția pronumelui a cunoscut mutații importante de la gramaticile tradiționale vechi până la cele moderne. Astfel, s-a considerat că Aeste o parte de vorbire care numește ea însăşi obiectul, atunci când se pune în locul substantivului sau exprimă anumite raporturi formale, atunci când determină, adică însoțește substantivul@ (Iordan, 1937, p. 124); sau Aeste o vorbă care arată o ființă sau un lucru fără a-l denumi@ (Tiktin, 1945, p. 69); Aeste partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv@ (*Gramatica*, I, 1966, p. 135).

1.1. Definiția semantică. S-a considerat că definiția curentă a pronumelui (Apronumele se substituie numelui, apare în aceleaşi contexte@, Manoliu Manea, 1968, p. 20; Apartea de vorbire flexibilă care ține locul unui substantiv şi dând diverse indicații cu privire la acesta sau indicații descriptive cu privire la obiectul denumit de el@, Avram, 1997, p. 154) nu conține decât genul proxim, când, de fapt, ea este lipsită de diferența specifică: genul proxim este conceptul *parte de vorbire* ; diferența specifică trebuie să-l distingă în primul rând de substantiv. Calitatea de substitut nu o poate constitui, ei reproşându-i-se chiar faptul că Aşi un substantiv poate ține locul unui substantiv, nu numai un pronume; e vorba de seria substantivelor sinonime@ (Toşa,1983, p. 62). La rigoare, există totuşi deosebiri: @Înlocu- irea unui substantiv prin altul se realizează în limitele unei serii destul de restrânse de cuvinte, variabile de la o situație la alta, în raport cu fenomenul concret avut în vedere, pe când pronumele poate înlocui, în anumite limite lingvistice, orice substantiv@ (Iordan, ş.a., 1967, p. 118). În plus, a fost scoasă în evidență calitatea substitutului de a prelua de fiecare dată mărcile morfologice ale substitutului, chiar dacă nu în totalitatea lor. Astfel, în enunțuri ca *Apartamentul are camere mari, asta e însă cea mai luminoasă* s-a crezut că *asta (*feminin, singular, nominativ) substituie / reia substantivul *camere ,* constatându-se neconcordanța mărcilor (Iordan, ş.a., 1967, p. 119). În realitate, în propoziția a doua, *asta* substituie substantivul *camera* care, în lipsa pronumelui, ar trebui repetat.

Introdus în clasa mai mare a substitutelor (Maria Mano- liu, 1968), trebuia delimitat, de asemenea, de pro-adjective, pro-verbe, pro-fraze.

Dar, chiar ca substitut, pronumele nu se constituie ca o clasă omogenă. Există, spre exemplu, pronume care nu țin niciodată locul unui nume. Este vorba de pronumele de persoa- na I (emițătorul) şi a II-a (receptorul) introduse în clasa ambreiorilor (Manoliu Manea, 1967, p.40-41). Ele ar trebui numite *pro-persoane* întrucât includ persoana care vorbeşte. Numai pe acestea gramaticile latineşti le consideră pronume personale.

În limba română actuală, nici pronumele deictic (de întărire) nu ține locul vreunei persoane, ci are rol determinativ, fiind folosit numai ca adjectiv pronominal.

Pronumele posesiv realizează o dublă substituție: a obiectului posedat şi a posesorului, în timp ce pronumele cu sens neutral (*asta, ceea ce)* sunt, de fapt, pro-fraze, având sensul nedirecționat pe o substituție univocă, ci extins (neutralizat) pe o întreagă propoziție sau frază.

Prin urmare, definiția tradițională, după care pronumele ține locul unui nume, se dovedeşte inexactă, nereprezentând toate subclasele.

Un prim pas în elaborarea unei definiții corecte s-a făcut atunci când pronumele personale au fost puse în relație directă cu elementele componente ale funcției de comunicare din cadrul procesului semiotic: APronumele personale sunt acelea care stabilesc direct pe protagoniştii actului vorbit, în principal pe locutor şi pe conlocutorul său, adică cele două persoane indispensabile realizării actului de comunicare lingvistică@ (Iordan, Robu, 1978, p. 410). Ulterior, relația s-a extins la toate pronumele: AFixează identitatea constituenților principali ai actului lingvistic (protagoniştii comunicării: locutorul şi interlocutorul său) şi modelează identitatea constituenților complementari (obiectul comunicării în funcție de aceştia@ (Irimia, 1997, a, p. 95).

Lucrurile trebuie clarificate: funcția de comunicare ce definşte actul semiotic se realizează între emițător şi receptor. Ea constă în transmiterea unui mesaj, care în limbajul verbal se materializează într-o propoziție.

Prin urmare, elementele care compun clasa pronumelui exprimă direct (deictic) emițătorul şi receptorul sau substituie (determină), în diferite forme, numele care compun mesajul ce se transmite între ei prin enunțuri. Spre deosebire de pronumele - ambreiori ce reprezintă emițătorul şi receptorul,

pronumele-mesaj reprezintă, în termeni glosematici, forma conținutului, validată semantic de context: Aa doua trăsătură semantică a pronumelui: variabilitatea sensului concret în funcție de situația de comunicare, de factori sau coordonate ale enunțării sau de componente ale enunțului@ (Irimia, 1997, a, p. 95).

1.2. Definiția morfologică. Flexiunea pronumelui preia de la substantiv genul numărul şi cazul, instituind o categorie proprie, aceea a persoanei.

1.3. Definiția sintactică. S-a afirmat deseori că pronumele poate îndeplini toate funcțiile specifice numelui, mai puțin pe cea de element predicativ suplimentar.

Totuşi, nu trebuie absolutizat: *L-am regăsit acelaşi; L-am luat drept cineva apropiat...*

1.4. Definiția contextuală a pronumelui românesc a fost încercată pe baza structurilor interogative (Manoliu Manea, 1968, p. 22 - 23). Concluzia a fost că A pronumele sunt acele cuvinte care apar într-un context în care pot fi înlocuite numai şi numai prin substantive şi care exclud vecinătatea imediată a determinatelor necalificative@ (Manoliu Manea, 1968, p. 28).

O primă obiecție a acestei decizii finale este că nu distinge între pronumele proprii (pronumele ambreiori, de persoana I şi a II-a, care reprezintă în actul comunicării emițătorul şi receptorul, pronumele din dialog) şi pronumele comune, de referință, numai acestea putând substitui substantive.

Se pleacă de la un context-ansamblu I, cu şase structuri interogative:

a. Cine (poate) spune?...(?)
b. Ce vezi?...(?)
c. Al (a, ai, ale) cui sunt?...Al...(?)
d. Cui dă?...(?)
e. Pe cine vede?...(?)
f. Care?...(?)

Simbolizate, aceste structuri apar astfel:

(I) # In_k+V8 #...k(8)(9)#, cu următoarelor semnificații: *In*= element interogativ; *k*=morfem de caz; *V* = verb; (8) = intonație interogativă; (9) = intonație enunțiativă; # = pauză de enunț.

Trebuie subliniat că extinderea contextului aşa încât să exprime şi variația cazuală este inutilă, pentru că orice element variabil, pe lângă forma de bază, le presupune pe toate celelalte, atâtea câte le are.

Obiecția de principiu este aceea că nu se poate construi un context diagnostic al pronumelui care să conțină în structură chiar un pronume, mai ales în enunțuri interogative, fiind de la sine înțeles că secvența-răspuns este o altă ipostază a elemen- tului interogativ. Contextul respectiv este irelevant cel puțin pentru tipurile de pronume pe care le conține în structură. Ceea ce s-a şi dovedit, autoarea concepând că A Răspunsul poate fi enunțiativ sau interogativ. De exemplu: *Cine spune? - El;* sau *Cine spune? - Cine? Eu*@ (Manoliu Manea, 1968, p. 23).

Un răspuns interogativ poate avea forma *Cum cine? - Eu,* dar el, de fapt, presupune reluarea întrebării prin funcția fatică, de menținere a contactului. Răspunsul firesc este *Eu*, dar prin el nu se stabileşte un context diagnostic pentru *cine.*

Se separă apoi, cu rest, contextul de ansamblu, I, în două părți. Partea a doua, denumită *Da*, caracterizată prin */acest/* + morfemul de gen, număr şi caz, exclude substantivele nearticulate şi numele proprii; partea a treia, *Db*, caracterizată prin */acest...a/* + morfemul de gen, număr şi caz exclude numele proprii şi substantivele articulate (*Ion ăsta, Maria asta, copilul ăsta)*.

Scăzând din contextul de ansamblu *I Da* şi *Db*, rămâne contextul definitoriu pentru pronume, la care se adaugă un context suplimentar (*Cât vrei?)*

care să includă pronumele nehotărâte din seria cantitativă, fără să reuşească totuşi să le separe de numerale (Manoliu Manea, 1968, p.25).

Ca să excludă adverbele şi numeralele, autoarea a scos de sub incidenţa simbolului *In* interogativele respective: Aau fost lăsate la o parte formele *cât, cum, unde, când*, deoarece răspunsurile la întrebările care le conţin nu pot să apară substasntive decât cel mult în cazul când sunt introduse printr-o prepoziţie (*Unde pleci? - Acolo în casă; Câţi pleacă? - Trei,* dar nu *Câţi pleacă? - Oameni)*@ (Manoliu Manea, 1968, p.23).

Restricţia este discutabilă în primul rând pentru că substantivele cu prepoziţie, mai ales cele cu sens spaţial, se găsesc în mod firesc în poziţia circumstanţială a adverbului, multe locuţiuni adverbiale (*în faţa, la dreapta, la stînga...)* având tocmai această structură. Ea este de-a dreptul greşită dacă se au în vedere enunţurile cu *când* (*Când pleci ? - Vara aceasta)*, substantivele ce exprimă unităţi de timp putând să apară fără prepoziţie. Astfel, s-a arătat, Adacă oricare dintre cuvintele în discuţie, cu rol circumstanţial de timp, apare în contextul unui adjectiv acordat, el este substantiv fără prepoziţie şi nu adverb@ (Rădulescu, 1985).

De asemenea, la întrebarea *Câţi pleacă*? se poate răspunde deopotrivă cu *Trei* sau cu *Mulţi*, ce este valabil pentru unul fiind şi pentru celălalt, nu neapărat imposibilitatea răspun- sului substantival, care se dovedeşte iluzorie: *Câţi pleacă? - O mulţime; Sute.*

În conceperea definiţiei distribuţionale trebuie plecat de la adevăruri simple: pronumele instituie, cum s-a văzut, în morfologie, categoria persoanei pe care o imprimă verbului. Prin urmare, verbul îi conţine valenţa definitorie, care este, de fapt, poziţia agentivă a subiectului, probată formal prin acord, de unde se deduce că nu sunt necesare în diagnoza pronumelor verbele impersonale sau alte contexte în care acordul nu se produce (pentru poziţia agentivă, cf. Manoliu Manea, 1993, p. 47; pentru enunţurile fără acord, cf. Găitănaru, 1994, p.32 - 36).

Astfel, pentru contextul diagnostic al pronumelui se pleacă de la A~$V_{1,2,3}$" (unde *V*=Verb; $_{1,2,3}$ =desinenţe de persoana întâi, a doua şi a treia).

Aşa cum la substantiv s-a făcut deosebirea între cele proprii şi comune, tot aşa trebuie distinse pronumele - ambreiori (persoanele I şi a II-a) de pronumele de referinţă (persoana a III-a, precum şi nepersonalele).

Pronumele ambreiori satisfac numai o parte a contextului (A~$V_{1,2}$"): *Eu vorbesc, tu vorbeşti, noi vorbim, voi vorbiţi.*

Trebuie făcută specificarea că aceasta este o valenţă primă, pe care nimic altceva nu o poate satisface, aşa încât, chiar dacă alt element lexical apare, pronumele ambreior este totuşi presupus. Astfel, pot fi întâlnite expresiile *Aici (aşa, acum) vorbesc / vorbeşti, vorbim / vorbiţi* sau *Trei vorbim / vorbiţi.* Contextul îşi păstrează caracterul diagnostic pentru pronume (suportă teoretic restricţii), deoarece prezenţa lui nu este anulată*: Aici (aşa, acum) <u>eu</u> vorbesc...; <u>Noi</u> trei vorbim...*

Formal, acest lucru se poate exprima printr-o restricţie simplă: elementele lexicale care satisfac numai valenţele A ~V_1", respectiv A~V_2" sunt pronume - ambreiori. Conform acesteia, sunt posibile expresiile *Eu citesc,tu citeşti,* dar nu *Eu citeşte, tu citeşte.* Restricţia elimină adverbele, numeralele şi pronumele cantitative care se regăsesc în toate valenţele (*Aici citesc / citeşti / citeşte...; Trei citim / citiţi / citesc; Mulţi / toţi / câţiva / atâţia citim / citiţi, citesc...).*

Ceea ce, deocamdată, înseamnă că adverbele, numera- lele şi nehotărâtele cantitive nu sunt pronume-ambreiori.

Contextul diagnostic pentru pronumele de referinţă (de persoana a III-a) presupune numai satisfacerea A~V_3". Aceasta înseamnă că se exclud adverbele, numeralele şi pronumele cantitative care pot, cum s-a văzut, apărea şi în A~$V_{1,2}$"; rămân în discuţie numai pronumele de referinţă şi substantivele pentru care se introduce restricţia A~V_3" (Conceptul *pronume de referinţă* trebuie extins de la pronumele de persoana a III-a la toate pronumele nepersonale determinative şi personale determinative care pot să-l substituie. Pe acest criteriu, pronumele de persoana a III-a, absent în gramaticile latineşti, era suplinit de demonstrative). Aceasta are o dublă semnificaţie. Exclude, de asemenea, pe cele care, deşi satisfac A~V_3", mai satisfac şi contextul substantival: a) *un ~#; b) o ~ #; c) nişte ~ #; trei ~ #.*

Se impun în continuare analizei pronumele cantitative, dar, laolaltă cu ele, întrucât sunt excluse în acelaşi mod, şi numeralele şi adverbele.

Unii gramaticieni au considerat pronumele cantitative numerale nehotărâte, dar aceasta este un reflex al trăsăturii contextuale respective: ANumeralul nehotărât este şi el un determinant cantitativ, fără a indica însă în mod precis numărul obiectelor: *mulţi, puţini, toţi*... Forma de singular a acestor numerale (*mult,-ă, puţin, - ă, tot, toată*) nu mai indică obiectul în multiplicitatea sa, ci cuprinsul unei mărimi, adică o idee pur cantitativă, o însuşire a obiectelor@ (Zdrenghea, 1972, p. 161; cf şi Florea, 1965; Toşa, 1983, p. 86). Cuvintele respective nu sunt numerale pentru că n-au trăsătura semantică definitorie a acestora, + *exactitate,* (Găitănaru, 1993, p. 49, 137). Dar o astfel de restricţie nu poate funcţiona ca delimitare contextuală, întrucât nu este formală. Dacă ar fi numerale, definiţia distribuţională s-ar simplifica mult, oprindu-se la restricţia contextului substantival.

Descrierea formală arată că adverbele, pronumele şi numeralele în discuţie se deosebesc între ele în funcţie de felul în care satisfac valenţa $A\sim V_{3sg}$ - V_{3pl}@. Adverbele o îndeplinesc fără vreo modificare formală (*Aici vine - Aici vin*); numeralele, cu modificare totală, supletivă (*Unu vine-Doi vin*), iar pronumele - prin flexiune sintetică, prin ataşare de morfeme (*Unul vine-Unii vin*).

Celelalte pronume de referinţă, pe lângă faptul că îndeplinesc poziţia subiectului numai în contextul $A\sim V_3$", prezintă, cele mai multe, flexiune sintetică (*El vine-Ei vin; Acesta vine-Aceştia vin; Al meu vine-Ai mei vin; Nici unul nu vine - Nici unii nu vin...),* împrumutată de la substantive, ceea ce la pronumele-ambreiori nu se întâmplă, fiind întâlnit, de regulă, supletivismul (*eu, mie, mine-noi, nouă,ne, ni; tu, ţie, tine-voi, vouă, vă, vi...).*

Distincţia flexionară singular-plural este pertinentă, întrucât opoziţia *unu vine-trei vin (un copil vine-trei copii vin)* îl defineşte pe *unu* ca numeral sau adjectiv numeral, în timp ce opoziţia *unul vine - unii vin (un copil vine - unii copii vin)* - ca pronume sau adjectiv pronominal nehotărât.

Restricţia *un (o, nişte)~* coincide cu observaţia lingviştilor care au scos în evidenţă, pentru limbile care posedă articol, incompatibilitatea dintre acesta şi pronume (Hjelmslev, 1959). Cum s-a arătat, existenţa formelor *dânsul,dânsa, dânşii dânsele, un altul, un oarecare*, deşi au articol, nu sunt determinate.

În concluzie, contextul diagnostic al pronumelui este:

a). Pronumele - ambreiori sunt acele secvenţe care, cu forma de bază (nominativ), satisfac valenţa agentivă numai pentru $A \sim V_{1,2}$*";*

b). Celelalte pronume sunt secvenţe care satisfac numai $A \sim V_3$" şi sunt excluse de la *un (o, nişte, trei) ~.* Acele secvenţe care nu respectă prima restricţie (deci satisfac $A \sim V_{1,2,3}$, fără *un / o / nişte / trei ~*) sunt pronume numai dacă exprimă opoziţia $\sim V_{3sg}$ - V_{3pl} prin flexiune sintetică. Mai trebuie adăugat că poziţia agentivă a subiectului poate fi stabilită ea însăşi prin mărcile formale ale acordului, fiind presupusă în definiţia contextuală de restricţia *numai*.

2. Clasificarea pronumelor se face după formă, flexiune şi după structura semantică. *2.1. După formă* pronumele cunoaşte opoziţiile celorlal- te părţi de vorbire: simple, compuse şi locuţiuni.

2.1. 1. Pronumele simple sunt cele mai numeroase: toate personalele nedeterminative, cu excepţia celor de politeţe (*eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele; se, îşi*), demonstrativele, în afara celor de diferenţiere şi de identitate (*acesta, acela, ăsta, ăla, cel, ăl*), interogativele *(care*, *cine, ce, cât*), câteva nehotărâte din seria cantitativă (*unul, altul, puţin, mult, tot, nişte)*, negativele *nimeni* şi *nimic*; posesivele, întrucât articolul nu este în morfologia limbii române element de compunere (*al meu, al tău, al său, al nostru, al vostru*).

2.1. 2. Pronumele compuse sunt alcătuite prin mai multe procedee: a) Cu ajutorul unor adverbe (*-şi, nici): acelaşi, însuşi, sieşi; orişicare, orişicine, orişice, orişicât; nici unul, nici una, nici unii, nici unele.* Referitor la etimologia şi natura morfologică a lui *-şi* au existat şi există mai multe teorii care consideră că ar fi vorba de un pronume (lat. *ipsi*) şi nu de un adverb (lat. *sic*) (cf. Ciom- pec, 1985, a, p. 122). Cu particula negativă din *nici* (lat. *neque*) s-a format şi *nimic* (lat. *ne mica*) şi *nimeni* (lat. *ne hominem*). Acestea însă, datorită vechimii compunerii, sunt considerate simple în limba română contemporană. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu demonstrativele simple *acesta* şi *acela (*lat. **ecce istu, *ecce illu).*

b) Pe baza substantivelor din câmpul semantic al reverenţei (*alteţa, domnia, cuvioşia, cucernicia, excelenţa, înălţimea, luminăţia, majestatea...*) şi a unor pronume şi adjective pronominale: *dumneata, dumneavoastră, domnia ta, domnia sa, dumnealui, dumneaei, dumnealor, domniile lor, sfinţia ta....* Tot pe bază de substantive şi pronume sunt alcătuite şi adjectivele pronominale deictice (*însu + mi,-ţi,-şi...): însumi, însămi, însuţi, însăţi, însuşi, însăşi...*

c) Din pronumele interogative cu particulele *fie, oare, ori, -va: fiecare, oarecare, oricare, careva; oarecine, oricine, cineva; orice, ceva; oricât, câtva...* Compusele cu -*va* pot antepune în continuare pronumele *alt-: altcineva, altceva...;*

d) Pe baza unor pronume: *ceea ce, cestălalt, celălalt, ăstălalt, ălălalt.*

O problemă deosebit de importantă o constituie faptul că anumite subclase de pronume conţin numai elemente simple sau numai compuse. De aceea, în procedurile de analiză nu se menţionează opoziţia simplu - compus. De exemplu, pronumele personale, interogativele şi relativ - interogativele sunt toate simple, ca şi cele reflexive (la acestea, totuşi, forma dativului, *sieşi*, este compusă). Subclasa personalelor de politeţe, în schimb, conţine numai forme compuse: *dumneata, sfinţia sa, dumnealui, dumnealor...* Tot numai compuse sunt şi nehotărâtele din seria cantitativă, demonstrativele de diferenţiere şi de identitate (aceasta este, de fapt, o subclasă cu un singur element: *acelaşi).*

Opoziţia simplu - compus se marchează în analiză după numele subclasei care conţine şi elemente simple, şi compuse: relative, nehotărâte cantitative, negative.

2.1. 3. Locuţiunile pronominale sunt foarte puţine: *nu ştiu care, nu ştiu cine, nu ştiu ce, nu ştiu cât; te miri cine, care mai de care...*

2. 2. Clasificarea flexionară. Deşi este o clasă morfologică suficient individualizată, pronumele nu are în gramaticile româneşti o clasificare flexionară. S-a specificat chiar că ASpre deosebire de flexiunea nominală şi de cea verbală care permit gruparea substantivelor şi verbelor în clase, de obicei destul de numeroase, caracterizate prin prezenţa unor particularităţi flexionare (omonimii, afixe specifice), flexiunea pronominală este reprezentată de cele mai multe ori prin paradigme individuale, specifice unui singur element lexical, unui singur pronume@ (Guţu Romalo, 1985,p .220).

În realizarea clasificării flexionare trebuie să se ţină cont de faptul că pronumele iniţiază în sistemul morfologic categoria persoanei, care-i este specifică, lucru ce-a fost, uneori, subliniat: A Se caracterizează printr-o categorie gramaticală specifică, *persoana,* cu paradigma completă însă numai la unele subclase de pronume@ (Irimia, 1997, a, p. 96). Are în acelaşi timp şi categoriile gramaticale ce-l integrează în grupul numelui: genul, numărul şi cazul.

Dacă se stabileşte corelaţia firească între categoria persoanei, pe de o parte, şi cele de gen, număr şi caz, pe de alta, se obţin trei subclase de de pronume (cf. Găitănaru, 1994).

a). *Pronume personale determinative* (personale şi reflexive, în clasificarea semantică; formele de politeţe ale pronumelui personal prezintă diferite grade, de la familiaritate la reverenţă).

Acestea au următoarele trăsături:

- prezintă opoziţii de persoană (reflexivele, datorită faptului că marchează coincidenţa cu obiectul nu au forme pro- prii decât pentru persoana a III-a, care-l poate substitui; au adoptat totuşi, pentru celelalte persoane, formele neemfatice ale pronumelui personal);

- au flexiune supletivă (cu lexem variabil) şi în trecerea de la un caz la altul şi de la o persoană la alta: *eu - mie - mine; tu - ţie - tine...; eu - tu - el - noi - voi...*;

- nu pot determina prin acord un substantiv (nu pot funcţiona ca adjective pronominale).

Anumiţi gramaticieni au negat existenţa flexiunii supletive şi au încercat prin diferite procedee să reconstituie lexemele în structurile paradigmatice, cu rezultate neconcludente (Pavel, 1963, p. 199-207; Florea, 1964, p. 437-452). Calitatea acestor cercetări a fost surprinsă exact de alte studii: ALa pronume, însă, am putea vorbi de o situaţie contrară din acest punct de vedere (...) ni se pare mai avantajos să admitem că pronumele este o

parte de vorbire cu flexiune dominant supletivă@ (Dimitriu, 1994, p. 242-243).

b). Pronume nepersonale determinative (demonstrative, interogative, relativ - interogative, nehotărâte şi negative). Οi în denumire, şi în trăsături, această clasă este inversul celeilalte, astfel:

- nu prezintă opoziţii de persoană;

- au flexiune (cele variabile) tipică numelui, cu lexem fix şi flective variabile: *acest, această, aceşti, aceste; căruia, căreia, cărora; unul, una, unii, unele; nimeni, nimănui...*

- pot determina prin acord un substantiv, devenind prin conversiune adjective pronominale;

c). Pronume personale determinative (posesive şi deictice).

Acestea, şi ca denumire şi ca trăsături., sunt o combinaţie a claselor anterioare, astfel:

- prezintă opoziţii de persoană (trăsături preluate de la *a);*

- pot determina prin acord un substantiv, devenind adjective pronominale (trăsătură preluată de la *b).* Pronumele deictic este, în limba română actuală, folosit numai ca adjectiv pronominal;

- au şi flexiune supletivă, între persoane (*meu-tău-său; mi-ţi-şi...*) şi sintetică (de gen, număr şi caz: *al - a - ai - ale; meu - mea - mei - mele; însu -, însă -, înşi -, înse -*): Această trăsătură, după cum se observă, este preluată deopotrivă de la *a* şi *b,* ceea ce este posibil, deoarece ambele pronume sunt compu- se (o parte este supusă flexiunii sintetice, cealaltă supleti- vismului).

Clasificarea flexionară a pronumelui se susţine în primul rând prin simetria ei. Ea ajută la reorganizarea acestei clase morfologice, dar şi la reconsiderarea unor probleme aflate în dispută.

Astfel, referitor la existenţa subclaselor pronumelor semiindependente, se poate afirma:

- oportunitatea delimitării acestora de articol trebuie regândită, orice articol fiind, nu numai etimologic, un pronume;

- formele *al,a ai, ale* nu se pot încadra la nici una dintre subclase (Bejan, 1990, p. 9: Anormal că este greu de precizat ce fel de pronume este@), rămânând în continuare articol;

- formele *cel, cea, cei, cele* se încadrează la nepersonale determinative ca pronume demonstrativ de depărtare cu formă redusă, păstrându-se opoziţia forme literare - forme populare. Reducerea formelor se face în vecinătatea relativelor *care* şi, uneori*, ce : acela care - cel care - ăl care; cel ce...*

Lipsa clasificării flexionare a pronumelui a avut şi alte consecinţe: tratarea pronumelui posesiv în acelaşi capitol cu cel personal, fără a se considera ca aparţinând genitivului (după o demonstraţie cu bune argumente), în timp ce pronumelui deictic (şi el personal) i se rezerva un capitol aparte (Guţu Romalo, 1985, p. 124-125). Gruparea lor laolaltă era şi justificată şi necesară.

2.3. Clasificarea semantică distinge, în cadrul grupelor precedente,mai multe subclase.

La *personale nedeterminative*: personale (care au şi forme de politeţe şi de reverenţă) şi reflexive;

La *nepersonalele determinative*: demonstrative, intero- gative, relativ - interogative, relative, nehotărâte şi negative;

La *personalele determinative*: posesive şi adjectivul pronominal deictic.

3. Pronumele personale nedeterminative au trăsăturile fundamentale descrise anterior.

3.1. Pronumele personale îşi au denumirea de la lat. *persona* care înseamnă *mască,* ceea ce coincide cu sensul lor categorial, de matrice care putea fi preluată de fiecare dintre obiecte. Pe de altă parte, sensul termenului *personal* trebuie legat de faptul că în latină personale erau numai pronumele deictice de persoana I şi a II-a (dialog - teatru - mască), care nu erau pro-nume (nu substituiau un nume), ci erau pro-persoane, reprezentând, cum s-a mai arătat, direct, emiţătorul şi recep- torul.

Relaţia dintre pronume şi verb în ceea ce priveşte persoana a făcut să fie acceptate ca personale şi demonstra- tivele *ille, illa*. S-a încercat, de

asemenea, impunerea ca pronu- me de persoana a III-a şi a formelor de la *ipse, ipsa,* însă numai în contrucţii prepoziţionale (cu *de, în, din, prin): dânsul, într-însul, dintr-însul, printr- însul*. Odată cu instituirea gradelor de politeţe şi de reverenţă ale pronumelor personale, ele au fost orientate şi în limba română literară spre structura acestora. Desprinderea a fost realizată de *dânsul* care a pierdut ulterior regenţa acuzativului, putând avea forme pentru toate cazurile, ca toate celelalte forme de politeţe (acesta este argumentul formal în considerarea lui ca formă de politeţe).

3.1.1.Conform clasei la care aparţin, pronumele perso- nale au următoarele trăsături: prezintă opoziţii de persoană; au flexiune supletivă (mai puţin formele etimologice demonstrative: *el, ea, ei, ele)* şi nu pot determina prin acord un substantiv, devenind adjective pronominale.

Formele pro - persoane au şi trăsături care le disting de toate celelalte:

- sunt ambreiori semantici, exprimând direct persoana care şi cu care se vorbeşte; în acest sens pot fi numite pronume proprii;
- au flexiune supletivă;
- au forme diferite la nominativ şi acuzativ (folosindu-se în practica gramaticală la dezambiguizarea cazurilor);
- n-au forme de genitiv, construcţiile tipice de genitiv din latină (*memor mei...*) dispărând în română;
- organizează într-o manieră specifică opoziţiile singular - plural, printr-o gradaţie semantică;
- n-au opoziţii de gen, datorită tiparului lor semantic categorial.

Deşi prezintă toate aceste trăsături individualizatoare, nu trebuie considerate ca neaparţinând pronumelui: A*eu, tu* şi toate celelalte similare lor sunt deci cuvinte care - neputând fi în totalitate acceptate nici ca pronume nici ca substantive, deşi numai cu acestea au anumite asemănări - nu se încadrează în mod convenţional la nici una din părţile de vorbire clasice (ceea ce înseamnă că de fapt, ele se constituie într-o parte de vorbire de sine stătătoare, deosebită de părţile de vorbire clasice). Totuşi, păstrând tradiţia... menţinem pe *eu, tu,* în rândul pronumelor personale@ (Dimitriu, 1994, p. 248).

În ideea că ele sunt pro-persoane (nu substituie niciodată un nume) s-ar părea că expresia *pronume personale* conţine o contradicţie în termeni. În realitate, valoarea lor de substitut persistă: nu substituie nume de obiecte-persoane sau non-persoane; exprimă (reprezintă) direct obiectele - persoane implicate în dialog. Schema semantică este următoarea:

Pronume	
Nume	
Obiect non-persoană	Obiect persoană

Pronumele de persoana a III- a prezintă şi ele următoarele trăsături:

- au flexiune sintetică, normală (lexem-flectiv);
- au paradigmă completă (mai puţin cea de vocativ, ceea ce este logic motivat);
- au opoziţii de gen;
- s-au specializat ca personale (nu mai au ca demonstrativele latineşti din care au evoluat caracter deteminativ, neputând fi adjective pronominale);
- au conservat din latină şi au impus în morfologia românească desinenţe pronominale *(-ui, -ei, -or).*

Mai trebuie remarcată o coincidenţă la toate formele între personalele demonstrative şi articolul hotărât (*el, ea, ei, ele / -l, -a, i,-le)* în virtutea etimologiei comune. Aceasta ţine, cum s-a mai arătat, de structura determinării în română. Dacă pronumele de persoana I şi a II-a realizează determinarea precisă - deixis - *eu* însemnând persoana care pronunţă *eu*, care se exprimă chiar prin actul pronunţării, pronumele *ille* din latină a evoluat în două direcţii:

o dată ca substituent al diferitelor obiecte; a doua oară ca determinare prin articol a obiectelor respective.

3.1.2. Flexiunea pronumelor personale. Se realizează în funcţie de trei categorii gramaticale (genul, numătrul şi cazul) şi două semantico - gramaticale (categoria persoanei şi gradele de politeţe).

Categoria persoanei trebuie considerată ca fiind şi gramaticală, întrucât îndeplineşte următoarele condiţii: diferenţe de sens manifestate prin diferenţe de expresie; structurarea acestora în corelaţii fixe.

În condiţiile în care flexiunea personalelor este emina- mente supletivă şi opoziţiile realizate în exprimarea politeţei şi a superlativului acesteia (reverenţa) compun aşa - numitele grade de politeţe, acestea trebuie considerate ca o categorie flexionară, semantico-gramaticală. Ca şi în cadrul categoriei persoanei, sunt structurate în corelaţii fixe.

3.1.2.1. Genul. Manifestările flexionare în funcţie de gen se fac , la pronumele personal, cum era şi normal, sub dominan- ţa genului personal.

Cum s-a arătat, la pro-persoane, nu există opoziţii de gen . S-a considerat chiar că este inutilă opoziţia de gen: ALa persoanele I şi a II-a genul nu trebuie exprimat deoarece aceste persoane sunt, teoretic, prezente în dialog@ (Dimitriu, 1994, p. 253). Argumentul poate fi real, pentru că-l întâlnim nu numai la aceste forme etimologic determinate, ci şi la gradele de politeţe, dar numai la persoana a II-a, aceste fiind construcţii interne.

Opoziţii de gen se păstrează numai la persoana a III-a. În fapt, fenomenul este de *neutralizare complementară* a opoziţiilor de gen, astfel: pronumele de persoana I şi a II-a (fac referire la persoane care în natură sunt masculine şi feminine) n-au forme de masculin şi feminin; pronumele de persoana a III-a (fac referire la persoane şi obiecte care în natură sunt masculine, feminine şi neutre) n-au forme pentru neutru.

Nu se poate preciza dacă neutralizarea complementară este cauză sau efect în privinţa inexistenţei neutrului la pronume în general. APersonalele@ demonstrative *(el, ea, ei, ele),* venind din latină, şi-au pierdut două dintre trăsăturile lor fundamentale intrând în asemănare cu pro-persoanele: şi-au pierdut caracterul determinativ şi, întrucât pronumele din dialog erau persoane (masculine şi feminine, fără opoziţii formale, e adevărat), s-au păstrat şi ele, în ceea ce priveşte expresia de data aceasta, la nivelul masculinului şi femininului.

O specializare şi mai drastică a suferit-o *dânsul* care n-are posibilitatea să se refere decât la persoane, prezentând în acest sens opoziţii formale.

Se cunosc deci trei situaţii:

- pro-persoanele se referă la masculin, feminin fără opoziţii formale;
- pro-numele se referă la masculin, feminin, neutru, cu opoziţii formale de masculin şi feminin;
- pro-nume (obiecte - persoane) se referă la masculin, feminin, cu opoziţii formale de masculin şi feminin. Este ceea ce se numeşte dominanţa genului personal, despre care rareori se vorbeşte la pronume.

Tot la gen trebuie descrisă şi valoarea neutrală a unor pronume în dativ şi acuzativ care, indecise semantic, nu au funcţie sintactică: (dativ) *dă-i înainte; dă-i cu bere, dă -i cu vin, trage -i înainte...;* (acuzativ) *na-ţi-o frântă; o ia la sănătoasa, au mai păţit-o şi alţii; le zice bine; le vede...*

3.1.2.2. Categoria numărului şi a persoanei implică două interpretări. Unii gramaticieni bazându-se pe faptul că *noi* nu este un plural pentru *eu* au încercat să neutralizeze opoziţiile de număr prin opoziţiile de persoană. Prin urmare, acestea vor fi numerotate de la I la VI (cf. Dimitriu, 1994, 254).

S-a descris, de asemenea, specificul pluralului la pronumele personale, deosebind între pluralul exclusiv, normal (care se referă exclusiv la persoana impliicată) şi pluralul inclusiv care include la plural şi alte persoane decât aceea de singular de la care s-a plecat. Schema este următoarea: *noi = eu + tu (voi); voi = eu + tu (voi) + el (ei) + ea (ele); ei = el + el (ea); ele = ea + ea...* (Irimia, 1997,98).

În realitate, opoziţia exclusiv - inclusiv se manifestă sub forma unei gradaţii, astfel: *noi* este inclusiv, în maniera descrisă; *voi* reprezintă un plural inclusiv, dar şi exclusiv (voi = *tu şi tu)* (Dimitriu, 1994, p.253); *ei* reprezintă pluralul exclusiv.

Trebuie trecute în revistă şi anumite modalităţi stilistice (emfatice) de manifestare a pluralului, în special la persoana I:

- pluralul modestiei sau al falsei modestii : *Ce-ai făcut tu? Noi ne-am văzut de treaba noastră; nu suntem noi din aceia; ştim noi ce se pune la*

cale...;

- pluralul autorului: *Noi demonstrăm în această carte...; Noi suntem de părere că...*;
- pluralul autorității sau al majestății: *Noi, luând act de cele întâmplate, am decis să...*;
- pluralul solidarității: *Noi suntem cuminți și nu rupem cărțile...* (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 138).

3.1.2.3. Categoria cazului cunoaște la pronumele personal trei aspecte mai importante: opoziții manifestate prin supletivism (la persoanele I și a II-a); absența unor forme de genitiv (la persoanele I și a II-a) și de vocativ la persoanele I și a III-a (absența vocativului este motivată logic, iar a genitivului - etimologic); opoziții manifestate sintetic prin prezența unor desinențe pronominale specifice (*-ui, -ei, -or*) la pronumele de persoana a III-a.

Cazurile nominativ, dativ și acuzativ sunt prezente la toate pronumele; nominativul, genitivul și vocativul n-au opoziția *forme emfatice-neemfatice* (accentuate-neaccentuate).

În morfologia cazului la pronume, o problemă deosebită a pus-o, pentru persoanele I și a II-a, genitivul.

Teoria generală este că genitivul, la aceste pronume, nu participă la opozițiile cazuale. S-a analizat însă situația din latină unde genitivul se folosea numai în construcții speciale (*memor mei...*) unde forma era omonimă cu cea de genitiv a pronumelui posesiv (*meus, mei).*

De aici s-a decis că formele pronumelor posesive fac parte din paradigma pronumelor personale, posesivul dispărând astfel ca subclasă de pronume în morfologia limbii române. Acest lucru nu se întâmpla în latină , unde, de altfel, omonimia era imperfectă: forma de genitiv a pronumelui personal, *mei*, exprima deopotrivă masculinul și femininul, în timp ce genitivul posesivului, ca pronume determinativ, avea opoziții de gen: *mei - meae - mei*. Deci, în latină, posesivul se plasează în raport cu personalul după relația nedeterminativ - determinativ, ceea ce este valabil și astăzi, în română.

Argumentele aduse în favoarea considerării posesivelor ca forme de genitiv, într-o primă luare de poziție, au fost două: formele *eu, tu, noi, voi*, nu au genitiv; formele *meu, tău, său, nostru, vostru* primesc articol posesiv, ca orice substantiv în genitiv (Berceanu, 1957, p. 20, cf și ulterior, 1971, p. 13o).

Problema majoră este dacă AExistă pronume posesive în limba română?@ (Manoliu Manea, 1968, p. 48 - 63) sau dacă formele respective trebuie considerate în dreptul cazului genitiv la pronumele personal. Obiecția care se opunea acestei încadrări este, cum s-a văzut, că pronumele personale nu au realizarea adjectivală, în timp ce posesivele se încadrează, datorită acordului, la determinative. Argumentul care să o întâmpine este multiplicat în mai multe feluri: posesivele nu pot fi împărțite la adjective și pronume, deoarece Aforma simplă apare și fără substantiv (*contra mea*)@; A posesivele nu pot fi considerate adjective (determinative) deoarece diferă ca distribuție față de acestea@ (p. 63); Aposesivele variază și în funcție de natura prepoziției regente@; Aconsiderarea pronumelor personale posesive ca o parte de vorbire distinctă de cea a pronumelor personale nu se justifică nici din punct de vedere semantic, deoarece în lanțuri ca *împotriva mea, dedesubtul meu*, posesivele încetează să mai funcționeze ca indici ai posesiei@ (Manoliu Manea ,1968, p. 64).

Insistența se bazează pe o intuiție exactă: acesta era argumentul forte; celelalte, descrise în amănunțime (segmen- tarea morfematică, distribuție similară cu pronumele personal) sunt lucruri firești. Dacă posesivele sunt personale, e normal să conserve și segmente morfematice, și distribuție de la pronumele care au inițiat opoziția de persoană. Ele însă au condiția unui dublu substitut (al obiectului posedat și al posesorului) și aceasta le separă decisiv și de pronumele ambreiori (de persoana I și a II-a) care nu sunt substitute, și de pronumele de referință (de persoana a III-a) care este monosubstitut.

Demonstrarea inexistenței adjectivelor pronominale posesive a fost exemplificată numai cu expresii de tipul *prepoziție + pronume (contra mea, împotriva mea, dedesuptul meu*), nu și prin exemple cu locuțiuni prepoziționale (*în fața mea, în spatele meu*), unde caracterul adjectival este impus de acordul cu substantivul aflat în structura internă a locuțiunii. Până la urmă (pentru a nu se recurge la analogie) trebuie observat acordul (pronumele personale nu au capacitatea de acord), prezent chiar în exemple de tipul *deasupra mea, dedesubtul meu*. Obiectul posedat este reprezentat, în ceea ce privește mărcile de gen, număr și caz de articolul hotărât enclitic din componența prepoziției.

A considera că, în expresiile *în fața mea, în spatele meu, mea* și *meu* sunt în genitiv este o greșeală, deoarece și prin demonstrația formală (*mea*, de

exemplu, nu se regăseşte în inventarul complet al formelor, regresive de altfel, de genitiv-dativ: *alui meu, alei mele, alor mei, alor mele*; cf. şi Neamţu, 1989, p. 103-108) şi prin demonstraţia prin acord (dacă *mea*, din *în faţa mea* se acordă cu *faţa*, atunci are şi cazul acestuia) se ajunge la acuzativ.

Prin urmare, nu este de acceptat soluţia acelor gramati- cieni care au preluat ca atare inovaţia interpretativă (Toşa, 1983, p. 69-70) şi nici a celor care au optat pentru situaţia de compro- mis: considerarea formelor cu prepoziţii şi locuţiuni prepozi- ţionale ca aparţinând genitivului, iar în alte contexte ca fiind pronume şi adjective pronominale posesive (Irimia 1987, p. 123, respectiv 140).

Cu alte argumente demonstraţia este refăcută pe baza a două principii de funcţionare a limbii: 1) un regim prepoziţional are valabilitate generală; 2) un sens gramatical nu poate duce la modificarea constantei semantic-lexicale a termenilor intraţi într-o anumită opoziţie categorială (Irimia, 1997, a, p. 103).

Pe baza primului principiu, s-a considerat chiar că şi formele neemfatice de dativ posesiv (*în juru-mi*) sunt tot la genitiv (*Ibidem*).

În realitate, situaţia este alta. Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale cu genitivul, din cauza omonimiilor substantivale (*cartea băiatului, dau băiatului*), au avut o perioadă în care acceptau şi pronume personale în dativ. Ulterior, expresiile de acest tip au devenit arhaice. Numai unele prepoziţii (cele cu sens modal: *asemenea mie, aidoma ţie*...) au trecut definitiv la dativ. Dacă ar fi să ne luăm după primul criteriu, al valabilităţii generale a regimului prepoziţional, ar trebui să considerăm că *asemenea*, întrucât este articulată cu articol hotărât, este prepoziţie cu genitivul, şi la fel ca *mi* din *în juru-mi, mie* (*asemenea mie)* este în genitiv, ceea ce este absurd.

Trebuie, în consecinţă, considerat că criteriul regimului prepoziţional n-are valabilitate generală, lucru care, de altfel, a mai fost subliniat (*Dau marfa contra chitanţă)* (Dimitriu, 1994, 251).

În realitate, formele pronumelui posesiv atunci când secondează locuţiunile prepoziţionale cu genitivul sunt în aşa-zisul *acuzativ etimologic* (e vorba totuşi de o evoluţie internă, nu de o moştenire din latină).

Construcţiile de tipul acesta erau după structura *prepoziţie +substantiv + genitiv,* dar substantivul putea fi urmat şi de adjective pronominale: APrepoziţiile de acest tip, care astăzi sunt îmbinări stabile de cuvinte, trebuie considerate la origine drept îmbinări libere, adică substantive în acuzativ cu prepoziţii, îndeplinind funcţii sintactice. În consecinţă, atunci când aceste substantive primeau o determinare prin posesivul fără articol posesiv-genitival (de exemplu, *în jurul meu*), acest posesiv era obligatoriu adjectiv pronominal, care prelua mimetic de la regentul său, substantivul *jurul*, şi cazul, şi anume acuzativul A (Dimitriu, 1994, p. 251).

Acelaşi comportament l-au dobândit ulterior prin extensiune şi prepoziţiile cu genitivul, cele mai multe convertite din adverbe datorită faptului că erau articulate cu articol hotărât, pronumele realizând acordul cu acesta.

La dativ şi acuzativ pronumele personale prezintă opoziţii între formele accentuate şi cele neaccentuate. Termenii *accentuat* şi *neaccentuat* sunt improprii, întrucât formele aşa-numite neaccentuate (s-a propus *neaccentuabile*) funcţionează în foarte multe contexte în care sunt accentuate: *îmi aduce, îmi va aduce, mi se va da, ţi se va explica, mi-l văzu...*

De aceea, s-a apelat la alţi termeni (*forme lungi* şi *scurte*), dar inconvenientele au rămas aceleaşi: Aformele accentuate sunt numite uneori şi lungi, iar cele neaccentuate scurte, după situaţia cea mai frecventă; la persoana a III-a însă nu totdeauna formele neaccentuate sunt mai scurte decât cele accentuate: vezi dativul feminin singular *ei - îi*, acuzativul masculin singular *el - îl* sau pluralul *ei - îi*@ (Avram, 1997, p. 155).

În realitate, aşa-zisele forme lungi sunt facultative şi se folosesc numai atunci când se scoate în evidenţă persoana respectivă: folosirea lor este emfatică (Guţu Romalo, 1985, p. 222). Prin urmare, pentru a evita ambiguitatea termenilor *(accentuate-neaccentuate, lungi-scurte*) se impune folosirea denumirilor *forme emfatice-neemfatice.*

Formele paradigmatice ale pronumelor personale sunt următoarele:

In morfologia cazurilor, deseori se face discuţie despre anumite fenomene arhaice care se află printre resursele stilistice ale limbii:

- dativul adnominal: *era nepot lui şi văr nouă;*
- dativul posesiv: *şoapta-mi blîndă de amor; în casa-i, asupra-i, în juru-mi...;*
- dativul etic folosit la primele două persoane la singular, individual sau împreună: *Unde mi-ai zburdat până acum? ţi-l văzu ; mi ţi-l aduse...* Spre deosebire de cele anterioare, dativul etic foloseşte pronume indecise semantic, prin urmare, respec- tându-se criteriul corespondenţei dintre funcţiile referenţiale şi cele sintactice, ele n-au funcţie sintactică.

Formele paradigmatice ale pronumelor personale sunt următoarele:

Pers.	Singular					Plural		
Nr. Cazul	I	II	III		I	II	III	
N.	eu	tu	el	ea	noi	voi	ei	ele
G.	-	-	(al...) lui	(al...) ei	-	-	(al...) lor	(al...) lor
D.	mie	ţie	lui	ei	nouă	vouă	lor	lor
	îmi,mi	îţi, ţi	îi, i	îi, i	ne, ni	vă, vi	le. li	le, li
Ac.	(pe) mine	(pe) tine	(pe) el	(pe) ea	(pe) noi	(pe) voi	(pe) ei	(pe) ele
	mă, m-	te, te-	îl, l-	o, -o	ne, ne-	vă, v-	îi, i	le, le
V.	-	tu!	-	-	-	voi!	-	-

Din configuraţia acestor structuri se poate observa că numai dativul şi acuzativul prezintă opoziţia formală *emfatic-neemfatic* şi că numai persoana a III-a prezintă opoziţii de gen, neutralizate de omonimie la dativ.

3.1.3.Gradele de deferenţă ale pronumelui personal. Studiile din ultima vreme, chiar când descriu pronumele de politeţe ca pe o subclasă aparte, le raportează la pronumele personale ca fiind grade diferite de politeţe ale acestuia (Coteanu, s.a., p. 136-137; Dimitriu, 1994, p. 265; Irimia, 1997, a, p. 109).

Sunt construcţii relativ recente pe teren românesc, neîntâlnite în limbile romanice (Dimitriu, 1994, p. 264; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 141).

Li se spune de cele mai multe ori pronume de politeţe sau de reverenţă, în mod greşit, pentru că termenii *politeţe* şi *reverenţă* sunt complementari, nu sinonimi (reverenţa este superlativul politeţei). Termenul comun este *deferenţă,* cu următoarele opoziţii semantice: se pleacă de la termenul neutru *(tu),* la politeţe (*dumneata - dumneavoastră*) şi se ajunge la reverenţă (*Domnia ta, Domnia voastră*). În stânga elementului neutru se află familiarismele *tale, matale, tălică, mătăluţă, mătălică...* , care nu trebuie descrise la deferenţă, fiind la celălalt pol al reverenţei (nu în antonimie). Ele nu s-au constituit într-un sistem ferm, încât să se poată vorbi de grade de familiaritate.

În structura gradelor de deferenţă intră numai persoana a II-a şi persoana de referinţă, a III-a. Stilistic, prin exacerbarea sistemului (pentru că logic sunt nemotivate) se întâlnesc forme de reverenţă şi pentru persoana I: *Domnia mea, Domniile noastre*, considerate rarisime şi desuete (Dimitriu, 1994, p. 262), ironice sau autoironice (Irimia, 1997, a, p. 110) sau folosite în glumă (Avram,1997, p. 165).

Înainte de a concepe sistemul gradelor de deferenţă trebuie rezolvată şi problema pronumelui personal *dânsul* (toate formele de deferenţă sunt personale) pe care cele mai multe gramatici îl descriu la pronumele personale, dar subliniază că uzul vorbitorilor actuali este de a-l include ca grad de deferenţă la persoana a III-a, din cauza asimetriei acesteia: AMulţi vorbitori consideră însă pronumele *dânsul* mai politicos decât *el*. Se ajunge astfel la o organizare simetrică cu cea de la persoana a II -a@ (Guţu Romalo, 1985, p. 227); AOrganizarea asimetrică de la persoana a III-a... (...faţă de cea simetrică de la persoana a II-a) a impus cu timpul echilibrarea seriilor şi, astfel, formele pronominale *dânsul - dânsa* au fost atrase ca al treilea termen al seriei de persoana a III-a@(Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 142 43); AVorbitorii care atribuie pronumelui *dânsul* valoare de politeţe stabilesc şi la persoana a III-a sg. şi pl. o gradaţie similară cu (*tu) - dumneata-dumneavoastră* de la persoana a II-a singular: (*el)-dânsul-dumnealui*@ (Avram, 1997, p. 165).

Procesul se pare că este decis, aşa încât *dânsul* va fi considerat formă de deferenţă a pronumelui personal şi nu o formă neutră, alături de *el*.

Structura deferenţei în limba română implică trei grade: Gradul neutru, al pronumelui personal, este punctul de plecare, elementul de referinţă;

Primul grad de deferenţă se foloseşte faţă de o persoană mai în vârstă sau faţă de una necunoscută. Nuanţele sunt mai multe: APronumele de politeţe de gradul I se folosesc între persoane de aproximativ aceeaşi vârstă şi poziţie socială, ca mod de adresare a copiilor către părinţi, a fratelui sau sorei mai mici către fratele sau sora mai mare etc., între persoane de vârstă diferită ca dovadă de consideraţie din partea celui mai în vârstă faţă de cel mai tânăr@(Coteanu,s.a., p. 136);

Gradul al II-lea presupune superioritatea în ierarhiile instituite de colectivitate: APronumele de politeţe de gradul al II-lea este pronumele de adresare între persoane care întreţin legături oficiale şi doresc să rămână la nivelul cerut de politeţe (elevul către profesor, studentul către profesor, un slujbaş către client, călător etc.,acesta către slujbaş etc.) (*Ibidem*);

Gradul al III-lea presupune deferenţa la superlativ, determinată de o distanţă mare în ierarhie: APronumele de politeţe de gradul al III-lea este protocolar şi diferit pentru fiecare situaţie în parte@(*Ibidem*).

Schematic,structurile deferenţei se prezintă astfel:

Pers.	Cazul	Gradul I	Gradul al II-lea	Gradul al III-lea
Tu	N. Ac.	dumneata	dumneavoastră	domnia ta (voastră)
	G. D.	dumitale	dumneavoastră	domniei tale (voastre)
Voi	N. Ac.	dumneavoastră	dumneavoastră	domniile voastre
	G. D.	dumneavoastră	dumneavoastră	domniilor voastre
El	N. Ac.	dânsul	dumnealui	domnia sa
	G. D.	dânsului	dumnealui	domniei sale (dumisale)
	N. Ac.	dânsa	dumneaei	domnia sa

Ea	G. D.	dânsei	dumneaei	domniei sale
Ei	N. Ac.	dânşii	dumnealor	domniile lor
	G. D.	dânşilor	dumnealor	domniilor lor
Ele	N. Ac.	dânsele	dumnealor	domniile lor
	G. D.	dânselor	dumnealor	domniilor lor

Sub aspectul formării, se foloseşte substantivul *domnia*, utilizat ca atare în compunerile alăturate (*Domnia sa, Domnia voastră)* şi modificat la *dumnea*- în compusele contopite (*dumneata, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei, dumnealor).*

Expresii ca *Domnia voastră* au fost considerate uneori (Avram, 1997, p.165) locuţiuni pronominale, dar ele nu răspund probei substituţiei cu un element simplu, deci sunt pronume compuse.

În stilul beletristic, ce reflectă deseori comunicarea protocolară, se folosesc diferite sinonime, diferenţiate în unele cazuri din punct de vedere protocolar: *Majestatea, Alteţa, Excelenţa, Măria, Înălţimea, Împărăţia, Magnificenţa, Lumina- rea, Sfinţia, Cuvioşia, Cucernicia, Preasfinţia, Înalt Preasfin- ţia...*

În antiteză, cu sens depreciativ sau ironic pentru ierarhiile negative se folosesc: *Dobitocia, Întunecimea, Mârşă- via...*

3.2. ***.*** *Pronumele reflexive* se înscriu în morfologie cu restricţii atât în ceea ce priveşte categoria specifică (persoana), cât şi în ceea ce priveşte categoriile numelui în general (cazul). Substituie obiectul direct şi indirect, conservând de fiecare dată sensul identităţii lui cu subiectul. Aceasta este, de fapt, trăsătura ce-l distinge de toate celelalte pronume, manifestată sub aspect morfologic prin coincidenţa în persoană şi număr stabilită între subiect-obiect-verb.

Această relaţie justifică şi restricţiile: întrucât în relaţie este implicat şi obiectul, pronumele nu putea avea forme decât pentru persoana a III-a, pentru că numele-obiect poate fi substituit numai de un pronume de persoana a III-a; are forme numai de dativ şi acuzativ pentru că obiectul-complement este de două feluri: indirect, în dativ şi direct, în acuzativ.

În rest, comportamentul morfologic este normal: prezintă forme emfatice şi neemfatice; făcând parte din subclasa personalelor determinative, caracterizată prin opoziţii de persoană, a adoptat de la pronumele personal formele neem- fatice (şi uneori emfatice) de la persoana I şi a II-a, pentru a semnifica şi în aceste situaţii coincidenţa sau identitatea dintre subiect şi obiect . Schema paradigmatică arată astfel:

Pers., nr. Cazul	Persoana					
	Singular			Plural		
	I	II	III	I	II	III
Dativ	mie	ţie	sieşi	nouă	vouă	sieşi
	îmi,	îţi, ţi	îşi, şi	ne, ne-	vă, v-	îşi, şi

	mi					
Acuzativ	(pe) mine	(pe) tine	(pe) sine	(pe) noi	(pe) voi	(pe) sine
	mă, m-	te, te-	se, s-	ne, ne-	vă, v-	se, s-

În ceea ce priveşte comportamentul sintactic, pronumele reflexiv a generat teorii diferite, în care se argumentează, pentru expresiile realizate cu verbul, fie statutul de morfem al diatezei reflexive, fie caracterul de combinaţii libere al acestora (în care pronumele are funcţie sintactică proprie).

Un singur tip de expresii ar trebui interpretat necon- tradictoriu şi anume acela în care verbele nu pot apărea nicioda- tă în absenţa pronumelor reflexive: *a se avânta, a se baza, a se căi, a se dumiri, a se erija, a se fuduli, a se gudura, a se hlizi, a se ivi, a se jelui, a se lamenta, a se mândri, a se opinti, a se preta, a se ramoli, a se sfii, a se văicări, a se zvârcoli...* (cf. Iordan, Robu, 1978, p. 468; cf. şi Iordan ş. a. 1967, p. 194; Guţu Romalo, 1985, p. 229).

Dar despre pronumele reflexiv din aceste expresii s-a considerat că: Aîn asemenea situaţii face, într-un mod cu totul special, parte din structura morfematică a verbului: el nu poate fi înlocuit prin nimic, nici omis@ (Guţu Romalo, 1985, p. 229) şi că Anu se poate vorbi în nici un caz de diateza reflexivă (care se opune diatezei active şi pasive)@ (Iordan, ş.a. 1968, p. 194).

Important pentru pronumele reflexiv este rolul lui de morfem în structura verbului.

În limitarea contextelor de ocurenţă ale morfemului s-a plecat de la constatarea că aşa-zisul pronume reflexiv domină clasa de substituţie a pronumelor personale (pot fi substituite de pronumele personale complemente directe şi indirecte), îndeplinind aceeaşi funcţie cu ele (cf. Stati, 1954, p.135-146; cf. şi 1972, p. 83).

S-au scos în evidenţă asemănările semantice (ambele pot avea valori de dativ posesiv şi, mai rar, de dativ etic), formale (ambele au forme emfatice şi neemfatice) şi sintactice (anticiparea şi reluare prin formele emfatice) (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 145-146); s-au descris, de asemenea, deose- birile semantice (pronumele reflexiv are opt valori în cadrul diatezei reflexive: obiectiv, reciproc, pasiv, impersonal, dinamic, eventiv, participativ şi posesiv), formale (are forme speciale pentru dativ şi acuzativ) şi sintactice (formele neemfatice nu au întotdeauna funcţie sintactică) (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 146).

Gramatica Academiei a restrâns sfera reflexivului la valoarea dinamică şi impersonală, în celelalte situaţii verbele fiind la diateza activă, cu complemente exprimate prin pronume reflexive (*Gramatica*, I, 1966, p. 208-210).

Exerciţii de substituţie s-au propus pentru anumite valori ale reflexivului: obiectiv (*El se / îl scoală*), impersonal (*Se / El călătoreşte cu trenul*), pasiv (*Legea se / o votează*), şi dinamic (*El se / îl roagă*) (Guţu Romalo, 1985, p. 228-229).

S-au făcut chiar delimitări ferme: diateza reflexivă are opt valori, dintre care conţinutul lexical al pronumelui (şi implicit funcţia sintactică) este prezent(ă) numai în patru (obiectiv, reciproc, participativ şi posesiv). În celelalte patru (pasiv, dinamic, eventiv şi impersonal) conţinutul lexical s-a pierdut, pronumele reflexiv fiind doar morfem gramatical (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 146-147).

Ca mijloace de verificare a funcţiei sintactice a refle- xivului sunt propuse contexte cu pronume reflexiv neemfatic, anticipate sau reluate prin forme emfatice ale pronumelor personale: *Se vedea pe ea; Îşi căra pentru el / lui; Îşi făceau lor viaţa nesuferită; 0i-a întins gâtul lui.* Aceste contexte sunt considerate de alte studii ca fiind pleonastice: aşa cum este pleonaastică expresia *0i-a irosit viaţa sa,* este pleo- nastică şi cealaltă: *0i-a irosit viaţa lui* (Avram, 1997, p.168); AAbaterile care se întâlnesc în folosirea reflexivului sunt oarecum de acelaşi gen cu cele discutate la pronumele personal, sunt însă mai numeroase şi în acelaşi timp mai grave. Astfel, adeseori apare *îşi* fără să fie necesar: *ţăranul îşi are un fel de cunoştinţe ale lui...* (Iordan ş.a. 1968, p.

130).

Se înţelege că delimitarea simetrică a celor patru valori morfemice şi a celor patru sintactice la pronumele reflexiv tre- buie regândită.

Două sunt argumentele care trebuie luate în calcul în continuare: este posibil să se propună ca metodă substituţia reflexivului cu un pronume complement din moment ce el marchează coincidenţa cu subiectul (conţine ideea de subiect)? Pe de altă parte, este posibil ca pentru expresii de tipul *El se îmbracă pe sine,* în care forma emfatică are funcţie de complement direct, să se instituie pentru *se* caracterul afuncţional, de morfem al diatezei?

La prima întrebare trebuie precizat că proba substituţiei este valabilă fără modificare semantică. Or, în momentul în care *se* este înlocuit de oricare dintre pronumele personale se pierde ideea de coincidenţă, de identitate subiect-obiect. Dacă diferă semantic, diferă în consecinţă şi sintactic.

Al doilea argument în proba substituţiei este formal. La enunţurile cu aşa-zisul complement direct exprimat prin *se* se observă că au un comportament aparte: în *El se spală* se poate relua numai cu *pe sine*; în schimb, în *El îl spală* anticiparea este totală: *El îl spală pe el - El îl spală pe copil* (Dimitriu, 1994, p.269). Pentru enunţurile cu persoana I sau a II-a, situaţia este nerelevantă, chiar dacă se desfăşoară după acelaşi mecanism: *Eu mă spăl - Eu mă spăl pe mine - *Eu mă spăl pe copil*. Este nerelevantă pentru că pronumele de persoanele I şi a II-a nu substituie un nume - obiect şi deci e firesc să nu poată fi reluate prin substantive - complemente.

Imposibilitatea reluării totale se observă şi în enunţurile pleonastice oferite de unii gramaticieni ca probă a funcţionalităţii sintactice a reflexivului: *Se vedea pe ea - *Se vedea pe bunică; Îşi făceau lor viaţa nesuferită - * Îşi făceau oamenilor viaţa nesuferită; 0i-a întins gâtul lui - * 0i-a întins gâtul băiatului...*

Pentru a doua întrebare, dacă *pe sine*, din enunţuri de tipul *El se îmbracă pe sine,* poate fi complement direct, iar *se* afuncţional, se poate răspunde afirmativ. Dacă *se* implică şi ideea de complement direct, e normal să răspundă regulii acestuia de a putea fi reluat prin complement direct. Aceasta este însă o reluare parţială, întrucât, aşa cum s-a arătat anterior, deşi pronumele este de persoana a III-a, el nu poate fi substituit printr-un nume. Dacă *se* este considerat complement direct, se anulează jumătate din conţinutul său semantic (referirea la subiect) şi atunci denumirea de pronume reflexiv devine caducă. Dacă nu se consideră complement direct, referinţa sa la complement rămâne intactă, în plus, în condiţiile în care este reluat, ea se realizează ca atare prin forma emfatică a aceluiaşi pronume (ba chiar, cum s-a văzut, în enunţurile pleonastice şi prin pronume personale corespondente).

În concluzie, formele neemfatice ale pronumeluor personale care exprimă coincidenţa în persoană şi număr în relaţia subiect-obiect-verb (formele speciale de reflexiv reali- zează acest lucru întotdeuna) trebuie considerate pronume reflexive ca morfeme ale diatezei, fără funcţie sintactică. În schimb, formele corespondente emfatice, prin fenomenul reluării parţiale, au întotdeauna funcţie sintactică, repetând prin aceasta, de fiecare dată pleonastic, faptul că formele neemfatice conţin şi referirea la complement.

4. Pronumele nepersonale determinative sunt pronumele care substituie nume (şi nume de persoane,dar nu în calitate de emiţător sau receptor). De aceea, au flexiune tipică numelui (lexem - flective); pot determina prin acord (unele sunt inva- riabile) substantive, convertindu-se în adjective pronominale.

Sunt de mai multe feluri: demonstrative, interogative, relativ-interogative, relative, nehotărâte şi negative.

4.1. Pronumele şi adjectivele pronominale demonstra- tive. Încă din latină, pronumele demonstrative *(demonstro, - are = a arăta)* erau raportate la protagoniştii comunicării: *hic* (= acesta de lângă mine), *iste* (= acesta de lângă tine), *ille* (= acela de departe, nici lângă mine, nici lângă tine), *idem* (= acelaşi)... Dintre toate demonstrativele latineşti (*ipse* nu era propriu-zis un demonstrativ) *is* nu avea o semnificaţie anume în acest sistem, drept pentru care era folosit cel mai des ca pronume de persoana a III-a (latinii nu aveau pronume de persoana a III-a).

În trecerea la română, *ille* a fost preluat ca pronume de persoana a III-a şi, alături de *iste*, ca demonstrativ.

Caracterul indicial, demonstrativ, s-a organizat în română pe baza acestor două pronume.

Studiile de gramatică subliniază deseori aspectul eterogen al demonstrativelor româneşti (Guţu Romalo, 1985, p. 230; Dimitriu, 1994, p. 292), dar,

în realitate, este clasa cu organizarea cea mai simetrică, pe baza a două constante semantice: ± *apropiere*, ± *diferenţiere*. Există aşadar:

4.1.1. Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de apropiere cu forme literare şi populare (lat. *istum; *ecce istu*), acestea din urmă acceptate de limba română literară vorbită (Iordan ş.,a. 1967, p.140; Guţu Romalo, 1985, p.231; Avram, 1997, p.175).

- (la nominativ-acuzativ) *acest(a), această (aceasta), aceşti(a), aceste(a); ăst(a), astă (asta), ăşti(a), aste(a);*
- (la genitiv-dativ) *acestui(a), acestei(a), acestor(a), ăstui(a), ăstei(a), ăstor(a).*

Particula deictică *-a* se foloseşte întotdeauna la pronume şi la adjectivul pronominal în postpunere, adică înaintea unei pauze virtuale în vorbire (aceasta ar putea însemna că particula deictică de natură vocalică s-a impus şi apoi s-a generalizat din perioada de acţiune a legii căderii consoanelor finale, pentru protejarea finalelor consonantice ale pronumelor).

4.1.2. Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de apropiere diferenţiată,compuse în limba română din *acest - cest* şi pronumele nehotărât *alt*, parcă pentru a prelua sensul cantitativ al lui *alter* (= cestălalt din doi), cu consoana epentetică *-l-*:

- (la nominativ-acuzativ) *cestălalt, ceastălaltă, ceştilalţi, cestelalte; ăstălalt, astălaltă, ăştilalţi, ăstelalte;*
- (la genitiv-dativ) *cestuilalt, cesteilalte, cestorlalţi, cestorlalte; ăstuilalt, ăsteilalte, ăstorlalţi, ăstorlalte.*

4.1.3. Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de apropiere nediferenţiată (= de identitate), cu forme de tipul *acestaşi, aceastaşi, aceştiaşi, acesteaşi* dispărute din limba română, dar consemnate de textele vechi până în secolul al XIX-lea şi de anumite lucrări de gramatică (Iordan ş.a., 1967, p. 139; Dimitriu, 1994, p. 293).

4.1.4. *Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de depărtare* cu forme evoluate din *ille* sau compuse pe baza lui (lat. *illum; *ecce illu).* Prezintă forme literare, populare (neacceptate de norma literară) şi reduse, aceste din urmă putând fi şi ele literare şi populare

- (la nominativ-acuzativ) *acel(a), acea (aceea), acei(a), acele(a); ăl(a), a (aia), ăi(a), ale(a); cel, cea, cei, cele (*în contexte de tipul *care, ce, de acolo*...);
- (la genitiv-dativ) *acelui(a), acelei(a), acelor(a); ălui(a), ălei(a), ălor(a); celui, celei, celor.*

4.1.5. *Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de depărtare diferenţiată* cu forme similare demonstrativului de apropiere diferenţiată.

- (la nominativ-acuzativ) *celălalt, cealaltă, ceilalţi, celelalte; ălălalt, aialaltă, ăilalţi, ălelalte;*
- (la genitiv-dativ) *celuilalt, celeilalte, celorlalţi, celorlalte; ăluilalt, ăleilalte, ălorlalţi, ălorlalte*

4.1.6. Pronume (şi adjectiv pronominal) demonstrativ de depărtare nediferenţiată (= de identitate) numai cu forme literare, compuse cu particula invariabilă *-şi*, care se folosea în limba veche în encliza multor pronume:

- (la nominativ-acuzativ) *acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi;*
- (la genitiv-dativ) *aceluiaşi, aceleiaşi, aceloraşi.* Ca adjectiv pronominal se foloseşte numai în antepunere.

4.2.Pronumele şi adjectivele pronominale interogative. Sunt definite prin particularitatea de a substitui un nume ce urmează în comunicare unei întrebări.

Sudiile de până acum le-au descris nediferenţiat, fără să observe că ele se grupează în două subclase: interogativele propriu-zise (*care,cine, ce, ce fel de)* şi interogativele cantitative (*cât,al câtelea, de câte ori, a câta oară, câte câţi...).* Acestea din urmă sunt, de fapt, pro-numerale şi respectă structura morfematică şi flexionară a acestora.

4.2.1. Pronumele şi adjectivele pronominale interogative propriu-zise sunt pronumele care iniţiază propoziţiile principale interogative directe (*Cine vine? Care e absent ? Ce vreau ?): care, cine, ce* şi locuţiunea *ce fel de.*

Cine nu este niciodată adjectiv pronominal, iar *ce fel de* nu este niciodată pronume, ci numai locuţiune adjectival - pronominală.

La analiza semantică s-a remarcat că *cine* este + *animat*, *ce* este - *animat*, iar *care* este ± *animat* (*cine* se trage dintr-un masculin latinesc, iar *ce*

dintr-un neutru). Granițele nu sunt însă precise: APutem întreba cu *cine* chiar în unele împrejurări în care e clar că răspunsul va fi un nume de animal sau chiar un neînsuflețit: *cine a spart geamul, vântul?*@ (Graur, 1973, p. 112). Adjectivul pronominal *ce* poate determina, de asemenea, animate: *Ce băiat va veni mâine?*

Din cauză că *cine* nu este niciodată adjectiv pronominal, și-a redus formele la minimum (neavând obligații de acord), la masculin - neutru singular, nominativ - acuzativ (*cine*) și genitiv - dativ (*cui*). Când este subiect, verbul se pune , de aceea, la singular (*Cine a aflat, ei*?) (Avram, 1997, p. 181).

Ce este invariabil, folosindu-se numai în contextele de nominativ și acuzativ, acesta din urmă ± *prepoziție*. Se folosește și ca adjectiv pronominal. Caracterul invariabil a facilitat apariția lui și în contexte adverbiale, când trebuie considerat adverb: *Ce-a mai durut-o! Ce frumos! Ce mai viață! (*Avram, 1997, p. 181).

Care nu are în limba română contemporană opoziții de gen și număr la nominativ și acuzativ: *Care băiat (fată, scaun, băieți, fete, scaune)?*

La genitiv-dativ însă realizează integral desinențele pronominale: *cărui(a), cărei(a), căror(a),* comportându-se, în consecință, și ca adjectiv pronominal.

4.2.2. Pronumele și adjectivele pronominale intero- gative cantitative țin locul elementului răspuns, exprimat prin numerale și prin alte cuvinte cu sens cantitativ.

Structura lor morfemică este, așa cum s-a arătat, cea de la numerale (în fapt, ele sunt elementele interogative de bază din structura contextului diagnostic la numeral).

Câți corespunde numeralului cardinal și are, după *care*, un număr mare de forme flexionare. Masculin - neutrul și femininul singular se folosesc numai în contexte referitoare la substantive singularia tantum: *Cât orez (aur) ai cumpărat? Câtă aramă ți-a trebuit?* Complementar, se folosesc *câți, câte* la numărabile și la pluralia tantum: *Câți bani? Câte caiete?; Câți tăieței ai mâncat? Câte aplauze s-au auzit?* (Se înțelege că ultimele două enunțuri au o mare doză de risc semantic).

Consemnată de gramatici, forma de genitiv - dativ plural are tendința de a ieși din uz: *Câtor copii le-ai dat cărți? - La câți copii le-ai dat cărți?*

Al câtelea și *câte câți* (cf, Irimia 1997, a, p. 138) au opoziții numai de gen, ca și numeralele pe care le reprezintă: *al câtelea - a câta; câte câți - câte câte.*

De câte ori și *a câta oară* n-au fost propuse niciodată de către gramatici, deoarece multă vreme s-a considerat că numeralele pe care le substituie (iterativul și adverbialul) nu sunt numerale, ci adverbe. În realitate, ele pot substitui și numerale, caracterizate prin trăsătura semantică +*exactitate* (*De câte ori a venit? De trei ori; A câta oară a venit? A treia oară*), dar și expresii adverbiale (*De multe ori; a nu știu cîta oară*). Această dublă posibilitate nu exclude caracterul pronominal.

Ieșite din uz sunt pronumele interogative cantitative *câteșicâți* (pentru colective), (*cât) supra cât* (pentru fracționare) și *(cât) ori cât* (pentru multiplicative).

4.3. Pronumele și adjectivele pronominale relativ-interogative. Sunt omonime cu interogativele, dar se deosebesc relațional de ele și funcțional de relative. De interogative se deosebesc prin faptul că exprimă o relație la nivelul frazei. Funcția sintactică este exprimată prin mărcile obișnuite (subiect în nominativ, complement direct în acuzativ...), în timp ce la relative nu există concordanță între funcție și mărci.

Spre deosebire de interogative, ele cunosc și anumite întrebuințări speciale, care sunt,de fapt, conversiuni în pronume nehotărâte:

-În contexte gnomice: *Zică toți ce vor să zică (= orice)*;

- În structuri concesive: *Fie ce-o fi; Treacă-n lume cine-o trece (= orice, oricine);*

- În structuri corelative*: Care cărau cu tărăboanțele, care cu căruțele, care cu covețile (= unii...,unii) (*Dimitriu, 1994, p. 299);

- În vecinătate: *Să spună care ce vrea (= fiecare).*

Studiile mai vechi au tratat la un loc interogativele, relativ-interogativele şi relativele, sub un singur titlu, *interogativ - relative,* care, cum se va vedea, este neadecvat (*Gramatica*, I, 1966, p. 160).

Studiile mai noi păstrează denumirea de interogativ - relative sau relativ - interogative, dar tratează elementele în două subclase: într-una interogativele, în alta relativele, în care includ şi pronumele din interogativele indirecte (Iordan, Robu, 1978, p. 422; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 158); sau nu păstrea- ză denumirea mixtă, deşi o recomandă şi tratează pronumele în două subclase: interogativele în care includ şi relativ-interogativele pe de o parte, relativele pe de alta (Avram, 1997, p. 181).

După cum se observă, situaţia nu este clară: în unele gramatici interogative sunt numai pronumele din interogative directe şi relative - pronumele din interogativele indirecte şi relativele neinterogative; în altele, interogative sunt atât pronumele din propoziţiile interogative directe, cât şi indirecte.

Disputa este veche şi problema rezidă în a considera pronumele interogative indirecte sau pronume interogative (propoziţiile sunt interogaive, fie ele şi indirecte), sau relative, întrucât stabilesc o relaţie între două propoziţii.

S-a instituit chiar un criteriu de compromis, anume să fie considerate interogative pronumele ori de câte ori urmează unor verbe (cuvinte) cu sens de informare (*a întreba, a afla, a şti, a anunţa...)* şi relative în toate celelalte situaţii (cf. şi Pană Dindelegan, 1994, p. 93, nota 2).

Criteriul este fals, fiind contrazis de exemple. Astfel, într-un enunţ ca *Îl anunţ pe cine câştigă,* ar urma ca pronumele să fie interogativ, verbul regent fiind un verb *de informare*. În realitate, pronumele este relativ, pentru că propoziţia iniţiată nu este o structură interogativă: **Pe cine câştigă?* Complementar, s-ar crede că într-un enunţ de tipul *Lucrează cine vrea* pronumele nu e interogativ pentru că verbul *lucrează* nu este de informare. Totuşi, pronumele este interogativ, întrucât iniţiază o structură interogativă: *Cine vrea?*

Prin urmare, criteriul real este acela al caracterului structurii iniţiate (± interogativ).

Totuşi, denumirea ca interogativ sau relativ a pronumelui dintr-un context ca *Otiu cine vine la film* este unilaterală. Pronu- mele are deopotrivă caracter interogativ (iniţiază o structură interogativă) şi relativ (stabileşte o relaţie între două propoziţii). Caracterul relativ primează pentru că fraza este enunţiativă. Deci pronumele este relativ-interogativ, denumirea mai veche (*interogativ-relativ*) fiind neadecvată.

Prin această denumire, care este suficient motivată, se evită disputa evocată anterior dintre gramaticieni. Indicaţia că sunt Ade evitat deci atât confundarea lor cu pronumele şi adjectivele relative, cât şi crearea pentru această situaţie a unei clase de unităţi pronominale cu valoare mixtă interogativ - relativă (termenul interogativ-relativ sau relativ - interogativ este conscrat pentru denumirea unei clase care grupează cele două specii de pronume şi adjective pronominale)@ (Avram, 1997, p. 181) trebuie reconsiderată.

În ceea ce priveşte funcţionalitatea sintactică a relativ - interogativelor, ca şi a relativelor, de altfel, două inadvertenţe reţin atenţia.

Prima se referă la afirmaţia că astfel de pronume au rol de conjuncţie subordonatoare, întrucât iniţiază în frază propoziţii subordonate (cf. *Gramatica*, I, 1966, p. 160). S-a observat din exemplele de mai sus că relativ - interogativele pot fi descrise sub două aspecte: relaţia pe care o stabileşte în frază şi funcţia, rolul sintactic, în propoziţia din care face parte. Ele se aseamănă cu conjuncţiile subordonatoare numai sub aspectul relaţiei , întrucât introduc propoziţii subordonate, dar conjuncţia nu are rol (funcţie sintactică).

A doua inadvertenţă se referă la funcţia sintactică propriu-zisă.

Anumiţi gramaticieni consideră că relativ - interogativele au funcţie sintactică în ambele propoziţii pe care le pun în relaţie: AÎn *am citit cartea pe care mi-ai recomandat-o, pe care* este determinantul atributiv al substantivului *cartea*... şi obiect direct al verbului *ai recomandat*@ (Iordan, Robu, 1978, p. 425).

Pentru exemplele *Mâna care-au dorit sceptrul universului şi gânduri / Ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scânduri* s-a constatat: ADacă avem în vedere acordul în gen, număr şi caz cu regentul nominal, atunci la nivelul frazei (făcând adică abstracţie de propoziţiile ce alcătuiesc fraza

respectivă), relativele *care* şi *ce* din versurile de mai sus pot fi considerate adjective pronominale, întrucât funcţionează ca atribute acordate în gen, număr şi caz ale unor regenţi nominali@ (Dimitriu, 1994, p. 307).

Raţionamentul nu este însă corect. Pronumele relativ - interogative ţin locul în subordonată al substantivului şi e normal să aibă aceleaşi mărci cu el; mărcile sunt instituite însă prin substituţie, nu prin acord.

Pentru exemple ca *face ce vrea* s-a interpretat că Ace este obiectul direct al ambelor verbe@ (Iordan, Robu, 1978, p. 424). Or, aceasta este o greşeală, pentru că ar însemna că verbul *face* are o valenţă tranzitivă satisfăcută la ambele nivele (propoziţional şi frastic) simultan, prima dată prin *ce* şi a doua oară prin propoziţia întreagă *ce vrea*, ceea ce este absurd.

Astfel de teorii ignoră principiul unifuncţionalităţii, după care un cuvânt este parte de propoziţie numai în propoziţia din care face parte. El este recunoscut de majoritatea grama- ticienilor: A Aceste funcţii se stabilesc, de obicei, prin raportarea numai la cuvinte din propoziţiile subordonate...De multe ori, pronumele relative care introduc atributive... sunt considerate greşit de către elevi atribute pe lângă substantivele din propoziţia regentă, întrucât nu se cunoaşte regula generală enunţată mai sus...@(Bejan, 1995, p. 127).

4.4. Pronumele şi adjectivele pronominale relative. Sunt pronumele care stabilesc o relaţie între două propoziţii şi nu pot iniţia, în contextele în care apar, structuri interogative.

Sub aspect semantic, ele reiau, în subordonată, infor- maţia gramaticală a cuvintelor pe care le-au expansionat.

Relativele se deosebesc de interogative prin aceea că implică o relaţie la nivelul frazei; se deosebesc, de asemenea, de relativ - interogative prin modalitatea de realizare morfologică a funcţiei sintactice (neconcordanţa dintre aceasta şi mărcile morfologice); subclasa lor conţine şi alte elemente decât cele anterioare.:

- *care, cine, ce, cât*, în contextele în care nu presupun structuri interogative: *Hai fiecare la casa cui ne are (*subiect în genitiv*); Îl felicit pe care câştigă (*subiect în acuzativ*); Mă gândesc la ce se întâmplă (*subiect în acuzativ*); Dansez cu câţi mă invită (*subiect în acuzativ); *Dau cartea cui mi-o cere* (subiect în dativ)...

- pronumele relativ compus cu sens neutral, *ceea ce*, care, de regulă, ţine locul unei propoziţii întregi: *Plouă de trei zile ceea ce mă indispune; După atâta muncă a adormit buştean, ceea ce era de aşteptat...*

- forma populară *de,* echivalentă semantic cu *care: Casele de le-ai cumpărat anul trecut; Cartea de ţi-am împru- mutat-o eu...;*

- relativele nehotărâte compuse*: oricine, oricare, orice, oricât; orişicine, orişicare, orişice, orişicât.* Acestea se deose- besc de toate celelalte relative prin faptul că nu iniţiază întotdeauna o propoziţie, neîndeplinind în astfel de situaţii o relaţie la nivelul frazei: *Vine oricine vrea - Vine oricine; Mănânc orice găsesc - Mănânc orice; Îl primesc pe oricare vine - Îl primesc pe oricare; Accept oricâţi îmi dai - Accept oricâţi...*

Oi pentru pronumele relative, mai ales pentru a rezolva procedurile de analiză, s-a elaborat teoria dublei funcţionalităţi sintactice. Astfel, s-au luat în discuţie exemple de tipul: *Dau cui cere; Să blesteme pe oricine de mine-o avea milă; Râd de câte ascult; Este austeră cu cine o bănuieşte; Nu se pot pune alăturea de ceea ce a făcut; Nu se ispiteşte cu prezentarea a ceea ce e mai strident; Nu mai străbătu nimic din ce au spus; Ca dovadă de ce suflet stă în pieptii unei rochii; Merită recunoştinţa noastră şi a câtor generaţii se vor succeda* (Pană Dindelegan, 1994, p. 94-95).

S-a ajuns la concluzia că @relativul are calitatea unui dublu substitut, substituind un nominal din regentă şi unul din subordonată... şi incluzându-se în consecinţă atât în organizarea regentei, cât şi a subordonatei...; în cele două propoziţii substitutul pronominal relativ se include cu funcţii diferite@ (Pană Dindelegan, 1994, p. 95 ; cf şi Guţu Romalo, 1873, p. 122-123; cf. şi explicaţii indecvate, Dimitriu, 1982, p. 155-156; Constantinescu Dobridor, 1994, p. 124-125). Dacă luăm exemplele la rând, vom avea: complement indirect în regentă şi subiect în subordonată; complement direct - subiect; complement indirect -complement direct; complement indirect - subiect...

În realitate, nu este vorba de un dublu substitut. Un enunţ de tipul *Dau cui cere* presupune o transformare de expan- siune a unui complement

indirect într-o completivă indirectă, pronumele care instituie subordonata păstrând forma funcției substituite:

Dau cuiva *Îl felicit pe cineva* *cui cere* *pe cine câştigă* *Mă topesc de dorul cuiva* *cui m-a părăsit* Expansiunea se desfăşoară deci după două criterii: se repetă funcția (complement indirect-completivă indirectă, complement direct - completivă directă, atribut - atributivă) şi se respectă forma funcției substituite (complement indirect în dativ - subiect în dativ...).

Fenomenul mai poate fi explicat şi pe baza transformării unor structuri interogative; dacă pronumele interogativ este acelaşi în ambele structuri, cel din regentă îşi impune forma: *Cui dau?* *Dau cui cere.*

Cine cere? *Pe cine anunț?* *Anunț pe cine câştigă.*

Cine câştigă?

Dacă însă pronumele sunt diferite, se impune cel din subordonată, ceea ce înseamnă că nu-şi schimbă mărcile, păstrându-şi caracterul interogativ:

Ce anunț? *Anunț cine câştigă*

Cine câştigă?

Ce îl întreb? *Îl întreb cine vine.*

Cine vine?

Prin urmare, nu este vorba de un dublu substitut, ci de un transfer de formă de la regentă la subordonată, în condițiile în care pronumele este acelaşi în ambele structuri interogative.

În procedurile de analiză trebuie, în consecință, respec- tat în continuare principiul unifuncționalității sintactice: un cuvânt este parte de propoziție numai în propoziția din care face parte.

O singură excepție încalcă acest principiu , anume, feno- menul accidental al nedislocării structurale a pronumelui relativ - interogativ, dar nu e vorba de o dublă funcție. Astfel, în exemple ca *Băiatul care trebuia să vină...*, pronumele relativ - intero- gativ *care,* din cauză că este element de relație, nu poate fi dislocat: de aceea rămâne în propoziția *care trebuia,* dar este subiect în propoziția *să vină.*

4.5. Pronumele şi adjectivele pronominale nehotărâte. Descrierea pronumelor nehotărâte în gramaticile româneşti a cunoscut diverse orientări, aşa încât o reevaluare a argumentelor este necesară (cf. Găitănaru, 1995, b).

În primul rând, nehotărâtele cantitative au fost integrate la numeral, instituindu-se subclasa numeralelor nehotărâte (Tiktin, 1945, p. 91; *Gramatica* I, 1953, p. 225; Florea, 1965, p. 336; Zdrenghea, 1972, p. 160; Toşa, 1983, p. 86).

A doua direcție, inversă, a integrat numeralul cardinal la pronume, tratându-l ca pronume de cuantificare, laolaltă cu nehotărâtele cantitative, care exprimau cuantificarea nedeter- minată (Irimia, 1987, p. 154; cf. şi 1997,a, p. 127).

În sfârşit, cu argumente din semantica franceză (Greimas, 1963, p. 110) toate nehotărâtele (şi nu numai ele) au fost considerate cantitative (Manoliu Manea, 1968, p. 100 - 133).

Primele două orientări (Toşa, 1983; Irimia, 1997, a) nu au suport ştiințific, deoarece, formulându-se contextul diagnostic al numeralului (Golopenția Eretescu, 1965, p. 384; Găitănaru, 1987,p. 375), el s-a putut delimita clar de pronume, chiar dacă, semantic, sunt ambele substitute.

Descrierea semantică (Manoliu Manea, 1968), amă- nunțită şi riguroasă, neglijează un principiu formulat deseori (Grădinaru, 1974, p. 134), după care descrierea formală, fără corelat semantic, nu ajunge la rezultate adecvate. Aici se întâmplă cazul invers, argumentelor de conținut lipsindu-le corelatul formal, dar rezultatele confirmă regula. Astfel, în aceeaşi grupă cu cantitativele sunt descrise şi *acelaşi,* (p. 120),*celălalt, amândoi* (p. 120, 122), *însuşi* (p. 116, 119), *care, cine, ce* (p. 109), ceea ce este departe de a individualiza subclasa pronumelor nehotărâte.

Pronumele nehotărâte se divid în două subclase: pronu- me nehotărâte propriu-zise şi pronume nehotărâte cantitative.

4.5.1.Pronumele nehotărâte propriu-zise sunt compuse după următoarea schemă:

a	b	c
ori	*care*	*va*
orişi	*cine*	
oare	*ce*	
fie	*cât*	
alt		
(oareşi)		
(fieşi)		
(veri)		

- ab*: oricare, oricine, orice, oricât; orişicare, orişicine, orişice, orişicât; oarecare, oarecine, oarece, oarecât, fiecare, fiecine, fiece, fiecât...;*
- bc*: careva, cineva, ceva, câtva;*
- abc*: (altcareva), altcineva, altceva, (altcâtva).*

Se asigură astfel generarea tuturor formelor, cele aflate între paranteze fiind arhaice sau populare.

Toate păstrează trăsăturile flexionare şi sintactice ale componentei de bază, b: compusele cu *ce* sunt invariabile; cele cu *cine* nu pot fi adjective pronominale.

Numai pronumele cu *ori-, orişi-* sunt relative, ceea ce înseamnă că, pe lângă funcția sintactică pe care o îndeplineşte în propoziția din care face parte, la nivel frastic exprimă o relație de subordonare: *Vine oricine - Vine oricine vrea.* Ele îşi pot pierde elementul de compunere, fără să-şi piardă sensul nedefinit, dar nu păstresază funcționalitatea în propoziție independentă: *Vine oricine vrea - Vine cine vrea - Vine oricine - *Vine cine.*

Se observă însă că nehotărâtele sunt numai relative, celelalte pot fi şi relativ-interogative: *Vine oricine vrea - *Oricine vrea?; Vine cine vrea - Cine vrea?; Îl anunț pe oricine vine - *Pe oricine vine?; Îl anunț pe cine vine - *Pe cine vine?*

Nehotărâtele relative , sub aspect sintactic, se caracte- rizează şi ele prin contradicția funcție - formă: *Primim oferta oricui se anunță; O dăm oricui ne solicită; Îl anunț pe oricine vine...* Descrierea lor şi modalitățile de analiză sunt aceleaşi ca la pronumele relative obişnuite (cf. Brâncuş, Găitănaru, 1996, p.25, 57).

4.5.2. Pronumele nehotărâte cantitative sunt dispuse pe o axă simetrică, de la unul la tot, ce constituie, în zona intermediară, modelul inițial al ~~gradelor de comparație:~~

		/		
unul	*puțin*	*atât*	*mult*	*tot*
vreunul	*niscaiva*	*destul*		
(altul)	*nişte*			
	câțiva			

Seria prezintă, după cum se observă, opoziția simplu (*unul, altul*) - compus (*vreunul*, *câțiva*); este de semnalat, de asemenea, interferența seriilor, astfel: compusele cu *cât* din seria celor propriu-zise, din cauza sensului cantitativ al acestuia, figurează şi în grupa cantitativă; în sens invers, *altul* şi-a pierdut sensul cantitativ din latină (*alter* = unul din doi, celălalt) şi ar putea să se grupeze foarte bine în cealaltă serie, unde, de altfel, realizează şi compuşi (*altcineva, altceva...)*.

Pronumele din zona intermediară (*puțin, atât, mult*) constituie matricea gradelor de comparație ale adjectivelor şi adverbelor (cf. Manoliu Manea,

1968, p. 121-124), întrucât, împreună cu semiadverbele *mai* şi *tot* participă la formarea lor (*Este mai puţin înalt; Este tot atât de înalt; Este mai mult moartă decât vie...).* Au ele însele grade de comparaţie şi trebuie analizate ca atare: *Cei mai mulţi au plecat.*

Ca adjective pronominale, nehotărâtele se comportă diferit, în funcţie de subgrupa din care fac parte şi de componentele din structură. Astfel, toate compusele cu *cine* nu vor fi adjective pronominale pentru că *cine* nu acceptă conversiunea.

Din grupa *ab* (*oricare, oarecare, fiecare*), adjectivele sunt antepuse, cu excepţia lui *oarecare,* ce acceptă şi postpunerea (*o fată oarecare, un album oarecare*). *Fiecare* se combină numai cu substantive la singular (*fiecare copil, fiecare oraş...).*

Din grupa *bc*, *careva, cineva* sunt numai pronume: *Ceva* şi *câţiva* se folosesc cu sens cantitativ ca adjective, numai în antepunere (*ceva mâncare, ceva probleme; câtva timp, câtăva vreme, câţiva copii, câteva cărţi).*

Elementele din grupa *abc* se folosesc numai ca pronume, expresii ca *alţi câţiva copii* neimplicând prezenţa adjectivelor pronominale cantitative.

Din seria cantitativă, *puţin, mult* şi *tot,* care au o frecvenţă mai mare, se folosesc şi în antepunere şi în postpunere (*puţini oameni, mâncare puţină, mulţi copii, bani mulţi; tot poporul, familia toată*...). Se observă că din cauza conţinutului său semantic, *tot* cere întotdeauna ca substantivul să fie articulat cu articolul hotărât.

Cum s-a văzut, *un, o* sunt adjective pronominale neho- tărâte ori de câte ori apar în contexte alături de *altul, celălalt* (*Un tren pleacă, altul vine).*

Nişte este adjectiv pronominal nehotărât ori de câte ori precedă substantivele singularia şi pluralia tantum *(nişte aur, nişte apă, nişte aplauze, nişte ochelari...).*

Adjectivele pronominale *mult, puţin* au fost considerate de anumiţi gramaticieni fie numerale nehotărâte, cum s-a văzut, fie adjective propriu-zise. Spre această ultimă decizie i-a deter- minat comportamentul lor morfologic similar cu al adjectivelor obişnuite, inclusiv prezenţa gradelor de comparaţie. Prezenţa gradelor de comparaţie este motivată în cazul lor chiar şi atunci când sunt pronume, nu adjective pronominale, întrucât ele constituie matricea iniţială a acestora.

Într-un singur tip de contexte însă ele acceptă conver- siunea externă, şi anume în cea a adverbului, ca şi *cât: Cât ai mâncat? Ai mâncat mult? Nu, puţin.*

4.6. Pronumele şi adjectivele pronominale negative substituie un nume - noţiune cu sferă vidă. Din cauză că pronumele extreme *unul* şi *tot* par a fi semantic definite, pronumele negative, definite şi ele (Azero@ este conţinutul lor semantic) au fost considerate ca subclasă a nedefinitelor (Tiktin, 1945, p. 83; Dimitriu, 1994, p. 313). Dispunerea lor pe aceeaşi axă, spre stânga, la *zero*, ar putea fi încă un argument. Similitudinea nu funcţionează însă şi axa nu acceptă negativele tocmai din cauza sensului lor definit. *Unul* şi *tot* par nedefinite, dar în realitate nu sunt. *Unul* are sens exact în context cu *doi, trei*..., dar atunci este numeral. În raport cu *altul* (numai atunci este pronume) rămâne nedefinit, ceea ce se probează prin existenţa pluralului *unii*.

Tot este şi el nedefinit pentru că se referă la totalitate (arată că sunt toţi), dar nu-i precizează limitele (nu arată câţi anume). De aceea, părerea că Apronumele negativ pe care Gram. Acad. (şi alţi cercetători) îl consideră ca reprezentând o clasă de pronume, la fel cu demonstrativele, relativele, nehotă-râtele etc., constituie în viziunea clasică o subclasă din cadrul pronumelor nehorărâte@ (Dimitriu, 1994, p. 314) trebuie reconsiderată.

Inventarul pronumelor negative conţine forme simple (*nimeni, nimic*) şi compuse (*nici unul*). Etimologic, şi *nimeni (* lat. *neminem - ne hominem) şi nimic (*lat. *ne+mica)* sunt compuse cu acelaşi adverb de negaţie (*nici* - lat. *neque*), de aceea o trăsătură definitorie a acestor pronume este apariţia lor în structuri ale dublei negaţii. Rareori acest lucru nu se întâmplă, în determinările indirecte *(El este al nimănui*) şi în cele mai multe conversiuni *(Este un om de nimic; Era o nimica toată; Nu poţi să cercetezi nimicul; A devenit un nimic şi un nimeni)* (cf. şi Moise, 1978).

Nimeni, nimic şi *nici unul* sunt similare semantic şi flexionar cu *cine, ce, care*. Astfel, distribuţia mărcilor ± *animat* este similară: *nimeni, cine* (+ *animat*), *nimic, ce* (- *animat*), *care*, *nici unul* (± *animat*).

Ca şi *cine*, *nimeni* are o singură formă de genitiv - dativ (*cui, nimănui*); *ce* şi *nimic* sunt invariabile; *care* şi *nici unul* au cele mai multe forme flexionare.

Singura asimetrie este că *ce* şi *care* puteau fi adjective pronominale, în timp ce din seria negativelor numai *nici unul* are această proprietate.Formele lui sunt:

- (la nominativ - acuzativ) *nici unul (nici un) - nici una (nici o); nici unii - nici unele*

- (la genitiv - dativ) *nici unuia (nici unui) - nici uneia (nici unei); nici unora (nici unor)*

Formele de plural se întâlnesc în practica limbii, extinse de la pronumele nehotărâte (*N-au venit nici unii, nici alţii*), dar, sub aspect semantic, nu sunt corect formate (nici sensul lui *unul* nu se potriveşte cu desinenţa de plural: *unii*); de aceea unele gramatici nici nu le consemnează (Irimia, 1997, a, p.147); ALa plural, *nici unul* nu se întrebuinţează@ (Guţu Romalo, 1985, p. 234).

5. Pronumele personale determinative au trăsături mixte şi de la pronumele personale nedeterminative (opoziţii de persoană şi flexiune supletivă a unora dintre componentele sale) şi de la nepersonalele determinative (flexiune sintetică, obişnuită, şi posibilitatea de acord).

5.1. Pronumele şi adjectivul pronominal posesiv. Dacă pronumele personale au fost definite prin referire la protagoniştii comunicării (emiţătorul, receptorul şi persoana de referinţă), iar pronumele nepersonale ca substitute ale numelor - obiecte din componenţa mesajului, pronumele posesiv este un pronume intermediar, care face legătura între planul protagoniştilor comunicării şi planul obiectelor de referinţă. De aceea, este firesc ca el să substituie simultan două nume: al obiectului posedat şi al posesorului.

Acest lucru a apărut unor gramaticieni o absurditate: ADacă se neglijează caracterul de dependenţă al raportului dintre cele două cuvinte care alcătuiesc aşa-zisa formă compusă, se ajunge la afirmaţia paradoxală că un singur pronume (posesiv) ţine locul a două nume: al obiectului posedat şi al posesorului@ (Manoliu Manea, 1967, p.275).

S-a analizat anterior teoria care susţinea că pronumele posesive n-ar fi o subclasă aparte, ci forme de genitiv ale pronumelui personal. Concluzia a fost că această clasă a fost instituită motivat şi că trebuie menţinută ca atare.

Tentaţia paradoxului nu s-a oprit însă aici: anumiţi gramaticieni au considerat că posesivele sunt numai adjective, iar alţii că sunt numai pronume.

Interpretarea ca adjective pleacă de la faptul că Aposesivul este reprezentat prin două componente,fiecare cu flexiune proprie@ care pot fi substituite succesiv sau simultan de substantive diferite, din care cauză Acele două elemente inde- pendente nu pot fi considerate componente ale unui singur cuvânt@ (Guţu Romalo, 1985, p.224).

În situaţia aceasta *al, a, ai, ale* este considerat pronume semiindependent , iar Acel de-al doilea component (*meu, mea, tău* etc.) poate fi considerat ca adjectiv@ (*Ibidem*).

Teoria cealaltă, mai veche, cu interpretarea că posesivul este întotdeauna pronume, pleacă de la adevărul că şi atunci când determină un substantiv (*caietul meu, cartea voastră*...) posesivul substituie în continuare posesorul, păstrându-şi caracterul pronominal (Zdrenghea, 1955, p. 83-90).

De fapt, afirmaţia că *meu, tău, său, nostru, vostru*... substituie posesorul trebuie reconsiderată dacă se ţine cont că pronumele de persoana I şi a II-a nu substituie un nume, fiind pronume-ambreiori: *meu, tău, nostru, vostru* reprezintă pose- sorul, nu-l substituie. Aceasta se poate verifica prin exemple: *Caietul său - Caietul lui - Caietul copilului; Caietul meu - *Caietul... Său, sa, săi, sale* şi-a păstrat caracterul substitutiv şi la nivelul pronumelui *(lui, ei, lor*), şi la nivelul substantivului (*băiatului, fetei, copiilor...).*

Meu, mea, mei, mele, tău, ta... şi-au păstrat caracterul de ambreiori (nu există nici un substantiv, nici un pronume care să le substituie). Aceasta este raţiunea pentru care nu există forme de genitiv la pronumele personal de persoana I şi a II-a, singular şi plural: dacă ar exista,ele ar dubla (substitui) posesivele şi ar anula caracterul lor de ambreiori. Prin urmare, din această perspectivă absenţa formelor de genitiv ale pronumelor din dialog este o situaţie normală care trebuie respectată şi descrisă ca atare.

Pe de altă parte, considerarea grupării *articol posesiv + posesiv* (*al + meu...)* ca fiind o singură parte de vorbire este justificată de felul în care şi-au unificat cele două componente sensul gramatical: *al, a, ai, ale* au imprimat întregii grupări genul şi numărul, care la *meu, tău, său, nostru, vostru* sunt formale.

Astfel, o fată poate să spună *al meu (meu* se referă la posesorul fată, dar este masculin/ neutru) după cum un băiat poate spune *a mea (mea* se referă la băiat, dar este feminin).

O expresie ca *ai mei* are ambele componente la plural, dar *mei* se referă la persoana I singular; în mod similar, *al nostru* are componentele la singular, dar *nostru* se referă la persoana I plural.

0i formele cazuale sunt imprimate de articolul posesiv:

- (la nominativ-acuzativ) *al meu, a mea, ai mei, ale mele...;*
- (la genitiv-dativ) *alui meu, alei mele, alor mei, alor mele...*

Prin urmare, se poate spune că articolul posesiv dă întregii expresii mărcile de gen, număr şi caz; dă, de asemenea, semnificaţia gramaticală de persoană (*al meu*, de exemplu, deşi *meu* reprezintă persoana I, se comportă în ansamblu ca un pronume de persoana a III-a: *Al meu a venit,* nu **Al meu am venit).* Posesorul dă expresiei sensul lexical, natural de persoană. De fapt, aceasta este necesitatea lui în limbă, de a marca raportul dintre persoane şi obiecte. Sensul pe care-l nuanţează pronumele posesiv este acela al adjectivului *propriu*, o expresie ca *Am adus caietul propriu* echivalând cu *Am adus caietul meu.*

Într-o expresie ca *Ţi-am adus caietul propriu*, nu se înţelege dacă este propriu *mie* sau propriu *ţie*. Adjectivul pronominal posesiv dezambiguizează expresia: *Ţi-am adus caietul meu; Ţi-am adus caietul tău.*

De aceea, a doua componentă face distincţia doar între persoane, putând să apară şi diferenţa de număr, între numărul real al persoanei şi cel al obiectului posedat.

Fiind un pronume cu atâtea probleme, posesivul a *beneficiat* din partea gramaticii aplicate de o modalitate de analiză care diferă de a celorlalte componente ale grupului nominal şi de convenţiile obişnuite. Astfel, în toate situaţiile, când este vorba de un singur obiect, în analiză se marchează singularul (aceasta este semnificaţia singularului: *un singur obiect*).

La pronumele posesiv însă nu se trece denumirea gramaticală a sensului, ci se trece sensul însuşi: *un singur posesor, un singur obiect posedat* sau *mai mulţi posesori, mai multe obiecte posedate* (pentru plural).

Situaţia trebuie evitată, trecându-se separat mărcile obiectului posedat de ale posesorului, în conformitate cu obişnuitele convenţii, astfel: (*Al meu citeşte) al meu* = pronume posesiv: obiect posedat (masculin, *singular*, nominativ); posesor (persoana I, *singular*) (cf. şi Brâncuş, Găitănaru, 1996, p. 25).

0i prezentarea în tabele cu sensuri gramaticale de tipul *un posedat, mai mulţi posedaţi* trebuie rescrisă:

Obiect posedat		Posesor					
		Singular				Plural	
		I	II	III	I	II	III
sg.	al	meu	tău	său	nostru	vostru	-

	a	mea	ta	sa	noastră	voastră	-
pl.	ai	mei	tăi	săi	noştri	voştri	-
	al e	mele	tale	sale	noastre	voastre	-

Adjectivul pronominal posesiv a funcţionat în limba română şi ca marcă a genului personal, ataşându-se la forma nearticulată a substantivelor nume de rudenie (cf. supra): *fra - te-meu, soră-mea, soacră-mea, taică-său, unchi-său, soră-tii, nevesti-sii, soră-sii...* Aceasta este o determinare internă pentru că grupările realizate constituie substantive compuse: Aadjectivele posesive formează cu substantivele care exprimă grade de rudenie o unitate semantico-gramaticală@ (Constantinescu-Dobridor, 1996, p.157); AÎn asemenea situaţii posesivul s-a aglutinat cu substantivul precedent în acelaşi fel ca articolul enclitic... ceea ce arată că construcţia este simţită ca un singur cuvânt@ (Iordan ş.a.,1967, p.137).

5.2. (Pronumele şi) adjectivul pronominal deictic. În timp ce pronumele posesiv face legătura între planul persoanelor şi planul obiectelor, pronumele deictic se plasează în planul fiecărei persoane (sau obiect) asupra căreia (căruia) insistă, în raport cu celelalte.

Ar trebui denumit în sensul propriu pronume deictic şi nu de identificare (Irimia, 1997, a, p. 112). E adevărat că latinii îl plasau la demonstrative (*ipse, ipsa, ipsum*), dar pentru identitate - identificare aveau pe *idem, eadem, idem.*

Sensul deictic, de întărire, de aducere în prim-plan nu a numelui, ci a obiectului (a persoanei) real(e) a fost subliniat uneori: APronumele *însumi, însuţi* etc. a devenit un morfem care determină pronumele sau numele pe care-l însoţeşte la fel cum îl determină şi articolul@ (Iordan, Robu, 1978, p. 417).

A fost scris astfel în titlu, cu *pronumele* în paranteză, datorită faptului că în limba română actuală se foloseşte numai ca adjectiv pronominal. Gramaticienii mai consemnează enunţuri rare cu pronume deictice, ca o tendinţă eşuată de conservare a acestor elemente la nivelul limbii literare: *Am recunoscut însumi; Va interveni însuşi* (apud Avram, 1997, p.168-168). Fenomenul nu are perspectivă deoarece acest pronume cu toate complicaţiile lui structurale şi indicaţiile de acord nu este susţinut de limba populară.

Situaţia n-ar trebui să surprindă: pentru ca un pronume să-şi manifeste rolul deictic (de întărire) trebuie să întărească ceva; prin urmare, rolul de determinant este propriu definiţiei sale şi deplasarea spre contextele exclusiv adjectivale - firească.

Toate formele adjectivului pronominal deictic sunt compuse relativ recente pe baza a două elemente pronominale: pronumele vechi *însu-, însă-, înşi-, înse-* şi formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv:

Cazul	Pronumele I	Pronumele II (reflexiv)		
		Pers. I	Pers. a II-a	Pers. a III-a
N.,Ac G.,D.	însu, însă însu, înse	mi	ţi	şi
N.,Ac.,G.,D.	înşi, înse	ne	vă	şi(le)

Pentru a se evita omonimia (se pare că este singura situaţie în limba română când se întâmplă acest lucru) între forma de genitiv singular feminin a adjectivului (*fetei înseşi)* şi cea de plural (*fetele înseşi, fetelor înseşi)*, s-a creat pentru plural o formă cu articolul hotărât care nu poate fi utilizată la singu -

lar : **fetei însele.*

Neînțelegând rolul ei, anumiți gramaticieni au conside- rat-o ca neliterară (chiar dacă este impusă de uz) şi au cerut evitarea : ADacă în limbă există şi forma cu respectarea normei de constituire a adjectivului pronominal de întărire *înseşi* şi forma cu abaterea de la normă, *însele*, literară este (ar trebui să fie!) numai forma cu respectarea normei@ (Dimitriu, 1994, p. 277).

Caracterul deictic n-a gramaticalizat într-atât acest adjectiv, încât să se poată vorbi de pierderea funcției sintactice, cum s-a afirmat uneori: AÎn româna contemporană însă aceşti determinanți nu mai au autonomie, ci sunt morfeme de determinare minimală ale pronumelor personale. Putem deci admite că, în prezent, pronumele de întărire şi-a pierdut autonomia funcțională sintactică...@(Iordan, Robu, 1978, p. 418).

Folosirea corectă în practica limbii a adjectivului pronominal deictic este dificilă, întrucât propune patru norme de acord cu funcționare simultană (persoană, gen, număr şi caz) şi trei omonimii (*fetei înseşi, fetele înseşi, fetelor înseşi).* Asu- pra seriei omonimice s-a acționat, însă restricțiile de acord contravin rapidității actului vorbirii, care trebuie să se desfăşoare după scheme automatizate ce nu impun de fiecare dată momente de calcul.

Intrarea acestor forme în automatismele vorbirii este fără şansă, întrucât se folosesc foarte rar de către masele de vorbitori. Nici impunerea convențională contra normelor a unei forme de singular (cf. Berea Găgeanu, 1980, p. 183) nu are perspectivă, deoarece vorbitorii care-l folosesc mai des cunosc gramatică şi refuză comportamentul contranormativ, chiar dacă greşesc ei înşişi deseori.

Singura soluție a ieşirii din acest cerc vicios este o convenție în conformitate cu norma şi anume folosirea semiad- verbelor sinonime (*chiar, singur, personal*). Acest lucru a fost cerut de gramaticieni, abandonându-se o recomandare anterioară cu aceeaşi finalitate: ATrebuie evitată tendința de a folosi forma de persoana a III-a singular - masculinul *însuşi* sau femininul *însăşi* - în locul tuturor celorlalte forme... deci, dacă nu se cunosc formele corecte de feminin (*eu însămi, (voi) însevă* etc. sau formele de persoană, e preferabil să se scrie *eu personal* sau chiar *voi* decât să se rişte crearea unor dezacorduri@ (Avram, 1997, p. 170).

Dar aceasta ar duce la dispariția adjectivului pronominal deictic.

NUMERALUL

1. Definiția. De la primele gramatici românești până astăzi, numeralul a constituit obiectul a numeroase controverse, ajungându-se la contestarea statutului de clasă lexico-gramati- cală, în ciuda faptului că i se pot descrie trăsături semantice și morfologice individualizatoare.

Astfel, unele gramatici au constatat că ANumeralul nu constituie o categorie în sine, întrucât e vorba de adjective, pronume, substantive sau adverbe@ (Rosetti, 1943, p. 64), dar au asigurat acestuia un capitol aparte.

N-au lipsit nici contestările ferme survenite în urma unor demonstrații teoretice mai ample: ACredem că faptele de limbă ne îndreptățesc să considerăm că numeralul nu există ca parte de vorbire independentă. În realitate avem de-a face cu adjective (respectiv substantive, rar cu adverbe) de tip special cu sens cantitativ sau ordinal care trebuie repartizate la cele trei categorii morfologice, prin desființarea celei de-a patra, cu totul hibridă@ (Seche, 1960, p. 70).

Comportamentul contradictoriu a continuat în studiile mai noi. Astfel, sunt scoase în evidență anumite trăsături prin care numeralul se plasează Aîntre părțile de vorbire flexibile și cele neflexibile@ (Guțu Romalo, 1985, p.101), dar, din nou în dezacord cu aspectul teoretic, nu i se rezervă un capitol aparte.

Alte lucrări încadrează numeralul cu toate subspeciile sale la pronumele de cuantificare, alături de pronumele nehotărâte cantitative, și la pronumele ordinal (Irimia, 1987; cf. și 1997, a, p. 127, respectiv 133), dar au în structură un capitol aparte (de două pagini), în care rediscută contradicțiile fundamentale ale studiilor despre numeral, mai ales pe cele din *Gramatica Academiei*.

În realitate, cum se va demonstra, numeralele au trăsături semantice și morfologice definitorii și au, pentru fiecare subclasă, contexte diagnostice determinate, în care apar numai ele (nepermițând ocurența nici unui element aparținând altor părți de vorbire).

1.1. Definiția semantică. Numeralele estimează (evalu- ează) și ordonează obiectele și acțiunile, exprimând, de aseme- nea, operațiile care se pot face cu numerele.

Vom avea astfel: *șapte (cai)* = estimarea obiectelor; *al șaptelea (cal)* = ordonarea obiectelor; *de șapte ori am venit* = estimarea acțiunilor; *a șaptea oară am venit* = ordonarea acțiunilor.

Numeralele pot exprima operația de înmulțire *(înzecit = de zece ori mai mult*); de împărțire (*o zecime = de zece ori mai puțin)*; formarea de mulțimi (*amândoi, tustrei, câteșipatru*) și delimitarea submulțimilor, a combinărilor (*câte doi, trei câte trei*).

Trebuie precizat că trăsătura semantică a numeralelor este + *exactitate* și orice expresie care o conține este numeral.

Conceptele numerice (*zeci, sută - sute, mie - mii...*), ca și cele subnumerice (*sfert, jumătate doime, treime...*) nu sunt ele însele numerale, ci substantive cu sens cantitativ care intră în structura numeralelor compuse. Sunt deci numerale ori de câte ori sunt precedate de numere din clase inferioare (*douăzeci, o sută, trei sute...; trei jumătăți, două treimi...*). Nu sunt numerale în celelalte contexte: *multe sute, câteva mii, fiecare milion...* (cf. și Găitănaru, 1993, p. 6 -12).

1.2. Definiția morfologică. Numeralul este partea de vorbire flexibilă care-și schimbă forma în funcție de gen, caz și determinare, prin flexiune sintetică (cea mai redusă) și analitică.

În studiile de până acum au fost analizate cu mai multe sau mai puține rezerve, cu mai multe sau mai puține excepții, următoarele proprietăți: indiferența față de categoriile de gen, număr, comparație și determinare; invariabilitatea formală (flexiune exclusiv analitică, cu prepoziții) în exprimarea categoriei cazului.

Aceste proprietăți trebuie reconsiderate în funcție de forța lor de a individualiza o clasă morfologică.

Indiferența față de categoria determinării trebuie înțeleasă astfel: substantivul realizează opozițiile determinării fără să-și schimbe prin articulare

clasa morfologică. Elementele altor clase (şi numeralele), când primesc articol, suportă conversiunea în substantive. Excepţii există, totuşi: *de unul singur, unul din doi, până la unul; era una la părinţi...* (cf. şi Avram, 1997, p. 131).

În mod similar, indiferenţa faţă de categoria genului şi cea a numărului este lipsită, ca proprietate, de forţă distinctivă, atunci când se au în vedere adverbul, prepoziţia, conjuncţia, interjecţia.

Lipsa comparaţiei nu-l individualizează în raport cu substantivul, pronumele etc., ci numai faţă de adjective şi adverbe (există şi adverbe şi adjective care nu admit comparaţia).

Dintre toate proprietăţile semnalate mai sus există una care ridică serioase semne de întrebare, anume aceea după care numeralul nu realizează opoziţia de număr. Situaţia pare nu numai paradoxală (tocmai numeralul, expresia lingvistică a numărului, nu cunoaşte opoziţia de număr), ci oarecum şi contra evidenţelor, deoarece conform acestora unu reprezintă singularul şi el intră în opoziţie cu toate celelalte numere care exprimă pluralul (Graur, 1971, p. 111). Dar, se poate obiecta, este vorba de o altă înţelegere a opoziţiei de număr. Un singur substantiv (o singură intrare în dicţionar) prezintă, de regulă, două forme, una pentru singular şi alta pentru plural. Un numeral însă, oricare ar fi el, deşi prezintă numai o formă, realizează nu numai o opoziţie singular - plural, ci tot atâtea opoziţii (cu tot atâtea intrări în dicţionar) câte alte numere există (*singular - dual - trial - catrial...*), chiar dacă, sub aspectul limbajului natural, ele nu funcţionează toate.

Specific tuturor tipurilor de numeral este felul în care se realizează categoria de număr. Se poate spune chiar că, dintre toate clasele morfologice, numai numeralul poate exprima integral, până la infinit, opoziţiile cantitative.

Opoziţia singular - plural de la substantiv, pronume etc. este o falsă categorie de număr pentru că, dintre cei doi poli ai opoziţiei, numai singularul exprimă un număr. Expresia *numărul plural* conţine o contradicţie în termeni, numărul fiind caracterizat prin +*exactitate*, în timp ce pluralul exprimă o mulţime nedeterminată cantitativ.

Trăsătura numeralului de a realiza o infinitate de opoziţii exacte este gramaticalizată într-un mod specific.

Prin supletivism se exprimă opoziţiile la nivelul clasei unităţilor (*unu, doi,...zece*) şi cele dintre conceptele numerice (*sute, mii, milioane...).*

Opoziţia singular-plural de tipul *sută-sute* este secundară şi nespecifică numeralului, care instituie precizia prin supleti- vismul clasei unităţilor: *o sută - două sute - trei sute...*

La nivelul celorlalte clase, opoziţiile cantitative se exprimă printr-un algoritm structural realizat cu ajutorul particulelor *spre, şi, de,* prin aglutinare şi alăturare.

Îmbinarea supletivismului cu individualizarea structurală poate să exprime toate opoziţiile cantitative.

Procedeul poate fi descris ca o gramaticalizare (algo- ritmul structural angajează mai multe numere din clasa respec- tivă, după cum flectivul se ataşează mai multor lexeme).

Se va obiecta că aceasta nu este o trăsătură care să aparţină inventarului de trăsături cunoscute până acum; nu este nici măcar o variantă negativă a lor. Dar aceasta este condiţia esenţială a specificităţii sale.

Până când acest tip de opoziţie va intra în obişnuinţa gramaticienilor, trebuie precizat că numeralul este incompatibil cu opoziţia cantitativă singular - plural: pentru un numeral ce exprimă un număr exact, *douăzeci*, de exemplu, nu se poate Apreciza@ marca *plural (=mulţi).*

1.3.Definiţia sintactică.

Aparţinând numelui, numeralul poate îndeplini toate funcţiile specifice acestuia în calitate de regent sau de subordonat (subiect, nume predicativ, atribut, apoziţie, complement, element predicativ suplimentar).

Anumite specificări trebuie totuşi făcute. În contexte ca *trei cărţi, trei* este atribut adjectival, exprimat prin adjectiv numeral;. în *Trei au plecat, trei* este subiect, exprimat prin numeral cardinal, nu prin numeral folosit substantival; în *o mulţime de douăzeci*, *de douăzeci* este atribut numeral prepoziţional,

nu atribut substantival prepoziţional, exprimat prin numeral folosit substantival.

Este, de asemenea, cunoscut fenomenul de inversiune sintactică la numeralele compuse cu concepte-clase de numere (*douăzeci, două sute*). Astfel, în *Douăzeci de copii citesc, douăzeci* este subiect exprimat prin numeral cardinal compus, în nominativ (inversiune sintactică) (cf. Diaconescu, 1963, p.217- 228; Draşoveanu, 1997, p.53).

În studiile de sintaxă, grupări de tipul *cinci metri, douăzeci de metri, o sută de grame*, *doi lei, cinci ore* şi altele formate cu multiplii şi submultiplii unor astfel de unităţi, au fost considerate neanalizabile, în cadrul grupului cantitativ, satisfăcând împreună o singură funcţie sintactică (Guţu Romalo, 1973, p. 189).

Această metodă a fost justificată de anumite proprietăţi ale grupului cantitativ: AFaptul că în aceste construcţii grupul cantitativ nu admite substituţia cu o formă pronominală, în schimb admite substituţia cu o clasă închisă de adverbe caracterizate prin marca semantică */+Cant./*, conferă grupului un statut aparte faţă de ceilalţi determinanţi nominali neprepoziţionali@ (Pană Dindelegan, 1974, 161).

S-a considerat că un astfel de grup îndeplineşte funcţia de circumstanţial cantitativ (sau de măsură). Există însă din punctul de vedere al analizei sintactice două posibilităţi. Una, pentru care au optat gramaticienii , consideră că substantivele unităţi-etalon formează împreună cu numeralele un grup cantitativ unifuncţional. În cazul acesta ar trebui să existe, de asemenea, un subiect cantitativ (*Cinci grame valorează o mie de lei*), un nume predicativ cantitativ (*Aceştia sunt doi metri de pânză*), un atribut cantitativ (*Am aflat preţul celor doi metri de pânză)...*Cealaltă dislocă prin funcţii separate cele două elemente ale grupării, precizând funcţia fiecăruia în parte.

Prima metodă este tentantă, deoarece, prin crearea în paralel pentru fiecare funcţie sintactică a corespondentului ei cantitativ, s-ar sublinia în mod corespunzător existenţa paralelă concept - număr şi reprezentarea lor oarecum simetrică în planul comunicării. Dar s-ar complica mult configuraţia de ansamblu a funcţiilor sintactice, mai ales în condiţiile în care delimitarea riguroasă a circumstanţialului de măsură, aşa cum s-a încercat până acum, este, în mare măsură, iluzorie (cf. şi Găitănaru, 1993, p.113-124).

1.4. Definiţia contextuală. Contextul diagnostic a fost descris ca o reacţie la studiile tradiţionaliste despre numeral (Seche, 1960; Carabulea, 1960) care nu reuşiseră să-i clarifice statutul de clasă morfologică. Se urmărea ca Ape baza contextelor diagnostice să stabilim dacă numeralul constituie o clasă de cuvinte cu proprietăţi distribuţionale comune (A).Cu ajutorul proprietăţilor distribuţionale diferite de la o clasă la alta, a posibilităţilor combinatorii relevante, ne propunem să preci- zăm clasele de numerale@ (Florea, 1965, p. 336).

Contextul diagnostic propus (*câţi? câte? la câtelea? a câta + substantiv?)* are două inconveniente: presupune pe de o parte existenţa numeralelor nehotărâte care sunt admise ca specie de numeral; nu poate exclude, pe de altă parte, decât prin alte criterii decât cele iniţiale, substantivele colective cu sens cantitativ de tipul *o mulţime, o armată, o familie întreagă;* cuvintele cu sens cantitativ intră în context Anumai dacă sunt însoţite de un determinant (...) numeralele intră în context fără determinant@ (*Ibidem*).

Contextul diagnostic realizează expresii notate cu N.

În ele nu intră numeralele substantivale (fracţionare), cele multiplicative şi adverbiale. Se ajunge la concluzia că Anumeralele substantivale, multiplicative şi distributive din gramatica tradiţională nu sunt numerale. Numeralele substan- tivale sunt substantive, cele multiplicative sunt adjective, iar cele distributive şi adverbiale sunt adverbe@ (Florea, 1965, p. 339).

Această concluzie este bizară. Din moment ce autoarea a creat un context de tipul *al câtelea* (*a câta)* pentru numeralele ordinale, rămâne de neînţeles de ce pentru distributiv creează un context *în ce fel mergeţi?* În mod similar, contextul *când mergeţi?* este nerelevant pentru răspunsul *o dată, de două ori.* În schimb, este relevant contextul *de câte ori mergeţi?* Dacă, deci, contextele ar fi fost construite adecvat, s-ar fi îndeplinit condiţia pusă de autoarea însăşi, aceea de a fi implicat elementul interogativ *câţi? câte?*

O situație la fel de bizară vizează şi numeralele colective. *Acestea* intră în contexte diagnostice ale clasei numeralului, dar nu au contexte specifice care să le diferențieze de celelalte tipuri de numerale şi să le grupeze într-o subclasă aparte: Adeşi aparțin clasei numeralului, nu formează o clasă distribuțională distinctă de altele@ (Florea, 1965, p. 340). În compensație parcă, se divide clasa numeralelor nehotărâte în numerale cu formă de singular şi numerale cu formă de plural. Acestora din urmă li se asociază numeralele colective *amândoi, amândouă* şi, la sfârşit, numeralele nehotărâte cu formă de singular. Se uită aici şi se va uita în continuare că scopul unei clasificări este de a grupa elementele, nu de a disipa grupele. În consecință se constată că Acele patru clase de numeral pot fi supuse mai departe la operația de divizare@(*Ibidem*). Se ajunge la nouă clase, cardinalele divizându-se în două (*numeral + substantiv* şi *numeral + de+ substantiv),* ordinalele în trei (*cel, cea + de, primul, ultimul* şi *cel dintâi)*, nehotărâtele în două (cele cu formă de plural*, amândoi, amândouă* + cele cu formă de singular).

Avansând în felul acesta, un gramatician mai întreprin- zător ar ajunge la performanțe clasificatorii mai ingenioase: numeralele cardinale care se termină în *-u (unu, patru),* în *-i (doi, trei)* etc.

Orientarea structuralistă a impus o altă viziune asupra problemelor în discuție.

S-a considerat, în urma contextului diagnostic intero- gativ # *In + S 8# S 9*(simbolurile au următoarea semnificație: *In = câți+ câte? 8=* intonație interogativă;9 = intonație enunțiativă , # = delimitare de propoziție) că numeralele fracționare se caracterizează prin distribuție substantivală, cele multiplicative prin Adistribuție identică cu participiile trecute, iar cele distributive şi adverbiale Aconstituie construcții cu distribuție adverbială@ (Golopenția Eretescu, 1965, p.384). În consecință, Anu se încadrează în contextele diagnostice ale altor părți de vorbire numeralul cardinal şi numeralul ordinal@ (*Ibidem*). Dar, în contextul diagnostic cu care se operează, nu intră totuşi numeralul ordinal, în timp ce expresii ca *mulți, puțini, atâția, atâtea, câțiva, toți, oricâți, indiferent câți* etc. sunt admise.

Numeralul ordinal este totuşi acceptat, considerându-se că el este o formă flexionară a numeralului cardinal. Dar şi contextul ar trebui modificat, cum se propusese anterior: *al câtelea* (Florea, 1965, p. 336). Într-un mod similar, ar trebui modificat (adaptat) şi pentru celelalte tipuri de numerale care sunt excluse.

Numeralele nehotărâte nu sunt admise şi se procedează la o limitare a contextului, sub simbolul S intrând numai substantivele discrete. Procedeul nu este exact, deoarece în limbă, granița dintre *discret* şi *nediscret* (numărabil şi nenumă- rabil) nu este întotdeauna foarte netă. Pentru substantivul nediscret *bere*, spre exemplu, pot exista deopotrivă aserțiunile *multă bere*, *multe beri,* dar şi *cinci beri*. Evident că, la rigoare, granița poate fi păstrată, dar mult mai simplu ar fi fost să se creeze un context într-adevăr diagnostic de tipul *câți anume*? în care, în aserțiunile - răspuns, nu pot intra numeralele nehotărâte.

Definiția contextuală poate fi aplicată tuturor subclaselor de numerale dacă se extinde corelația formală dintre cardinal şi celelalte numerale asupra contextelor lor diagnostice (cf. Găitănaru, 1993, p. 25-26). Se observă astfel că numeralul cardinal participă la formarea acestora (sensul cuvântului cardinal se referă la această realitate), adăugându-i-se diferite morfeme caracteristice: *al...lea, a...a* pentru ordinal, *de...ori*, pentru iterativ, *a...a oară,* pentru adverbial etc. Inovația nu presupune decât trecerea acestor morfeme de la numeral la contextul diagnostic. Elementele interogative implicate sunt: *al câtelea (a câta?)* (ordinal), *de câte ori? (*iterativ*), a câta oară? (*adverbial*) câte câți? (*distributiv*), *câteşicâți (*colectiv*), de câte ori mai mult / mare? (*multiplicativ*), cât supra cât? (*fracționar*).* Cu ele se poate construi contextul diagnostic pentru fiecare numeral sau adjectiv numeral, pentru acesta din urmă fiind implicat simbolul S (=substantiv):

- cardinal (=N): *# cât (câtă...) anume V? # N;*
  # cât (câtă...) S anume? # N (de) S;
- ordinal *(=No):* *# al câtelea (a câta) V? # No;*

al câtelea (a câta) S? # NoS;

- iterativ *(=Ni): # de câte ori V anume? # NiV;*
- adverbial *(=Na) # a câta oară V anume? # Na;*
- multiplicativ *(=Nm): # de câte ori anume mai mult? # V Nm;*
  # de câte ori anume mai mareS# NmS;
- fracționar *(=Nf): # cât supra cât V? # Vnf;*
  # cât supra cât din S? Nf din S;
- colectiv *(=Nc # câteşicâți V? # Nc V;*
  # câteşicâți S? # Nc S;
- *distributiv (=Nd): # câte câți V? #Nd;*
  # câte câți S? # Nd S.

Întrucât nu există **încâtit*, pentru interogativ s-a adoptat elementul interogativ specific numeralului proporțional din latină; întrucât, de asemena, fracțiile au pătruns din limbajul aritmetic în cel obişnuit, s-a adoptat un element interogativ specific lor; elementul interogativ al colectivului este un construct teoretic bazat pe asemănarea lui cu distributivul (*câte trei* = distributiv; *câteşitrei* = colectiv).

*2. Clasificarea***.** Numeralele cunosc clasificarea după formă, după sensul general (dacă se referă la obiecte, la acțiuni, la numere) şi după flexiune sau raportul cantitativ (estimativ, de ordonare, operațional).

2.1. Clasificarea după formă distinge între numerale simple, compuse, locuțiuni şi perifraze.

2.1.1.Numerale simple sunt cardinalele de la *unu* la *zece;* ordinalele *primul, întâiul, cel dintâi, ultimul;* multiplicativele derivate (*întreit, înzecit, însutit...*) şi colectivele *ambii, ambele*.

În aproape toate studiile de până acum, simple au fost considerate, alături de *zece*, şi *zeci, sută-sute, mie-mii, milion-milioane*... Cum s-a văzut, acestea sunt substantive (concepte numerice). În forma de singular ele sunt numerale numai dacă sunt precedate de *un, o* (cu excepția lui *zece*) sau în rarele cazuri în care se realizează funcția de singularizare a articolului hotărât *(A împlinit suta de ani)*. În forma de plural (*zeci, sute, mii, milioane*) sunt numerale numai dacă sunt precedate de numerale care exprimă numere din clase inferioare (*două - nouă,* pentru *zeci* şi *sute,* şi *două - nouă sute nouăzeci şi nouă* pentru *mii* şi *milioane).* În acest caz însă ele sunt numerale compuse. Când aceste condiții nu se realizează, în exemple ca *zeci de oameni, această sută de oameni, fiecare mie de lei...*, conceptele numerice respective sunt substantive.

2.1.2. Numeralele compuse. Numai la cardinale există cinci modalități algoritmice de compunere. Aceste modalități sunt:

- *spre* pentru superunități, leagă, indiferent de clasa căreia aparțin, unitățile *unu-nouă* de *zece*: *unsprezece, doisprezece, douăsprezece, treisprezece...;*
- *şi* leagă, indiferent de clasa căreia aparține (*zeci, zeci de mii, zeci de milioane),* conceptul numeric *zeci* de unități *(unu - nouă): douăzeci şi unu, douăzeci şi una de mii, douăzeci şi unu de milioane...;*
- ι leagă direct unitățile de zeci: *douăzeci, treizeci, patruzeci...* Acest procedeu este folosit în limba latină pentru superunități: *duodecim, tredecim...;*
- # leagă de o parte şi de alta a conceptelor numerice *sute, mii, milioane* unitățile şi superunitățile *(o sută unu, o sută treisprezece*...), ca şi conceptele numerice între ele *(trei sute douăzeci...);*
- *de* se foloseşte în compunere începând cu clasa zecilor de mii: *douăzeci de mii, patruzeci şi unu de milioane* etc. La rigoare, se poate constata că, la rândul lor, conceptele numerice sunt de două feluri: simple (*zeci, sute, mii*...) şi compuse (*zeci de mii, sute de mii, zeci de milioane*...). *De* se utilizează în

compunerea acestora din urmă. De regulă, se foloseşte atât după numeralele compuse, cât şi după conceptele numerice ale acestora, în interiorul lor. Conceptul *zeci* cere *de* şi atunci când este legat prin *şi* de numeralele unităţi (*douăzeci şi două de mii,* dar *trei sute două mii).* Prin urmare, nu cer *de* unităţile şi superunităţile (de la *unu* la *nouăsprezece*) şi toate numeralele compuse care le au la finală, cu excepţia amintită a conceptului *zeci*;

- *şi* se foloseşte pentru a lega zecile de unităţi, dar se întâlnesc şi excepţii ca *o mie şi una de nopţi, o sută şi unu de motive,* în care, atât *şi*, cât şi *de,* sunt folosite altfel decât impun regulile obişnuite. Explicaţia este legată de faptul că aceste expresii presupun o folosire specială a numeralelor mari nedeterminate. Expresia *o sută şi unu de motive* arată că sunt foarte multe motive şi, ca şi cum acestea n-ar fi fost de ajuns, s-a mai adăugat unul pe deasupra. Pentru a conserva sensul acesta al depăşirii unui număr suficient de mare s-au păstrat caracteristicile ambelor părţi componente ale expresiei (*şi, de): o sută de motive şi unu pe deasupra - o sută şi unu de motive* (Graur, 1971, p. 63).

Comparând numeralele simple cu cele compuse şi modalităţile prin care din numeralele simple şi din conceptele numerice au apărut numeralele compuse, se pot observa deosebiri esenţiale între numeral şi celelalte părţi de vorbire:

- pentru alte părţi de vorbire există unităţi simple care nu intră niciodată în altele compuse, în timp ce toate numeralele simple se regăsesc în cele compuse, după cum acestea, toate, se pot descompune în numerale simple şi în concepte numerice care există ca atare;

- compunerea altor părţi de vorbire are, de regulă, un singur nivel, în timp ce la numeral are mai multe, în funcţie de clasa respectivă (de conceptul numeric adoptat): *unu, unsprezece, douăzeci şi unu, o sută unu, un milion unu, unsprezece miliarde unsprezece milioane unsprezece mii unu...*

Se deduce de aici că modalităţile de compunere nu au, ca la alte părţi de vorbire, numai funcţie lexicală, ci şi funcţie gramaticală.

Cum s-a văzut, numeralul nu prezintă numai o singură opoziţie cantitativă singular-plural, ci tot atâtea opoziţii câte numere există. Compunerea dintre numeralele simple şi conceptele numerice este procedeul prin care se acoperă tot câmpul semantic al opoziţiilor cantitative. Fiecare compunere are funcţie gramaticală întrucât marchează numai o opoziţie cantitativă.

În timp ce la alte părţi de vorbire acest lucru este exprimat prin morfeme specializate, de regulă delexicalizate, la numeral nu sunt adoptate particule specifice, acest rol jucându-l algoritmul structural, schema după care sunt legate unităţile lexicale (numeralele simple şi conceptele numerice) între ele. Procedeul lexical (obţinerea de unităţi noi) coincide astfel cu cel gramatical (marcarea locului lor exact în sistemul opoziţiilor cantitative).

Flexiunea numeralului este, deci, o flexiune de tip aparte, semănând cu cea analitică (pentru numeralele neaglutinate) şi cu cea sintetică (pentru numeralele aglutinate).

În ceea ce priveşte algoritmul structural de tipul *unsprezece - nouăsprezece,* precum şi cel al zecilor (*douăzeci - nouăzeci),* studiile de gramatică, începând cu primele, au acreditat teoria că ele ar fi de origine slavă (Iordan, 194o, p. 370; Puşcariu, 1976, p. 282).

Ideea că superunităţile urmează în compunere un model slav s-a propagat şi după ce problema a dobândit rezolvarea decisivă, aceea a calcului după substrat (Brâncuş, 1973, p. 507 - 510): AÎn slavă, *11,12* etc. se construiau cu unitatea urmată de prepoziţia *spre + 10...* la fel în albaneză@ (Rosetti, 1986, p.135). Adevărul este că procedeul de formare a superunităţilor româneşti nu se găseşte numai în slavă şi albaneză, ci şi în greaca veche, alături de sistemul savant, în armeană, în limbile baltice. Este posibil ca el să fi existat şi în limba traco-dacică, pentru că este un sistem simplu, specific comunităţilor pastorale (cf. şi Coteanu, 1981, p. 81). Demonstraţia este susţinută şi de faptul că influenţa slavă a început să se manifeste asupra limbii române, târziu, în secolul al IX-lea (cf. Bolocan, 1969, p. 133 - 137).

În privinţa clasei zecilor, teza generală a cercetătorilor este că numeralele sunt create cu elemente latineşti, după model slav (Rosetti, 1986, p. 279). În acestă problemă, confuziile sunt mai multe. S-a precizat că modelul slav ar fi putut servi inovaţiei româneşti (inovaţie faţă de latină) numai de la *douăzeci* la *patruzeci*. De la *cincizeci, zece* stă la genitivul plural (Iordan, 1954, p.370); Acertitudine absolută nu avem însă nici aici din cauză că sistemul este acelaşi în latină, *triginta* fiind un compus ca şi *treidzăci*, cu deosebirea că numele zecilor nu erau analizabile în compusul latinesc@ (Coteanu, 1969, p. 156). S-au găsit similarităţi până şi cu limba albaneză: ADe la *20* la *90* limba română nu urmează tiparul latin (...),

pentru că formează numeralul prin multiplicare ca în slavă: *douăzeci* - v.sl. *duva deseti* şi în albaneză: *optzeci - tetë dhjëtë* (Dimitrescu, 1978, p. 243).

Comparând formele *duva deseti* (v.sl.), *viginti* (lat.), *trente* (fr.), *trenta* (it.), *treinta* (sp.), *tetë dhjëtë* (alb.) se poate confirma adevărul pe care-l consemnează gramatica limbilor indoeuropene, anume că acestea recurg la Aderivate ale cuvântului *zece* (...). Aceste derivate de gen neutru au sufixul *-t@* (Simenschy, Ivănescu, 1981, p. 311). Limba latină şi, după ea, limbile romanice nu formează aceste numerale de la derivate ale cuvântului *zece*, ci de la *centum*, după un model vechi al sistemului vigesimal, totuşi, au sufixul *-t* (cf. Ernout, Meillet, 1994, p. 113).

Limba română inovează sub acest aspect şi faţă de latină, şi faţă de substrat (cf. paralelismul cu albaneza) şi, bineînţeles, faţă de limba slavă. Formele *douăzeci, treizeci...* sunt derivate ale cuvântului *zece* (situaţie care probabil coincide cu cea din substrat), dar nu prezintă sufixul *-t.* În aceste condiţii este greu de crezut că ele ar putea fi calchiate după compusele de tipul *duva deseti, viginti*.... În schimb, se poate observa că ele sunt preluate direct din latină: *duodecim - douăzeci, tredecim - treizeci*... Dar în latină *duodecim, tredecim...* erau în clasa superunităţilor (*doisprezece, treisprezece...*).

Inovaţia a cuprins de fapt întreg sistemul. Clasa zecilor şi cea a sutelor se formau în latină de la derivatele aceluiaşi cuvânt şi, în latina vulgară, în urma acţiunii legilor fonetice seriile paralele au intrat, din cauza asemănării dintre ele, în intoleranţă omonimică (*triginta - tricenti*, *quadraginta - quadringenti, septuaginta - septingenti, octoginta - octingenti, nonaginta - nonagenti*).

Substratul, înzestrat cu un puternic procedeu de numă- rare (cel concret, al însemnării pe răboj) a găsit pentru clasa superunităţilor soluţia indirectă a calculului după propria structură, cu elemente latineşti, construind sintagme de tipul *unus super decem* (Brâncuş, 1973, p.507). Astfel au fost disponibilizate formele *duodecim, tredecim* (superunităţi latineşti). Întrucât din cauzele arătate, *centum* şi derivatele sale au fost abandonate, formele *duodecim*, *tredecim, quattuordecim...* n-au dispărut, ci au fost reînvestite semantic în locul lor (în clasa zecilor). Pentru clasa sutelor, *centum* (limba dacă era o limbă *satem*) a fost înlocuit cu *sută*, în structuri ce coincid cu ale celorlalte limbi romanice (*deux cents, dos cietos, două sute...*). Coincidenţa face puţin probabilă datarea lor după influenţa slavă, cu atât mai mult cu cât *sută* nu poate fi dedus, din punct de vedere fonetic, decât ca excepţie dintr-un original slavon (Mihăilă, 1971, p. 351), fiind plauzibilă ipoteza apartenenţei lui la substrat (cf. şi Mihăilă, 1973, p. 16-17).

2.1.3. Locuţiunile numerale sunt restrânse ca număr, întâlnindu-se la multiplicative *(îndoit = de două ori mai mult, întreit = de trei ori mai mult...)* şi la fracţionare *(o doime = de două ori mai puţin, o treime = de trei ori mai puţin...).*

Se observă că ultimele locuţiuni nu sunt înlocuite prin cuvinte simple; ele sunt totuşi substituibile prin expresii mai simple.

Tot locuţiune este şi expresia *cel din urmă (ultimul)* la numeralul ordinal.

2.1.4. *Perifrazele numerale* se întâlnesc la aceleaşi tipuri de numeralele ca şi locuţiunile numerale (*de unsprezece ori mai mult = * înunsprezecit; de o sută patruzeci şi unu de ori mai mult = *...; de douăzeci şi unu de ori mai puţin = * o douăzeci şi unime; de o sută patruzeci şi unu de ori mai puţin = *...).*

2.2. Clasificarea semantică distinge între *numeralele fundamentale* (cele care se referă la obiecte şi acţiuni) şi *numeralele operaţionale* (cele care se referă la numerele înseşi).

2.3. Clasificarea flexionară. S-a stabilit că flexiunea specifică a numeralului este aceea prin care se exprimă prin intermediul algoritmilor structurali opoziţiile de număr. Procedeele gramaticale coincid cu cele lexicale, totuşi o clasifi- care flexionară se poate face.

Sub aspectul flexiunii, numeralele fundamentale sunt de patru feluri:

- cardinal (substituie şi determină cantitativ obiecte): *doi, doi copii, cele două cărţi...;*
- ordinal (substituie şi determină obiecte, ordonându-le): *al doilea, a doua...;*
- iterativ (estimează numărul acţiunilor): *Am vizitat de trei ori oraşul;*
- adverbial (ordonează acţiunile): *Am vizitat a doua oară oraşul;*

Numeralele operaţionale sunt, de asemenea, de patru feluri:

- multiplicativ (pentru înmulțire): *întreit, de trei ori mai mult...*;
- fracționar (pentru împărțire): *o treime, de trei ori mai puțin, două treimi...;*
- colectiv (pentru formarea de mulțimi): *amândoi, tustrei, câteşipatru...*;
- distributiv (pentru submulțimi sau combinări): *câte doi, trei câte trei...*

*3. Numeralele fundamentale***.** În clasificările anterioare (*Gramatica*, I, 1966, p. 181) chiar şi în cele recente care respectă clasificarea din *Gramatica Academiei* (Avram, 1997, p.130), numeralele n-au fost grupate în fundamentale şi operaționale, ci în cardinale şi ordinale, primele incluzând - schimbând ceea ce trebuie schimbat - cardinalul propriu-zis, iterativul şi toate operaționalele, iar ultimele - ordinalul şi adverbialul. Distincția aceasta se bazează pe un criteriu, dar nu pe cel invocat, din moment ce ea neglijează atât definiția cardinalului, care Aexprimă un număr întreg sau determinarea numerică a obiectelor@ (Avram, 1997, p. 130), cât şi sensul cuvântului *cardinal***:** numeralul cardinal este primordial în sfera tuturor numeralelor, întrucât participă la formarea lor. Principiul acestei clasificări este constituit de distincția estimativ - ordinal.

Este adevărat că numeralul cardinal estimează un număr, indică mărimea, valoarea lui, altfel spus, câte unități există; că această estimare se realizează până la urmă şi prin numeralele operaționale. Acestea însă, ca trăsătură distinctivă, pe lângă rezultatul operației (cu rol estimativ), indică şi specificul ei, ceea ce nu se întâmplă în cazul cardinalului propriu-zis şi nici al iterativului.

Pe lângă această inconsecvență, clasificarea este greoaie şi din punctul de vedere al denumirilor, întrucât, în şase din cele opt specii de numerale sunt utilizate denumiri duble: cardinal propriu-zis, cardinal colectiv, cardinal fracționar...

Distincția cardinal-operațional prezintă, aşadar, avantajul (pe lângă faptul că ea corespunde unei realități clar delimitate), de a nu se implica în denumirea subclaselor morfologice respective.

3.1. Numeralul cardinal şi adjectivul numeral cardinal

. Contextul diagnostic al numeralului cardinal este:

a) # cât (câtă, câți, câte) anume V? # N (de S);

b) # cât (câtă...) S anume V? # N de S.

El se realizează astfel:

Cât (câtă, câți, câte) anume ai cumpărat? *- Douăzeci de kilograme; Douăzeci.*

Câți copii anume au venit? Trei copii; Trei...

Este numeralul care exprimă numerele cardinale din aritmetică. Atunci când însoțeşte un substantiv şi nu comportă fenomenul de inversiune sintactică, este adjectiv numeral cardinal.

În principiu, este greşit să se afirme, cum s-a făcut adesea, că numeralul cardinal exprimă Anoțiuni numerice@, Anoțiunea de număr@, Anoțiuni cantitative@. Numerele şi noțiunile (conceptele) sunt entități diferite ale cunoaşterii. De asemenea, nu se poate spune că există numere (numerale) abstracte şi concrete. Toate numerele (numeralele), chiar şi atunci când estimează cantitatea obiectelor (când sunt adjective numerale) sunt abstracte. Subînțelegerea obiectului sau chiar determinarea lui, implică în aparență un caracter concret, dar , în realitate, proprietățile sunt ale obiectelor (substantivelor), nu ale numerelor (numeralelor), care iau naştere prin asumarea proprietăților (cf. şi Găitănaru, 1993, p. 136-137).

Astfel de aparențe au fost consemnate ca realități chiar şi atunci când a fost stabilită în mod corect apartenența proprietăților: AAtunci când numeralele sunt obligatoriu ataşate la substantive, ele prezintă un grad de abstractizare mai mic, deoarece există în comunicare note concrete exprimate prin substantive@ (Graur, 1971, p.8).

3.1.1. Numeralele cardinale sunt simple (*unu... zece*) şi compuse sau algoritmice *(unsprezece, douăzeci, douăzeci şi unu, o sută, o sută unsprezece,*

o sută douăzeci, o sută douăzeci şi unu, o mie...).

Formele compuse pentru numeral se pot scrie, teoretic, până la infinit; în limbajul natural însă formele compuse dincolo de clasa milioanelor sunt practic aproape inexistente, frecvenţa lor fiind foarte mică.

Prin combinare, unele numerale simple îşi schimbă forma, fie numai în pronunţare *(cincisprezece, cincizeci, optîsprezece*), fie şi în scris şi în pronunţare (*paisprezece*, *şaisprezece, şaizeci*), prin analogie cu cele anterioare din serie, care sunt, în prima parte a compusului, monosilabice (*un-, doi-, trei-... pai-, cin-, şai*-). Reducerea la o singură silabă prin analogie n-a fost posibilă în continuare, deoarece ar fi dus la apariţia unor grupuri consonantice dificil de pronunţat (**şapsprezece, *opsprezece*), fiind preferate *şaptesprezece, optîsprezece*. Aceasta înseamnă că ultimele trei au un model bisilabic.

Formele analogice ale celor două modele, consemnate de gramatici pe la 1820 şi recomandate după anul 1900, au fost atestate de texte la începutul secolului al XVIII-lea (Frâncu, 1978).

3.1.2. Flexiunea numeralului a fost substanţial redusă în limbile moderne: AÎntr-o vreme mai veche, numeralele se decli- nau şi prezentau diferenţe pe genuri. În greceşte găsim încă această situaţie până la patru@ (Graur, 1971, p. 101).

În gramaticile româneşti este considerat Apartea de vorbire flexibilă cu cea mai redusă flexiune@ (Avram, 1997, p. 129) şi este plasat Aîntre părţile de vorbire flexibile şi cele neflexibile@ (Guţu Romalo, 1985, p. 101). Totuşi, această flexiune a ridicat numeroase probleme.

3.1.2.1. Categoria determinării. Dacă în mod esenţial numeralul se aseamănă, cum s-a văzut, cu pronumele, era firesc ca el să nu primească articol, şi, prin urmare, să nu realizeze categoria determinării. Trebuie trecute totuşi în revistă puţinele cazuri în care numeralele cardinale primesc articol, chiar dacă nu în toate este vorba de o determinare propriu-zisă.

La numeralele ordinale şi adverbiale, morfemele respective *al...lea* şi *a...a* sunt articole **,** însă nu au funcţie determinativă. AÎn *al doilea, a treia*, valoarea determinativă a articolelor e nulă@ (Guţu Romalo, 1967, p. 234).

Articol hotărât primeşte numai numeralul care corespunde singularului (*un, o*), în timp ce conceptele numerice *sută, mie, milion...* care sunt de fapt substantive, primesc şi articol hotărât şi nehotărât: *o sută, suta...*: AForme ca *suta*, *mia, milionul* se explică uşor,, pentru că sunt de fapt substantive; li se pune şi înainte adjectivul articol *un - o*@ (Graur, 1971, 107 - 108).

În realitate, numai *unul* şi *una* pot primi articol, fapt care ridică numeroase semne de întrebare: A pare curios că *unu, una* sunt articulate, în timp ce celelalte numere până la *zece* nu sunt@ (Graur, 1971, 108). Articolul hotărât are funcţia de singularizare. De aceea, el este presupus cu necesitate, atunci când numeralul respectiv apare întărit (Graur, 1971, p. 79): *O fată, numai una, una singură; un copil, numai unul, unul singur*. Graţie aceleiaşi funcţii de singularizare a articolului hotărât, conceptele numerice devin numerale: *Bunicul meu a împlinit suta de ani; a primit milionul de lei.*

În anumite stiluri funcţionale ale limbii (*una sută lei, una maşină de spălat*) se întâlneşte forma articulată, cerută de necesitatea preciziei numerice, din cauza corpului ei fonetic neambiguu. Într-un registru contabil, *o mie* s-ar putea citi *zero mii* sau ar putea fi uşor modificat. Că este aşa o dovedeşte şi faptul că se spune *una sută, una mie*, dar niciodată *unul milion*.(cf. şi Găitănaru, 1993, p. 35-36).

Despre determinare propriu-zisă s-a vorbit numai atunci când acesta era însoţit de articolul demonstrativ: AFiind propriu-zis adjective, numeralele sunt însoţite ca toate adjectivele, de articolul *cel*@ (Graur, 1971,107). Ba mai mult, s-a arătat, în timp ce la adjective articolul demonstrativ sau adjectival este din ce în ce mai rar (cf. Guţu Romalo, 1967, p.231), la numerale folosirea lor este chiar necesară. Cum s-a văzut însă în capitolul despre articol şi cum se va vedea în continuare la flexiune, *cei, cele*, când precedă numerale, nu sunt articole, ci morfeme de gen şi caz.

3.1.2.2. Categoria genului. Sub aspectul genului, numeralul cardinal prezintă trei situaţii: realizarea completă a opoziţiilor prin intermediul desinenţelor, în cazul primelor două numerale (*un / unu - una / o*); apartenenţa conceptelor numerice la un anumit gen; marcarea analitică la celelalte numerale.

S-a pus întrebarea de ce primele două numerale prezintă variaţie în funcţie de gen, omonimia cu articolul şi pronumele nehotărât nefiind o explicaţie suficientă.

Numeralul *unu* este expresia numărului *unu* care ţine locul unui obiect (desemnează identitatea unei entităţi (a unui obiect) cu sine. În mod normal, numeralul respectiv a fost înzestrat cu forme diferite în funcţie de gen, pentru a putea distinge când anume numărul ce corespunde unităţii înlocuieşte un obiect masculin, când unul feminin. Dar, pe lângă opoziţia de gen, substantivul realizează şi opoziţia singular-plural. Aparte- nenţa la un anumit gen trebuia respectată şi la numeralele care reprezentau pluralul. Există mai multe numerale care corespund pluralului. Pentru a exprima aceste opoziţii a fost desemnat numai primul din serie, adică *doi*. Că este aşa o dovedeşte faptul că în limbile cu opoziţii cantitative cu trei termeni (singular - dual - plural) prezintă diferenţa de gen şi *trei*, ca primul termen al seriei de plural, pe lângă *doi*, ce exprimă dualul. Este cazul şi al limbii latine de la care moştenim sistemul numeralului. În limba română, *trei (tres, tria)* are formă de masculin plural, presupunând o formă *trele*, care s-a păstrat (printr-un paralelism interesant cu albaneza) numai în cazul acelui numeral (colectiv) care a conservat şi forma de dual *(ambii, amândoi, tustrei, tustrele).*

Marcarea opoziţiilor de gen s-a făcut prin morfeme specifice. Ridică probleme formele *o* de la feminin singular, *două* de la feminin plural şi apariţia lui *i* la masculin plural: *doi, trei.*

Limbile care au înzestrat numeralele reprezentative pentru opoziţia singular - plural cu morfeme specifice de gen au posibilitatea ca prin numărarea substantivului cu numerele respective să facă proba apartenenţei la un anumit gen; el este, în consecinţă, masculin, dacă acceptă formele de masculin ale numeralelor (*un-doi: un băiat-doi băieţi*), feminin, dacă acceptă numeralele de feminin (*o fată - două fete*) şi neutru dacă acceptă forma de masculin la singular şi pe cea de feminin la plural (*un scaun-două scaune*). Această probă, numită criteriul nume- ralului cardinal, se suprapune perfect contextelor diagnostice adjectivale ale substantivului (Guţu Romalo, 1985, p. 111).

În compunere, primele două numerale se comportă diferit. Astfel, la primul numeral din prima serie a compunerii, *un* se foloseşte numai cu forma de masculin (*unsprezece*); la primul numeral din a doua serie de compunere, *doi* se foloseşte numai cu forma de feminin (*douăzeci*). Aceasta nu e lipsită de importanţă dacă se are în vedere faptul că, alături de *undecim (unsprezece), duodecim (doisprezece)* a dat în limba noastră *douăzeci*.

Cum s-a văzut şi la categoria determinării, primul numeral cardinal are forme diferite, după cum apare ca numeral (*unu, una*) sau ca adjectiv numeral *(un, o): A venit unu, citeşte una, nu două;* dar *Erau doi, un băiat şi o fată.*

Ca şi la pronume, forma de feminin are uneori valoare de neutru: *Să ştii una: nu-mi place ce-ai făcut.*

Conceptele numerice *(zeci, sute, mii...*) nu prezintă variaţie formală după gen, ci aparţin unuia anume, repartizân- du-se în funcţie de mărimea clasei pe care o desemnează: primele (*zeci, sute, mii*...) sunt feminine, în timp ce ultimele (*milion, miliard*...) sunt neutre. Ele prezintă, în schimb, forme diferite în funcţie de număr: *o sută*, spre exemplu, prezintă forma de singular a conceptului numeric, iar celelalte (*două sute, trei sute*) forma de plural. Trebuie bine înţeles: numeralul cardinal compus *o sută* nu este la singular; el este format din singularul conceptului numeric, cerut de singularul numeralului simplu, dar prin această formă de singular el exprimă o pluralitate de opoziţii cantitative: identitatea obiectului cu sine se produce de o sută de ori, acest lucru însemnând o mulţime de unităţi. Această contradicţie între formă şi sens generează mai multe posibilităţi de acord cu predicatul şi cu determinanţii.

Trebuie observat că *o sută* nu este feminin în felul în care este *una, două*. Numeralul *o sută* este feminin numai în ceea ce priveşte forma, nu şi în ceea ce priveşte conţinutul, aşa cum sunt primele. *Două* substituie, ca numeral, sau însoţeşte (ca adjectiv numeral) numai substantive feminine sau neutre (*fete, cărţi, scaune*...), în timp ce numeralul *o sută* face acelaşi lucru cu substantive aparţinând tuturor celor trei genuri: *o sută (de băieţi ,fete, scaune*). Ceea ce se poate spune cu siguranţă este că conceptele numerice *sută, mie, milion* etc. sunt substantive feminine sau neutre şi că în compunere cu numeralele *unu, doi* se comportă ca atare. Acest lucru trebuie avut în vedere pentru că el dictează un anumit comportament în cadrul fenomenului de acord. Totuşi, atunci când conceptele numerice sunt ultimul termen al unui numeral compus, ele se comportă ca şi numeralele prime (*cei douăzeci de oameni; cele douăzeci de cărţi),* dar şi ca acele conceptele etalon *metru, kilometru* cu care se aseamănă *(cei două sute de oameni; cele două sute de cărţi; cele două*

sute de oameni).

Celelalte numerale, necuprinse în clasele discutate anterior, sunt indiferente ele însele la categoria genului: *trei, patru... băieți (fete, scaune...*). La acestea a fost adoptat articolul demonstrativ care s-a convertit ca morfem de gen şi caz al numeralelor. Ele se comportă ca şi atunci când sunt precedate de adjectivele pronominale demonstrative: *Aceşti (cei) o sută patruzeci şi trei de băieți; Aceste (cele) o sută patruzeci şi trei de cărți.* Morfemele *cei*, *cele* s-au extins şi la *doi*, *două*, deşi nu era necesar pentru marcarea genului. Extinderea se datorează sincretismului de sensuri gramaticale: *cei, cele* nu exprimă numai genul, ci şi cazul. Iar formele de genitiv - dativ în *-or,* detectabile la numeralul colectiv *amânduror* nu se mai întâlnesc la cardinal. Aşadar, *cei, cele*, pentru *doi, două*, s-au extins în mod necesar pentru a marca opozițiile cazuale şi, simultan, dar redundant, pentru cele de gen.

În concluzie, există patru modalități în ceea ce priveşte realizarea opozițiilor de gen:

a) numerale care exprimă aceste opoziții cu ajutorul articolului hotărât, care cumulează, de altfel, şi alte sensuri gramaticale: *unu, una, treizeci şi unu, treizeci şi una...;*

b) numerale care realizează acelaşi lucru atât prin forma lor, cât şi prin morfemul *cei, cele: doi, două; cei doi, cele două; celor doi (două)...;*

c) numerale care exprimă genul substantivului substituit sau determinat cu ajutorul morfemului *cei, cele* şi care, fiind compuse din concepte numerice, prezintă uneori un dezacord între genul conceptului şi genul substantivului substituit: *cei două sute de oameni; cele două sute de oameni; cele două sute de cărți;*

d) numerale care exprimă genul (cazul) numai cu ajutorul morfemului: *cei (cele) trei, celor trei.*

3.1.2.3. Categoria numărului. După unii gramaticieni, este aproape inutil să se vorbească la numeral despre categoria de număr: Acategoriile gramaticale morfologice întâlnite în flexiunea numeralului sunt numai genul şi cazul@ (Constan- tinescu-Dobridor, 1996, p. 105). Viziunea aceasta are o moti- vație, însă ea nu se apropie de adevăr.

Prin categoria de număr se înțelege realizarea opoziției singular - plural, dar denumirea este, cum s-a văzut, inadecvată. Expresia *un copil* precizează că obiectul este în număr de *unu*, însă *nişte copii* arată doar că este vorba de mai multe obiecte, fără să precizeze numărul lor.

La această idee a pluralității s-a ajuns în urma unui complicat proces de abstractizare: Atermenul plural nu este tocmai potrivit pentru perioada cea mai veche a limbii, căci până a se forma noțiunea de plural a trebuit să treacă mult timp@ (Graur, 1971, p. 8). Aceasta însă nu s-ar fi produs dacă oamenii n-ar fi deținut modalitatea de exprimare a opozițiilor cantitative prin numerale.

Au fost consemnate date prin care pot fi refăcute etapele mai importante ale acestui proces.

La anumite popoare primitive, singularul *pom*, spre exemplu, intra în opoziție cu forma de dual *pom-pom*, de trial *pom-pom-pom* etc. În limba japoneză se păstrează fenomenul curios al reducerii pluralului la dual (celelalte limbi au asimilat dualul pluralului) şi al exprimării acestuia prin reduplicare: *kuni = țară, kuni - kuni = țări, yama = munte, yama - yama = munți (*Wald, 1968, p. 109).

Procedeul popoarelor primitive era anevoios şi în contradicție cu legea celui mai mic efort care guvernează formarea şi funcționarea limbajului. Cu timpul, Aoamenii au ajuns să constate că două exemplare au trăsături comune şi pot fi grupate împreună: pentru această situație specială au creat o categorie gramaticală, dualul (...) apoi, pentru grupurile de trei s-a format trialul, iar pentru patru catrialul (...), după catrial nu mai apare decât pluralul, care este valabil pentru grupări oricât de mari@ (Graur, 1971, p. 9).

Sistemul limbilor care au ajuns până la plural era anevoios, deoarece pentru un singur substantiv oamenii erau nevoiți să utilizeze câte cinci forme pentru fiecare caz. Cele mai multe limbi, pentru a simplifica sistemul, au recurs din nou la numeral, reducând ultimele patru la cea de plural, însoțind-o la nevoie, pentru precizie, cu numerale. Când precizia nu era necesară, forma de plural se folosea, ca şi astăzi, fără numerale, iar când se stabileau anumite limite, acestea erau marcate prin adjectivele pronominale nehotărâte din seria cantitativă: *mulți, puțini, câțiva...*

Era necesar ca după un numeral, de exemplu *şapte*, substantivul să aibă formă de plural? Nu, deoarece şapte precizează cu suficientă claritate

despre câte obiecte anume este vorba. Există, în consecinţă, şi limbi ca maghiara, care atunci când însoţesc substantivul cu un numeral, indiferent de numărul pe care îl exprimă acesta, îl pun la singular (cf. şi Graur, 1971, p. 11).

S-a subliniat chiar că A0i mai simplu ar fi dacă s-ar desfiinţa cu totul pluralul, rămânând ca acolo unde ne interesează, numărul să fie exprimat printr-un numeral sau printr-un adjectiv de tipul *mulţi, puţini* etc.Dar limbile actuale nu sunt pregătite pentru o asemenea reformă@(*Ibidem*).

Din demonstraţia de mai sus se poate deduce că numai numeralul a conservat intactă categoria de număr cu totalitatea opoziţiilor cantitative, pe când celelalte părţi de vorbire au redus-o la opoziţia binară. Reducţia a fost posibilă numai pentru că a existat sistemul numeralului la care se putea recurge ori de câte ori era necesară precizia.

Prin comparaţie, dacă se ia paradigma *pomul, pomului, pomilor* etc., se observă că există o parte fixă *pom* şi alte părţi care se schimbă. Părţile care se schimbă sunt morfeme gramaticale. La numeral se schimbă în primul rând numele unităţilor şi al claselor (supletivism), în combinaţii ce păstrează schema fixă, în cadrul aceleiaşi clase, dar se schimbă numele unităţilor (de exemplu: *douăzeci şi unu, douăzeci şi doi...*) sau, sub influenţa supletivismului, de la o clasă la alta se schimbă schema, dar se păstrează numele unităţilor (de exemplu: *unsprezece, douăzeci şi unu, o sută unu* etc.). Acestea sunt la numeral procedeele morfologice prin care se exprimă opoziţiile cantitative. Fiind expresia unui sistem de entităţi abstracte (numeralele sunt abstracţiuni) organizate perfect, el are ca trăsătură semantică precizia, iar din punct de vedere morfologic, organizarea schematică a unor forme supletive prime.

Totuşi, până când gramaticienii limbajului natural vor înţelege algoritmii structurali ca pe o organizare a sensului gramatical şi va prima aceasta în raport cu organizarea sensului lexical, nu se va putea, ca modalitate de analiză gramaticală în ultima instanţă, să se precizeze categoria de număr la numeral.

3.1.2.4. Categoria cazului. Cum s-a văzut, prin forma sa, cu excepţia lui *unu* care are flexiune sintetică (gen, caz) şi a lui *doi* (gen) (forma *duor* este numai presupusă de unii gramaticieni, prin analogie cu *amânduor*, dar nu se găseşte în textele vechi), numeralul exprimă numai opoziţiile de număr; se poate spune chiar că forma sa este specializată în a exprima într-un mod exact opoziţiile cantitative. Neconsiderarea acestor opoziţii face ca numeralele cardinale, în majoritatea lor, să fie descrise ca invariabile (Guţu Romalo, 1980, p. 149).

Procedeul sintetic, în exprimarea categoriei cazului se întâlneşte numai la primul numeral: *unui(a), unei(a).*

Procedeul analitic foloseşte două morfeme: a) unul specializat, de natură prepoziţională : *a* pentru genitiv şi *la* pentru dativ; b) altul, care exprimă în acelaşi timp genul şi cazul: *cei, cele* pentru nominativ şi acuzativ şi *(al) celor , celor*, pentru genitiv, respectiv dativ.

Morfemul prepoziţional. S-a considerat că numeralul Anu comportă flexiune pe plan morfematic, ci pe plan sintactic@ (Golopenţie Eretescu, 1965, p. 390) şi s-a scos în evidenţă modul în care se compensează această Ainfirmitate@ sintetic - flexionară (Neamţu, 1980, p. 249).

S-a plecat de la premisa că Aconstrucţiile prepoziţionale cu *a* şi *la*, prin însăşi raportarea lor valorică la cazuri - construcţii echivalente cu genitivul, respectiv cu dativul - situează neîndoielnic numeralul în sfera flexiunii cazuale@ (Neamţu, 1980, p. 249-250). Pentru a surprinde specificul acestei Adeclinări@ trebuie plecat de la soluţionarea statutului gramatical al unităţilor *a* şi *la*: Adacă *a* şi *la* ar fi prepoziţii propriu-zise, în situaţia dată, nu s-ar justifica includerea lor în paradigma numeralului şi, în consecinţă, formaţii cu *a* şi *la* ar fi construcţii prepoziţionale cu caracter sintactic, iar numeralul ar rămâne exterior flexiunii cazuale@ (Neamţu, 1980, p. 250). Pe baza a cinci argumente se ajunge la concluzia că A*a* şi *la* sunt implicate total - şi exclusiv ele - în generarea valorii acestor cazuri, ceea ce le infirmă de fapt statutul prepoziţional, conferindu-le în schimb, calitatea de formanţi în structura analitică a cazurilor- între altele şi în primul rând ale - numeralului, adică de morfeme@ (*Ibidem*).

Primele două argumente aduse în demonstraţie nu au valoare probatorie originală, ci sunt citate de autoritate din *Gramatica Academiei* sau din lucrările subordonate (*Gramatica*, I, 1966, p. 50-52; Iordan, ş. a. 1967, p. 279).

Tendinţa de purificare, în teorie, a complementului indirect de construcţiile prepoziţionale şi menţinerea construcţiei cu *la* în virtutea echivalenţei

cu dativul nu se constituie într-un argument (al treilea), ci mai degrabă încearcă să mascheze unul dintre contraargumentele cele mai puternice: există complemen- te indirecte cu *la* şi în acuzativ.

Ultimul argument, creat prin analogia acestor construcţii cu cea care implică marca genului personal la acuzativ, tinde să descrie Atendinţa analitică generală a limbii noastre@ (*Ibidem*).

Singurul argument într-adevăr probatoriu este cel de-al patrulea care arată că A*a* permite în faţă oricare dintre prepoziţiile genitivului (*contra a trei dintre ei; înaintea a patru dintre ei...*) situaţie în care, la fel ca în prepoziţie + genitiv sintetic (*contra acestuia*) sensul relaţional este vehiculat exclusiv de către conectiv, nu şi de către *a*, care rămâne doar formant al cazului. *A* se grupează cu numeralul, nu cu prepoziţia, neexistând o prepoziţie compusă (locuţiune prepoziţională) de acest tip, *contra a@ (Ibidem).*

Argumentul rezistă, însă trebuie observat că ceea ce afirmă despre *a* (genitiv) neagă despre *la* (dativ), neputând fi reperate în limbă construcţii **graţie la trei dintre ei.*

Plecându-se de la exemple cu numerale care produc inversiune sintactică sau construcţii partitive, nu s-a observat că problema implică şi substantivul, pentru că, într-un exemplu ca *Fotografiile a doi copii, a... copii* este în genitiv, *doi*, ca adjectiv numeral preluând, cel puţin ca modalitate de analiză, cazul (şi genul) de la substantiv.

Se poate face pentru aceste contexte următoarea probă: în *a...copii* se pot introduce alte cuvinte cu sens cantitativ care au particularitatea de a exprima deopotrivă, analitic şi sintetic, cazul: *fotografiile a multor copii; fotografiile a câtorva copii*. Acest lucru nu se poate face cu *la... copii: *Dau la multor copii; *Dau la câtorva copii.*

Se poate concluziona că, dacă prepoziţia *a* presupune măcar o dată desinenţă de genitiv, ea este specifică acestui caz, în timp ce *la* nu este specifică, pe considerente contrare, dativului. La rigoare, proba este ilicită şi exemple de tipul *fotografiile a câtorva copii*, chiar dacă sunt acceptabile, par greşit formate, pentru că presupun folosirea simultană, redundantă, a celor două flexiuni, analitică şi sintetică. În limba veche, fenomenul era frecvent, ceea ce arată că argumentul rezistă în demonstraţie, fiind vorba de o supralicitare a codului gramatical, nu de o deviere (unii gramaticieni au afirmat provenienţa din articol a acestui morfem) (Graur, 1971, p. 106). Astfel, *a* diferă prin natura sa, nu numai prin comportament morfologic, de *la*. Proba corectă presupune crearea unor contexte paralele prin eliminarea adjectivului numeral determinant: *fotografiile a doi copii; *fotografiile a copii; dau la doi copii; dau la copii*. Se observă că prepoziţia *la* nu presupune numeralul, ceea ce înseamnă că nu e specializată în exprimarea dativului acestuia, în timp ce morfemul *a* are această specializare pentru genitiv.

Concluzia aceasta coincide cu argumentul al patrulea (singurul real) din teoria lui G.G. Neamţu şi cu descrierea sintaxei cazurilor din gramaticile actuale.

În urma acestei demonstraţii nu se mai poate face confuzia între construcţiile celor două expresii: ACele mai multe numerale cardinale nu au forme cazuale (...) şi nici nu pot însoţi substantive la genitiv-dativ; de aceea, pentru aceste cazuri se folosesc construcţii analitice realizate cu ajutorul unor prepoziţii urmate de forme de acuzativ@ (Avram, 1997, p. 134). Construcţia cu *a* este la genitiv, în timp ce dativul este echivalat semantic de o construcţie cu acuzativul.

Morfemul cei, cele, celor. Dacă nu se poate spune cu certitudine că *cei, cele* constituie morfemul de gen şi număr pentru numeral (exemple ca *Am primit cei o sută de lei; Am primit cele două sute de lei* - Guţu Romalo, 1980, p. 151- demonstrează că formele de gen ale articolului demonstrativ coincid fie cu genul substantivelor, fie cu al numeralelor), în schimb, se poate susţine că el este morfem al cazului. Considerarea ca morfem al declinării articulate a venit din comparaţia dialectelor nord-dunărene cu aromâna care articula numeralele nu prin antepunerea lui *cel*, ci prin articolul definit enclitic aplicat numeralului: *doili* (Ivănescu, 1980, p. 146). Or, rolul de morfem al articolului definit în cadrul declinării articulate este indiscutabil.

Trei sunt trăsăturile prin care se probează calitatea de morfem a lui *cei, cele, celor:*

- Existenţa numai a formei de plural, ceea ce indică faptul că este în distribuţie complementară cu formele sintetice care se folosesc la numeralul *unu (unuia, uneia)*. Nu sunt reperabile contexte ca **Am dat celui un copil o carte*, în schimb, exemple ca *Am dat celor un milion de oameni* sunt normale*;*

- Folosirea lor exclusivă ca modalitate de exprimare a cazurilor (a genitivului în special) la numeralele ordinale. Nu se întâlnesc exemple ca **fotografiile a al doilea*, ci *fotografiile celui de al doilea*. Cu sens de dativ se poate folosi morfemul prepoziţional: *I-am dat la al doilea* sau *I-am dat la cel de-al doilea;*

- În secvenţe de tipul *cei trei, cele trei, celor trei, cei, cele* s-au specializat ca modalităţi de exprimare a genului şi a cazului, pierzând calitatea de articol. Articolele propriu-zise pot fi substituite prin substantive articulate cu articol hotărât, în timp ce acestea nu: *cei buni - copiii buni; cele bune - fetele bune; cei trei - *copiii trei; cele trei - *fetele trei.*

3.1.2.5. Categoria aproximaţiei este, probabil, cea mai veche problemă ridicată de istoria numerelor. Până să ajungă la abstractele numerice, oamenii şi-au reprezentat grupurile de obiecte prin diferite cuvinte care astăzi sunt substantive cu sens cantitativ: *mulţime, grămadă, turmă, cireadă, droaie, grup, haită, convoi, alai, roi, ceată, hoardă, buchet, snop...*; ele nu delimitează mulţimi exacte şi, de aceea, nu pot intra în structura numeralului. Spre deosebire de acestea, conceptele numerice *zeci, sute, mii* precizează că mulţimea este formată din mai multe grupuri de câte zece, o sută...: Când nu se precizează câte anume grupuri sunt, ele nu sunt numerale, iar când se precizează (când sunt precedate de numerale din clasa unităţilor) intră în structura numeralelor compuse.

Nu trebuie confundate nici primele, nici ultimele cu expresii de tipul *pereche, cuplu, dublet, duet, duzină* şi altele, care au pătruns în limbajul comun fie din anumite limbaje specializate, fie sunt urme ale altor sisteme de numărare (cel binar, de exemplu, descoperit de chinezi şi folosit astăzi la maşinile electronice de calcul; cel vigesimal etc.).

În limbile care au adoptat altă dată aceste sisteme de numărare, cuvintele respective au fost numerale, deoarece exprimau o cantitate exactă. Ulterior, când aceste sisteme au dispărut în favoarea celui zecimal, care s-a generalizat, ele au rămas în limbă ca substantive, cu sens cantitativ exact.

Între numeral şi substantiv există, în acest punct, un paralelism: aşa cum există substantive cantitative exacte şi inexacte (*duzină*, *grămadă...*) există şi numerale exacte şi aproximative (*trei, douăzeci, circa douăzeci, peste douăzeci...*). Acestea din urmă au fost considerate numerale nehotărâte alături de *mulţi, puţini...*(Toşa, 1983, p. 86). Alăturarea nu este corectă, deoarece *mulţi, puţini...* (pronumele nehotărâte) nu sunt numerale, nesatisfăcând contextele diagnostice ale acestora.

Există aproximaţie prin lipsă, prin adaos, circumscrisă şi limitată.

Aproximaţia prin lipsă se exprimă cu ajutorul morfemelor *sub, aproape, mai puţin de: aproape douăzeci, sub douăzeci, mai puţin de douăzeci...;*

Aproximaţia prin adaos se realizează cu ajutorul morfemelor *peste, mai mult de, şi ceva: peste douăzeci, mai mult de douăzeci, douăzeci şi ceva...;*

Aproximaţia circumscrisă arată că opţiţia cantitativă respectivă este localizată de o parte sau de alta a unui număr,fără să se ştie anume în care. Se realizează prin morfeme specifice: *vreo, cam , cam la, la, aproximativ, în jur de, circa: vreo douăzeci, circa douăzeci, la douăzeci*, *aproximativ douăzeci...*;

Aproximaţia limitată este o combinaţie dintre aproxi- maţia prin lipsă şi cea prin adaos. Numărul respectiv este mai mare decât primul şi mai mic decât al doilea: *între cinci şi zece, cinci - şase...*

Toate prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale folosite în categoria aproximaţiei au fost învestite semantic cu sensuri noi, adverbiale, devenind semiadverbe de aproximare, fără funcţie sintactică, fără regim cazual. Prin urmare, în exemple ca *Au venit la oameni*! sau *Au venit peste douăzeci, la* şi *peste* sunt semiadverbe de aproximare care precedă substantivele respective şi nu prepoziţii cu acuzativul. Aşadar, substantivele - subiecte sunt în nominativ, nu în acuzativ, cum au considerat unii gramaticieni (Avram ,1997, p. 329).

3.2. Numeralul ordinal şi adjectivul numeral ordinal.

Contextul său diagnostic este*:*
al câtelea (a câte) V? # No;
al câtelea (a câta) S? # NoS.
El se realizează astfel:
Al câtelea ai ajuns? - Al doilea;
Al câtelea băiat a venit? -Al doilea băiat.

Întrucât studiile anterioare nu au reuşit să formuleze contexte diagnostice pentru numeralul cardinal şi cel ordinal, nu s-au putut depăşi erorile clasificării tradiţionale, după care există numai două grupe de numerale: cardinal şi ordinal. Totuşi, aceste studii au observat că între contextul numeralului cardinal şi cel al numeralului ordinal există o relaţie (din primul formându-se al doilea) şi, de aceea, nu s-a mers mai departe în privinţa clasificării: s-a considerat că există o singură clasă de numerale, şi anume cele cardinale, iar cele ordinale au fost considerate forme flexionare ale acestora (Golopenţia-Eretescu, 1965). Această opinie a reţinut atenţia: ANumeralul ordinal apare ca o formă flexionară a numeralului cardinal primar@ (Iordan ş.,a., 1967, p.160). Cum s-a văzut, o diferenţă între clasificarea tradiţională şi orientarea modernă există totuşi: clasificarea tradiţională includea toate celelalte numerale în grupa cardinalului, în timp ce orientarea modernă le excludea, orientându-le, din cauză că nu a reuşit să le derive contextele diagnostice, către alte părţi de vorbire.

Relaţia dintre cardinal şi celelalte numerale este în primul rând o relaţie între numere, motivată ontic: nu este vorba de acelaşi tip de numere în ipostaze diferite, ci de tipuri de numere diferite (cardinale, ordinale, raţionale...). Prin urmare, celelalte numerale nu pot fi considerate forme flexionare ale numeralului cardinal.

Numărul cu funcţie de ordonare (ordinal), exprimat prin numeralul ordinal, funcţionează ca o limită în interiorul unui şir limitat, al unei mulţimi anumite, ordonate, putând avea valori diferite în funcţie de mărimea mulţimii. *Al treilea* din şirul numerelor naturale este *trei*, dar *al treilea* din şirul 4,5,6,7 este *şase*. 0i în limbajul comunicării obişnuite caracterul variabil al valorii, în funcţie de limita mulţimii, este evident. *Al zecelea,* din *A ajuns al zecelea din zece concurenţi* are cu totul altă valoare decât din *A ajuns al zecelea din o mie de concurenţi.* Valoarea variază şi în funcţie de sensul în care se face ordonarea: *A ajuns al treilea* (ceea ce presupune ordonarea de la primul la ultimul); *A ajuns al treilea de la sfârşit* (ceea ce presupune ordonarea inversă). Totuşi, rolul numeralului ordinal nu este de a se preciza limita superioară, care este presupusă ca fiind cunoscută: ANumeralul ordinal exprimă ideea de număr în chip limitat: ştim cu ajutorul lui numai câte obiecte se găsesc înaintea celui numit, nu şi câte (sau dacă) altele mai urmează după el@ (Iordan, 1954, p. 374).

3.2.1. După formă, numeralele ordinale se împart în două grupe: ordinalele extreme (*primul* care există în paralel cu *ultimul* şi *întâi*); ordinalele numerice (*al doilea, a doua, al treilea, a treia...).*

3.2.1.1. Dacă *al treilea* presupune că există alte două obiecte înaintea lui (acesta este conţinutul lui semantic), înseamnă că *primul* n-ar trebui considerat numeral ordinal, fiind lipsit de conţinut semantic, înaintea lui negăsindu-se nici un obiect. Acesta este motivul pentru care el nu s-a format de la un număr anume (Graur, 1971, p. 84). Formele derivate de la numeralul *unu* nu sunt totuşi imposibile, din moment ce în compuse există: *al patruzeci şi unulea, a patruzeci şi una*. Studiile de gramatică îl consideră, în mod justificat, numeral. Aceeaşi explicaţie s-a dat şi pentru *ultimul*: ADar, pentru primul sosit ,ca şi pentru ultimul, nu este nevoie să numărăm, pentru că poziţia lor se vede de la prima ochire, iar *primul* rămâne *primul* şi *cel din urmă* rămâne *cel din urmă* indiferent de numărul celorlalţi@ (*Ibidem*). Cu toate acestea, *ultimul* nu a fost considerat numeral.

La rigoare, ordinea se poate stabili în ambele sensuri: *ultimul, penultimul, antepenultimul*. Prin urmare, aici el apar- ţine unui şir realizat prin numărare, îndeplinind condiţia fundamentală a numeralelor. Apartenenţa sau nonapartenenţa la numeral se poate demonstra şi plecându-se de la conţinutul semantic.

Sensul ordinal nu are valoare absolută, ci una relativă (poziția în şir şi numărul de elemente dinaintea sau dinapoia lui). Astfel, *al treilea* corespunde pe axă numărului *trei*, având numărul *doi* înaintea lui, *al doilea* corespunde numărului *doi*, având *unu* înainte, *primul* corespunde numărului *unu*, având *zero* înainte. Procedând în acest fel, se poate observa că şi numeralele *ultimul, penultimul, antepenultimul* pot fi plasate pe axa numerelor naturale: *ultimul* corespunde numărului *unu* de la sfârşit, având *zero* după el, *penultimul* corespunde numărului *doi*, având *unu* după el, *penultimul* corespunde numărului *trei* de la sfârşit, având *doi* după el. Plasamentul pe axă este următorul:

-3 -2 -1 o +1 +2 +3....

/

antepenultimul penultimul ultimul primul al doilea al treilea

Prin urmare, *ultimul, penultimul, antepenultimul* sunt numerale ordinale, deoarece pot fi plasate cu sens ordinal pe axa numerelor naturale. A doua condiție, implicată de prima, este ca ele să facă parte dintr-un şir. Ele fac parte, cum s-a văzut, dintr-un şir, numai că acest şir se deosebeşte de cel al numeralelor ordinale obişnuite prin caracterul lui finit şi limitat la *trei (ultimul, penultimul, antepenultimul,* dar *primul, al doilea, al treilea, al patrulea...).* Explicația este că *ultimul*, *penultimul, antepenultimul* sunt numerale ordinale negative (în numărătoarea inversă), sunt deci, ordinale ale unor cardinale care nu există, deoarece în limbajul natural nu există corespon- dente pentru numerele negative din aritmetică.

Sinonim cu *primul*, care traduce în limba română latinescul *primus* (superlativul lui *prior*, care era la comparativ; şi *ultimul* este superlativul lui *ulterior*), este *întâiul* de la un presupus **antaneus* (lat. *ante*), acesta folosindu-se, de regulă cu morfemul *cel, cea: cel dintâi, cea dintâi, cei dintâi, cele dintâi.* Din latină s-au mai păstrat *tertius* în *anțărț (anul al treilea), quadragesima* în *păresimi* şi *primar (cale primară),* din *primarius; secund* este neologic.

3.2.1.2. Ordinalele numerice s-au format cu ajutorul unor morfeme speciale, inițial pronume demonstrative. Acest lucru era firesc: pronumele demonstrative au rol determinativ, de individualizare, or, tocmai acesta este specificul semantic al numeralului ordinal, de a preciza poziția (locul, timpul) în succe- siunea unei mulțimi ordonate (pentru teoriile asupra morfemelor de ordine - *al....lea şi a...a* - cf. Găitănaru, 1993, p.80-83).

Formarea numeralului ordinal pune anumite probleme în limba română actuală: *al doilea, a doua; al patrulea, a patra; al cincilea, a cincea; al optulea, a opta; al noulea, a noua; al zecelea, a zecea; a douăzecea; al douăzeci şi unulea, a douăzeci şi una; al o sutălea, a (o) suta; al două sutelea, a două suta; al o mielea, a (o) mia; al două miilea, a doua mia; al (un) milionulea, a milioana; al două milioanelea, a două milioana; al un miliardelea, a miliarda; al două miliardelea, a două miliarda.*

La numeralele compuse, al doilea morfem al categoriei de ordine se ataşează ultimului numeral , iar dacă acesta este legat de restul prin *de*, prepoziția este abandonată; *şi* nu se abandonează: *al treizeci şi doilea, a treizeci şi doua, a zecea mia, al douăzeci miilea, a o sută milioana, a douăzeci mia.* Este greşită ataşarea morfemului la fiecare dintre elementele numeralului compus: **a zecea mia parte*; ca şi ataşarea la primul: **a treia mie,* **a cincea sută de mii,* **al patrulea milion*. Exemplele respective pot fi reperate, dar conceptele *mie, sută*, *milion* sunt substantive, nu elemente de compunere în structurile numeralului.

Cum se observă din exemplele date mai sus, când numeralele sunt compuse din *un,o* şi conceptele numerice *sută, mie, milion, miliard, un, o* se comportă astfel: *un* este facultativ la ordinalul masculin - neutru şi interzis la cel feminin: *al (un) milionulea, a milioana; o* este obligatoriu la masculin - neutru, dar facultativ la feminin: *al o sutălea, a (o) suta.*

Ca regulă generală, este obligatorie utilizarea ambelor părți ale morfemului de ordine, nu cum se întâmplă la adjectivele numerale ordinale feminine, când uneori, chiar în scris, apar forme uzuale ca *ziua treia, clasa patra* etc. (Avram, 1997, p. 144).

3.2.2. Flexiunea numeralelor ordinale. Prima grupă de numerale ordinale (*primul*, *întâiul, cel dintâi*) diferă din punctul de vedere al flexiunii de cealaltă.

3.2.2.1. Categoria determinării este realizată diferit.

Primul cunoaşte toate cele trei aspecte: *prim, primul, un prim* (folosit ca element de compunere: *prim-ministru, un prim-ministru, primul ministru, prim-miniştrii, nişte prim-miniştri,, primii-miniştrii...*).; în construcţii libere: *un prim pas, primul pas...*

Întâi cunoaşte, de asemenea, forme articulate, *întâiul, întâia,întâii* etc. Normele limbii literare cer ca atunci când este adjectiv numeral postpus să rămână invariabil şi în privinţa articulării şi în privinţa genului (Avram, 1997, p. 144). Anumiţi gramaticieni, observând că aceasta nu era o aberanţă în raport cu sistemul şi că norma căuta să menţină un comportament singular, au recomandat considerarea abaterii drept normă: APrin generalizarea articolului la *întâi*, în fond se simplifică şi se regularizează limba, căci se suprimă o excepţie inutilă@ (Graur, 1971, p. 123); ATotuşi, datorită faptului că *întâi* este puternic simţit ca adjectiv (şi pentru motivul că are poziţie izolată în sistemul numerelor ordinale) primeşte... terminaţia -*a: clasa întâia,* analogic după *clasa doua*@ (Iordan ş., a., 1967, p.161). Prin urmare, alături de expresiile *clasa întâi, întâia clasă* ar putea fi considerată corectă şi expresia *clasa întâia*. Totuşi, la ultimul exemplu se observă că -*a (întâia)* nu îndeplineşte în primul rând funcţia de articol, pentru că articolul există deja la substantiv, dubla articulare nefiind posibilă. Se spune *întâiul rând* şi *rândul întâi*, articolul fiind ataşat de fiecare dată primului element al expresiei, expresia **rândul întâiul* fiind în mod evident incorectă. În acelaşi fel este incorectă şi *clasa întâia*, deoarece dublarea articolului nu este permisă. În mod normal, după modelul *clasa secundă* ar fi trebuit să se spună *clasa întâie* (*ă* precedat de *i* se schimbă în *e)*, dacă s-ar fi urmărit acordul în gen. Expresia *clasa întâia* este formată, cum s-a văzut, după modelul *clasa a doua, -a* de la *întâia* fiind morfem al categoriei de ordine, aşa cum este -*a* din *a doua*. Expresia, pentru a se conforma acestui model, ar trebui să aibă forma *clasa a întâia,* aşa cum apare uneori în absenţa substantivului: *A întâia are lecţii de dimineaţă* (*clasa întâi); Am cumpărat un pix a-ntâia* (*calitatea întâi*). Ultimele exemple au fost explicate Aca reacţii la construcţii greşite, fără articol@ de tipul *clasa doua* (Avram, 1997, p. 144).

Consemnarea uzului arată însă că Aalături de *clasa întâi* se spune, din ce în ce mai mult, *clasa întâia*, ceea ce reprezintă o asimetrie faţă de masculin şi faţă de plural@ (Avram, 1997, p. 144). Aceasta înseamnă că analogia se face după limba vorbită, unde se pronunţă *clasa doua*, şi nu după varianta scrisă.

Trebuie să se conserve norma şi să se considere drept corecte formele *întâiul rând*, *întâia clasă* (cu articol normal) şi *clasa întâi* sau *clasa I*: ca şi *dintâi, întâi* este invariabil în postpunere: *nevasta dintâi, clasa întâi.*

Cel dintâi, cea dintâi, atunci când nu este adjectiv numeral postpus, are, după cum se observă, determinarea reali- zată prin articolul demonstrativ *cel*, care poate fi ataşat tuturor celorlalte numerale: *cel de-al doilea, cea de-a doua*. Această articulare nu este redundantă, deoarece *al...lea* şi *a...a,* deşi iniţial au fost tot demonstrative, şi-au pierdut acest sens, devenind morfeme ale categoriei de ordine. *Cel* însă a precedat adjectivele numerale, spre deosebire de antepunerea lui la adjectivele obişnuite, cu o funcţie în plus, aceea de a marca opoziţiile gramaticale, în special pe cea a cazului şi a genului. Ulterior, cu sens demonstrativ, dar şi cu rol gramatical, s-a extins şi la numerale.

Trebuie subliniat că *cei, cele* (morfem de gen şi caz) la numeralele cardinale este mult mai puternic gramaticalizat (specializat ca instrument gramatical) decât *cel, cea, cei, cele* de la numeralele ordinale. Acest lucru se poate demonstra în primul rând constatând comportamentul diferit la probele substituţiei şi alăturării: *cei trei - *băieţii cei trei - *băieţii trei; cel de-al doilea - *băiatul cel de-al doilea - băiatul de-al doilea.*

Expresia *băiatul cel de-al doilea* se pare că nu se mai foloseşte astăzi, în locul ei fiind preferată forma directă *băiatul al doilea; băiatul de-al doilea, fata de-al doilea* se folosesc, specializate însă semantic, ceea ce înseamnă că rolul de morfem al lui *cel* nu este anulat.

Dacă la cardinale se folosesc numai formele de plural *cei, cele* (în distribuţie complementară cu flectivele sintetice de la numeralul ce corespunde singularului), la ordinale se foloseş- te, de regulă singularul, şi pentru cele extreme, şi pentru cele numerice. Totuşi, după modelul *cei dintâi, cele dintâi*

(expresii corect formate) există tendința extinderii individualizării grupu- rilor (*cei de-al doilea, cele de-al doilea)* , *de-al doilea* devenind invariabil ca şi *dintâi, cei, cele* rămânând să exprime singure genul, numărul şi cazul.

3.2.2.2. Genul. Ordinalele inițiale exprimă opozițiile de gen fie prin desinență (*prim - primă, secund - secundă*), fie prin intermediul articolului hotărât (*întâiul, întâia; întâii, întâiele*), numai în situațiile în care este permisă articularea.

Dintâi şi *întâi* nu-şi schimbă forma ca adjective numerale postpuse, dar realizează (*dintâi*) opozițiile de gen prin intermediul morfemului *cel, cea*. Expresii ca *ziua cea dintâia* sunt incorecte (Iordan ş.,a., 1967, p. 161).

Morfemul categoriei de ordine, folosit de celelalte numerale are două forme: una pentru masculin-neutru (*al...lea*), alta pentru feminin (*a...a*): prin urmare, el este apt să exprime opozițiile de gen.

Dacă numeralul cardinal are opoziții de gen (*unu, una, doi, două*), între morfemele ordonării şi aceste opoziții se stabileşte o concurență: *al douăzeci şi unulea, a douăzeci şi una; al doilea, a doua.*

Totuşi se cunosc în limba veche expresii ca *al doilea nevastă, al treilea casă* (în care morfemul nu cunoaşte opoziția de gen), create, se pare, după modelul, *nevasta dintâi, nevasta de - al doilea.*

Cel, cea, realizând în principal opoziții cazuale, exprimă în acelaşi timp şi pe cea de gen.

3.2.2.3. Numărul. Numeralul ordinal este normal să aibă forme numai pentru singular (individualizare - singularizare), expresii ca *cei de-al doilea* sau **cele de- a doua* fiind simțite ca nefireşti. În schimb, există forme de plural pentru numeralele ordinale care corespund unității: *primii, primele, întâii, întâiele; cei dintâi, cele dintâi*. Explicația ar putea fi aceasta: în mod normal ar trebui să existe în limbajul natural posibilitatea de a exprima faptul că mai multe obiecte ocupă simultan sau succesiv aceeaşi poziție; dar numai *primul, întâiul, cel dintâi* care au venit din limba latină şi au fost integrate în sistemul flexionar românesc de tip adjectival, puteau primi morfemul specific de plural. Celelalte numerale ordinale, mai exact, ordinalele numerice nu puteau primi morfemul de plural. **Cei de-al doilea, *cele de-al doilea* nu sunt expresii corect formate: *cei, cele* sunt la plural, *al* şi *le* sunt la singular şi este normal să fie aşa ,întrucât ele au fost create pentru individualizarea unui singur obiect. Înseamnă că limba română are deocamdată posibilitatea de a individualiza un grup de obiecte numai dacă sunt în poziția întâi, pentru celelalte poziții recurgând la expresii echivalente: *Ei au ocupat locul al doilea; ocupanții locului al doilea:* Totuşi, au fost consemnate uneori şi formele de plural, considerându-se că Asunt foarte rar folosite@ (Avram, 1997, p. 145). Din cauza frecvenței scăzute, procesul de specializare ca morfeme a lui *cei ,cele,* care sunt, deocamdată, în astfel de contexte (*cei de - al doilea, cele de - al doilea*), mai degrabă pronume, este lent.

3.2.2.4. Cazul. În privința cazului, numeralele inițiale diferă de ordinalele numerice având flexiune tipic adjectivală: *primul, primei, primilor, primelor; întâiul, întâiei, întâilor. Cel dintâi* cunoaşte flexiunea lui *cel* atât la singular, cât şi (deosebindu-se prin aceasta de ordinalele numerice) la plural: *celui dintâi, celor dintâi....*

Expresii ca *celui de-al doilea, celei de-a doua celui de-al doilea* sunt corect formate.

Într-o expresie de tipul *celei de-a doua* se observă că *de-a doua*, neacceptând desinența specifică de genitiv (*celei frumoase*) rămâne invariabil: *celei de-a doua surori*.

S-a afirmat deseori că @numeralul ordinal este invariabil şi nu cunoaşte ca cel cardinal realizarea prepozițională a cazurilor genitiv şi dativ@ şi că Araporturile respective nu pot fi exprimate decât prin formele adecvate ale lui *cel*@ (Guțu Romalo, 1985, p.100). Se poate observa însă că există o diferență între posibilitățile de realizare ale genitivului şi cele de echivalare a dativului, în sensul că la Adativ@ chiar în prezența lui *cel, cea,* se poate folosi morfemul *la*. Aceasta denotă că există o tendință a limbii române actuale de a generaliza morfemul respectiv pentru exprimarea sensului de dativ, tendință ce nu trebuie combătută, chiar dacă se constată că este de factură populară, pentru că prin ea, limba română se apropie de modalitățile de realizare analitică a dativului din celelalte limbi romanice.

3.2.2.5. Categoria aproximării este slab reprezentată: *cam al doilea*.

3.2.2.6. O tendinţă a limbii române actuale, motivată de principiul economiei limbii este aceea de înlocuire a adjectivelor numerale postpuse cu cele cardinale. Această tendinţă, fiind masiv impusă în uz, nu mai poate fi combătută. Ea s-a născut din faptul că numeralele ordinale sunt întotdeauna mai lungi decât cardinalele care le corespund. Posibilitatea cardinalelor de a fi prescurtate în vorbirea rapidă (Iordan, ş., a., 1967, p.163) nu poate fi invocată aici: şi ordinalele o au în aceeaşi măsură.

Formarea ordinalelor numerice de la cardinalele mari şi, în special de la cele care conţin ca ultim element un concept numeric, implică anumite reguli (a se compara *al două milioanelea* cu *a două milioana)* care, din cauză că aceste expresii nu se folosesc prea frecvent, nu s-au fixat în deprinderile vorbitorilor nici astăzi. De aceea, din tendinţa de a nu greşi, ele au fost şi sunt evitate. Fenomenul s-a extins apoi şi asupra adjectivelor numerale mici, cu excepţia celor care exprimau realităţi şcolare (*banca a doua, recreaţia a doua, clasa intâi...*) sau a numelor de personalităţi şi evenimente învăţate în şcoală: *Henric al II-lea, Ludovic al III-lea, Al doilea Război Mondial...*

Paralel cu această tendinţă, există alta care nu se abate de la nici o regulă, dar care nu s-a extins prea mult din cauză că nu satisface principiul economiei: *A ieşit pe bandă maşina cu numărul o mie.*

Prin urmare, aproape în fiecare domeniu de activitate, acolo unde erau angajate în mod frecvent adjectivele numerale ordinale, ele au fost înlocuite cu cele cardinale: la lectură (*capitolul 2, paragraful 1, pagina 70*), în circulaţie (*tramvaiul 12, autobuzul 75, acceleratul* 351, *kilometrul 104)*, în armată *(regimentul 6, escadronul 4, batalionul 77),* în justiţie *(legea 4, articolul 121)* în exprimarea datei *(secolul XXI),* în sport *(Radu II, Dumitriu III)* etc. Până şi în limbajul studenţilor (filologi sau nu) se spune *anul 3, grupa 754...*

Este de presupus că această tendinţă va rezista. Ea nu este, cum s-a afirmat adesea, reflexul unei exprimări neîngrijite, ci vine din posibilitatea pe care o oferă aritmetica de echivalare a ordinalelor cu cardinale: *al şaptelea număr* din şirul natural al numerelor este *numărul şapte.*

3.3. Numeralul iterativ. Aparţine grupului verbal şi denumeşte numărul acţiunilor exprimate de verb. Există şi în cadrul acestuia opoziţia folosirii cu verb sau cu substantiv, însă nu se realizează opoziţia numeral - adjectiv numeral, deoarece acest tip de opoziţii este specific numelui.

Contextul diagnostic este:

de câte ori anume V? # Ni V.

Se realizează astfel:

De cîte ori anume ai vizitat? - Am vizitat de trei ori.

3.3.1. Dacă în anumite lucrări iterativul, denumit adverbial, a fost exclus din clasa numeralului şi orientat către alte părţi de vorbire, cu toate acestea fiind tratat în acelaşi capitol cu numeralul, cu denumirea clasei pusă între ghilimele (Iordan ş.,a.,1967, p. 165), studiile mai recente (Ciompec, 1985, a, p.44) îl introduc în clasa adverbului, pe baza unor contexte diagnostice, alături de alte numerale. Totuşi, în mod paradoxal, nu-l tratează ca atare: APrecizăm că inventarul alcătuit nu cuprinde numerale adverbiale şi multiplicative şi că nici în descrierea morfologică şi sintactică a adverbelor nu am avut în vedere aceste elemente@ (*Ibidem*). S-a argumentat că ele sunt excluse din contextele diagnostice ale numeralului, fără să se observe că aceste contexte din lucrările vizate nu erau temeinic alcătuite.

Alte lucrări îl consideră adverb, deoarece poate determina, ca orice adverb, şi un adjectiv sau adverb: *Este de două ori mai înalt; 0tie de o mie de ori mai bine*.(Iordan, ş.,a., 1967, p 151). Acest argument, care putea fi decisiv, nu este corect. În exemplele *de două ori mai înalt* şi *de două ori mai bine*, şi, în general, cu orice comparativ, numeralele respective nu sunt iterative. Cum s-a văzut, în contextul de formare *în...it* nu pot intra toate cardinalele, şi în special cele mari, de aceea limba română a recurs la traducerea numeralelor proporţionale din latină. Numeralul cardinal *patruzeci şi unu*, spre exemplu, formează multiplicativul astfel: *de patruzeci şi unu de ori mai mult*, locul lui *mult* putând fi luat, în funcţie de context, de numeroase adjective şi adverbe. Acest lucru corespunde adevărului, drept dovadă fiind analiza semantică a exemplelor invocate. *De două ori mai mult* înseamnă *înmulţit cu doi, îndoit*; tot

astfel, *de două ori mai înalt* înseamnă *îndoit ca înălţime, dublu în ceea ce priveşte înălţimea.* Prin urmare, avem de-a face cu locuţiuni sau perifraze ale numeralelor multiplicative. În acelaşi fel trebuie reconsiderate şi exemple pentru care Aideea iteraţiei este dublată de ideea generalizării, a comparaţiei pe scara superiorităţii sau inferiorităţii@ (Toşa, 1983, p. 84).

Faptul că numeralele multiplicative (*îndoit, înzecit*...) şi cele adverbiale (*de două ori, de zece ori*...) precum şi sintagmele de tipul *a doua oară, a zecea oară*... considerate de gramaticile curente drept subclase ale numeralului, pot apărea, de asemenea, în contextul caracteristic al adverbului (cf. *se călătoreşte înzecit, se merge de două ori, se pleacă a doua oară*) (cf. Ciompec, 1985,a, p. 244) implică o discuţie specială. Întrucât numeralul iterativ, denumit de autoare adverbial (sintagmele de tipul *a doua oară* sunt numerale adverbiale), este numeral de bază, specific grupului verbal, era normal ca el să satisfacă orice context verbal, deci şi contextul # *(nu) se vb...,* considerat drept context diagnostic al adverbului. Nu este momentul aici să se analizeze concluzia că Aadverbul nu a fost delimitat încă în mod satisfăcător@ (Bâtea, 1986)., ci doar să se observe că apariţia numeralului iterativ într-un context adverbial, aşa cum a fost conceput el, este lipsită de relevanţă în ceea ce priveşte marcarea specificului său, din moment ce există un context # *de câte ori anume V?# NiV* în care adverbul şi oricare altă parte de vorbire nu pot să apară. Acesta delimitează sfera clasei morfologice a numeralului iterativ. Înseamnă, de asemenea, că contextul diagnostic al adverbului comportă, pe lângă restricţia gerunziului, şi alte restricţii suplimentare care să-l delimiteze de celelalte părţi de vorbire ale grupului verbal.

3.3.2. În mod paradoxal*,* numeralul iterativ trebuie, din cauza confuziilor propagate de studiile de gramatică, delimitat şi de alte specii de numerale, în primul rând, cum deja s-a văzut, de numeralul adverbial, reprezentat Ade locuţiuni adverbiale@, sinonime cu numeralele propriu - zise (Toşa, 1983, p. 85).

Astfel, s-a considerat că prin funcţiunea lor, aceste numerale seamănă bine cu cele multiplicative, ceea ce explică posibilitatea de a înlocui unele cu altele (cf. *i-am plătit preţul îndoit* şi *i-am plătit preţul de două ori) (cf. Iordan, 1954, p. 374-379).* Aceste exemple au fost reluate deseori (*Gramatica, I*, 1966, p. 195).

Sinonimia trebuie înţeleasă diferit, în funcţie de situaţie. Dacă cineva are o carte care costă o mie de lei şi primeşte pentru ea o mie de lei, dar uită că i-a primit şi-i mai pretinde o dată, cel care cumpără e nevoit să plătească (preţul) de două ori. Acţiunea de a plăti s-a efectuat de două ori, repetat.

Dacă însă cineva are o carte care costă o mie de lei, dar pretinde pentru ea două mii, cel care o cumpără afirmă că a plătit preţul îndoit, că a plătit de două ori preţul sau că a plătit preţul de două ori. De fiecare dată se înţelege că, plătind o singură dată (numai în cazul unei repetiţii se putea vorbi de numeral iterativ), a trebuit să achite dublu. *Dublu* (ca şi *de două ori mai mult*) nu este numeral iterativ, ci multiplicativ. La rigoare, se poate spune că ele traduc din limba latină pe *duplus*, care este numeral proporţional. Limba română nu a păstrat însă diferenţa dintre *duplex* (numeral multiplicativ) şi *duplus* (proporţional), numeralele proporţionale fiind încadrate la cele multiplicative.

Locuţiunile *de două ori mai (mult, mare*) pot face în anumite contexte, cum este şi cel invocat, abstracţie de semiadverbele comparative (*mai mult*); de aici vine confuzia.

O altă confuzie care, de asemenea, traversează nestin- gherită studiile de gramatică este aceea că expresii ca *de câte două ori* sunt numerale adverbiale (iterative) care, prin intermediul lui *câte,* exprimă periodicitatea unei acţiuni (*Gramatica*, I, 1966, p. 195). S-a considerat că este vorba de o structură mixtă, realizată de numeralul Aadverbial@ pur, cu un numeral distributiv (Avram, 1997, p. 140). În realitate, expresia respectivă trebuie încadrată la numeralul distributiv, care poate angaja atât cardinalul (*câte doi, câte trei*), dar şi iterativul (*de câte două ori, de câte trei ori).*

3.3.3. Structura morfologică. Ca şi numeralul cardinal, deşi, totuşi, prin frecvenţa sa, într-o mai mică măsură decât acesta, numeralul iterativ este un numeral de bază. Aceasta, pe lângă motivaţia semantică, se observă atât din specificul morfologic (trăsătura morfologică definitorie pentru orice specie de numeral este marcarea în mod exact a opoziţiilor cantitative), cât şi în modul de realizare a contextului diagnostic.

Ca şi celelalte numerale fundamentale, din punct de vedere morfologic, iterativul are seria completă, în sensul că în contextul de formare *de... ori*

pot intra toate numerele; ca şi în cazul lor, elementul care exprimă unitatea este diferit (*o dată*) şi nu corespunde , formal, morfemelor ce reprezintă pluralul (**o oară); (de două ori - *de două dăţi).*

Ca şi cardinalul care are o zonă de contact cu pronumele (adjectivele pronominale) nehotărâte: *mulţi, puţini* şi iterativul are o zonă de contact cu adverbele cantitative: *de multe ori, de puţine ori, de atâtea ori, de nenumărate ori, de alte ori, de câteva ori, de infinite ori, de prea multe ori, de mai multe ori; deseori, rareori...*

Iterativul participă şi el, cum se va vedea, la formarea numeralelor operaţionale.

Conceptele numerice *zeci, sute, mii, milioane, miliarde,* care sunt substantive, nu satisfac nici ele restricţia *anume* şi, în consecinţă, expresiile *de sute de ori, de mii de ori, de zeci de ori...* trebuie considerate locuţiuni adverbiale.

3.3.4. Din punct de vedere lexical, numeralul iterativ nu se exprimă printr-un singur cuvânt, ci printr-o expresie formată din prepoziţia *de*, urmată de numeralul cardinal şi de substantivele *oară, dată*.

Forma corespunzătoare unităţii, *deodată*, s-a sudat şi s-a specializat ca adverb de timp, mai ales fiindcă substantivul implicat are sens temporal. S-a creat, în consecinţă, o altă formă, fără *de* (*o dată*) care, în anumite contexte, şi ea s-a sudat (*odată*), devenind iarăşi adverb.

Expresii ca *o dată în plus, încă o dată, o dată mai mult* etc. sunt, alături de cele de tipul *de două ori mai mult,* numerale multiplicative şi trebuie analizate ca atare.

Substantivele *dată* şi *oară* sunt în distribuţie comple- mentară, astfel: *dată* pentru primul numeral, *oară* pentru cele- lalte, dar, întrucât celelalte numerale corespund pluralului, *oară* apare sub forma de plural, *ori*.

Din limba latină au intrat ca neologisme formele *bis* (*de două ori)* şi *ter (de trei ori)* în contexte care, uneori, le-au modificat sensul iniţial. Când se cere revenirea unui artist pe scenă, ori repetarea unei bucăţi muzicale, *bis* păstrează numai sensul iterativ. Dar, după ce artistul s-a repetat pe scenă, se strigă în continuare *bis*, nu *ter*. De asemenea, *bis*, apărut pe plăcuţe ce indică numărul unei case, arată că numărul respectiv şi ordinea caselor în numărare, se repetă.

Fiind din punct de vedere formal expresii relativ fixe şi aparţinând în plus grupului verbal, numeralele iterative nu au categorii flexionare, iar dintre cele specifice, prezintă doar categoria aproximaţiei, aproape identică cu cea de la numeralul cardinal. În consecinţă, se vor întâlni forme ca: : *de vreo cinci ori, cam de cinci ori, de circa cinci ori, de aproximativ cinci ori, de o mie şi una de ori, de mai puţin de zece ori, de trei - patru ori, de zece până la douăzeci de ori...*

3.4. Numeralul adverbial desemnează ordinea unei acţiuni într-un şir determinat de obiecte.

Contextul diagnostic este:

a câta oară anume V? # Na V).

Se realizează astfel:

A câta oară ai venit? - A zecea oară.

Deşi nu este practicată, posibilitatea echivalării lui cu iterativul (după modelul cardinal - ordinal) este posibilă: *Cu acum vin de şapte ori, deci vin a şaptea oară.*

3.4.1. Studiile de gramatică mai recente l-au intuit ca pe o variantă ordinală a altui numeral, fiind chiar numit Aordinal adverbial@ (Avram, 1997, p. 146). Studiile mai vechi îl încadrau la ordinalul propriu-zis (*Gramatica,I*, 1966, p. 200).

S-a considerat, de asemenea, că expresii ca *a zecea oară, a douăzecea oară...* nu sunt numerale, ci locuţiuni adver- biale, până la conceperea contextelor diagnostice, argumentele, ca şi contraargumentele având o valoare probatorie relativă: ANumeralul orientează gândul în mod egal către fiecare din acţiunile repetate, locuţiunea orientează gândul numai spre ultima repetare a acţiunii, fără însă a omite ideea unei iteraţii globale, a repetărilor

precedente@ (Toşa, 1983, p. 85).

3.4.2. Formal, adverbialul este o expresie compusă din substantivul *oară / dată* precedat de forma de feminin a numeralului ordinal, aceasta fiind precedată, în mod facultativ, la rândul ei, de una din prepoziţiile *de* şi, în special, *pentru: pentru prima dată, pentru a zecea oară, de-a doua oară...*

Mai recent, prin păstrarea schemei de formare, au apărut dinspre limba vorbită expresii de tipul: *în primul rând, în al doilea rând* etc. Ele se folosesc însă în contexte speciale, când se evidenţiază ordinea într-o enumerare (argumentul fiind traducerea neologismelor latineşti *primo, secundo, tertio).*

Substantivele *dată* şi *oară* nu mai sunt, ca la numeralul iterativ, în distribuţie complementară, ci în variaţie liberă. Totuşi, această variaţie liberă pare firească la primul element al seriei (*prima dată, prima oară*), în timp ce pentru celelalte elemente pare mai degrabă exclusă : *a doua oară, *a doua dată.*

Prima este, de asemenea, în variaţie liberă cu *întâia* sau cu forma populară, ce trebuie evitată în vorbirea îngrijită, *întâiaşi*: *întâia dată, întâia oară*, dar numai *întâiaşi dată*.

Ca şi numeralul iterativ, adverbialul nu are categorii morfologice, iar, spre deosebire de acesta, are categoria aproximaţiei slab reprezentată: *cam a zecea oară, a treia sau a patra oară, a şaptea - opta oară.*

4. Numeralele operaţionale. Problema centrală care ajută la organizarea fiecărei specii a numeralului operaţional ţine de răspunsul care se dă la întrebarea: cu ce numere (numerale) se fac operaţiile. Răspunsul firesc este că acestea se fac cu numeralele cardinale (numărul obiectelor) şi cu numeralele iterative (numărul acţiunilor).

Aşadar, vor exista: multiplicative cardinale (*pedeapsă îndoită*) şi multiplicative iterative (*a muncit de două ori mai mult*); fracţionare cardinale (*o doime*) şi fracţionare iterative (*de două ori mai puţin*); distributive cardinale (*câte doi*) şi distributive iterative (*de câte două ori)*; colective cardinale (*amândoi*) şi colective iterative (*de amândouă dăţile, de ambele dăţi)*.

Se va înţelege acum mai bine de unde provine eroarea fundamentală a acelor lingvişti care au introdus operaţionalele în aceeaşi grupă cu cardinalul. Raţionamentul este numai pe jumătate corect: rezultatul unei operaţii cu un număr cardinal este tot un număr cardinal. Cealaltă jumătate a raţionamentului este că rezultatul operaţiei cu un numeral iterativ este tot un numeral iterativ. Prin urmare, o clasificare perfectă, alta decât cea prezentată anterior în această lucrare ar trebui să distingă două mari grupe: grupa cardinalului, cu speciile cardinal, ordinal şi operaţionalele cardinale şi grupa iterativului cu speciile iterativ, adverbial şi operaţionalele iterative. Cum se va vedea însă, ea nu este totuşi de urmat, deoarece limbajul natural nu a conservat o distincţie consecventă între contextele specifice celor două tipuri de operaţionale.

4.1. Numeralul şi adjectivul numeral multiplicativ. Contextele diagnostice ale numeralului şi adjectivului numeral multiplicativ sunt următoarele;

de câte ori anume mai mult V? # Vnm;

de câte ori anume mai mare S? # SNm.

Ele se realizează astfel: *De câte ori anume mai mult ai primit?* *- De trei ori, întreit;*

De câte ori anume mai mare pedeapsă? *- Pedeapsă de trei ori mai mare; pedeapsă întreită.*

4.1.1. Deşi pare surprinzător, denumirea *multiplicativ* este improprie pentru realitatea pe care acesta o desemnează în limba română. Corect ar fi să fie denumite numerale proporţi- onale, cel puţin pentru o mare parte dintre ele.

În limba latină existau două tipuri de numerale, oarecum înrudite sub aspect semantic şi formal: multiplicative şi proporţi- onale. Iniţial, numeralele multiplicative latineşti, cu opoziţiile *simplex, duplex, triplex... complex* au fost create pentru a denumi gradul de complexitate a obiectelor şi acţiunilor: *simplex* se spunea despre un obiect cu o structură omogenă, *duplex* despre unul format din două părţi mai mult sau mai puţin identice (perechi în cazul identităţii, în sensul în care se spune astăzi *o pereche de pantaloni, de ochelari*...).

Numeralele proporționale, cu opozițiile *simplus, duplus, triplus... multiplus* au fost create pentru a desemna mulțimile formate dintr-unul sau mai multe exemplare identice. *Duplex*, de exemplu, însemna *cu o structură dublă, din două părți, cu două fețe*, în timp ce *duplus* însemna *de două ori mai mult, îndoit, în dublu exemplar*.

Confuzia semantică între aceste două numerale poate fi însă reperată chiar în perioada clasică, în textele beletristice mai ales şi în dicționarele alcătuite pe baza lor. Nu e de mirare că anumite gramatici ale limbii latine nici măcar nu mai amintesc numeralele proporționale (Pârlog, 1996, p. 63- 66).

Limba română a moştenit sub termenul *multiplicativ* semnificația specifică proporționalului: *dublu = de două ori mai mult, îndoit*. Astfel, deşi în cele mai multe gramatici (Iordan, 1954, p. 378; *Gramatica*, I, 1966, p. 193; Iordan ş.,a., 1967, p. 164; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 121; Avram, 1997, p. 140), neologismele *dublu, triplu, quatruplu, cvintuplu*, *sextuplu* etc. sunt date drept multiplicative, se uită că la rigoare acestea sunt de fapt proporționale şi că forma de multiplicativ, *duplex-duplicis*, de exemplu, nu putea să dea în limba română, nici măcar ca neologism sau poate tocmai ca neologism, forma *dublu*. Sens adevărat de multiplicativ are în limba română numai *simplu*, care, în opoziție cu *complex* a rămas să desemneze, ca adjectiv, nu ca numeral, proprietatea unui obiect de a avea o structură neomogenă.

4.1.2. Multiplicativul cardinal are ca morfem caracteris- tic *în(m) ...it* în care intră numeralele cardinale mai mari ca *doi* (prin aceasta limba română se deosebeşte de limba latină care avea şi pentru proporționale şi pentru multiplicative forme pentru unitate), fără vocala finală şi cu anumite alternanțe voca- lice (*a-ă, a-e*). Deci: *îndoit, întreit, împătrit, încincit*, *înşesit, înoptit; de asemenea, înzecit, însutit, înmiit* (cardinalele de la *unu* la *opt*, apoi *zece o sută, o mie*). De remarcat că, deşi formele *însutit, înmiit* cuprind, după câte se pare, conceptele numerice *sute, mii*, totuşi *însutit* nu înseamnă *de sute de ori mai mult*, ci *de o sută de ori mai mult*, implicând numeralul respectiv.

Acest context are o sferă destul de limitată şi aceasta din cauză că presupune existența unor verbe care să transpună operația respectivă.

4.1.3. Multiplicativul iterativ. Limba română a creat forme specifice de numeral pentru multiplicarea acțiunilor, pentru operația de înmulțire, pentru numeralul iterativ specific grupului verbal în clasa numeralelor fundamentale.. Morfemul specific este *...mai (*adj. / adv.), în care intră seria completă a numeralelor iterative: *o dată mai mult, de două ori mai mult, de unsprezece ori mai mult, de patruzeci şi unu de ori mai mult...* Ca şi în limba latină există forme corespunzătoare unității. Spre deosebire de multiplicativul cardinalului, care este rezervat formelor simple (nu se poate spune **înunsprezecit* sau **împatruzeci şi unit*, spre exemplu, dar nici *înnouit*), multipli- cativul iterativului există teoretic în şir complet. Această calitate importantă a sa, absolut necesară procesului modern de comunicare, a fost folosită pentru a suplini carențele semnalate la multiplicativul cardinalului. Procesul de compensare a constat în folosirea nediferențiată a formelor: *în...it* putea fi folosit deopotrivă pentru obiecte (*pedeapsă întreită*), dar şi pentru acțiuni (*A muncit întreit*). La fel *...mai (*adj. / adv.*): pedeapsă de două ori mai mare; a muncit de două ori mai mult*.

O anumită corespondență trebuie semnalată: acolo unde *în...it* se foloseşte după substantiv marcat prin acord, *...mai (*adj. / adv.) foloseşte un adjectiv, iar unde *în...it* e folosit după verb, celălalt morfem foloseşte un adverb (*mult*).

În limba latină se poate observa că, atât pentru multipli- cative, cât şi pentru proporționale, nu existau forme diferențiate, după cum numeralele intrau în asertiuni alături de substantive sau verbe.

Compensarea dintre multiplicativul cardinalului şi cel al iterativului a generat în lingvistica românească o serie de confuzii, dintre care unele au fost analizate anterior. Se sesizea- ză, de exemplu, existența procesului de compensare, dar nu se observă că cele două tipuri de numerale avute în vedere sunt două specii de multiplicativ: ACu valoare adverbială multiplica- tivele de tipul *îndoit, întreit* pot fi sinonime cu numeralele adverbiale *de două,* respectiv *de trei ori (mai mult)@* (Avram, 1997, p. 140).

4.1.4. O problemă specială este pusă de modalitatea de analiză pe care o implică un exemplu de tipul *a mâncat de două ori mai mult* sau *este de două ori mai mare*. Oi anume, dacă adjectivul sau adverbul trebuie analizate separat la gradul pozitiv sau comparativ, sau dacă expresiile respective trebuie conside- rate în bloc numerale multiplicative.

Pentru a se ajunge la o soluție corectă, trebuie mai întâi observate următoarele:

- Exemple ca *A muncit înzecit, A depus efort înzecit,* nu admit în limba română actuală continuarea cu un complement comparativ (nu este posibil, de exemplu, *A muncit înzecit decât mine*). În textele vechi, astfel de exemple sunt totuşi reperabile: *Da îndoit decât da Grigorie Vodă (*cf. Găitănaru, 1993, p. 97);
- După exemple ca *A muncit de zece ori mai mult* şi *A depus un efort de zece ori mai mare* este posibil complementul comparativ: *A muncit de zece ori mai mult decât mine* şi *A depus un efort de zece ori mai mare decât mine*;
- Aceasta însemnă că, deşi *înzecit* şi *de zece ori mai mult* sunt echivalente semantic, nu se pot intersubstitui în toate contextele;
- În limba latină, multiplicativele admiteau complementul comparativului (*mercedes duplices quam...= răsplăți de două ori mai mari decât...);*
- Numeralele multiplicative iterative nu se realizează numai cu ajutorul adjectivului *mare*, respectiv al adverbului *mult*, ci şi cu alte adjective şi adverbe: *Ion e de două ori mai înalt; George merge de două ori mai repede...;*
- Expresiile care constituie aceste numerale nu sunt întotdeauna fixe: *copil de două ori mai mare, copil mai mare de două ori.*

Din cele de mai sus s-ar putea deduce că, din cauză că adjectivele şi adverbele care intră în aceste structuri au funcții referențiale variabile (fiindcă locul lor nu este întotdeauna fix şi fiindcă substituția cu echivalentele lor de tipul *înzecit* nu se poate face în prezența complementului comparativului), ele pot fi analizate disociat, cu funcții sintactice proprii şi că *de zece ori,* de exemplu, din *A muncit de zece ori mai mult* este numeral iterativ care determină adverbul *mult*. (Aparținând grupului verbal, ele pot determina şi verbul şi adverbul).

La găsirea soluției corecte este importantă şi acum analiza semantică. Astfel, propoziția *S-a dovedit de două ori mai bun decât mine* poate fi înțeleasă în două feluri: *În două situații (în mod repetat) s-a dovedit mai bun decât mine* şi *A dovedit (o singură dată) o bunătate de două ori mai mare decât a mea.*

În prima interpretare, *de două ori* se analizează ca numeral iterativ, separat de *mai bun*, dar nu este subordonat acestuia, ci verbului (*de câte ori s-a dovedit*?).

În a doua interpretare, analiza, pentru a păstra sensul expresiei, se face împreună. În expresia *o bunătate de două ori mai mare, de două ori* nu este numeral iterativ, pentru că nu arată repetarea unei acțiuni. Expresia presupune continuitate, nu repetare.

Astfel, exemplul *A muncit de zece ori mai mult decât mine,* nu poate fi înțeles cu sensul *A muncit mai mult decât mine în zece rânduri*. Primul sens (numeral multiplicativ) exprimă o mărime exactă: *Otiu cât am muncit eu şi înmulțesc cu zece*. Al doilea sens (numeral iterativ) nu poate fi măsurat exact: *Otiu cât am muncit eu şi ştiu că de fiecare dată el a muncit mai mult, dar nu ştiu cu cât.*

Deci trebuie disociat, în funcție de context, când avem de-a face cu un numeral iterativ care depinde direct de verb (nu de adjectiv), în virtutea faptului că aparține grupului verbal, şi când cu multiplicativul iterativ ce presupune o propoziție, o relație: o repetare a numărului (o dublare, o triplare... a lui), dar producerea acțiunii o singură dată.

La rigoare, trebuie observat că în exemplele de tipul *A mâncat de zece ori mai mult decât mine (în zece rânduri, înzecit) de zece ori* şi într-un caz şi în altul este numeral, deoarece prin marca semantic + *exactitate* se deosebeşte de expresiile adverbiale *de câteva ori, de multe ori.* Faptul că poate determina un adjectiv sau un adverb nu demonstrează decât că, în virtutea specificului iterativ el aparține grupului verbal, că angajează dependențe specifice acestuia.

Sub aspect semantic, se poate ajunge la concluzia că fenomenul comparației numerice presupune împletirea funcției referențiale care rămâne liberă, cu cea gramaticală, fixă. Astfel, un exemplu ca *de zece ori mai mare* este numeral multiplicativ, în timp ce *de zece ori mai mic* este fracționar.

Aşa cum adverbele de comparație se analizează împreună cu adjectivul, tot astfel, elementele comparației nume- rice (dublarea, triplarea gradului) se iau împreună cu acesta.

În expresia *O casă de două ori mai mare decât a mea, de două ori mai mare* este atribut exprimat prin numeralul multiplicativ (de tip iterativ): *De două ori* nu poate fi analizat separat ca iterativ cu înțelegerea adjectivului *mare* ca rezultat al acțiunii de *a mări*, pentru că atunci exemplul ar trebui rescris: *O casă în două rânduri mai mărită decât a mea,* ceea ce înseam- nă, dacă înseamnă, altceva.

În ceea ce priveşte categoriile morfologice, cele două morfeme caracteristice *în...it* şi *...mai (*adj.,/adv.) au comporta- ment diferit. Primul, când însoţeşte un substantiv, întocmai ca un adjectiv participial, are forme diferite în funcție de gen (*efort înzecit - muncă înzecită*), număr *(efort înzecit, eforturi înzecite*) şi caz (*muncă înzecită, muncii înzecite*).Când însoţeşte un verb, este invariabil.

Al doilea morfem, având o structură mai complexă, când însoţeşte un verb are în componența sa un adverb, iar când însoţeşte un substantiv are un adjectiv acordat.

Acest numeral are în plus, destul de bine reprezentată, categoria aproximației: *cam de două ori mai mult /mare, de cincizeci - şaizeci de ori mai mare, de vreo două ori mai mare, de trei - patru ori mai mare, de peste trei ori mai mare...*

*4.2. Numeralul şi adjectivul numeral fracționar***.** Contextul diagnostic al numeralului şi adjectivului numeral fracționar este următorul:

cât supra cât V (din S) # Vnf (din S).

El se realizează astfel:

Cât supra cât ai luat (din mere)? - Am luat două treimi (din mere); Am luat un sac şi jumătate; Am luat o sacoşă şi jumătate.

În limbajul natural se foloseşte drept context interogativ *cât*? căruia îi corespunde în metalimbaj *cât supra cât*?, ceea ce înseamnă că este vorba despre acel *cât* care aşteaptă ca răspuns un numeral ce denumeşte un număr neîntreg (rațional).

4.2.1. Numeralul fracționar a mai fost numit partitiv (în mod adecvat, deoarece corespunde împărțirii) şi, eronat, cores- punzător unei prejudecăți, substantival.

Două au fost cauzele acestei erori: în primul rând, în aproape toate studiile de gramatică asupra acestei probleme, *doime, treime, pătrime* etc. au fost considerate numerale fracți- onare; în al doilea rând, observându-se asertiunile numerice de tipul *două treimi din candidați, o jumătate de oră, trei sferturi dintre noi* s-a constatat că numeralele respective nu sunt adjec- tive, Aele au o distribuție exclusiv substantival - pronominală@ (Toşa, 1983, p. 82), ceea ce trimite la o altă eroare, a folosirii substantivale a numeralelor.

Doime, treime, pătrime, sfert, jumătate, procent nu sunt, cum s-a mai arătat, numerale fracționare, ci substantive, întocmai cum sunt conceptele numerice *zeci, sute, mii*. Ele nu sunt fracțiuni de numere întregi, ele sunt concepte subnumerice. Sunt substantive ori de câte ori sunt utilizate imprecis: *mi-a adus nişte jumătăți de...; a mai adăugat câteva sutimi...*

Aşa se explică Asiguranța@ reperării unui context diagnostic: AContextul diagnostic al numeralului fracționar este acelaşi ca pentru numeral în general, deci acelaşi ca pentru substantiv, dar cu o posibilitate mai redusă de stabilire a relații- lor@ (Novac, 1970, p. 670).

Adoptarea contextului diagnostic al substantivului (Diaconescu, 1970, p. 71-72) implică anumite considerații. Dacă se adoptă categoria *IA (această~ , aceste~)* de contexte se observă că se poate spune *această treime* sau *aceste două treimi*. *Treime* este substantiv, dar *două treimi* nu, ceea ce ține de imperfecțiunea contextului respectiv. Nici dacă se adoptă contextul II (pentru a păstra argumentele în limitele demonstrației respective), deoarece condiția admiterii de cel puțin câte unul dintre acestea (A`, B,C) nu este satisfăcută de nici un tip de numeral fracționar.

Conceptele subnumerice denumesc clase de un anume tip: clasa jumătăților, a sferturilor, a optimilor, a zecimilor... Ele intră în componența numeralelor fracționare ori de câte ori sunt precedate de alte numere cardinale care precizează numărul părților din clasa respectivă. Aceste numerale nu pot desemna, de regulă, numere mai mari decât numărul care e implicat în diviziune, de cele mai multe ori fiind mai mic decât el: *o pătrime, două pătrimi, trei pătrimi,* dar şi *patru pătrimi, cinci pătrimi...*

Când numărul acesta e mai mare, intervine conceptul numeric *întreg ,* care însă, de multe ori, se omite: *un întreg şi o pătrime, unu şi o pătrime*.

Expresii ca *unu şi o cincime* trebuie considerate numerale fracţionare, nu Aun număr mixt (număr întreg + fracţie)@ (Avram, 1997, p. 147), deoarece împreună desemnează un singur număr din aritmetică ce nu face parte din mulţimea numerelor întregi, putând fi scris ca atare: *şase cincimi,* sau *un întreg şi o şesime.* Că este aşa se poate observa şi din analiza gramaticală, care, prin disocierea numeralelor ar presupune disocierea funcţiilor sintactice, ceea ce este imposibil.

Conceptul *întreg* desemnează unitatea, dar aceasta se poate substitui cu diferite alte substantive. Prin urmare, numerale ca *un întreg şi un sfert*, conţin o funcţie referenţială variabilă, care poate fi substituită de orice alt substantiv, de obicei concept - etalon: *o oră şi un sfert, un kilogram şi jumătate, un sac şi trei sferturi...*

Analiza expresiei *un sac şi trei sferturi* în care numeralul este *un... şi trei sferturi*, infirmă concepţia unanimă a gramati- cienilor că Anumeralele fracţionare nu se folosesc ca determi- native, nu au valore adjectivală niciodată@ (Toşa, 1983, p. 81-82).

La rigoare, trebuie considerat că numeralele fracţionare desemnează două feluri de numere din aritmetică. În primul rând, sunt cele de tipul *o doime, o treime, o pătrime, o cincime...* (cu numeralul o la numărător), prin care se precizează numai felul părţilor. Tot aici intră şi cele de tipul *de trei ori mai puţin*. Aceste tipuri exprimă inversul numerelor cardinale din aritmetică. În al doilea rând, sunt cele de tipul *două treimi, patru cincimi,* sau *de două ori câte o treime.* Aceste numerale sunt expresia numerelor raţionale.

4.2.2. Fracţionarul cardinal arată numărul părţilor considerate dintr-un întreg. De fapt, el nu desemnează numai numărul părţilor, ci presupune de fiecare dată două numere, unul exprimat printr-un concept subnumeric, ce funcţionează ca principiu al diviziunii, desemnând clasa (felul părţilor, numărul lor iniţial), altul care arată câte anume părţi s-au luat din toate cele existente. De exemplu, numeralul *două treimi* arată că întregul a fost împărţit în trei părţi şi că din acestea se iau două. Dacă s-ar scrie sub formă de fracţie, primul număr ar fi numitorul, celălalt numărătorul. Aşadar, este limitată definiţia elaborată de Al.Toşa: ANumeralele fracţionare se referă la un numitor, gramaticalizează numitorul, ideea numărului la care se împarte un întreg@ (Toşa, 1983, p. 81). Aceasta este în concordanţă cu eroarea comună de a considera că fracţionarele cardinale sunt substantive.

Specific fracţionarului cardinal în comparaţie cu cel iterativ este că cele două numere implicate în structura sa sunt desemnate prin numere cardinale.

Structura sa, în consecinţă, este *numeral cardinal + numeral cardinal + -ime* în care al doilea numeral cardinal intră fără vocala finală şi se conformează alternanţelor obişnuite *a-ă, a-e,* acolo unde este cazul: *o doime, o treime, două pătrimi, trei pătrimi...*

În cazul în care primul numeral cardinal îl depăşeşte ca mărime pe al doilea, există două posibilităţi de structurare: a) Scrierea numerelor ca atare (*cinci pătrimi, şapte cincimi, trei doimi...*) şi b) apariţia unui al treilea numeral cardinal, pe primul loc, care să exprime întregii (*unu şi o pătrime, trei şi trei cincimi, unu şi o doime...).*

În limbajul aritmetic care se intersectează în etapa actuală cu cel natural, există şi alte sisteme de enunţare a numeralelor respective: unul care ţine de poziţia celor două numere în realizarea grafică (*trei pe patru, trei supra patru...*); altul care implică, în locul conceptelor subnumerice, fie substantivul *parte* (*a treia parte, a doua parte...*), fie un numeral ordinal (*unu a treia, unu a patra*); în cazul în care conceptul subnumeric este *sutime*, a fost uneori înlocuit prin *la sută* sau prin *procent*, astfel încât *cinci sutimi* poate fi scris şi sub forma *cinci la sută* sau *cinci procente*, fiind interzisă combinarea ultimelor două (*cinci procente la sută*); pentru *mie* există *la mie: cinci miimi, cinci la mie*.

Există şi alte modalităţi de realizare a numeralelor fracţionare, de factură populară, cu sferă limitată. Pentru *pătrime, doime* se poate spune *sfert, litră, jumătate* (fără accidente lexicale de tipul *jumate, juma, juma-juma*); aceste concepte subnumerice devin numerale respectând regula generală: *o jumătate, trei sferturi*.

Perifrazele de tipul *pe din două, pe jumătate,* nu sunt în toate contextele numerale fracţionare. Într-un context de tipul *tăiem pe din două*; *tăiem în doimi* se ştie doar divizorul, nu şi numărul părţilor considerate, deci nu avem de-a face cu un numeral. Însă în exemplul *Dă-mi pe din două / pe jumătate* =

Dă-mi o jumătate se poate vorbi de realizarea integrală a numeralului.

Foarte rar, numeralul fracționar cardinal se poate dispensa de primul numeral cardinal: *Dă-mi jumătate; Dă-mi pătrimea pe care o merit*.

Tot în ceea ce priveşte forma, s-a afirmat că numeralul fracționar caracterizat prin *-ime*, conținând o singură unitate lexicală, este simplu în timp ce celelalte (*doi pe trei, două a treia, doi pe trei)* sunt tipuri perifrastice (Dimitriu, 1994, p. 333). După cum s-a văzut din demonstrațiile anterioare, nu există, cu excepția deja semnalată, fracționale cardinale simple (*doime* nu este numeral, ci substantiv; *o doime* este numeral, dar nu mai este simplu, ci compus din cardinalul *o* şi conceptul subnumeric *doime*).

De aceea, nu se poate spune despre ele că prezintă altfel decât în structura internă categoriile gramaticale de gen şi număr (genul şi numărul conceptelor - subnumerice substantive). Sensul gramatical de caz revine primului numeral cardinal.

Numeralele fracționare fiind partitive, indicând numărul părților care se iau dintr-o diviziune regulată, impun construcția cu *de* (*o jumătate de..., un sfert de*...) cu *din* sau *dintre (două treimi din grupă, două treimi dintre oameni, jumătate din copii, trei pătrimi dintre candidați).*

Când este precedat de *cei, cele*, acordul nu se face cu substantivul concept subnumeric: *cele trei sferturi, cele două treimi, nu cei două treimi dintre candidați*.

Când conceptele subnumerice sunt precedate de cardina- l *un, o (o doime, o treime, o jumătate, un sfert*), determinate sau nu de substantive, acordul se poate face şi după formă, la singular, şi după înțeles, la plural: *O treime au plecat până acum; O cincime îmi revine; O cincime din bani îmi revine; O cincime din bani îmi revin.*

4.2.3. Fracționarul iterativ. Nu de la toate numeralele cardinale se poate forma un concept subnumeric în *-ime*, astfel încât să existe fracționarul cardinal corespunzător. Această imposibilitate caracterizează în special numeralele ce denumesc numere mari: *patruzeci şi unu, o sută douăzeci...,* forme ca **patruzeci şi unime, *o sută douăzecime* fiind nereperate în limbă. Pentru aceste numerale s-a recurs, în primul rând, la formele folosite în limbajul aritmetic (*doi pe patruzeci şi unu, cinci supra douăzeci*...). În al doilea rând, s-a recurs la fracționarul iterativ de tipul *de...ori mai (*adj / adv.), în care adjectivul şi adverbul au marca generală + *inferioritate*: *de treizeci şi cinci de ori mai puțin.*

Fracționarul iterativ corespunde multiplicativului iterativ, fiind seria antonimică a acestuia: *de cinci ori mai mult - de cinci ori mai puțin.* El nu corespunde însă în toate cazurile şi nu poate funcționa în variație liberă cu fracționarul cardinal. *De cinci ori mai puțin* echivalează, într-adevăr, cu *o cincime*, fiind în variație liberă cu el, dar, cum se observă, el limitează la *unu* numărul de diviziuni considerate, aşa încât nu pentru toate fracționarele cardinale există corespondente iterative, ci numai pentru cele care exprimă inversul unui număr cardinal. Astfel, el nu are posibilitatea de a echivala fracționarul *două cincimi* decât dacă presupune simultan o a doua operație, de înmulțire: *doi, înmulțit cu de cinci ori mai puțin,* perifrază posibilă, dar prea complicată pentru a fi admisă de limbajul natural.

Prin urmare, fracționarul cardinal nu are acelaşi context diagnostic cu cel iterativ.

Contextul *# câte câtimi? # Nf* nu poate fi generalizat deoarece *-ime* nu acceptă în special numere mari. Morfemul *de...mai (*adj / adv*.)* este, de asemenea, specific fracționarului iterativ. Un context diagnostic care să accepte toate numerele trebuie împrumutat din aritmetică şi poate avea, cum s-a arătat, forma *# cât pe cât # Nf* sau *# cât supra cât # Nf*. Realizarea lui prin alte forme presupune o echivalare astfel:

doi supra trei = doi pe trei = două treimi = două a treia;
unu supra trei = unu pe trei = o treime = unu a treia = de trei ori mai puțin (cf. Novac, 1970, p. 670).

Fracționarul iterativ se foloseşte şi ca numeral şi ca adjectiv numeral: *Au venit de cinci ori mai puțin; Au venit de cinci ori mai puțini băieți.*

*4.3. Numeralul şi adjectivul numeral colectiv***.** Este, cum s-a arătat, numeralul care desemnează formarea de mulțimi. Nu este menționat în gramaticile limbii latine.

Mulțimile se pot forma fie cu numere (numerale) cardi- nale (colectivul cardinal), fie cu numerale iterative (colectivul iterativ).

4.3.1. Colectivul cardinal are, ca numeral şi ca adjectiv numeral contextul diagnostic următor: *# câteşicâţi (câte) V? # Vnc; # câteşicâţi (câte) S? # Nc S.*

El se realizează astfel:

- *(*Câteşi) câţi (câte) aţi venit?* -*Am venit amândoi (amândouă);*
- *(*Câteşi) câţi băieţi aţi venit?* - *Am venit amândoi băieţii;*
- *(*Câteşi) câte fete au plecat?* - *Au plecat amândouă fetele.*

Morfemele caracteristice *amân-, tus-, toţi, câteşi-* au sensul *laolaltă, împreună*. Nu trebuie menţionate printre acestea *cei, cele*, aşa cum se face deseori (Iordan ş.,a., 1967, p.166; Toşa, 1983, p. 80). *Cei* exprimă ideea de plural, care este diferită de cea de colectivitate, de mulţime clar delimitată. Într-un exemplu ca *Cei doi s-au comportat diferit: unul a lipsit, altul n-a scris tema*, ideea de colectivitate a lui *cei* nu poate fi nici măcar presupusă. În anumite zone, morfemul *câteşi-* se foloseşte fără *şi,* ceea ce este corect, fiindcă în contextele respective *câte* are valoare de *toţi*. Procedeul însă nu se poate extinde şi practic trebuie evitat, deoarece produce omonimia cu morfemul distributivului.

4.3.2. Dintre morfemele vechi, *amân-* are o situaţie specială. El a fost preluat în limba română nu cu sensul de *doi (ambii*), ci cu sensul general al morfemelor colective (*laolaltă*, *împreună*), aşa încât s-a format firesc *amândoi,* neverificându-se ideea că Ala origine amândoi a fost pleonasm@(Avram, 1997, p.136). Totuşi, Adupă amândoi s-a format prin izolarea lui *amân-* , în limba vorbită, *amântrei, amânpatru@* (Graur, 1971, p. 88).

Am(ân)- n-a reuşit să se impună în limba română ca morfem specific pentru numeralele colective, deoarece , în conştiinţa vorbitorilor, s-a rupt de sensul iniţial al lui *ambo*.

Forme ca *amântrei, amânpatru* sau *ambii trei, ambii patru* trebuie privite cu această înţelegere a problemei, dar până la urmă sunt de combătut, chiar dacă în anumite limbi romanice (spaniola, portugheza) s-a putut conserva sensul colectiv al lui ambii, forme ca *ambos de dos, ambos de tres* fiind în uzul literar.

Amân- are selecţie exclusivă pentru *doi, două (amândoi, amândouă*), fiind concurat de forma simplă, neolo- gică a sa, *ambii, ambele (*forma *îmbi, îmbe*, din secolul al XVI-lea nu s-a impus). Chiar de aici se poate observa o regulă care se întâlneşte în toată specia colectivelor: când numeralul colectiv este în mod obligatoriu articulat (în *tustrele fetele* numeralul nu este articulat), iar când are articol, substantivul, în mod obligatoriu, nu are (*amândoi băieţii, băieţii amândoi; ambii băieţi, tustrei băieţii*). În concluzie, articolul hotărât este întotdeauna prezent, fie la substantiv, fie la numeral, ceea ce concordă cu sensul colectivului de a exprima o mulţime bine delimitată şi, prin urmare, cunoscută.

Amândoi poate ocupa faţă de substantiv, cum s-a văzut din exemplele anterioare, ambele poziţii, în timp ce *ambii* poate fi numai antepus.

Aceste numerale au, pe lângă categoria de gen, şi pe cea de caz, având forme speciale pentru genitiv - dativ (*amânduror, amândurora, ambilor, ambelor*), dativul putând fi echivalat şi analitic (*la amândoi, la ambii*).

4.3.3. De la *trei* înainte, morfemul caracteristic a cunoscut trei variante, prin care s-a încercat realizarea seriei infinite.

O primă formă (*tus-, tute*), mai veche şi cu forma de feminin cunoscută din textele vechi, n-a reuşit să se impună decât la câteva numerale mici. Femininul *tute*, probabil neagreat, a fost înlocuit cu masculinul (*tustrele*). Vechimea lui *tus-* este mare, din moment ce a conservat forme ca *tustrei, tustrele* (cu opoziţia de gen la *trei*). Aceasta înseamnă că sensul de dual nu se pierduse cu totul, din moment ce cu opoziţii de gen era înzestrat primul numeral din seria pluralului.

Tustrei nu are, ca numeralele anterioare forme sintetice de genitiv - dativ. Anumite lucrări (Iordan ş.,a.,1967, p.166) le citează în mod nejustificat, ca forme actuale: *a tustreilor, a tustreelor, a tustrelelor.*

Tus- se utilizează într-o serie limitată de la *trei* la ş*apte*, inclusiv, dar, în perioada actuală, simţindu-se înrudirea sub ambele aspecte (formă şi sens) cu *toţi*, care s-a impus în continuare, poate fi consemnată o extindere a lui, forme ca *tusopt, tusnouă, tuszece* părând fireşti.

Toți are avantajul de a exprima opozițiile de gen, nu însă şi pe cele de caz (*toți trei*, *toate trei, toate trele*). Tocmai astfel se probează valoarea lui de morfem şi distincția de adjectivul pronominal nehotărât: *tuturor oamenilor,* dar **tuturor trei, *tuturor trei oamenilor.*

Câteşi- nu are nuanță distributivă şi nici şanse să se impună la numeralele mari, mai ales la cele compuse prin *şi: *câteşidouăzeci şi doi*. Sfera lui rămâne clasa unităților.

De la *trei* înainte genitiv - dativul se exprimă analitic, cu ajutorul morfemelor prepoziționale: *Am văzut fotografiile a toți trei / a tustrei / a câteşitrei; Am dat fotografii la toți trei / la tustrei / la câteşitrei.*

Colectivul cardinal se întâlneşte ca numeral *(Au venit câteşitrei)* şi ca adjectiv numeral (*Au venit câteşitrei copiii).*

4.3.4. Colectivul iterativ este slab reprezentat în limbă, în forme ca *de amândouă dățile, de ambele dăți, de câteşitrele dățile*, ceea ce înseamnă că nu s-a simțit prea mult nevoia lui.

*4.4. Numeralul şi adjectivul numeral distributiv***.** Exprimă operația de formare a unor submulțimi dintr-o mulțime dată. Această operație se poate efectua atât cu cardinale (numere întregi), cât şi, în cazul obiectelor inanimate, cu numere neîntregi (fracționare). De asemenea, se poate efectua cu numeralele iterative, prin distribuția acțiunilor. Există, aşadar, distributivul cardinal, distributivul fracționar şi distributivul iterativ. Toate acestea sunt bine reprezentate în limbă.

4.4.1. Distributivul cardinal are contextul diagnostic următor:

câte câți V ? # Nd V;

câte câți S? # Nd S.

Acestea se realizează astfel:

Câte câți ați fost? *- Câte doi (doi câte doi);*

Câte câți copii au plecat? *- Au plecat câte doi băieți*

- Au plecat câte două fete.

Morfemul caracteristic este *câte*, iar formarea presupune apariția în poziție posterioară sau anterioară şi posterioară a numeralului cardinal. Deci, *câte...; ...câte...: câte trei, trei câte trei*. Morfemul *câte* fiind un morfem nelegat, numeralul cardinal apare nestingherit, fără modificări de formă, cu toate particularitățile referitoare la flexiunea sa.

A descrie flexiunea distributivului cardinal înseamnă a repeta cele arătate la numeralul cardinal. Morfemul prepozițional al dativului nu se plasează în fața numeralului cardinal, ci în fața întregii construcții: *Dau la câte cinci copii o carte*. Acelaşi lucru se întâmplă cu orice altă prepoziție: *Vor pleca cu câte cinci bilete; De la câte cinci veți primi un bon.* Forme sintetice se pot întâlni numai la cele formate cu *unu, una*, iar unele gramatici consemnează şi prezența morfemului analitic, *a: Am aflat isprăvile a câte unuia* (cf. *Gramatica, I*, 1966, p. 194; Iordan ş.,a.,1967, p. 164). AAceasta din cauza lui *câte* care nu se poate lega altfel de substantivul precedent A (Iordan, 1954, p. 337). Între timp însă limba a evoluat şi a impus formele fără *a: Lucrarea câte unei studente; Maşina câte unuia merge bine.*

Mai puțin se realizează la distributiv categoria aproximației: *cam câte trei; aproape câte trei; câte trei-patru...,* ceea ce presupune că distribuția implică în mai mică măsură aproximația, ca toate numeralele operaționale, de altfel.

Uneori, sensul limitat al submulțimii formate este subliniat prin realizări adverbiale de tipul *deodată, în acelaşi timp*: *Vor sosi câte zece deodată; Vor sosi câte şapte în acelaşi timp*.

4.4.2. Distributivul fracționar pune în locul numerelor întregi pe cele fracționare, simbolizând obiectele care se pot fracționa: *Dau la fiecare câte o jumătate de pâine; Vom primi fiecare câte două treimi din ce am realizat; Am strâns fiecare câte un coş şi jumătate* de *cireşe.* După cum se vede, contextul distributivului nu acceptă decât fracționarul cardinal.

4.4.3. Distributivul iterativ este bine reprezentat în limbă şi poate cuprinde în mod firesc întreaga serie a iterativelor, prin antepunerea prepoziţiei: *Am văzut filmul de câte trei ori fiecare; Le-am spus de câte zece ori.*

VERBUL

1. Definiţia

1.1. Definiţia semantică. S-a încercat să se surprindă specificul semantic al lexemelor verbale prin raportarea acestora la substantiv, dată fiind poziţia privilegiată a celor două părţi de vorbire (substantivul funcţionează ca centru în cadrul grupului nominal, iar verbul în cadrul grupului verbal) (Wald, 1967, p. 77-83). În realitate însă, întrucât verbul exprimă un proces, relaţiile lui semantice se stabilesc în principal cu pronumele (actantul procesului) şi cu adverbul care reflectă coordonatele circumstanţiale (printre acestea şi cele temporale) ale desfăşu- rării lui. Prin urmare, aspectele semantice au corespondent morfologic şi chiar sintactic, persoana (implicată de pronume) şi timpul fiind categorii morfologice ale verbului. Acestea sunt indispensabile şi pentru că în funcţie de ele se realizează predicaţia (posibilitatea de a constitui un enunţ, de a se caracte- riza , împreună cu numele - subiect, prin autonomie comunica- tivă): AVerbul este partea de vorbire principală, una dintre cele mai reprezentative (după substantiv cu care formează pivotul oricărui enunţ)@ (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 191).

Procesualitatea ce formează conţinutul semantic al verbului cunoaşte trei ipostaze: starea de latenţă (verbe de stare), acţiunea (verbe dinamice, de acţiune, de transformare) şi rezultatul, retrecerea în starea de latenţă (exprimată prin anumite moduri şi timpuri). Această înţelegere nu exclude existenţa interferenţelor semantice cu elementele altor părţi de vorbire (verbe de stare - substantive deverbale: *mergem la coasă = să cosim, mergem la vânătoare = să vânăm...*) (cf. Brâncuş, 1976, p. 3-5). Fenomenul caracterizează, în proporţii diferite, întreaga morfologie.

1.2. Definiţia morfologică. Trăsăturile morfologice specifice verbului ţin de aportul lui semantico-sintactic la dinamismul comunicaţional: AVerbul se deosebeşte sub aspect morfologic de toate celelalte părţi de vorbire prin realizarea în flexiune a unor categorii gramaticale strict specifice - timpul şi

modul@ (Guţu Romalo, 1985, p. 165).

Într-o astfel de delimitare, se observă că se ţine cont numai de semantismul dinamic al verbului, nu şi de poziţia agentivă pe care o cere, întrucât ea este generatoare a dinamismului. Într-adevăr, exprimând acţiunile în desfăşurarea lor, verbul se distinge tocmai prin acele categorii care sunt dinamice prin excelenţă (timpul şi modul): A Timpul este, fără îndoială, (cel puţin în structura limbilor indoeuropene) o categorie verbală prin excelenţă. Modul însuşi - şi el specific verbului - se dezvăluie adesea ca o altă perspectivă a categoriei gramaticale a timpului@ (Irimia, 1976, p. 8).

Timpul marchează succesiunea fazelor din desfăşurarea procesului, iar modul raportează acţiunea la realitate ca sigură, posibilă, ireală...

Verbul, caracterizat prin dinamism semantic, presupune şi poziţia agentivă (agent, subiect) şi pe cea pasivă care direcţionează acţiunea (pacient, obiect). Punerea verbului în relaţie cu exponenţii celor două poziţii ale sale defineşte diateza, care trebuie considerată şi ea o categorie specifică verbului (*Ibidem*).

După felul în care exprimă opoziţiile specifice (tipuri de lexeme şi flective), verbele se grupează în clase paradigmatice numite conjugări, şi acestea fiindu-i, în sistemul morfologic, specifice.

În concluzie, definiţia morfologică a verbului reţine că flexiunea acestuia se încadrează în scheme paradigmatice specifice, numite conjugări; că dinamismul semantic presupune stabilirea unei relaţii subiect - obiect, relaţie exprimată printr-o categorie specifică, diateza; că se raportează la realitate prin intermediul modului şi la sine însuşi (faze, momente de desfă- şurare) prin intermediul timpului; că împrumută de la nume categorii (persoană, număr, uneori gen); că intră în alternativa negaţiei.

1.3. Definiţia sintactică. Sub aspect sintactic, verbului îi revine în primul rând funcţia de predicat, pe care unii gramaticieni o consideră cea mai importantă în configuraţia propoziţiei, întrucât generează toate celelalte relaţii de subordonare (şi subiectul i se subordonează) (cf. Pană Dindelegan, 1974, p.59-60; 1994, p. 115; cf. contraargumente la Găitănaru, 1994, p. 17-20; Hazy, 1997, p. 19-20).

Prin modurile nepredicative, verbul poate îndeplini şi funcţiile sintactice specifice numelui: subiect, nume predicativ, atribut, apoziţie, complement, element predicativ suplimentar.

1.4. Definiţia contextuală. Fiind o parte de vorbire cu atât de multe trăsături morfologice specifice, verbul n-a angajat pe gramaticieni în formularea unei definiţii contextuale, chiar dacă s-a afirmat acest lucru (Pană Dindelegan, 1994, p. 15).

Raporturile distributive, care angajează verbul în enunţ, au fost analizate referitor la toate verbele (Guţu Romalo, 1967, b, p. 291-306) sau numai la verbele copulative (Grădinaru, 1974, p. 94-109).

Primul studiu nu-şi propune găsirea unui context specific care să conţină o valenţă liberă satisfăcută de verb, ci, dimpotrivă,descrie valenţele pe care verbul însuşi le propagă în enunţ, valenţe ce funcţionează drept principiu al subclasificării lor. Trebuie subliniat, de asemenea, că dintre cele trei spectre de valenţe (verbe care admit numai determinanţi nominali, verbe care admit numai determinanţi verbali, verbe care admit concomitent sau succesiv atât determinanţi verbali, cât şi determinanţi nominali) este selectată numai determinarea nominală. Se dă prioritate substantivului, pronumele fiind folosit (datorită formelor distincte pe cazuri pe care le conservă din declinarea latinească) numai pentru dezambiguizarea cazului.

Sub aspectul definiţiei tradiţionale, această preferinţă este semnificativă, deoarece , aşa cum s-a văzut, împreună cu numele verbul realizează dinamismul comunicaţional. Studiul însă nu-şi propune realizarea unui context operaţional care să distingă elementele clasei morfologice a verbului de elementele aparţinând altor părţi de vorbire. Totuşi, în definirea contextuală a verbelor copulative, ca şi a celor tranzitive, descrierea realizată se dovedeşte fundamentală.

Faptul că în studiile de până acum s-a urmărit descrierea unui context diagnostic al verbului copulativ, chiar înainte de contextul general al verbului, vine din necesităţi didactice. Dar formularea contextului general facilitează înţelegerea trăsăturilor specifice ale subclaselor.

În formularea acestuia trebuie să se ţină seama de o trăsătură imanentă verbului, manifestată şi paradigmatic. Este vorba de temporalitate, care

trebuie preferată celorlalte trăsături specifice, întrucât este cea mai gramaticalizată: diateza este mai degrabă o trăsătură sintactică, conjugarea implică un criteriu de clasificare, de organizare a paradigmelor; modalitatea stabileşte cadrul general al funcţiei referenţiale.

În ultimă instanţă, caracterul minimal se stabileşte în funcţie de mod: Modul are mai multe timpuri; timpul presupune în schema paradigmatică persoana, numărul şi forma, fără de care paradigma nu se realizează, dar acestea sunt categorii nespecifice (cf. Găitănaru, 1995, a, p. 61 - 62).

Se iau trei contexte: A_1= *Aieri ~@;* A_2= *Aazi ~@;* A_3= *Amâine~@*, simbolizate prin $A_{1,2,3}$= adverb. Conform acestora, este verb orice cuvânt care, în secvenţa $A_1 \varpi A_2 \varpi A_3$, satisfă- când pe rând A_1, A_2, A_3 îşi modifică în mod necesar forma paradigmatică. Astfel, la un context structurat interogativ *Ce bei în general*? se poate răspunde, cu sau fără adaosuri conotative: *Ieri vin, azi vin, mâine vin*. Cuvântul nu-şi schimbă forma, nu este verb. La o întrebare de tipul *Ce mai faci?* se poate răspunde, în acelaşi registru stilistic: *Ieri am venit, azi vin, mâine voi veni.* Se înţelege că, în a doua realizare, *vin* este verb. Se probează astfel adevărul că verbul este singura parte de vorbire ce exprimă paradigmatic temporalitatea.

Contextul diagnostic al verbului nu trebuie să conţină un nume, pentru că atunci n-ar fi reprezentativ pentru verbele absolute (*plouă, ninge, se merge, se călătoreşte...*) care nu au un $Nominal_1$ în nominativ.

2. Clasificarea. Clasificările verbelor, dată fiind complexitatea trăsăturilor semantice care s-au gramaticalizat, implică mai multe criterii.

2.1. Clasificarea după formă. Este foarte bine reprezentată la extreme: simple (foarte multe), compuse (foarte puţine) şi locuţiuni şi expresii (de asemenea foarte multe).

2.1.1. Verbele simple, (dintr-un număr de 6867 câte sunt consemnate de *DEX*, 1996) , în rândul cărora intră şi lexemele cu afixe derivative (şi cu prefixoide şi sufixoide), sunt cele mai multe, aşa încât sub acest aspect este clasa cea mai omogenă.

2.1.2. Subclasa verbelor compuse este foarte slab reprezentată, poate din cauză că verbul, fiind implicat în dinamica propoziţiei, trebuie să se conformeze principiului economiei limbii (de a reda conţinutul semantic fără extinderea expresiei).

Aproape toate sunt calcuri după limbile vechi (slavă, latină, greacă) sau după cele moderne (franceză, italiană): *binecuvânta, binevoi, binemerita; sinucide, legifera, prolifera, vocifera, maltrata, menţine, satisface*. Puţine verbe (*a batjo- cori, a mulţumi...*) lasă impresia unui model autohton (cf. şi Mihăilă, 1958, b).

Lexeme verbale ca *autocaracteriza, bifurca, echivala, electrocuta, multiplica, pirograva*, *teleghida* nu sunt compuse, ci derivate cu prefixoide.

2.1.3.În schimb *locuţiunile verbale* (*DEX-ul* consemnează 1751 de expresii şi locuţiuni) sunt în număr impresionant. Ele se pot clasifica după structura sintactică şi după proprietatea semantică.

Astfel, există locuţiuni care au o structură sintactică clară, neopacizată, aşa zisele construcţii cu verb suport care se comportă ca în sufixarea delocutivă, după schema *verb + substantiv = substantiv + sufix verbal* (*a pune întrebări = a întreba): a-l ajuta puterea = a putea, a cădea la învoială = a se învoi, a da cu chirie (în arendă, cu împrumut, înapoi, gaură, bice, lupta, chiot, examen, în copt, lacrimile, sângele...) = a închiria (a arenda...); a depune jurământul (mărturie...) = a jura (a mărturisi...); a scoate în relief = a reliefa, a ieşi biruitor = a birui; a lua cu chirie (în arendă, parte, obiceiul, sfîrşit, sub ocrotire, în batjocură, cu ameninţări, la fugă, la galop, zborul...) = a închiria (a arenda...); a presta jurământ = a jura, a pune preţ = a preţui, a pune la probă = a proba, a purta duşmănie = a duşmăni...*

Alte locuţiuni, caracterizate prin *proprietate semantică*, sunt alcătuite din lexeme care au un sens apropiat de cel al verbului substituent: *a duce vorba = a bârfi, a avea idee = a şti, a cădea la pat = a se îmbolnăvi, a se crăpa de ziuă = a se lumina, a face cunoscut = a anunţa, a da viaţă = a naşte, a-l fura somnul = a adormi, a induce în eroare = a păcăli, a i se împiedica limba = a se bâlbâi, a-i lua viaţa = a-l omorî, a lungi pasul = a se grăbi, a-şi muta gândul = a renunţa, a pierde pământul de sub picioare = a cădea, a-i pieri glasul = a amuţi, a-şi pierde minţile = a înnebuni, a-şi pleca capul = a se supune, a prinde de veste = a afla, a prinde rădăcini = a se stabili, a rămâne pe gânduri = a medita, a ridica în slăvi = a lăuda, a-i scăpăra picioarele = a fugi, a-şi spăla obrazul = a se reabilita, a stoarce de puteri = a vlăgui...*

Locuțiunile caracterizate prin *improprietate semantică* presupun un proces de metaforizare. (Delimitarea de cele anterioare nu este întotdeauna tranşantă): *a face praf şi pulbere = a distruge, a bate la cap = a cicăli, a călca strâmb = a greşi, a-şi călca pe inimă =a admite; a căuta în coarne = a întărâta, a-i creşte inima = a se bucura, a duce cu vorba = a amăgi, a face din țânțar armăsar = a exagera, a forța mâna = a obliga, a-şi frânge gâtul = a eşua, a-şi ieşi din sărite, a se enerva, a intra în horă = a începe, a se îmbăta cu apă rece = a se amăgi, a-i îngheța inima = a se speria, a înşela aşteptările = a dezamăgi, a se juca cu focul = a risca, a-şi lua picioarele la spinare = a fugi, a-şi lua o piatră de pe inimă = a se linişti, a lua pe nepusă masă = a surprinde, a mâna porcii la jir = a sforăi, a-i merge la inimă = a-i conveni, a muia oasele = a bate, a se face că plouă = a ignora, a sări peste cal = a exagera, a strânge cureaua = a economisi, a strânge cu uşa = a şantaja, a strica căruța = a se certa, a spăla putina = a fugi, a şterge cu buretele = a ierta...*

2.2. Clasificarea semantică. Se ocupă cu acele trăsături în care sunt implicați factorii fundamentali ai procesului, actanții: agentul (subiectul), pacientul (obiectul direct) şi alți actanți (obiectul indirect...). În funcție de acestea, se operează delimitări ținând de caracterul lor predicativ, personal şi tranzitiv, astfel:

Agent (Sb.)	Pacient (ob.dir.)	Alți actanți (ob.ind.)	Felul verbului		
			Predicativ	Personal	Tranzitiv
+	+	±	+	+	+
+	-	±	+	+	-
-	-	±	+	-	-
-	+	±	+	-	+
+	-	-	-	+	-

2.2.1. După relația cu obiectul, verbele sunt în principal de două feluri.

2.2.1.1. Verbele cu sens autonom (suficient) pot forma singure predicatul (enunțul la care participă poate avea autonomie comunicativă). Conținutul semantic este dat de relația pe care o realizează cu actanții, fie că este vorba de pacient = obiect direct, fie că este vorba de alți actanți, printre care şi obiectul indirect. Ele sunt numite *verbe predicative*, dar, pentru că sensul lor presupune angrenarea obiectului, pot fi numite *obiective.*

Comportă la rândul lor subclasificări mai amănunțite sau mai puțin amănunțite, în funcție de sensul lexical: *sentiendi* (*auzi, mirosi, pipăi...*); *dicendi (spune, zice, întreba...*); *factitiva (face, îndemna, obliga...); efficiendi (a doini, a hori, a se oua...), movendi (pleca, intra, zbura...); affectum (regreta, a se bucura, a se întrista...); voluntatis (vrea, permite, voi...*) etc. (cf. Evseev, 1974).

Mai pot fi grupate şi după alte criterii, în verbe de acțiune, de stare, existențiale, de relație, de devenire (cf. Irimia, 1997, a, p. 158).

Gramaticile mai vechi au observat că acestea se deosebesc după cum sunt sau nu tranzitive şi le-au grupat în două subclase mai mari: pe cele tranzitive le-au numit obiective, iar pe celelalte le-au numit subiective, fără să ia în calcul că ele intră totuşi în relație cu alți actanți. Că o astfel de clasificare nu se bazează pe un criteriu real, se observă din faptul că impersonalele care n-au subiect, dar nu sunt nici tranzitive, nu-şi

găsesc locul nici la subiective ,nici la obiective. (cf. la Irimia, 1997, a, p. 159).

2.2.1.2. Verbele care nu angajează o relație cu actanții - obiect sunt lipsite de acest sens şi nu formează singure predicatul. Acestea sunt *verbele copulative*. Întrucât apar în context în mod obligatoriu numai în prezența subiectului, pot fi numite *subiective***.** Ele sunt delexicalizate (cf. şi Hazy, 1997, p. 48-49) tocmai din cauza absenței relației cu obiectul.

Problema majoră în morfologia verbului a fost aceea de a delimita verbele predicative de cele copulative, soluțiile diferind de la un gramatician la altul. Astfel, unele studii enumeraseră 37 de verbe copulative (Diaconescu, 1957, p.105 - 121), altele 17 (Drăganu, 1945, p. 46); 13 (Iordan, 1954, p. 563 - 565); 12 (Tiktin, 1945, p. 157); 11 (Stati, Bulgăr, 1970, p. 90); 9 (0erban, 1970, p. 102); 8 (Rosetti, Byck, 1945, p. 171); 7 (Iordan ş.,a., 1967, p. 184); 6 (*Gramatica*, I, 1966, p. 99 - 1o1; G. Beldescu, 1957, p. 5); 1 (Berceanu, 1971, p. 210). Ineficiența procedeelor tradiționale s-a vădit în primul rând prin varietatea rezultatelor la care au ajuns.

O primă abordare structuralistă (Guțu Romalo, 1967, b) care definea verbele copulative prin posibilitatea de Aa guverna două morfeme de nominativ@, nefăcând distincția între enunțuri prime (cu structuri primare) şi derivate, n-a ajuns la concluzii adecvate. Obiecțiile formulate vizează tocmai posibilitatea apariției în contextele luate ca model *(Dificultățile te fac tu însuți toamna; Oamenii te consideră tu însuți toamna)* a unor verbe predicative (*te află, te cred, te visează, te vor...)* ce presupun structuri derivate ale elementului predicativ suplimentar (Grădinaru, 1974, p. 133-134).

A doua abordare structuralistă a considerat definitoriu pentru verbele copulative contextele *A ~ adj*@ (Ionescu Ruxăndoiu, 1967, p. 413-435), de asemenea, inadecvat: AEste suficient să reamintim construcțiile de tipul *o consideră singură, stă singură, vine singură* ş.a.m.d., ale căror verbe ar rezulta că sunt copulative@ (Grădinaru, 1974, p. 134).

Se observă că şi această abordare nu face distincția între enunțurile ce reprezintă structuri primare, nedecompozabile în structuri mai simple şi enunțurile derivate.

Sintaxa transformațională Asepară formativele (A), care apar exclusiv în contextul unor verbe predicative: *agale, aiurea, bine, lesne* etc., de formativele (B) care apar exclusiv în contextul verbelor copulative + nume predicativ: *foarte, prea (-), ultra-, extra-, arhi-,- issim etc.,* de formativele (C), caracterizate prin posibilitatea ocurenței în ambele contexte: *cam*, *aproape, mai, tot, încă, mult, puțin, mereu, iar*@ (Golopenția-Eretescu, Vasiliu, 1969, p. 117).

Procedeul nu poate fi generalizat şi nu ajunge la rezultate revelatorii, întrucât există şi verbe neluate în calcul, care resping ambele categorii de formative: **se cheamă (constituie, înseamnă) alene (lesne); *se cheamă (...) foarte elegantă (ultra elegantă)* (Grădinaru, 1974, *p.* 135).

Într-o altă orientare (Grădinaru, 1974, p. 136-138), pentru delimitarea verbelor nepredicative de cele predicative s-a plecat de la contextul *Nominal*$_1$ *ϖ (Pron) ϖ V ϖ Nominal*$_2$, cu următoarele simboluri: *Nominal*$_1$ = nume propriu de persoană; *Nominal* $_2$ = substantiv nearticulat animat; *Pron* = substitutele *el, îl, o*, care pot fi în locul numai al numelor de persoane.

Se concluzionează că verbul copulativ este Aorice verb care intră în contextul *Nominal*$_1$ *(+ Animat) [+Animat] (Pron [+ Animat]) --- Nominal*$_2$ *[+Animat], [Art] (Ibidem).*

Este dată o listă deschisă de circa 100 de verbe ce pot satisface acest context*: a ajunge, a se (îl) afla, a se (îl) admite, a se (îl) afirma, a alerga, a se (îl) alege* etc.(*Ibidem*). De asemenea, este creată o listă de expresii de tipul *Ion se află (ajunge, se alege, apare, se arată) inginer, (deputat) (*Grădinaru, 1974, p. 137).

Cum se observă, contextul propus nu este unul diagnostic, ci preselectiv, urmărind să releveze Ao *structură sintagmatică identică*@ *(*Grădinaru, 1974, p. 138).

Într-o altă fază a demonstrației, în interiorul listei de expresii, se disting cele sudate (*Ion se face inginer - *Ion se face*) de cele libere (*Ion vine*

inginer - Ion vine) de unde se deduce că cele sudate conţin verbe copulative. Procedeul nu se poate însă generaliza, pentru verbe ca *a fi, a ajunge, a rămâne (Ion este inginer - Ion este; Ion ajunge inginer - Ion ajunge; Ion rămâne inginer - Ion rămâne*).

Demonstraţia se întoarce la contextul propus de lingvistica structurală (A~ *adj*@) şi propune substituirea simbolului *Adj* cu *Circ. loc.* Dacă această substituţie schimbă sensul verbelor aflate în context, înseamnă că sunt copulative ; dacă sensul rămâne neschimbat, verbele sunt predicative: *Ion este inginer - Ion este (= se află) undeva; Ion vine inginer - Ion vine undeva.*

Există şi posibilitatea ca verbele să facă simultan cele două contexte (A~*Adj/ Circ. loc.),* ele păstrându-şi şi sensul din primul context, fiind deci tot copulative.

A fost selectat pentru context *Circ.loc* Apentru că oferă contrastul cel mai clar şi este compatibil cu toate verbele din listă, cu excepţia lui *a deveni* şi *a face*, care sunt incompatibile cu toate tipurile de circumstanţiale@ (Grădinaru, 1974, p. 139).

Din lista preselectivă de 100 de verbe se ajunge la numai 7: *a fi, a ajunge, a ieşi, a însemna, a rămâne, a deveni, a se face* (Grădinaru, 1974, p.140).

Se observă că se încalcă principiul avut în vedere deseori în demonstraţia astfel propusă: analiza sintagmatică fără corelat semantic duce la rezultate inadecvate. În acest sens se afirmă: AStudierea tipului de construcţii propus nu este o abordare a verbelor copulative, ci o discuţie pe baze contextuale, sintactice, corelată la o semantică elementară care priveşte doar schimbarea sensului şi păstrarea sensului@ (Grădinaru, 1974, p. 141).

Problema nu este să se mărească sau să se micşoreze lista verbelor copulative, ci de a se vedea în câte tipuri de contexte poate apărea fiecare şi în care dintre ele rămâne copulativ. Un enunţ ca *Meciul a fost ieri,* arată că trebuie implicat obligatoriu şi *Circ.Timp*., iar enunţuri ca *Dacă învaţă e ca să ştie* sau *Dacă ştie e că a învăţat*, arată că tot definitorii (schimbă sensul lui *a fi*) sunt şi *Circ. cz*. şi *Circ.cs.* (cauza şi scopul).

Corelatul semantic, aplicat integral, arată că ori de câte ori verbele sunt în contexte ce conţin numai coordonatele fundamentale ale existenţei (timpul şi spaţiul) şi acţiunii (cauza şi scopul) ele au sens complet, sunt predicative.

La soluţia propusă anterior, au fost formulate şi alte obiecţii, dintre care unele de amănunt (Neamţu, 1986, p. 103).

Prima obiecţie se referă la verbul *a însemna,* care, în concepţia autorului, este întotdeauna tranzitiv (ceea ce este inexact) şi n-ar trebui să figureze pe listă, mai ales că în demonstraţie nici n-a fost măcar amintit. Verbele *a deveni* şi *a se face* nu realizează o opoziţie de sensuri, întrucât nu pot exista singure, în contextul circumstanţial.

În cazul în care verbele copulative acceptă deopotrivă numele predicativ şi contextul *Circ. loc*, este contestată interpretarea acestuia ca atribut circumstanţial al numelui.

În consecinţă, se recurge la modalitatea structuralistă (Guţu Romalo, în Iordan ş.,a., 1967, p. 184), expusă într-o altă variantă: ACeea ce caracterizează verbele nepredicative este faptul că pot guverna două nominative A (*Ibidem*). Noutatea studiului (Neamţu, *Ibidem*) constă în renunţarea la principiul tradiţionalist al sinonimiei şi în delimitarea enunţurilor cu verbe nepredicative şi nume predicativ de cele cu verbe predicative şi element predicativ suplimentar (fie că acesta este considerat în nominativ, fie, după verbele tranzitive, în acuzativ). Este introdusă corelaţia primar - derivat, astfel: *El este inginer* (enunţ primar*) - El vine inginer (*enunţ derivat*: El vine + El este inginer).*

Pe baza acestui criteriu se ajunge la inventarul: *a fi, a veni (El îmi vine văr), a deveni, a ajunge, a ieşi, a se face, a se alege, a rămâne, a părea, a arăta* (Neamţu, 1986, p. 105). Din inventar sunt excluse ulterior *a se face* şi *a se alege* pe motiv că sunt intranzitivizate prin reflexivizare; A*a arăta* se exclude prin incompatibilitate semantică cu *a fi*, fapt care îl trece într-o structură derivată, în care se află, de asemenea, *a arăta* şi *a veni*@ (Neamţu, 1986, p. 108).

Verbele numite copulative (denumirea este luată din logică) sunt acele verbe care atribuie unui nume una dintre însuşirile lui, cu condiţia ca acesta să fie în poziţia sintactică de subiect (nume în nominativ). De exemplu: *Copilul este harnic.* Ele nu sunt folosite când numele este complement direct, spre

exemplu **Privesc copilul este harnic.* Dacă se insistă pe folosirea verbului copulativ, este implicat subiectul (fie exprimat, fie marcat: inclus, subînțeles): *Privesc copilul care este harnic; Privesc copilul fiindcă este harnic...*

Prin urmare, verbul copulativ exprimă o relație dintre numele - subiect şi una dintre însuşirile sale. El este indiferent la (nu este direcționat spre) obiect (complemente), de aceea n-ar trebui să se precizeze în cazul lui marca ± *tranzitivitate.*

Se ştie că atunci când un nume se combină cu un verb, trebuie să se respecte restricțiile selective. Astfel, nu se poate spune nici *Capra citeşte,* nici *Copilul paşte.*

Verbele copulative nu sunt anulate niciodată de restricțiile selective, întrucât rolul lor este acela al stabilirii tautologiei semnificative de tipul *Omul este (devine, pare...) om.* Numele articulat poate fi substituit cu orice substantiv din clasa numelui *om: inginerul, George*... Numele nearticulat ce apare în a doua poziție a tautologiei, poate fi substituit cu oricare dintre trăsăturile care caracterizează lecțiunea *om: Omul este harnic (cititor, sensibil, gânditor...)* sau oricare alt nume nearticulat al clasei. Lipsa articolului marchează ipostaza numelui ca reprezentant al trăsăturilor ce-l constituie.

În continuare, trăsăturile realizate ca adjective pot fi dinamizate prin verbe (*cititor - citeşte; gânditor - gândeşte*...). Ataşarea acestor verbe la nume se face prin eliminarea verbului copulativ: *Omul este cititor - Omul citeşte; Omul este gânditor - Omul gândeşte...*Aceasta înseamnă că ele corespund restricțiilor selective, fiind exactă intuiția acelor gramaticieni care au consemnat că verbele copulative apar în structuri primare (Neamțu, 1986, p. 104).

Dacă se înțeleg astfel lucrurile, contexte ale subclaselor de verbe sunt numai două: unul pentru verbele subiective (copulative), impersonalele (fără subiect) fiind negativul lor; altul pentru verbele obiective (tranzitive), intranzitivele reprezentându-le alternativa negativă.

În formularea contextului diagnostic al verbelor copulative trebuie plecat de la o tautologie semnificativă de tipul *Omul este om.* Cum însă aceasta este mai degrabă un construct teoretic decât o expresie a limbajului natural, trebuie recurs la acesta din urmă, ceea ce implică substituții şi determinări ale celor două elemente, astfel: *Prietenul (meu) ~ (om) harnic.*

Definiția contextuală este următoarea: orice verb definit ca atare prin contextul general descris anterior, care satisface valența liberă a secvenței anterioare, este verb copulativ.

Referirea strictă la subiect se verifică prin procedeul suplimentar de a nu admite complement direct (relația cu obiectul) exprimat fie prin forma emfatică a pronumelui reflexiv *(pe sine*), fie prin formele neemfatice ale celorlalte pronume (*îl, o*), chiar în expresia respectivă. cum se va observa, prin acest procedeu se exclud toate reflexivele:P*rietenul meu se crede om harnic - Prietenul meu se (îl, o) crede pe sine (pe el, pe ea) om harnic.*

Fiind o tautologie semnificativă (circularitate semantică), adică o structură primă, nu sunt ocurente verbe care angajează subiectul într-o funcție agentivă, alta decât cele presupuse de însuşirile sale. Astfel, în *El vine director,* verbul propune subiectului o funcție (acțiune exterioară), aceea de *a veni.*

O cercetare exhaustivă ar trebui să abordeze toate verbele din limba română actuală. Trecându-se în revistă cele 43 de verbe considerate copulative de diferiți cercetători, se ajunge la următorul inventar: *a fi, a deveni, a ajunge, a ieşi, a părea, a rămâne, a însemna.*

Față de lista propusă de Al. Grădinaru, se exclude verbul *a se face: a se face pe sine, a-l face.*

Față de lista propusă de G.G. Neamțu, se includ verbele *a părea*, care exprimă virtualitatea unei însuşiri, şi *a însemna*. Argumentul incompatibilității semantice pentru *a părea* (Aincompatibilitatea semantică este evidentă: ori pare, ori este@ - Neamțu, 1986, p. 107) este invalidată de ocurența în context, dar şi de argumentul comun că o însuşire poate fi existentă sau virtuală (aparentă), lucru exprimat şi de *a deveni, a ieşi.*

Oi verbul *a însemna* trebuie inclus, ținându-se cont de specificul său semantic: exprimarea identității, a echivalenței. Conform sensului său, el intră într-un context mai ales când componentele substantivale ale acestuia sunt similare (ambele articulate sau nearticulate: *Prietenul înseamnă omul; prieten înseamnă om...*

Interesant este că verbele subiective (copulative) pot fi organizate pe aceeaşi axă a temporalității după care se structurează contextul general al verbului: pentru trecut (*a rămâne*), pentru prezent (*a fi, apărea, a însemna*), pentru viitor (a *deveni, a ieşi).*

2.2.1.3. Verbele auxiliare. Flexiunea analitică a verbului se realizează prin intermediul celor patru verbe auxiliare: *a fi, a avea, a vrea şi a voi*, acesta din urmă exclus de unii gramaticieni (Avram, 1997, p. 195).

Formele analitice din paradigma verbală sunt: diateza pasivă (la toate formele ei), modurile predicative (mai puţin imperativul) şi infinitivul, la unele timpuri ale acestora: perfectul compus, viitorul I şi al II -lea, cu formele literare şi populare (la indicativ) şi perfectul (la conjunctiv, condiţional-optativ şi infinitiv).

Există ideea că toate formele analitice sunt, de fapt, compuse, iar denumirea uneia dintre categorii (perfectul compus) specifică chiar acest lucru. Nu este vorba însă de o compunere lexicală, care duce la formarea unor cuvinte noi, cu intrări proprii în dicţionar, întrucât auxiliarele morfologice s-au delexicalizat, şi-au modificat de multe ori şi forma, transfor- mându-se în morfeme gramaticale, purtătoare ale unor sensuri gramaticale specifice. Prin urmare, mai potrivit este să se spună că aceste forme sunt analitice, nu compuse.

Auxiliarul *a fi* participă prin toate formele sale la formarea diatezei pasive. Nu există vreo formă a pasivului care să nu implice verbul *a fi.*

Celelalte forme analitice asemănătoare cu pasivul (nu sunt caracterizate prin fenomenul de acord) sunt cele de perfect de la modurile ce prezintă acest timp (conjunctivul, condiţional-optativul şi infinitivul) şi forma ce exprimă anterioritatea în viitor (viitorul anterior).

Există câteva disimetrii în constituirea formelor analitice cu *a fi* şi anume: imperativul (care în trecerea de la latină la română şi-a pierdut opoziţiile temporale), deşi este mod predicativ, este lipsit de analitism, în timp ce, parcă în compensaţie, infinitivul (mod nepredicativ) este, la perfect, analitic. Probabil sub influenţa infinitivului (mod nepersonal), auxiliarul *a fi* realizează conjunctivul perfect ca mod nepersonal, pentru că acesta are o singură formă (*să fi cântat*) la toate persoanele.

Auxiliarul *a avea* este implicat la indicativ în formarea perfectului analitic (compus), deosebindu-se de paradigma verbului predicativ prin fenomenul *e mut* (dispariţia silabei care conţine pe *-e-)*: *am, ai, a(re), a(ve)m, a(ve)ţi, au.*

Ele formează şi aşa-zisul viitor popular de tipul *am să cânt, ai să cânţi, are să cânte, avem să cântăm, aveţi să cântaţi, au să cânte.*

O primă observaţie în cazul acestor expresii este aceea că verbul auxiliar nu diferă ca formă de cel predicativ.

De asemenea, se poate observa, dacă aceste forme se iau împreună, tot împreună trebuie luate şi cele de tipul: *avea să cânte, a avut să cânte, va avea să cânte,* unde este puţin probabil că se mai poate vorbi de un viitor popular (cu excepţia ultimei forme), din moment ce ele conţin în structură forme de imperfect şi de perfect analitic.

În realitate, în această situaţie se poate vorbi în limba română de existenţa unor structuri perifrastice, create după modelul conjugării perifrastice active latineşti. Ele nu se mai formează ca în limba latină cu participiul viitor (limba română n-a conservat opoziţiile temporale la participiu), ci cu conjunctivul; şi nu cu verbul *a fi,* ci cu *a avea:*

- la indicativ prezent*: am (de gând) să laud, ai să lauzi, are să laude...;* imperfect*: aveam (de gând) să laud, aveai să lauzi, avea să laude...;* perfectul simplu: *avui (de gând) să laud, avuşi să lauzi, avu să laude...;* perfectul analitic*: am avut (de gând) să laud, ai avut să lauzi, a avut să laude...;* mai mult ca perfectul*: avusesem (de gând) să laud, avuseseşi să lauzi, avusese să laude...;* viitorul I: *voi avea (de gând) să laud, vei avea să lauzi, va avea să laude...;* viitorul al II-lea*: voi fi avut (de gând) să laud, vei fi avut să lauzi, va fi avut să laude...*

- la conjunctiv prezent: *să am (de gând) să laud, să ai să lauzi, să aibă să laude...;* perfect*: să fi avut (de gând) să laud, să fi avut să lauzi, să fi avut să laude...;*

-la infinitiv prezent*: a vea de gând să laude;* perfect*: a fi avut (de gând) să laude.*

Nu toate se mai folosesc astăzi (nici în latină conjugarea perifrastică nu se realiza integral) şi nu toate cu aceeaşi frecvenţă, dar ele trebuie consemnate ca atare: *am să laud* (prezent perifrastic), *aveam să laud* (imperfect perifrastic), *am avut să laud* (perfect perifrastic)...

Mai trebuie semnalată o anumită duplicitate semantică a structurilor perifrastice româneşti (preluarea de către ele şi a sensului perifrasticii active,

cât şi a celei pasive), întrucât ele exprimă deopotrivă intenția de a săvârşi acțiunea şi iminența sau necesitatea săvârşirii ei. Astfel, *avusesem să laud* înseamnă parcă mai puțin în română *avusesem de gând să laud*, cât, mai ales, *avusesem de lăudat (trebuise să laud); voi avea să laud = voi avea de gând să laud,* dar şi *va trebui să laud.*

Tot de la *a avea,* în contaminare cu *a vrea* şi cu adverbul *sic* la prima persoană (Irimia, 1997, b, p. 83), se formează şi condiționalul-optativ: *aş cânta, ai cânta, ar cânta, am cânta, ați cânta, ar cânta.* Acesta nu trebuie considerat Acu origine nelămurită@ (Graur, 1973, p.148), din moment ce cinci din cele şase forme se explică de la *a avea,* cu transformările suferite de acesta.

Auxiliarele *a voi* şi *a vrea* s-au contaminat (formele cele mai frecvente, *volo - voliti,* erau asemănătoare) în alcătuirea viitorului: *voi cânta, vei cânta, va cânta, vom cânta, veți cânta, vor cânta; voi fi cântat, vei fi cântat, va fi cântat, vom fi cântat, veți fi cântat, vor fi cântat.*

Anumiți vorbitori contaminează şi astăzi formele *(vroiam, vroiai, vroia...),* dar fenomenul este de combătut: din moment ce avem două sinonime perfecte *(a voi, a vrea)* este absurd să se creeze o a treia prin contaminare (sinonimia, din perspectivă logică, este un defect al limbajului natural).

2.2.2. După relația cu subiectul. Aceasta este o clasificare semantico-gramaticală, întrucât se face după persoa- nă, iar aceasta este o categorie gramaticală.

Nu există în gramatica limbii române o clasificare fermă a verbelor în funcție de categoria persoanei.

Dificultatea majoră a fost generată de un fapt mărunt, de ambiguitatea conceptului *persoană* care înseamnă: a) formă a verbului adoptată prin acord cu formele pronumelui personal; b) persoană - agent al acțiunii.

Astfel, se poate preciza că verbul *plouă* este impersonal, ceea ce coincide cu inexistența, imposibilitatea de precizare a agentului acțiunii exprimate, dar nu se poate spune că el nu are formă de persoana a treia.

Pentru a depăşi un astfel de obstacol, W. Meyer-L□bke a propus termenul de *unipersonal* (Meyer-L□bke, 1890, p. 115 - 116). Acesta nu putea funcționa neechivoc pentru gramatica românească, fiind adoptat pentru verbe de tipul *a lătra, a mugi, a susura, a se oxida...;* s-a recurs în consecință la denumirea *unipersonal prin formă şi impersonal prin conținut* (*Gramatica*, II, 1966, p. 268).

Din punct de vedere semantic, expresia este contradic- torie, pentru că se foloseşte *unipersonal* şi se specifică *prin formă* (deci este vorba de primul sens al ambiguității); expresia *impersonal prin conținut* se referă la persoană ca agent. Pe lângă aceasta, Atermenii unipersonal prin formă, impersonal prin conținut, folosiți de autorii *GLR*, atât pentru verbe ca *plouă, trebuie*, *se cuvine*, cât şi pentru verbe şi locuțiuni verbale ca *îmi (îți, îi etc.) şade bine, îmi (îți, îi etc) era degrabă* (trecute necorespunzător, alături de *aşa-i*, printre expresii) propunân-du-şi să denumească simultan, după particularitățile de ordin flexionar şi după valorile implicate de flexiune, prezintă dezavantajul că înscriu în aceeaşi categorie verbe, locuțiuni verbale şi expresii cu conținut diferit@ (Teodorescu, 1972, p. 50).

Este propusă (Teodorescu, 1972, p. 52-53) distincția între personale şi impersonale, acestea din urmă fiind autosemantice (adică putând să apară singure, fără subiect sau subiectivă) şi sinsemantice, care realizează regența subiectivei. În subcategorizarea acestora din urmă sunt implicate noțiunile impersonale prin conținut şi impersonale ca formă. Nu se înțelege de ce un verb de tipul *(îmi) place (de)* este sinsemantic, din moment ce el nu prezintă valențe combinatorii speciale nici pentru subiect, nici pentru subiectivă; nu se înțelege mai ales ce înseamnă impersonal ca formă, din moment ce toate verbele, locuțiunile şi expresiile sunt date, chiar în tabelul propus, la forma de persoana a III-a singular, la indicativ prezent (cf. şi Trandafir, 1982, p. 181-184). Revenindu-se cu precizări (Teodorescu, 1978), principiile nu sunt clarificate; se introduce numai corelația verbe cu subiect - verbe fără subiect.

Fără îndoială, aceasta este o trăsătură sintactică, pentru că, aşa cum în funcție de posibilitățile verbului de a se combina cu un nume în acuzativ (complement direct) există verbe tranzitive şi intranzitive, tot astfel, capacitatea de a angaja un nume în nominativ (subiect) distinge între verbe personale şi impersonale. Problema era însă de a distinge între impersonalele de diferite accepții care s-au dat termenului de *unipersonal.*

Recent, s-a subliniat că Aexistă o relație între verbele impersonale şi cele unipersonale, dar clasele nu se suprapun complet, iar distincția teoretică

trebuie menținută şi bine precizată@ (Pană Dindelegan, 1993, p. 6). Sunt diferențiate cinci clase de verbe unipersonale (cu flexiune incompletă de persoană, deci numai cu formă de persoana a treia singular, eventual plural): a) care nu admit nici subiect, nici subiectivă (*plouă, îi pasă de ceva*...); b) care admit numai subiectivă (*era să..., se părea că*...); c) verbe care admit subiecte nonanimate (*a-i prii, a reieşi, a conține*...); d) care admit ca subiecte nominale animate nonumane (*a behăi, a ciripi*...); e) care sunt personale, dar, prin anumite transformări, sunt folosite, în alte contexte, impersonal.

Se subliniază că indicația *unipersonal* intră în aceeaşi serie cu indicațiile morfologice privind numărul, modul, timpul verbului, în vreme ce indicația *impersonal* intră în aceeaşi serie cu indicațiile sintactice privind tranzitivitatea verbului@ (Pană Dindelegan, 1993, p. 7).

După cum se poate constata, la confuzia de până acum (persoană = forma verbului /agent) se mai adaugă una. Ce se va preciza la analiza morfologică a unui verb din clasele de mai sus? Dacă se va preciza că sunt unipersonale, precizarea este insuficientă, pentru că Atoate verbele impersonale (clasă sintactică de verbe) au şi comportament flexionar unipersonal, în vreme ce numai o parte dintre verbele unipersonale -cele de sub a),b),c) - sunt în acelaşi timp şi impersonale (*Ibidem*). Confuzia se amplifică atunci când se subliniază că Averbele de sub d) deşi apar în construcții cu subiect animat, deci nu sunt impersonale, au un comportament flexionar incomplet@ (*Ibidem*).

Dacă prin *personal* se înțelege *verb care prezintă opoziții de persoană* (*eu citesc, tu citeşti, el citeşte*...), se deduce că verbele de la d) ,de tipul *a behăi, a ciripi, a adulmeca*, nu sunt nici personale, nici impersonale. Subca- tegorizarea verbelor trebuie, aşadar, regândită.

Se pleacă de la principiile teoretice expuse în precedența unei clasificări sintagmatice (Guțu-Romalo, 1967,b, p.291-292).

Dintre cele trei criterii (determinarea nominală, verbală şi nominal-verbală) este preferată cea nominală. Pentru poziția sintactică de subiect este necesară subcategorizarea verbelor în funcție de valența *nume în nominativ.*

În primul rând, denumirea *unipersonal* trebuie abando- nată din cauza ambiguității ei.

Opoziția personal - impersonal va fi învestită cu sensul personal pe care l-a instituit în gramatică pronumele.

S-a arătat că adevăratele pronume personale sunt pronumele participante la dialog (ambreiorii de persoana I şi a II-a care, în procesul semiotic țin locul emițătorului şi al receptorului). Prin urmare, un verb este *personal* dacă angajează opoziții de persoană, adică dacă, pe lângă forma de persoana a III-a pe care o au la modurile predicative toate verbele, au şi forma de persoana I şi a II-a, deci dacă prezintă poziția subiect realizată morfologic prin pronumele *eu, tu, noi, voi: (eu) cânt, (tu) cânți, (el) cântă, (noi) cântăm, (voi) cântați, (ei) cântă.*

A doua clasă de verbe este constituită din cele care nu pot avea niciodată un subiect (agent) o persoană (+ uman). Ele se numesc verbe *nepersonale* şi cunosc mai multe subclase: a) concrete *(a behăi, a ciripi, a susura*...); b) abstracte (*a prii, a reieşi, a surveni, a concorda*, *a consta*...). Pot avea subiect sau subiectivă: *Oaia behăie; Care n-a băut apă behăie toată ziua; Asta îmi prieşte; Ce e bun prieşte oricui...*

A treia clasă este cea a verbelor *apersonale* (care în mod obişnuit sunt personale, dar care şi-au pierdut, ca urmare a unor transformări, capacitatea de a intra în relație cu *eu, tu, noi, voi*, păstrându-şi-o totuşi pe aceea de a regiza fie un subiect, fie o subiectivă: Pot fi consemnate, de asemenea, două subclase: a) care acceptă numai subiectivă) (*Era să cad...; Se cheamă că n-a înțeles*); b) care pot accepta, după context, subiect sau subiectivă (*Asta se ştie; Se ştie că ai învățat...): se ştie, se aude, se zice, se zvoneşte...*

Ultima clasă de verbe nu prezintă valențe prin care să se combine cu *eu, tu, noi, voi*; nu au nici valență pentru subiect, nici pentru subiectivă. Unele nu au această valență prin natura lor, altele au pierdut-o în urma unor transformări. Ele exprimă predicatul verbal absolut în limba română (cf. Găitănaru, 1994). Pot fi numite absolute, ceea ce exprimă foarte bine faptul că sunt absolvite (eliberate) de prezența realizării agentive, dar şi că ele exprimă predicatul verbal absolut în limba română. Totuşi, trebuie numite *impersonale,* deoarece confuzia propagată atâta timp de studiile de gramatică (au formă pentru persoana a treia) nu mai este activă în sistemul de opoziții propus: *personale - nepersonale - apersonale - impersonale.*

2.2.3. După relația cu pacientul (obiectul direct) verbele sunt tranzitive şi intranzitive.

Exiată în gramaticile româneşti accepții diferite asupra tranzitivității. Astfel, după modelul franțuzesc, tranzitive sunt considerate şi verbele cu

complement indirect. Există în consecinţă tranzitive directe (cele cu complement direct) şi tranzitive indirecte (cele cu complement indirect) (Irimia, 1997, b, p. 48; Draşoveanu, 1997, p. 177). Alte gramatici s-au delimitat de acest model. S-a recunoscut astfel că AAcţiunea verbelor obiective se poate transmite în mod direct sau indirect asupra obiectului@, dar că Averbele obiective care implică un obiect în cazul dativ sau în cazul acuzativ cu prepoziţie (...) sunt intranzitive@ (Iordan, Robu, 1978, p. 442-443).

O definiţie adecvată a tranzitivităţii este, prin urmare: proprietatea sintactică a verbelor de a avea un complement direct şi, facultativ, un complement indirect.

2.2.3.1. Verbele tranzitive.

- Există verbe întotdeauna tranzitive ce presupun acţiunea directă asupra unui obiect: *auzi, bea, citi, da, explica, face, găsi, lucra, mânca, nota, primi, spune, zice...*; Dintre acestea, unele sunt atât de puternic determinate semantic de prezenţa obiectului direct, încât nu acceptă construcţia absolută (cu complementul direct presupus): *a adresa, a dedica...;*

- Tranzitivitatea unor verbe nu este însă o trăsătură absolută, ci se calculează în funcţie de context. Se cunosc, în fapt, două situaţii: verbul este polisemantic şi nu toate sensurile presupun tranzitivitatea (*El a trecut pe la mine - Eu l-am trecut strada; Aleargă de trei ore - L-a alergat un câine; Oedinţa ţine trei ore - L-am ţinut în palmă; Păsările zboară - I-a zburat capul cu sabia; Copilul plânge toată ziua - Toţi l-au plâns...);* alteori, contextul nu modifică în mod fundamental sensul (*El coboară din maşină - El coboară geamantanul din maşină; Am adormit la ora şapte - Am adormit copilul...).*

- Există, ca şi în latină, verbe cu dublă tranzitivitate, cu un complement direct al persoanei şi cu altul al obiectului: *a anunţa (pe cineva ceva), asculta, informa, îndemna, întreba, învăţa, obliga, ruga, sfătui...* Nu trebuie considerate verbe cu dublă tranzitivitate cele care presupun ca al doilea obiect un complement indirect: *a da (ceva cuiva), a promite, a făgădui...* (Irimia, 1997, b, p. 50).

- Există verbe cu tranzitivitate limitată la obiecte înrudite semantic cu ele (aşa-zisul complement intern): *a-şi trăi traiul (viaţa), a umbla drumurile, a dormi un somn bun.* Uneori, elementele lexicale care exprimă complementul intern, propagându-se în serie sinonimică, s-au îndepărtat de sensul verbului: *a trăit o dramă, a trăit un coşmar, a umblat munţii...;*

2.2.3.2. Verbele intranzitive.

- Există verbe întotdeauna intranzitive (de regulă cele de mişcare, stare, transformare în timp şi în spaţiu): *alerga ,exista, ieşi, intra,muri, plânge, pleca, râde ,sta, tuşi, veni...;*

- Verbele copulative (subiective), care se construiesc numai cu subiectul, sunt indiferente la prezenţa complementului direct şi indirect: *a fi, a deveni, a ajunge, a ieşi, a părea, a rămâne, a însemna;*

- Verbele care n-au un subiect o persoană (se presupune că persoana direcţionează acţiunea spre obiect) sunt, de regulă, intranzitive. În această situaţie sunt deopotrivă verbele şi expresiile verbale impersonale *(trebui, plăcea, se merge, se pleacă, îmi pare bine, mi s-a luat...)* şi cele nepersonale (*adia, bâzâi, chiţăi, fâşâi, guiţa, lătra, mârâi, rugini, susura, vâjii...)*. Excepţie la impersonale fac aşa-zisele verbe meteorologice *(ploua / l-a plouat, ninge / l-a nins, fulgera / l-a fulgerat, trăsni / l-a trăsnit...);* totuşi, expresiile verbale meteorologice rămân intranzitive*: a se însera, a se lumina, a se crăpa de ziuă...;*

- Verbele apersonale au devenit intranzitive, trecând, prin neutralizarea opoziţiilor de persoană, obiectul în poziţia sintactică de subiect: *asta zice - asta se zice; asta aude - asta se aude...* Expresiile apersonale de tipul *e bine, e rău, e necesar...* sunt întotdeauna intranzitive. Excepţia la verbele apersonale o constituie cele de tipul *mă interesează, mă miră, mă doare...*, care permit deopotrivă complement direct, dar şi subiect sau subiectivă.

2.2.3.3. O problemă aparte este cea a raportului dintre tranzitivitate şi diateză.

Astfel, o regulă aproape generală este aceea că trecerea verbului la diateza reflexivă sau pasivă duce la intranzitivizarea lui.

O deosebire trebuie invocată de la început: diateza reflexivă este compatibilă cu intranzitivitatea (*merge - se merge, pleacă - se pleacă, iese - se*

iese, călătoreşte - se călătoreşte...), în timp ce diateza pasivă nu se poate forma decât de la verbele tranzitive.

Transformarea de reflexivizare intranzitivizează verbul: *El plimbă cățelul - El se plimbă cu cățelul*. Acest lucru nu se întâmplă însă întotdeauna (la reflexivul obiectiv): *El îmbracă paltonul - El se îmbracă (pe sine) cu paltonul.*

Pentru diateza pasivă, tranzitivitatea este o trăsătură implicită, indispensabilă *(*nu se poate trece la diateza pasivă decât un verb tranzitiv). De aceea, în analiza gramaticală există rețineri justificate în ambele sensuri de a preciza caracterul tranzitiv sau intranzitiv (în contextul unei construcții pasive nu este prezent sau posibil un complement direct) al verbului. În acest caz, soluția optimă este să se scrie pentru verbul respectiv că este *intranzitivizat*. Există şi aici o excepție, şi anume cea a verbelor cu dublă tranzitivitate, care prin pasivizare au transformat numai un obiect direct în subiect, celălalt rămânând liber: *L-am întrebat pe copil un anumit lucru - Copilul a fost întrebat de mine un anumit lucru; L-au sfătuit să plece - A fost sfătuit de ei să plece.*

2.3. Clasificarea în conjugări.

Studiile mai vechi de gramatică au considerat că, în conjugări, Arepartiția verbelor se face după terminația lor de la infinitiv prezent, adică la forma lui cea mai generală@ (Iordan, 1937, p. 168).

Clasificarea verbelor după desinența de la infinitiv nu este justificată, pentru că infinitivul şi-a pierdut în mare parte caracterul verbal şi frecvența din latină. Dar gramaticienii au considerat că Aterminația *-a, -ea, -e, -i, -î* a infinitivului se numeşte vocala caracteristică a conjugării@ (Tiktin, 1945, p. 98), întrucât ea este foarte frecventă în paradigma verbului. S-a arătat că *-a*, de exemplu, de la conjugarea I se găseşte în tema prezentului (prezent, imperfect) şi la tema perfectului (participiu, perfectul simplu perfectul compus şi mai mult ca perfectul) (cf., Brâncuş, 1976, p. 75).

Acest lucru a fost confirmat şi de alte studii de gramatică: Agruparea tradițională a verbelor limbii române în patru clase flexionare este operantă şi avantajoasă prin simplitate, mai ales dacă avem în vedere că, în cadrul fiecărei conjugări se disting cu claritate subclasele specifice@ (Iordan, Robu, 1978, p. 494).

Criteriul vocalei caracteristice a fost încălcat însă încă de la început, deoarece, la conjugarea a patra, erau incluse şi verbele în *-i* şi cele în *-î*, acesta din urmă fiind considerat un alomorf al lui *-i*. Considerarea ca alomorfe ale unui singur morfem poate fi susținută teoretic (alomorfele au semnificație similară şi distribuție complementară). Semnificație similară au morfemele infinitivului de la toate conjugările; distribuția complementară (pentru *-î* şi *-i*) însă nu poate fi susținută fără rezerve.

S-a explicat că ASufixul *-ăsc* poate fi considerat o variantă pozițională a lui *-esc*, întrucât este ocurent numai după radicale în *-r*. Oi *-î* din structura verbelor cu prezent tare trebuie considerat un alomorf al lui *-i*@ (Brâncuş, 1976, p. 25). Dar s-a subliniat că Adat fiind faptul că omonimiile care se realizează sunt diferite, verbele respective se grupează altfel@ *(Ibidem).*

Caracterul complementar al distribuției este infirmat de existența a circa 200 de verbe care, deşi au lexemul în *-r,* primesc sufixul - *esc*: *adeveri, bărbieri, călări, dori, fugări, gospodări, huzuri, întineri, jigări, lămuri, murdări, nimeri, opări, păstori, rări, spori, şmecheri, tipări, zări... (*cf. Brâncuş, 1976, p. 26). Distincția s-ar putea face la nivelul alofonelor: ADupă □ (forte) se realizează *-ăsc*, după □ (slab) se realizează *-esc*@ (Brâncuş, 1976, p. 27). Totuşi,Aopoziția forte / slab a vibrantei a încetat de timpuriu@ *(Ibidem).*

De aceea s-a considerat că Aînsăşi clasificarea traditio- nală trebuie pusă însă de acord cu caracterul specific al sistemului fonemic al limbii române. În acest sens, sufixele -i şi -î (...) reprezintă două foneme distincte...; la primul nivel, descriptiv, referențial, al sistemului flexiunii verbului românesc, verbele se grupează de fapt în cinci clase lexico-morfologice@ (Irimia, 1997, b, p. 55).

Anterior, luându-se în calcul desinența de infinitiv (Acelle de l= infinitif comme particulierement caractéristique@), cât şi sufixul de prezent (Al=absence ou la présence du suffixe -ez (...) ou -esc au temps présent@) s-a considerat că verbele româneşti se grupează în şase clase (Lombard, 1954, I, 236 - 237): I) verbe cu infinitivul în *-a* şi cu prezentul tare (*ara*, *chema, cumpăra*...); II) verbe cu infinitivul în *-a* şi cu prezentul slab (*forma, semna,*

picta...); III) verbe cu infinitivul în *-i* sau *-î* şi cu prezentul tare (*dormi, auzi, ieşi..; doborî, pogorî*...); IV) verbe cu infinitivul în *-i* sau *-î* şi cu prezentul slab (*albi, vorbi, iubi...; ocărî, pârî*...); V) verbe cu infinitivul în *-ea* şi cu prezentul tare (*vedea, putea, tăcea*...); VI) verbe cu infinitivul în *-e* şi cu prezentul tare (*fierbe, începe, naşte*...) (cf. Lombard, 1957, p. 7-13).

Formele tari ale unui verb sunt acelea care au accentul pe lexem, iar formele slabe - cele care au accentul pe sufix (*-ez, -esc, -ăsc)* sau pe desinenţe. Distincţia ar putea fi menţinută dacă se ţine cont că prezentul tare pentru un verb ca *a cânta* are totuşi două forme slabe (*cântăm, cântaţi*), în timp ce un verb ca *a lucra* are toate formele slabe.

Alte clasificări (Moisil, 1960, p. 7-24) au făcut deosebirea între formele paradigmatice tipice şi atipice, luându-se în calcul vocalele care sunt cu adevărat caracteristice. Acest lucru a vizat limba română scrisă, dar specificarea nu era necesară, întrucât Amorfemele rezultate din selectarea formelor sunt, în linii mari, aceleaşi, fie că este vorba de limba scrisă, fie de limba vorbită@ (Brâncuş, 1976, p. 77).

Din cele 39 de forme din paradigma unui verb, 28 au fost considerate tipice, iar după vocala caracteristică, din formele tipice s-au desprins cinci tipuri de conjugare: în *-a*, cu şase subclase (*abandona, abilita; abrevia, afilia; descheia, încuia; educa, fura, suna; afla, lătra, umbla; apropia, întârzia, sfâşia);* în - *i,* cu cinci subclase *(pomeni, tuşi, păţi; preţui, înnoi, făgădui; fugi; absolvi, sprijini; atribui, sâcâi, mormăi);* în *-î* , cu două subclase *(vârî; amărî, hotărî);* în *-e (merge);* în *-u- (tăcea, face)*

Complexitatea morfologică a verbului românesc a fost supusă unei descrieri în detaliu prin segmentarea morfematică şi prin stabilirea tipurilor de omonimii sufixale şi desinenţiale (Guţu Romalo, 1965, p. 367-369; cf. şi 1968, p. 195-211)

În calculul omonimiilor sufixale intră şase tipuri de sufixe: SA (sufixul prezentului), SB (al imperfectului), SC (al perfectului simplu), SD (al participiului), SE (al infinitivului) şi SF (al gerunziului).

În calcului omonimiilor desinenţiale intră desinenţa dA_1 (de persoana I singular), dA_3 (de persoana a III-a singular) şi dA_6 (de persoana a III-a plural).

Se disting, conform unor omonimii specifice, următoa- rele clase paradigmatice: I *(ara, apropia);* II *(lucra, sublinia);* III *(coborî);* IV *(acoperi, sui);* V *(sări, fugi);* VI *(isprăvi, hotărî);* VII *(părea, tăcea);* VIII *(începe, umple, face);* IX *(prinde, duce, scrie);* X *(rupe, coace)*.

Seriile omonimice nu asigură totuşi trăsături distinctive suficiente. Nu se înţelege astfel de ce sufixul participiului este diferit de al perfectului simplu (la opt din cele zece conjugări SC = SD: tema participiului se obţine din forma de participiu înlăturându-se consoana finală). La ultimele două conjugări sufixul este acelaşi, numai că pentru perfectul simplu se mai adaugă un flectiv temporal specific, *-se*. La conjugarea a opta sufixul SC/SD este considerat *-u-* (*începe - început*), deci ceea ce se obţine prin înlăturarea consoanei finale; la conjugarea a noua (*prinde - prins*) şi a zecea (*rupe - rupt*) sufixul este considerat *-s,* respectiv *-t*, ceea ce constituie o inconsecvenţă: sufixul este ι. Prin urmare, delimitarea între conjugarea a noua şi a zecea este nemotivată. La conjugarea a patra sunt incluse două tipuri de verbe,deşi ele se deosebesc prin SB (sufixul de imperfect: *acopeream - suiam).*

La conjugarea I sunt două tipuri de verbe (*ara, apropia*) cu omonimia desinenţială $dA_1 = dA_6$, dar conjugarea este totuşi neomogenă pentru că la verbele de tipul *apropia* apare omonimia suplimentară $dA_1 = dA_2$ (de persoana I şi a II-a), care la tipul *ara* nu se întâlneşte. Acest lucru este valabil şi pentru conjugarea a patra (*acoperi, sui)*, în care vrbele au şi desinenţe distinctive ($dA_1 = dA_2$) şi sufix SB diferit; totuşi, sunt în aceeaşi clasă. La conjugarea a VI-a sunt incluse trei tipuri de verbe (*citi - citesc, hotărî - hotărăsc, alcătui - alcătuiesc*), deşi SB nu este acelaşi: *citeam, hotăram, alcătuiam.*

Ulterior s-a considerat că verbele de conjugarea a III-a şi a IV-a (*coborî, acoperi, sui*) pot forma un singur tip paradigmatic; la fel verbele de conjugarea a IX-a şi a X-a (*prinde - prins, rupe - rupt*), aşa încât cele zece conjugări se pot reduce la opt.

Alţi cercetători (Brâncuş, 1976, p. 75-84) au simplificat clasificarea ţinând cont numai de omonimiile sufixale şi de echivalările alomorfice *-esc* = *-ăsc, -i = -î.*

S-au delimitat astfel opt tipuri de verbe tari: 1) *ι, ă, a (ara, cânta, pleca);* 2) *ι, e, a (tăia, deochia; speria, peria, apropia); 3) ι ,ă, a (continua, oua, ploua); 4)* ι , *e (vedea, şedea, cădea*); 5) *ι, e (prinde, face, trece*); 6) *ι, i (veni, pieri, muri*); 7) *ι, i (sui, atribui, constitui); 8) ι, î (vârî, coborî, doborî).*

Verbele slabe cunosc trei tipuri: 1) -*ez (formez, lucrez, studiez); 2) -esc (iubesc, citesc, voiesc); 3) -ăsc (hotărăsc, urăsc).*

Simplificând aceste variante, se ajunge la şase conjugări, astfel:

1) verbe în -*a* (sufixul *a, ă / e): ara, tăia, speria, continua...;*

2) verbe în -*a* (sufixul -*ez, a, ă / e): lucra, forma, împerechea...;*

3) verbe în -*ea* (sufixul *ι , é): tăcea, părea, vedea...*;

4) verbe în -*e* (sufixul *ι , e): spune, zice, face...;*

5) verbe în -*i (î)* (sufixul *ι , i / î): dormi, sui, coborî...;*

6) verbe în *i(î) (*sufixul -*esc / -ăsc, i / î): iubi, citi, hotărî...*(Brâncuş, 1976, p. 27-28).

O altă clasificare (Irimia, 1976, p. 31-38; 1997, p. 187 - 191; 1997, b, p. 63 - 69) distinge cinci tipuri flexionare.

În primul tip se cuprind verbele de conjugarea I în -*a*, cu două subclase (*cânta- cânt; lucra - lucrez*); tipul al II-lea, grupează verbele în -*i* şi -*î* cu patru subclase (*dormi- dorm; coborî- cobor; sosi - sosesc; urî - urăsc*); tipul al III-lea cu verbele în -*ea (părea*); tipul al IV-lea cu o parte dintre verbele în -*e / - ut (cere*); tipul al V-lea cu celelalte verbe în -*e / - s, -t (prinde - prins; rupe - rupt*) (Irimia, 1997, b, 63-69).

O statistică actuală (*DEX*, 1996) făcută pe un număr de 6867 de verbe (faţă de 5752 de verbe la Alf Lombard) scoate în evidenţă: o pondere foarte mare a verbelor care se conjugă cu -*ez* (2730) şi -*esc* (1795); un număr însemnat de verbe cu temă vocalică (940); un număr mic de verbe cu sufixul -*ăsc* (27) şi în -*î,* fără -*ăsc* (7); conjugarea în -*ea* conţine 28 de verbe, dintre care 12 derivate.

Privind datele statistice referitoare la opoziţiile formale se poate deduce că:

- în limba română există două tipuri de conjugare: conjugarea verbelor cu temă consonantică şi conjugarea verbelor cu temă vocalică, aceasta din urmă, cum se va vedea, având trăsături specifice;

- verbele în -*î* (7) şi în -*î /-ăsc* (27) trebuie constituite în conjugări aparte, neîncadrându-se ca realizări alomorfice la verbele în -*i* şi -*i /-esc*, mult mai numeroase (cf. Irimia, 1997, b, p. 55), aşa cum verbele în -*ea* şi ele foarte puţine (28) nu sunt considerate alomorfe ale verbelor în -*e (a cădea - căzut; a face - făcut).*

Prin urmare, vom avea:

Conj.	Lexem	Inf. prez.	Ind. prez.	Participiu	Exemple
I	cons.	-a	ι	-t	cânta, pleca, repeta
	voc.	-a	ι	-t	încheia, tăia, deochea apropia, întârzia, înjunghia continua, ploua, oua
II	cons.	-a	-ez	-t	desena, lucra, picta
					copia, fotografia,

	voc.	-a	-ez	-t	studia
III	cons	-ea	ι	-ut	cădea, păra, vedea
IV	cons.	-e	ι	-ut	creşte, cunoaşte, face
				-s	duce, merge, spune
				cons.+t	coace, fierbe, rupe
	voc.	-e	ι	-s	scrie, rescrie, prescrie
V	cons.	-i	ι	-t	auzi, simţi, veni
	voc.	-i	ι	-t	atribui, constitui, sui
VI	cons.	-i	-esc	-t	citi, gândi, vorbi
	voc.	-i	-esc	-t	alcătui, construi, locui
VII	cons.	-î	ι	-t	coborî, doborî, vîrî
VIII	cons	-î	-ăsc	-t	hotărî, ocărî, pârî

2.4. Clasificarea după configuraţia paradigmei. Studiile de gramatică au grupat verbele în regulate, neregulate şi defective elaborând (foarte puţine dintre ele) o delimitare şi o definire formală a lor.

2.4.1. Clasificarea şi definirea verbelor regulate a fost totuşi făcută. Astfel, s-a considerat că AUn verb este regulat, dacă numărul categoriilor gramaticale pe care trebuie să le menţinem neschimbate, pentru ca rădăcina să nu se schimbe, este cel mult egal cu trei@ (Diaconescu, 1960, p. 227).

În funcţie de felul în care acestea se comportă la cele patru categorii gramaticale (modul, timpul, persoana şi numărul) s-a făcut distincţia între verbe regulate de gradul I (cu lexem stabil în toată paradigma), de gradul al II-lea (cu două categorii schimbate) şi de gradul al III-lea (cu lexemul schimbat la categoriile de mod, timp şi număr) (Diaconescu, 1960, p. 227 - 232).

S-a observat că AÎn această clasificare, categoria verbelor neregulate, adică a celor care păstrează rădăcina neschimbată numai dacă nici una dintre cele patru categorii gramaticale ale verbului avute în vedere nu se schimbă, se reduce foarte mult, cuprinzând verbele *a usca, a mânca, a fi, a avea* şi *a vrea@* (Iordan, ş., a., 1967, p. 269).

2.4.2. S-au clasificat, de asemenea, verbele neregulate în verbe cu neregularitate absolută şi verbe cu neregularitate relativă (Irimia, 1997, b, p.57).

Prin verbele cu neregularitate absolută se definesc acele verbe care au la unele categorii flexiune supletivă (cu schimbarea completă a lexemului: *a fi, a lua*).

Sintagma nu este adecvată, deoarece pentru unele dintre aceste forme (*eram, erai, era...; am fost, ai fost, a fost...*) neregularităţile nu sunt chiar absolute, flectivele fiind cele obişnuite. În acelaşi fel nu se înţelege nici de ce ar fi relativ celălalt tip de neregularitate, cu modificări severe în lexem.

2.4.3. Dacă se face o clasificare generală a verbelor şi nu separată (a celor regulate pe de o parte şi a celor neregulate pe de alta) se pot delimita trei tipuri de verbe:a) verbe regulate, cu lexemul şi flectivele conformate în toate situaţiile regulilor (nu sunt luate în calcul alternanţele fonetice, acestea fiind

condiționate: cf. Brâncuş, 1967, p. 95- 96); b) verbe cu neregularități (cele la care cel puțin la o categorie, verbul se schimbă) şi c) verbe neregulate (cele la care lexemul se schimbă la mai mult de trei categorii).

De exemplu, verbul *a se duce* este un verb cu neregu- larități, nu un verb regulat, pentru că are imperativul prezent, la persoana a doua singular (*du-te*) cu lexem schimbat. În mod similar, verbul *a veni (tu vii, tu să vii, vino!)* este un verb cu neregularități, nu neregulat, pentru că nu depăşeşte limita de trei.

Trebuie subliniat că verbele cu lexem vocalic (*eu sui, eu să sui, eu suiam...*) sunt verbe regulate, ele conformându-se unor particularități ale conjugării verbelor cu temă vocalică, mult extinsă în română față de latină.

În practica analizei gramaticale există obişnuința de a trece în dreptul fiecărui verb notația *regulat / neregulat.* În realitate, numărul verbelor cu neregularități este foarte mare, iar practic limita dintre verbele regulate şi cele cu neregularități nu se poate stabili ad hoc (ar trebui conjugat verbul în întregime). În schimb, numărul verbelor neregulate este relativ fix, statuat ca atare de cele mai multe gramatici ale limbii române. Prin urmare, numai verbele neregulate pot fi marcate ca atare în analiză.

Verbele neregulate, la rândul lor, se pot grupa, conform indicelui de repetabilitate a neregularităților, după un criteriu exterior, în: a) verbe monosilabice şi b) verbe polisilabice.

Verbele neregulate monosilabice sunt: *a da, a sta; a bea, a vrea, a şti, a fi* şi dialectalul *a (se) la.*

Cele polisilabice sunt*: a mânca, a usca a lua, a avea* şi dialectalul *a mâne.*

Anumite studii nu trec la neregulate verbul *a şti* (*Gramatica*, I, 1966, p. 288; Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 204; Avram, 1997, p. 243); *a usca, a la, a mâne, a şti* (Irimia, 1997, b, p 57). În schimb, altele trec şi verbul *a voi* (Iordan, Robu, 1978, p. 491), în mod nejustificat.

Neregulatele monosilabice au la indicativ prezent, persoana I singular şi a III-a plural desinența *-w: eu dau (stau, beau, vreau, ştiu, fiu, lau*). Cele mai multe au conjunctivul prezent (persoana a III-a) neregulat (*dea, stea, vrea*), tema participiului (perfectului) amplificată *(dat - dădut - dădui; stat - stătut - stătui, băut - băui, ştiut - ştiui, fost - fui, lăut),* iar gerunziul cu temă consonantică (*dând, stând, bând, vrând*) sau vocalică (*fiind, ştiind*). (Pentru descrierea individuală a verbelor neregulate, cf. Brâncuş, 1976, capitolul *Structura verbelor neregulate*, p. 109-123).

Neregulatele polisilabice se delimitează într-o grupă aparte, nu atât prin trăsături comune, cât prin faptul că se exclud de la trăsăturile monosilabicelor.

Totuşi, anormalitatea a două dintre ele (*a mânca, a usca*) permite observarea unei legi importante în limba română (inversa proporționalitate între flectiv şi radical). Aceste verbe au la indicativ şi conjunctiv prezent două lexeme, unul mic (*mânc-, usc-*) şi unul, diferit de cel de la infinitiv prezent (*mănânc-, usuc-*), mare. Flectivele obişnuite sunt şi ele dimensionate: *ι, -0, - ă; -ăm, -ați, ι.* Flectivele sunt folosite în mod normal. Dar când acestea sunt mici, se foloseşte lexemul mare *(mănânc, mănânci, mănâncă; usuc, usuci, usucă*) şi invers, când flectivul este mare se ataşează lexemului mic (*mâncăm, mâncați; uscăm, uscați).*

Cu aceeaşi distribuție şi verbul *a lua* cunoaşte două lexeme*: iau, iei, ia; luăm, luați*

Legea inversei proporționalității între flectiv şi radical explică şi alte fapte de limbă, de exemplu, tendința actuală a limbii române de a extinde desinența *-uri* la pluralul neutrelor monosilabice (Graur, 1968, p. 135).

2.4.4. Verbele defective. Sunt verbe cu paradigmă incompletă, care, fie că sunt vechi şi au pierdut formele de la o serie de moduri şi timpuri, fie că sunt noi şi nu s-au extins la toate.

Termenul *defectiv* a fost adoptat uneori de unii gramati- cieni într-un sens larg, care se referă la absența modului,a timpu- lui, a persoanei şi a numărului (cf. Iordan ş.a.,1967, p. 189-190 şi Iordan, Robu, 1978, p. 489-490). Astfel, ele se referă la verbele personale şi nepersonale (defective de persoană) şi, de asemenea, la verbele de modalitate (*plăcea, putea, voi, vrea, trebui),* defective de imperativ.

Impersonalele nu pot fi trecute la defective, pentru că semantismul lor le face, în limba română, incompatibile cu prezența subiectului. La fel nepersonalele au un subiect caracterizat prin marca semantică *-uman* şi acesta nu se poate angaja în relația de comunicare, neputându-se manifesta ca pronume de persoana I şi a II-a (emițător şi receptor). Ar însemna, prin extensie, că şi pronumele de persoana I şi a III-a sunt defective de vocativ pentru că, incompatibile semantic cu vocativul, nu au forme pentru acesta.

Gramaticile care țin cont de aceste inadecvări trec în rândul verbelor defective, dintre cele vechi, verbul *va (*lat. *vado,-*□*re*) folosit în expresia *mai va (mai e mult până atunci*), verbul *a păsa* folosit la imperativ singular (*pasă, pas!).*

Cele mai multe sunt neologice, caracterizate prin faptul că n-au forme pentru timpurile simple şi compuse ale trecutului şi de multe ori, nici pentru gerunziu: *accede, concede, desfide, diverge, divide, inflige* (Avram, 1997, p. 247).

3. Flexiunea. Flexiunea verbului conține trei categorii care îi sunt specifice (diateza, modul şi timpul) şi trei nespecifice (persoana, numărul şi forma).

3.1. Diateza este definită în mod curent ca o categorie morfo-sintactică ce exprimă relațiile dintre subiect (agent) - acțiune - obiect (pacient).

Această relație este simplă şi prin ea se reuşeşte să se definească neechivoc numai diateza pasivă, ceea ce angajează numai verbele tranzitive, şi nici măcar pe acestea toate. S-a ajuns până acolo, încât s-a elaborat o definiție restrictivă: ADiateza este o categorie sintactică ce afectează exclusiv clasa verbelor tranzitive şi care se realizează în limba română sub două valori: valoarea pasivă şi cea activă. Diateza exprimă raportul dintre subiect şi obiectul direct...@(Pană Dindelegan, 1967, p. 23). O astfel de orientare s-a materializat chiar în unele gramatici care au exclus reflexivul din rândul diatezelor: AControversele teoretice privitoare la existența unei a treia diateze (diateza reflexivă) sau chiar a mai multor diateze, nu au importanță pentru practica limbii@ (Avram, 1997, 205).

Pentru a se preîntâmpina astfel de exagerări, gramati- cienii au exclus din ecuația definiției obiectul, considerând că diateza este o Aformă de conjugare prin care se exprimă felul în care referentul subiectului gramatical se comportă în raport cu acțiunea definită de verb@ (0uteu, 1984,a, p. 10).

Această definiție poate fi reținută din cauză că subiectul nu intră în relație directă cu obiectul, ci prin acțiunea pe care o desfăşoară. Reducția numai la subiect şi verb, dacă se face în favoarea intranzitivelor, este totuşi inutilă, deoarece nu reuşeşte să salveze impersonalele caracterizate prin lipsa relației cu subiectul.

Semantic, pot fi delimitate trei ipostaze ale subiectului: în care el direcționează acțiunea înspre cineva / ceva dinafară (diateza activă); înspre sine însuşi (diateza reflexivă); suportă acțiunea altcuiva dinafară direcționată spre el (diateza pasivă).

Fiind o categorie flexionară (nu numai una sintactică), ar însemna ca între acestea să se realizeze opoziții dinamice (un verb să treacă de la activ la pasiv şi la reflexiv). S-a considerat că verbele care nu sunt angajate în astfel de transformări (reduse la activ - pasiv) se plasează în afara diatezei (Pană Dindelegan, 1967, p. 15-23).

Categoriile aflate semantic în raport de complemen- taritate nu admit realizări în afara lor. Un verb impersonal (**ning, *ningi, ninge*) sau nepersonal (**susur, *susuri, susură)*, spre exemplu, deşi n-are opoziții de persoană, are totuşi formă pentru una dintre ele. În mod similar, orice verb, fie că angajează opoziții între cele trei diateze, fie că nu, este încadrat formal la una dintre ele. Verbul *a merge* (*merg, *sunt mers, *mă merg*) este la diateza activă, chiar dacă, după cum se observă, nu este angajat în cele două transformări.

În procedurile de analiză, pentru verbele *ninge, susură,* nu se specifică *la persoana a treia*, ci *cu formă de persoana a treia.*

La verbe de tipul lui *a merge* trebuie specificat *cu formă activă*, iar la cele care se folosesc numai împreună cu pronumele reflexiv (*a se căi, a se codi, a se făli...*) - *cu formă reflexivă.*

3.1.1. Diateza activă. Întrucât diateza activă arată că subiectul face acțiunea direcționată în afara sa (uneori asupra unui obiect direct sau indirect) şi

întrucât raportul dintre verb şi obiectele sale nu presupun o semnificaţie alta decât cea exprimată prin valenţele sintactice obişnuite, ea nu este marcată din punct de vedere formal (are marca ι).

De regulă, studiile de gramatică subliniază complexitatea de valori a diatezei reflexive şi mai puţin pe a celei active. Aceasta nu este totuşi unitară.

Astfel, verbele *active impersonale* (*fulgeră, ninge, plouă, trăsneşte, tună...)* sau verbele şi expresiile verbale *apersonale* (*contează, rezultă, urmează...; e bine, e rău, e necesar...)* nu realizează sau au realizată la nivel frastic poziţia subiectului. Nu se poate spune despre ele că A sunt incluse în mod convenţional la diateza activă@ (Avram, 1997, p. 204), ci că au formă activă.

Toate tipurile de verbe intranzitive care nu angajează relaţia cu obiectul şi, în consecinţă, nici transformarea în diateza pasivă, au fost considerate *active subiective* (Irimia, 1997, b, p. 94).

Verbele *active obiective* sunt cele tranzitive ce pot trece la pasiv. Nu toate tranzitivele pot însă trece, cum se va vedea, la pasiv.

Verbele *active factitive (cauzative*) arată că subiectul determină acţiunea să se producă sau pe cineva să o facă: *a trece (strada pe cineva*), *a coace (pâinea), a construi (o casă)...* (Irimia, 1997, b, p. 94; 0uteu,1984, b, p. 7).

Verbele *active eventive* exprimă transformarea, devenirea, trecerea de la o stare la alta*: a îngălbeni, a păli, a slăbi, a ameţi...;*

Verbele *active dinamice* presupun implicarea intensă a subiectului în desfăşurarea acţiunii: *a bate, a ruga, a gândi, a aminti, a mulţumi...;*

Verbele *active modale* cer ca subiectul să abordeze acţiunea din perspectiva diferitelor modalităţi: realitatea, irealita- tea, necesitatea, iminenţa, dorinţa, posibilitatea: *a putea, a vrea, a trebui, a avea, a da, a fi, a-i veni...* Acestea sunt frecvente, în compensaţie cu nepreluarea din latină a conjugărilor perifrastice: *am de scris, am a scrie, este de adus, dă să cadă, era să cadă, pot veni, pot să vin, stă să cadă, trebuie citit, trebuie să vină, vreau să cunosc, îmi vine să râd...* (Avram, 1997, p. 198; Irimia, 1997, b, p. 29-32).

Faptul că limba română nu cunoaşte decât la foarte puţine verbe categoria aspectului justifică prezenţa unui număr mare de verbe *active aspectuale* care, semantic, implică începu- tul, continuarea, sfârşitul unei acţiuni (unele dintre acestea şi-au dezvoltat şi forme reflexive): *a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a sfârşi...: a începe să cânte, a continua să înveţe, a termina de spus...* (*Ibidem*).

După cum se vede din această descriere, aserţiunea că diateza activă este unitară trebuie reconsiderată.

În mod nejustificat sau cu justificări inadecvate, multe gramatici româneşti, începând de la un studiu al lui Sorin Stati (1954, p. 135-146), au trecut la diateza activă toate valorile reflexivului de la acele verbe care permiteau substituţia pronu- melui reflexiv cu un pronume personal complement direct sau indirect. Teoria a fost urmată şi de tratatul normativ care păstrează la reflexiv numai dinamicul şi impersonalul: ACând pronumele reflexiv care stă pe lângă un verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz cu el, are funcţiune de complement direct sau indirect... În această situaţie, nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe active, însoţite de complemente exprimate prin pronume reflexive@ (*Gramatica*, I, 1966, p. 209).

Studiile mai noi merg mai departe şi pun toate verbele cu pronume reflexive în afara diatezei reflexive, cu excepţia pasivului reflexiv (integrat la diateza pasivă) la activ (Avram, 1997, p. 203).

Direcţia nu este de urmat şi acest lucru a fost scos în evidenţă: AŢin să atrag atenţia asupra faptului că în această interpretare nu s-a ţinut seama de diferenţa existentă între un subiect al unui verb la activ şi cel al unuia conjugat cu pronumele reflexiv cu valoare obiectivă. S-a acordat o mai mare importanţă unei anumite asemănări pur formale între comportamentul sintactic al celor două feluri de verbe: posibilitatea de a avea unul şi acelaşi complement direct şi indirect exprimat de două ori: *se...pe sine*; îş*i...sieşi*, ca în *îl / o...pe el / pe ea; îi...lui / ei.* Important pentru diateză, categorie morfologică, deci formă de conjugare, este faptul că prin *se* şi *îşi* se exprimă o identitate referenţială *(subiectul gramatical = autor + obiect al acţiunii)* pe care nici pronumele personal şi nici altă parte de vorbire nu o poate exprima@ (0uteu, 1984, b, p. 5).

3.1.2. Diateza pasivă este reversul diatezei active, în sensul că se schimbă rolurile gramaticale între subiect (agent) şi obiect (pacient).

Semantic, agentul rămâne acelaşi *(el deschide - este deschisă de el*) ca şi obiectul (*deschide uşa - uşa este deschisă*). Numai gramatical subiectul (agent) devine complement de agent, iar obiectul (pacient) devine subiect. Această transforma- re este posibilă datorită faptului că agentul poate sta în cele două ipostaze (subiect şi complement de agent), după cum şi pacientul poate prelua ambele funcţii (complement direct - subiect).

Din această cauză diateza pasivă presupune o transfor- mare a construcţiilor active cu complement direct (cf. Pană Dindelegan, 1967, p. 16-17). Însă nu toate verbele tranzitive acceptă această transformare: *avea, binevoi, comporta, durea, putea, trebui*... (Avram, 1997, p. 203).

De regulă, când un verb tranzitiv suportă transformarea de pasivizare, se intranzitivizează, întrucât complementul direct devine subiect. Când transformarea se întâmplă cu verbele dublu - tranzitive, al doilea complement direct rămâne liber, conservând caracterul tranzitiv: *Elevul este întrebat materia; Calul nu se întreabă dacă vrea orz* (*Gramatica*, I, 1966, p. 209).

Sensul pasiv (agentul = complement de agent şi obiectul = subiect) cunoaşte două realizări: una pasivă (*Este văzut copilul)*, livrească, literară, şi una reflexivă (*Se vede copilul*), populară, mai frecventă. Nu toate verbele cunosc la pasiv ambele forme: *a concede, a desfide, a cauza, a necesita...* (Avram, 1997, p. 203).

Se pune problema dacă o construcţie de acest tip *(Cărţile se citesc în bibliotecă)* trebuie inclusă la diateza pasivă sau la cea reflexivă, ea având mărci pentru fiecare dintre acestea (*se*, *complementul de agent*). În ierarhizarea celor două argumente se constată că *se* este utilizat întotdeauna, este indispensabil, în timp ce complementul de agent poate rămâne fără expresie sintactică. Prin urmare, construcţiile respective trebuie incluse la reflexiv, ca valoare specială a acestuia. Cu atât mai mult se cere acest lucru, cu cât ele dezvoltă şi alte sensuri care nu sunt proprii pasivului: impersonal (*Nu se lasă un lucru de azi pe mâine; Calul de dar nu se caută de dinţi);* modal *(Chibritele nu se ţin la îndemâna copiilor; Prostia se simte de departe; Un fals se descoperă uşor).*

Datorită faptului că în limba română nu avem forme diferite pentru valorile durative şi momentane ale verbului *a fi* (ca în spaniolă: *ser* şi *estar)*, în analiza gramaticală, mai ales la verbele momentane (*închide, deschide, căuta, găsi, lua, opri, sparge, rupe...),* se face deseori confuzia între predicatul nominal (cu numele predicativ exprimat prin participiul acordat) şi predicatul verbal la diateza pasivă (şi aceasta se formează cu *a fi* şi cu participiul acordat).

Dificultatea nu trebuie exagerată; ea nu are o rezolvare teoretică, ci una practică.

Pe lângă sensul contextual, adăugarea (sau constatatrea prezenţei) unui complement de agent constituie un indiciu sigur al diatezei pasive: *Uşa este deschisă deschisă toată ziua; Uşa este deschisă în fiecare zi la ora opt (de către portar).*

Soluţia substituţiei cu expresia reflexiv - pasivă oferă şi ea aceeaşi garanţie, dar nu angajează toate enunţurile. Astfel: *Iarba este cosită - Iarba se coseşte; Cărţile sunt scrise - cărţile se scriu; Anunţul este transmis - Anunţul se transmite...* Această probă se foloseşte mai puţin la verbele durative unde sensul poate trece direct în reflexiv *(El este lăudat - El se laudă; El este apreciat - El se apreciază)* sau poate dobândi alte conotaţii *(El este iubit - *El se iubeşte; El este admirat - El se admiră)* (cf. Iordan ş.a., 1967, p. 198).

3.1.3. Diateza reflexivă dezvoltă un sens special şi anume coincidenţa Agent (Subiect) - Pacient (Obiect), care se manifestă prin două mărci gramaticale: prezenţa pronumelui reflexiv; existenţa acordului în persoană şi număr în relaţia *subiect - complement direct / complement indirect - verb.*

S-a pus problema dacă această realitate semantică s-a gramaticalizat sau dacă pronumele este un lexem independent raportat sintactic la verb. În realitate, gramaticalizarea s-a produs sub două aspecte: fenomenul de acord şi adoptarea unor forme speciale (*se, pe sine; îşi, sieşi)* ale pronumelor respective.

Acest lucru se poate observa urmărindu-se următoarele distribuţii:

(el)$_1$ *(el)*$_1$
9 э 9 (
(îl)$_2$ *- spală - (pe el)*$_2$ *(se)*$_1$ *spală - (pe sine)*$_1$

(el)$_1$ *(el)*$_1$
9 э 9 (*(îi)*$_2$ *- spală - (lui)*$_2$ *(îşi)*$_1$ *spală - (sieşi)*$_1$

Două aspecte trebuie luate în discuţie.

S-a propus ca probă a delimitării reflexivului de activ substituţia cu un pronume personal complement direct sau indirect: *Fata se priveşte pe sine în oglindă - Fata îl priveşte (pe fratele ei) în oglindă; Tânărul îşi reproşează sieşi cele întâmplate - Tânărul îi reproşează (prietenului său) cele întâmplate* (0uteu, b, p. 4,5).

Dar, prin această substituţie, se pierde un sens important: coincidenţa dintre agent şi pacient (ele sunt expresia aceluiaşi referent). Schimbându-se sensul din reflexiv în activ, enunţul al doilea este diferit de primul, şi faptul că în expresia activă pronumele e complement direct nu induce necesitatea ca şi pronumele reflexiv să fie complement direct. Mai exact, el este un complement direct aparte, care are acelaşi referent cu subiectul; relaţia dintre subiect şi obiect este de inerenţă, de presupunere reciprocă. Dar aceeaşi relaţie o realizează subiectul şi cu verbul - predicat. În aceasta rezidă rolul de marcă al pronumelui reflexiv în paradigma verbului: *se* din *El se spală* nu satisface numai valenţa tranzitivă a verbului, ci dublează relaţia de inerenţă dintre subiect şi predicat. Intrarea unui complement direct în relaţia de inerenţă cu predicatul prin intermediul pronumelui reflexiv se poate observa chiar din transformarea de pasivizare (a unei construcţii tranzitiv - active într-una reflexiv - pasivă): *Studenţii citesc cărţile - Cărţile se citesc de către studenţi.*

Valoarea de dublant al inerenţei nu se întâmplă în enunţurile cu verbe active şi pronume complemente directe sau indirecte, chiar când sunt obţinute prin substituţia pronumelor reflexive. De aceea aceste pronume nu sunt mărci şi comportă funcţii sintactice.

S-ar putea obiecta că pronumele reflexive pot însoţi verbele şi în afara relaţiei de inerenţă dintre agent şi acţiune (*văzându-se, a-şi aduce*). Situaţia este aceeaşi cu cea din enunţurile în care gerunziul şi infinitivul au subiecte proprii (*văzând el, a aduce el*...). Adică: aşa cum au subiecte fără să fie predicate, pot avea şi pronume reflexive.

Al doilea aspect care trebuie luat în discuţie este existenţa complementelor direct, indirect, exprimate prin forme- le accentuate ale pronumelor reflexive. Acest lucru a creat certitudinea unei similitudini şi a impus considerarea şi a forme- lor neaccentuate în rândul părţilor de propoziţie. Există însă anumite deosebiri:

În primul rând, formele *pe sine* şi *sieşi*, deşi sunt folosite rar, sunt necesare pentru a crea opoziţia cu alte persoane.

În al doilea rând, ele nu pot fi înlocuite niciodată prin substantive:

El o respectă pe ea - El o respectă pe fată;
*El se respectă pe sine - *El se respectă pe copil;*
El îi aduce ei - El îi aduce fetei;
*El îşi aduce sieşi - *El îşi aduce copilului.*

Proba prin care se verifică statutul sintactic al formelor de anticipare sau reluare ale pronumelor (complemente directe sau indirecte ale lui *îl, o, îi* şi neutralizarea funcţiei sintactice pentru *se, îşi*) se poate face astfel: într-un exemplu de tipul *El respectă pe copil* se pun în faţa verbului *îl* şi *se* şi se observă că numai prima este acceptată (*El îl respectă pe copil - *El se respectă pe copil).* În mod similar pentru *îi, îşi (El aduce copilului - El îi aduce copilului - *El îşi aduce copilului).*

Pronumele (*pe) sine* şi *sieşi* sunt reflexive, dar nu mai au rolul de marcă. Dublarea inerenţei ele n-o pot îndeplini pentru că inerenţa este obligatorie, iar ele sunt facultative. Ele dublează relaţia sintactică cu verbul, nu inerenţa lui cu subiectul, chiar dacă referinţa la subiect se păstrează. Că este aşa se observă din felul în care este satisfăcută valenţa sintactică a verbului: *El se respectă pe sine şi pe ceilalţi; El îşi aduce sieşi şi celorlalţi*.

Dacă s-ar accepta o funcţie sintactică pentru *se* şi *îşi*, conform dualităţii semantice,ar fi denumită printr-o contradicţie în termeni: **obiect subiectiv, *subiect obiectiv*.

Prin urmare, diateza reflexivă trebuie menţinută ca atare în rândul diatezelor, iar valorile ei multiple se cer descrise în maniera în care s-a făcut acest lucru la diateza activă.

a) Reflexivul obiectiv sau propriu-zis este cel implicat în analiza diatezei reflexive (are ca sens particular caracterul coreferenţial al subiectului şi obiectului). Formele neaccentuate ale pronumelor reflexive pot fi înlocuite cu pronume personale şi, întrucât acestea din urmă aveau funcţii sintactice, se anula caracterul de mărci afuncţionale şi pronumelor reflexive. După cum s-a văzut, substituţia se face cu deficit semantic, iar echivalarea sintactică nu este teoretic admisă. Prin urmare, verbele reflexive obiective (*a se îmbrăca, a se spăla, a se bărbieri, a se scula, a se trezi, a-şi reproşa, a-şi aduce, a-şi imputa*...) aparţin diatezei reflexive (cf. Teodorescu, 1965, p. 550-551). Se înţelege că iniţial, ele sunt tranzitive.

b) Reflexivul reciproc exprimă un transfer de efect al acţiunii simultane sau succesive a două persoane. Efectul de reciprocitate are sensul *de unul pe altul, unul celuilalt* sau *între ei: Maria se ceară cu Ion (Maria îl ceartă pe Ion* şi *Ion o ceartă pe Maria; Maria şi Ion se ceartă unul pe altul, Maria şi Ion se ceartă între ei); Maria şi Ion îşi scriu zilnic (Maria îi scrie lui Ion* şi *Ion îi scrie Mariei, Maria şi Ion scriu unul celuilalt; Maria şi Ion îşi scriu între ei).*

Deşi este considerată de unele studii (0uteu, 1984, b, p. 5) variantă a reflexivului obiectiv, reflexivul reciproc nu permite nici substituţia formelor neaccentuate ale pronumelui reflexiv cu pronume personale şi nici anticiparea acestora cu forme accentuate: **Maria îl ceartă cu Ion; *Maria se ceartă pe sine cu Ion.* De aceea unii gramaticieni (Irimia, b, 101-103) o descriu ca pe o diateză aparte, diateza reciprocă.

Transformarea de reflexivizare se face prin intermediul pasivului şi al reflexivului pasiv: *Maria îl ceartă pe Ion (=Ion este certat de Maria) - Se ceartă; Ion o ceartă pe Maria (= Maria este certată de Ion) - Se ceartă; Maria şi Ion se ceartă - Sunt certaţi; Maria cu Ion se ceartă - Maria se ceartă cu Ion.*

În astfel de transformări intră multe verbe care presupun acţiuni reciproce: *a se bate, a se certa, a se ironiza, a se iubi, a se săruta, a se suspecta; a-şi aduce, a-şi scrie; a-şi trimite...*

c) Reflexivul pasiv, descris anterior, se obţine de la diateza pasivă, prin transformarea de reflexivizare: *Cărţile sunt citite de copii - Cărţile se citesc de către copii...*

Este un caz de sinonimie gramaticală, de aceea nu se face o ierarhizare a expresiilor în structură de adâncime şi structură de suprafaţă.

d). Reflexivul impersonal apare, cum era şi firesc, numai cu verbul marcat la persoana a III-a singular. Întrucât construcţiile sunt caracterizate prin absenţa subiectului, verbele respective nu realizează integral ecuaţia semantică a diatezei reflexive, iar cele care la activ sunt intranzitive, au şi poziţia subiectului nerealizată: *se întunecă, se înserează, se luminează, se crapă de ziuă...; se iese, se merge, se moare, se pleacă, se trăieşte, se vine...; se cade, se cuvine, se întâmplă, se spune, se zice, se zvoneşte...*

Pentru intranzitivele reflexivizate, *se* (echivalent al francezului *on* şi al germanului *man*) a fost descris ca dominând clasa de substituţie a subiectului: *se (el, omul, oricine, cineva) intră* (Guţu Romalo, 1973, p. 118).

În transformarea activelor tranzitive în reflexive impersonale se parcurge numai o parte din transformarea de pasivizare (trecerea complementului direct în poziţia subiect): *Ei aud clopotele - Se aud clopotele*. La celelalte, transformarea presupune anularea subiectului: *El merge - Se merge, El trăieşte - Se trăieşte.*

e) Reflexivul dinamic presupune implicarea intensă, cointeresarea autorului în executarea acțiunii: *a-şi aminti, a se afla, a se crede, a se duce, a se gândi, a se ruga, a se potrivi, a-şi râde, a se tocmi, a se uita...*

S-a considerat că dinamicul şi impersonalul sunt singurele valori ale reflexivului (*Gramatica*, I, 1966, p. 209 - 210) sau că, dimpotrivă, dinamicul constituie o diateză aparte (Irimia,b, 105-115). Sunt delimitate, din punct de vedere semantic, trei valori: dinamicul obiectiv *(El se foloseşte de naivitatea mea*); dinamicul subiectiv (*El se pripeşte*) şi dinamicul pasiv (*El se sperie de orice*) (Irimia, b, 113).

Spre deosebire de reflexivele dinamice descrise până acum, există un număr mare de verbe dinamice care se folosesc numai la reflexiv: *a se abține, a se bizui, a se complăcea, a se căi, a se codi, a se delăsa, a se făli, a-şi imgina, a se ivi, a-şi închipui, a se încumeta, a se mândri, a se năpusti, a se pocăi, a se referi, a se sfii, a se sinucide, a se strădui, a se teme, a se văicări, a se zbuciuma, a se zvărcoli... (*Constantinescu-Dobridor, 1996, p*. 215).*

f). *Reflexivul eventiv* semnifică trecerea subiectului într-o altă stare, devenirea lui, ceea ce coincide de fapt cu trecerea de la momentan la durativ: *Ion devine bogat - Ion se îmbogățeşte - Ion este bogat; Ea devine grasă - Ea se îngraşă - Ea este grasă.*

Relația cu obiectul este nulă, transformarea implicând doar subiectul. În raport cu acesta există două categorii de verbe eventive.Unele personale (*a se bucura, a se cuminți, a se îmbogăți, a se îmbolnăvi, a se îngrăşa, a se însănătoşi, a se întrista, a se înveseli, a se posomorî, a se supăra...*), altele nepersonale *(a se altera, a se cocli, a se dezgheța, a se îngroşa, a se învechi, a se limpezi, a se mucezi, a se oxida, a se rugini, a se scleroza, a se vesteji... (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 216).*

Multe dintre aceste verbe au corespondente expresii, chiar dacă nu toate sunt derivate cu prefixe delocutive: *a se cuminți-a se face cuminte, a se limpezi-a se face limpede, a se vesteji-a se face veşted...; a se îmbogăți-a se face bogat, a se îmbolnăvi-a se face bolnav, a se îngrăşa-a se face gras, a se însănătoşi-a se face sănătos, a se întrista-a se face trist, a se înveseli-a se face vesel...*

Se observă astfel deosebirea dintre reflexivul pasiv şi eventiv: în timp ce reflexivul pasiv poate fi transformat în pasiv propriu-zis prin folosirea participiului acordat al verbului (*Temele se scriu - Temele sunt scrise*), eventivul poate dubla acest adjectiv prin altul neparticipial, din aceeaşi sferă semantică: *Cămaşa se înnegreşte -Cămaşa este înnegrită - Cămaşa este neagră*. Acest adjectiv marchează starea la care se ajunge în urma transformării.

g) Reflexivul posesiv. Dacă la reflexivul reciproc avea loc un transfer de efecte prin intermediul acțiunii altui subiect, la reflexivul pasiv medierea efectului se face prin obiectul posedat de subiect. Practic, aici nu avem identitate de referent între subiect şi obiect, ci existența lor împreună prin relația de posesie: *îşi spală batista, îşi face ghetele, îşi face temele, îşi cunoaşte interesul...* Se înțelege că verbele reflexive posesive sunt, inițial, tranzitive. În cazul în care Aobiectul@ este parte din subiect, sunt posibile structuri reflexive sinonime: *El se spală pe dinți - El îşi spală dinții; El se spală pe picioare - El îşi spală picioarele.*

h) Reflexivul participativ presupune interesarea autorului față de obiectul altui proces. Este un reflexiv al atribui- rii sau al interesului*: îşi arogă, îşi asumă, îşi atribuie, îşi dispută ,îşi însuşeşte...* De regulă, în contextele respective, substantivul nu este articulat cu articol hotărât, în această situație deosebirea de valoarea posesivă fiind mai greu de făcut: *0i-a găsit o preocupare, 0i-a procurat un dicționar, 0i-a achiziționat o barcă, 0i-a construit un adăpost...*

i) Reflexivul factitiv sau *cauzativ* arată că autorul ajută, determină sau se expune la efectuarea acțiunii de către altcineva: *El se operează la un deget; George se tunde şi se bărbiereşte la frizer; Ea se numeşte Georgescu; Copiii s-au îmbarcat pe vapor...* Uneori se pot construi şi cu pronumele reflexiv în dativ, iar apropierea de valoarea posesivă este mai mare*: 0i-a reparat televizorul la reprezentanță; Îşi pune dinții; Îşi controlează sănătatea...*

3.2. Modul este categoria morfologică a verbului care exprimă raportul dintre procesul exprimat de verb şi realitate. Din punctul de vedere al limbii române sunt două modalități absolute (acțiune reală şi ireală) şi una de tranziție (realizabilă).

Acțiunea poate fi ,aşadar, reală (indicativ), realizabilă (conjunctiv), condiționat realizabilă (condițional), volitiv realiza- bilă (optativ) şi imperios realizabilă (imperativ).

Modurile nepredicative, nefiind predicate, nu presupun procese, prin urmare nici raportare la realitate: Amodurile nepersonale sunt de fapt forme hibride, forme nominale, a căror legătură cu verbul rămâne neclară, iar folosirea termenului *mod* pentru a le denumi pare astfel explicabilă numai prin convenţie şi tradiţie, neavând nici un fel de bază lingvistică reală@ (Iordan, ş.a., 1967, p. 201). Nu trebuie totuşi absolutizat: infinitivul şi supinul pot avea valoare de imperativ şi în această situaţie pot fi chiar predicate (*A se spăla după golire! De reţinut!).* Semantica timpului este implicată uneori decisiv în stabilirea modalităţii (Lyons, 1995, p. 347). Astfel, formele de conjunctiv perfect (*să fi citit*) neagă caracterul realizabil, iar condiţionalul perfect (*dacă aş fi avut*) neagă caracterul real, acţiunile devenind irealizabile, respectiv ireale.

Dacă în sensul categoriei de mod intră atitudinea subiec- tului vorbitor faţă de conţinutul semantic (Irimia, 1997, b, p. 123) înseamnă că indicativul însuşi, când este vorba de viitor, este scos din sfera certitudinii în cea a proiectului. Gradaţia se continuă astfel: *voi veni* (probabil da), *voi fi venit* (probabil nu), *voi fi venind* (probabil ± *da),* după opoziţiile viitor - viitorul anterior - viitorul nedefinit.

În determinarea modalităţii intervin şi opoziţiile de diateză (raportul dintre subiect, acţiune şi obiect) şi de timp. Prin urmare, infinitivul, care prezintă astfel de opoziţii de diateză şi de timp, poate fi considerat mod.

Deşi nu există în limba română opoziţia gerunziu - gerundiv (activ-pasiv), gerunziul are totuşi forme pentru reflexiv.

Participiul are, în conformitate cu gramaticile de până acum, numai perfect, cu sensul de acţiune terminată (sigură, reală), de aceea poate funcţiona ca adjectiv. În măsura în care limba română modernă tinde spre reconstruirea participiului prezent, ca în celelalte limbi romanice, opoziţia de timp ar funcţiona ca un argument în plus în considerarea lui ca mod.

Studiile de gramatică au clasificat modurile după criteriul flexionar (persoana: personale şi nepersonale) şi după cel al predicativităţii (predicative şi nepredicative). S-a subliniat fie că există o anumită corespondenţă între cele două criterii (Iordan, ş.a., 1967, p. 201), fie că dihotomia respectivă nu are îndreptăţire: A distincţia moduri predicative-moduri nepredica- tive, în mod curent asociată şi cu distincţia moduri personale - moduri nepersonale, nu are îndreptăţire. Formele nepredicative sau nu sunt exclusiv verbale şi în orice caz nu sunt moduri@ (Irimia, 1997, b, p. 123).

Nepotrivirea ce trebuie subliniată este cea dintre predicativ şi personal, pentru că pot exista predicate şi în afara opoziţiilor de persoană pentru multe categorii de verbe: nepersonale, impersonale, apersonale (*Plouă de trei zile; Fierul se oxidează; Apa susură; Găina cotcodăceşte; Se ştie că vom pleca mâine).*

Aşadar, modurile predicative (care sunt predicate) nu sunt întotdeauna (şi nici măcar prin excepţie) personale, iar modurile nepersonale (care nu au opoziţii de persoană) nu sunt întotdeauna moduri.

3.2.1. Modurile predicative sunt: indicativul, conjuncti- vul, condiţional - optativul şi imperativul.

3.2.1.1. Indicativul este, aşa cum îl definesc toate gramaticile, un mod al certitudinii, al realităţii. Acest lucru nu se întâmplă însă în două situaţii: când formele verbale se întâlnesc cu modalizatori, conjuncţii şi adverbe (*dacă vine, poate vine, parcă vine, ca şi cum vine*), sau când sunt la viitor, pentru că Aviitorul reprezintă în interiorul modului indicativ timpul unei relative incertitudini@ (Irimia, 1997, b, p. 144).

Termenul prim al sistemului paradigmatic este constituit de indicativul prezent (acelaşi lucru se întâmplă şi la imperativul afirmativ) care are gradul de plecare al distincţiei: morfemul zero şi desinenţele. Pe baza lui, adăugându-se morfeme modale (*să, aş...*) şi temporale (*a, ea; voi, vei; se, sese...*), se obţin toate celelalte.

Trăsătura cea mai importantă a indicativului este aceea că prezintă gradul cel mai diversificat semantic, întrucât opoziţiile temporale sunt în extensie: trecutul cu patru poziţii (imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul) şi viitorul cu trei (viitorul I, viitorul anterior şi viitorul nedefinit).

Faptul că indicativul şi imperativul constituie termenii primi ai sistemului paradigmatic face ca uneori valoarea modală a imperativului să se transfere: *Te duci să vezi ce s-a întâmplat! Vii cu mine*! (cf. şi Irimia, 1997, b, p. 153).

Totuşi, afirmația că indicativul este marcat zero trebuie reconsiderată la un examen etimologic. Fenomenul de transpo- ziție sintactică (cele mai multe subordonate în latină se constru- iau cu conjunctivul; schimbându-se raportul, anumite forme de conjunctiv, prin restrângerea acestuia de la patru forme la două, au fost cedate indicativului) face ca anumite forme ale lui să fie evoluate din forme de conjunctiv latinesc, cu morfemele modale ale acestora: *sînt, sîntem, sînteți (simus, sitis, sint...*); la fel, formele de la mai mult ca perfectul indicativ sunt din conjunc- tivul mai mult ca perfect (*laudavissem - lăudasem, cantavisset - cântase...).*

3.2.1.2. Conjunctivul exprimă valoarea ± *realizabil (+ realizabil* la prezent, - *realizabil* = *ireal*, la perfect; la fel la condițional). 0i-a pierdut valoarea modală substituind infinitivul după verbele de modalitate şi de aspect (trăsătură a comunității lingvistice balcanice de influență neogreacă); de asemenea, a preluat valorile imperativului viitor din latină: *Să taci! Să vină!* mai ales că în latină, conjunctivul în principale avea şi valoare hortativă.

Totuşi, conjunctivul este în primul rând un mod al subordonării conjuncționale, de unde şi marca sa formală *să (cf. Draşoveanu, 1997, p. 170 - 171).* În acest sens, se poate vorbi de un polisemantism al său, conținând valorile specifice subordonatelor în care se află: finală (*Merg să văd filmul*); condițională (*Să am timp, aş veni la tine*); concesivă (*Nu vin, să mă rogi)*; consecutivă (*Atât de mult te cicălea, să-ți iei lumea în cap, nu alta*).

În principale, conjunctivul nu mai are la fel de bine reprezentate sensurile fundamentale din latină: optativ (*Ce să fac acum? Să vin la tine);* hortativ (*Să taci din gură!*); prohibitiv (*Să nu cumva să plece!*); dubitativ (*Să ştie el, oare*?); potențial (*Ce să mai cred despre tine?).*

Uneori, folosirea negației determină selectarea conjunc- țiilor: *0tiu că vine - Nu ştiu dacă vine; cred că vine - Nu cred să vină; Mă bucur că te văd - Nu mă bucur să te văd; Avea aerul că dojenea pe cineva - N-avea aerul să dojenească pe cineva; Îmi amintesc că am cerut - Nu-mi amintesc să fi cerut...* (cf. şi Iordan, ş.a., 1967, p. 217). De multe ori această distincție este neglijată şi atunci se foloseşte conjunctivul în structuri afirmative, se înțelege, cu valoare de indicativ: *Mă bucur să te văd; Avea aerul să dojenească pe cineva (Ibidem).*

Conjunctivul conservă valoarea imperativului prezent şi viitor din latină, existând chiar tendința construcției acestuia fără morfemul specific (*Trăiască pacea! Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul! Ducă-se pe pustii! Treacă-meargă!) (*Brâncuş, 1976, p. 57). Acest lucru este posibil şi datorită faptului că morfemul specific (*e, a)* s-a păstrat la persoana a treia, încât nu e posibilă confuzia cu indicativul.

Important este că chiar verbele defective de imperativ (cele de modalitate: *a vrea, a avea, a putea, a fi...*) pot să-i exprime valoarea prin folosirea conjunctivului: *Să poți! Să ai! Să vrei!...*

Sub aspect formal, conjunctivul se deosebeşte de indicativ prin morfemul *să* (evoluat din *si* condițional latinesc)*,* prin afixul modal (*-ă-* şi *-e-*) obținut prin inversiune morfematică de la indicativ (în realitate şi el este etimologic) şi prin omonimia obligatorie dintre formele de singular şi cele de plural de la persoana a treia.

Inversiunea morfematică se produce astfel: verbele româneşti au la persoana a treia singular desinența *-ă* sau *-e.* Trecerea la conjunctiv presupune inversarea celor două morfeme (*ăΞe: cântă - să cânte! vine - să vină!).* Excepție fac verbele cu temă vocalică fără *-ez, esc,* care au toate desinențele în -e (*taie, suie, atribuie, constituie...),* din cauza incompati- bilității unui fonem - diftong *iă.*(pentru incompatibilitatea *-iă, -ue* cf. Sala, 1970. p. 24). La ele inversiunea nu are cu ce să se facă, rămânând spre distingere celelalte două posibilități (*să* şi omonimia).

Trebuie, de asemenea, semnalat că la perfect conjunc- tivul este un mod nepersonal (chiar dacă poate fi predicat), prezentând numai o formă pentru toate persoanele.

3.2.1.3. Condiționalul-optativ este definit ca expresie a unei acțiuni condiționat şi volitiv realizabile. S-a arătat că la prezent acțiunea este realizabilă, iar la perfect, ireală (Avram, 1997, p. 207). În realitate, această distribuție depinde şi de modalizatori. Aşa cum acțiunile realizabile şi ireale pot fi exprimate şi de indicativ cu diferite conjuncții *(Dacă va veni la timp va afla; Vorbea ca şi cum ştia)*, tot astfel, modalizatorii *ca şi cum, de parcă* impun caracterul ireal chiar la condiționalul prezent: *Are atâta siguranță ca şi cum ar şti; Lucrează de parcă ar avea vreun interes.*

Condiționalul exprimă o acțiune realizabilă prin îndeplinirea a două condiționări: una externă (condițional) şi una internă (optativ). Prin urmare,

semantic, unitatea dintre cele două valori se susține, exprimându-se prin aceleași forme verbale (auxiliarele *aş, ai, ar, am, aţi, ar: aş fi, ai fi, ar fi, am fi, aţi fi, ar fi* + infinitiv*)*. În fapt, valoarea optativă se deosebeşte de cea condiţională prin folosirea absolută a verbului, fără modalizatorul condiţional, care este totuşi presupus: *Aş bea o cafea (dacă mi-ai aduce); Aş veni pe la tine (dacă m-ai invita); Aş pleca la munte (dacă aş avea bani*). Din câte se observă, realizarea valorii de condiţional presupune o structură bipropoziţională, numită perioadă condiţională, compusă dintr-o *apodoză* (propoziţie principală) şi o *protază* (subordonata în care se formulează condiţia).

Există însă şi opţiuni cu o finalitate neprecizată *(Ce m-aş mai plimba la munte! Cum aş mai îngriji de el!);* altele care presupun o condiţionare nedeterminată *(De-ar veni odată vara! De-ar veni luna lui mai!)* sau care presupun un exces voliţional, împins până la imprecaţii (*Arde-te-ar focul! Lua-te-ar naiba! Veni-ţi-ar numele).* Aceeaşi situaţie se întâmplă şi cu aşa-zisul potenţial, în care autorul, conştient de caracterul realizabil, posibil, dar fără interes în desfăşurarea acţiunii, nu intenţionează să formuleze o condiţionare: *Ai zice că are zece ani; Cine l-ar crede că a venit singur! S-ar zice că natura l-a creat în acest scop! Când îl vezi, ai crede că e artist? Ai crede că e în stare să nu vină? Ai zice că n-are bani?*

În toate acestea, perioada condiţională nu se realizează integral*, ci,* de regulă, numai prin apodoză. Prin protază se realizează numai în enunţuri de tipul: *De-ar veni luna lui mai!*

3.2.1.4. Imperativul exprimă determinarea efectuării acţiunii prin ordin, îndemn şi sfat, aşa încât, subiectul având siguranţa înfăptuirii ei, imperativul apare ca un mod al certitudinii, al realizării, apropiat semantic de indicativ.

Este defectiv de persoana I şi a III-a. În latină, se găseau la imperativ viitor şi forme de persoana a III-a, care în română au fost preluate de conjunctiv *(să plece! să aştepte!),* extinzându-se apoi şi la persoana I plural: *să mergem! să hotărâm!.*

Nu a păstrat opoziţiile de timp, distanţa semantică dintre prezent (acţiunea imperativului urma să se desfăşoare imediat după ordin) şi viitor pierzându-se încă din latina postclasică (*Istoria*, I, 1965, p. 183).

A fost descris de gramaticieni prin evidenţierea unei mai mari neregularităţi (Iordan ş.a., p. 223), dar, în realitate, doar câteva verbe sunt neregulate la persoana a II-a singular afirmativ (*vino! du! zi! fă!)*, moştenite, în mod clar ultimele, din latină. Forma *vino* nu poate fi explicată printr-un transfer morfematic de la femininul vocativ singular (Pătruţ, 1974, p. 127), ci tot prin conservarea unor imperative prezente din latină, care, prin accident fonetic de la forma de imperativ viitor, făceau în -o (*ced0to! - cedo*!) (cf. Benoist, Goeltzer, 1893, p. 230; cf. şi Plautus, *Aulularia*, Act IV, 8: *cedo, i, refer*!).

După forma de la persoana a II-a singular afirmativ, verbele se grupează în două subclase: unele (de regulă cele cu infinitivul prezent în *-a, -î* şi cele cu sufixele *- ez, -esc, -ăsc*) au forme omonime cu ale indicativului prezent de la persoana a III-a*: (el) cântă - cântă! (el) lucrează - lucrează!; (el) citeşte - citeşte; (el) hotărăşte - hotărăşte!* Celelalte intră în omonimie cu persoana a II-a singular a indicativului: *(tu) mergi - mergi!; (tu) vezi - vezi!; (tu) ieşi - ieşi!; (tu) şezi - şezi!.*

Această distribuţie este perturbată de o altă regulă, anume aceea a tranzitivităţii: verbele tranzitive preferă omoni- mia cu persoana a III-a, iar cele intranzitive, cu persoana a II-a, indiferent de conjugare: *(el) pune - pune!; (tu) stai- stai!* (cf. şi Graur, 1968, p. 220-221).

Imperativul negativ avea în limba veche cu totul alte forme decât cele actuale (**nu cântare - nu cântareţi!, nu judecareţi*!), deductibil formal din imperfectul conjunctivului latinesc (*Istoria*, II, 1961, p. 151). Dispariţia lui *-re* de la infinitivul lung a dus şi la simplificarea lui desinenţială: *nu cânta! - nu cântaţi!* Oricum, forma de imperativ singular negativ este singura formă negativă din paradigma verbală, diferită de forma afirmativă, ceea ce ar proba tendinţa de a se distinge într-un mod aparte, prohibitivul.

La persoana a II-a plural, afirmativ şi negativ, imperativul nu diferă decât prin intonaţie de indicativ; în reali- tate, elementul suprasegmental presupune şi aici, ca şi la celelalte forme, existenţa unei omonimii (omografe).

Rolul imperativului de a determina prin poruncă, îndemn, sfat, rugăminte desfăşurarea acţiunii face din el un mod deictic, cu transpunere directă a acţiunii în realitate. Această calitate pe care numai el o are a fost utilizată stilistic de scriitori pentru a imprima dinamism acţiunii. De aici şi denumirea de

imperativ dramatic: *Apoi, lasă-ţi băiete, satul... şi pasă de te du!; Oi trage-i şi trage-i!; Când să-ţi petreci şi tu tinereţea*, *apucă-te de cărturărie*! (cf. şi Irimia, 1997,b, p. 207).

3.2.1.5. Problema prezumtivului. Gramaticile de uz curent descriu existenţa în limba română a modului prezumtiv, deşi delimitarea lui, eminamente semantică, a fost pusă sub semnul întrebării de unii gramaticieni (Slave, 1957, p. 53-61; Graur, 1968, p 205) sau a fost dublată de distribuţia formelor la celelalte moduri (conjunctiv, condiţional - optativ, infinitiv) (Avram, 1997).

Semnificaţia prezumtivă reprezintă detaşarea subiectului, neimplicarea lui în valoarea de adevăr a propoziţiei. Acţiunea se situează în zona de echilibru între realitate şi irealitate. Este modul disimulării semantice. Astfel, dacă cineva formulează o întrebare (*Ai o carte*?), răspunsul este de regulă, *da* sau *nu*. Când subiectul disimulează nevrând să precizeze, răspunde *Voi fi având* (adică:*Poate am sau poate că nu am*). În mod similar: *Vei avea o carte? - Voi fi având.*

Dacă indicativul şi imperativul sunt modurile siguranţei *(Otiu că este; Otiu că se face)*, conjunctivul şi condiţionalul prezent ale posibilităţii (*Otiu că este posibil*), semnificaţia prezumtivă nu asumă răspunderea cunoaşterii; prin urmare vehiculează dubiul, alternativa semantică.

Sunt mai multe probleme care trebuie observate aici: - distribuţia formelor cu semnificaţie prezumtivă la toate modurile perfectului: indicativ (viitorul anterior: *voi fi având*), conjunctivul perfect (*să fi având*), condiţionalul perfect (*aş fi având)* şi infinitivul perfect *(a fi având);*

- şochează faptul că toate formele (*va fi fiind, să fi fiind, ar fi fiind, a fi fiind*) sunt considerate în bloc aparţinând unei singure valori (prezumtiv prezent) când, morfematic şi nu numai, sunt atât de diferite: au proiecţii diferite pe axa modală şi temporală;

- ar fi singura formă de prezent analitic de gradul al II-lea (la acelaşi nivel structural cu perfectul), când, se ştie, prezentul are, chiar la modurile analitice, o structură mai simplă;

- valoarea de prezumtiv nu se întâlneşte numai la aceste forme, ci în propoziţiile independente dubitative (mulţi gramaticieni afirmă că prezumtivul se întâlneşte numai în propoziţii independente - cf. Dimitriu, 1979, p. 271) ea poate fi exprimată deopotrivă de viitor, de conjunctivul prezent şi perfect, de condiţionalul prezent şi perfect: *Ce-o mai fi şi asta? Să am, oare, neplăceri? Ar avea ea timp pentru mine?...*

Formele specifice ale semnificaţiei prezumtive (cu verbul de bază la gerunziu) nu pot aparţine unui singur timp şi acest lucru se poate proba. La o întrebare de tipul *Îţi va aduce mâine cartea*? răspunsul care trebuie să includă semnificaţia de viitor este unul singur *Mi-o fi aducând-o* (*Mi-o va fi aducând) (*Să mi-o fi aducând; *Mi-ar fi aducând-o).* Aceasta înseamnă că forma *va fi aducând* este de viitor şi nu de prezent. E adevărat că semnificaţia prezumtivă migrează dintr-o parte în alta a modurilor posibilităţii (şi viitorul indicativ, aşa cum s-a arătat, este unul dintre ele), dar, la un examen punctual, ea poate fi delimitată. Prin urmare, ea trebuie distribuită la moduri, ca formă de manifestare a categoriei timpului (semnificaţia temporală, în limba română în care lipsesc delimitările aspectuale, este puternic implicată în semnificaţiile modale).

Se poate urmări în acest sens gradaţia existentă: conjunc- tivul prezent exprimă realizabilul (*să citească*), conjunctivul perfect exprimă irealizabilul (*să fi citit*), aşa-zisul prezumtiv prezent exprimă alternativa ± *realizabil (să fi citind*). Aceeaşi gradaţie semantică este şi la condiţional (*aş citi, aş fi citit, aş fi citind*), dar şi la indicativ: viitorul exprimă realizabilul (*voi citi),* viitorul anterior îndepărtează sensul de realizabil plasându-l înaintea altei acţiuni viitoare (*voi fi citit*), iar aşa-zisul prezumtiv prezent (*va fi citind*) exprimă alternativa.

Privind astfel lucrurile, semnificaţia prezumtivă poate fi distribuită ca *viitor nedefinit* la indicativ (*va fi având*), ca *perfect nedefinit* la conjunctiv (*să fi având*), la condiţional-optativ (*ar fi având*) şi la infinitiv (*a fi având*).

Semnificaţia nedefinită este dată de gerunziu care exprimă o acţiune nedeterminată temporal, în desfăşurare, care neutralizează valoarea *posibil.* Că gerunziul a fost considerat, cum se va demonstra ulterior, participiu prezent este ceea ce explică angajarea lui (în mod analog participiului trecut) în structurile analitice ale timpurilor compuse.

Gramaticile de uz curent consideră toate formele de viitor anterior şi de perfect (*va fi citit, să fi citit, ar fi citit, a fi citit*) forme de perfect ale

prezumtivului, generând o problemă aproape insurmontabilă în a distinge valoarea modală din seriile omonimice.

S-au propus mai multe metode de delimitare: criteriul fonetic (intonația specifică, interogativă, dubitativă) şi cel sintac- tic (apariția prezumtivului în propozițiile principale şi a celorlalte forme în subordonate) (Irimia, 1997, b, p. 199), dar s-a propus şi ipostaza de mod de relație, care se întâmplă Acând verbul la prezumtiv este predicatul unei subordonate@, putând fi în relație cu prezentul (*Otii câți bani ar fi avut prietenul dumitale*?) sau cu un timp trecut (*S-a spus că ar fi venit pe la voi*) (Irimia, 1997, b, p. 203).

Altă modalitate de distingere este exclusiv semantică. Pentru a-l deosebi de viitorul anterior trebuia observat dacă acțiunea este anterioară momentului vorbirii (prezumtiv: *Nu înțeleg de unde va fi ştiut).* Dacă exprima o acțiune viitoare era vorba de indicativ (*Când vei veni eu voi fi terminat)* (Iordan ş.a., 1967, p. 222).

Această metodă era mai puțin eficientă pentru a se descrie opozițiile cu conjunctivul şi condiționalul perfect, întrucât şi acestea exprimau acțiuni posibile în trecut: AÎn asemenea situații ne poate ajuta pentru a pune în evidență valoarea modală comutarea valorii de perfect cu cea de prezent deoarece cele trei moduri se deosebesc clar prin structura lor@ (*Ibidem*).

A fost criticată soluția comutării deoarece duce la crearea unor enunțuri diferite cu interpretări diferite (Dimitriu, 1979, p. 271). În schimb, a fost repropus criteriul independenței propozițiilor în care apare. Dificultățile însă sporesc întrucât, aşa cum s-a arătat, în propozițiile dubitative apar sinonimii noi: până şi viitorul I, şi conjunctivul prezent şi condiționalul prezent dobândesc în astfel de propoziții sens prezumtiv: *O veni ea oare? Să facă el asta? Ar face el asta?*

Viitorul anterior dobândeşte sens prezumtiv atunci când nu se raportează la o altă acțiune. A se compara: *Când voi ajunge, tu vei fi dormit - Zice că vei fi dormit*.

Condiționalul perfect are, de asemenea, sens prezumtiv când nu există posibilitatea întregirii perioadei condiționale. A se compara: *Zice că ar fi citit cartea dacă avea timp - Zice că ar fi citit cartea ieri.*

În realitate, întreaga problemă a delimitării este falsă. Formele de perfect ale modurilor respective sunt polisemantice şi în virtutea acestui lucru pot cumula şi sensuri prezumtive, aşa cum şi viitorul I, şi conjunctivul prezent, şi condiționalul prezent pot cumula. Că acest lucru se întâmplă de regulă în propoziții independente, dubitative, este un argument în plus: caracterul nedefinit temporal (şi real) este impus de caracterul propozițiilor respective. Modalitatea propoziției nu coincide în aceste cazuri cu modul gramatical. Exemple se pot da nenumărate.

Refuzul de a considera toate aceste forme ca aparținând conjugării prezumtive (perifrastica activă) (Slave, 1957, p. 53) a venit din considerentul că morfemele respective vehiculează acelaşi sens şi o singură postură a subiectului. De aici teoria unității de sens a prezumtivului (Dimitriu, 1979, p. 269).

În realitate şi viitorul I şi conjunctivul şi condiționalul prezent cumulează în anumite contexte sens prezumtiv şi participă la această unitate de sens a prezumtivului, dar nimeni nu le-a încadrat măcar în aceste contexte la modul prezumtiv. În mod similar, şi viitorul anterior şi conjunctivul şi condiționalul perfect cumulează în anumite contexte sens prezumtiv şi nimeni n-ar trebui să le incorporeze prezumtivului cu atât mai mult cu cât delimitările semantice, între atâtea alte sensuri (potențial, optativ, dubitativ) au o mare doză de iluzoriu. În consecință, conform structurii lor morfologice trebuie să rămână încadrate la sensurile principale, prime.

În ceea ce priveşte unitatea de sens a celorlalte forme, care au la bază gerunziul, trebuie precizat că ea are un suport real: gerunziul, lipsit de categoria proprie a timpului, ca mod dependent, se acomodează timpului exprimat de verbul regent. În toate situațiile el păstrează însă sensul său primar, de acțiune nedeterminată. Ar fi absurd să se considere, măcar teoretic, că urmând unor auxiliare la viitor, la conjunctiv , condițional şi infinitiv prezent, gerunziul ar reuşi să neutralizeze sensul temporal - modal al acestora. Prin urmare, încadrate la moduri diferite şi la timpuri diferite, în ciuda persistenței valorii nedefinite, aceste forme sunt: indicativ, viitor nedefinit *(voi fi având*); conjunctiv, perfect nedefinit (*să fi având*); condițional, perfect nedefinit (*aş fi având*); infinitiv, perfect nedefinit (*a fi având*). Celelalte forme cu participiul rămân, cum s-a demonstrat, ca forme de perfect (definit) ale modurilor

respective, aşa încât nu se poate vorbi de existenţa unui mod aparte, prezumtivul, în limba română.

3.2.2. Modurile nepredicative şi nepersonale au fost considerate categorii gramaticale absolute ale verbului, în sensul că, neutralizând anumite trăsături verbale (opoziţia de persoană, opoziţiile temporale...) şi acceptând în schimb trăsături ale numelui, şi-au pierdut indicii de predicaţie (Irimia, 1997, b, p. 211).

Între infinitiv, gerunziu, participiu şi supin există totuşi deosebiri în privinţa proporţiei dintre trăsăturile verbale şi cele nominale.

3.2.2.1. Infinitivul este modul care exprimă caracterul static al acţiunii. Sensul static este sensul neutral, de dicţionar: AInfinitivul poate fi considerat forma neutrală a verbului (la fel cum nominativul singular nearticulat este considerat forma neutrală a substantivului, pozitivul singular nominativ nearticulat - forma neutrală a adjectivului etc.) (Dimitriu, 1979, p. 287).

Are morfeme specifice (*-a, -ea, -e, -i, -î)* care, împreună cu morfemul modului celui mai frecvent, indicativul (*ι, - ez, -esc, -ăsc),* sunt implicate,aşa cum s-a văzut, în gruparea flexionară cu cele opt subclase.

În limba latină, infinitivul avea şi valoare nominală (restrânsă) şi valoare verbală, predicativă, subordonata completivă infinitivală (acuzativul sau nominativul cu infinitivul) fiind foarte frecventă.

În evoluţia de la latină la română, anumite fenomene gramaticale s-au extins (de exemplu, conjugarea cu temă vocalică), altele au regresat (completiva sau subiectiva infinitivală), aceasta din urmă regăsindu-se în română doar în exemple de tipul *Nu-i ce vinde; N-are ce face; N-are cine mă ajuta; N-are unde veni; N-are cum rămâne...*

Dacă se respectă etimologia la nivelul sintactic, acestea sunt contextele în care se poate vorbi de valoarea predicativă a infinitivului (în felul acesta se respectă şi valoarea relaţională a pronumelor şi adverbelor relativ - interogative respective), propoziţiile fiind completive directe, respectiv subiective, cu predicatul la infinitiv.(Pentru valoarea predicativă a infinitivului cf. Hazy, 1997, p. 94-102).

În majoritatea studiilor de gramatică sunt descrise trăsăturile nominale şi verbale ale infinitivului. Trăsăturile nominale sunt:

- Îndeplineşte funcţii sintactice specifice substantivului: subiect *(A citi e o plăcere);* nume predicativ (*Dificultatea este dea impune un criteriu*); atribut *(Dorinţa de a veni era mare);* complement direct *(Poate pleca mâine);* complement indirect *(Mi s-a luat de a răspunde primul);* complemente circumstan- ţiale *(S-a dus spre a se întâlni cu el) (*cf. şi Pană Dindelegan, 1992, p. 119 - 124). Ca un reflex al acestei trăsături, infinitivul lung s-a substantivizat în majoritatea cazurilor (*plecarea, aşteptarea, găsirea*...). 0i-a păstrat valoarea verbală complicân- du-se cu morfemul analitic al condiţionalului în imprecaţii: *Fire-ai al naibii! Dar-ar boala-n el! Dormire-ai somnul de veci!*

- Folosirea cu prepoziţii, deşi nu cunoaşte opoziţiile cazuale *(în, de, la, fără, pentru, până, prin, spre, înainte de, în loc de...)*, în prezenţa prepoziţiei morfem *a*: *priceput în a rezolva; plăcerea de a lucra...* Dintre acestea, unele prepoziţii se folosesc şi cu conjuncţia morfem *să* (cu care formează o locuţiune conjuncţională) a conjunctivului*: până a veni - până să vină; fără a aduce - fără să aducă... (*Avram, 1997, p. 210). Uneori infinitivul renunţă la aceste prepoziţii: *Am plăcerea de a vă saluta -Am plăcerea a vă saluta...*

Studiile care insistă pe valoarea predicativă a infinitivului (alta decât cea etimologică) în toate apariţiile sale (mai puţin infinitivul lung) afirmă în mod neadecvat că aceste prepoziţii (elemente subordonatoare în propoziţie) sunt de fapt conjuncţii (elemente de subordonare în frază), căutând să extindă fenomenul omonimiei unor elemente (*S-a dus de şi-a cumpărat pantofi - Peniţa era de aur; Până seara a cântat - Până a venit el, a cântat).* În felul acesta se încearcă neutralizarea celui mai important argument prin care se susţine valoarea nominală a infinitivului.

Trăsăturile verbale ale infinitivului sunt:

- Angajază opoziţii flexionare de diateză (*a lăuda, a se lăuda, a fi lăudat)*, de timp (prezent: *a lăuda*; perfect: a *fi lăudat* şi perfectul nedefinit: *a fi lăudând*) şi de negaţie (*a lăuda - a nu lăuda...);*

- Are sens modal identic cu conjunctivul: A Toate ocurenţele şi toate detaliile (...) sunt comune infinitivului şi conjunctivului@ (Pană Dindelegan,

1992, p. 124). De altfel, de-a lungul timpului, ca o trăsătură a lingvisticii balcanice, conjunctivul a reuşit să înlocuiască în mai toate contextele infinitivul. Folosirea acestuia din urmă este astăzi livrească (Avram, 1997, p. 209). Sunt totuşi enunţuri în care ambele contexte sunt ocurente: după verbe ca *a se cuveni, a-i veni, a începe, a putea, a se grăbi... (nu se cuvine a lipsi - nu se cuvine să lipseşti...),* după adjective ca *dator, gata, vrednic (vrednic de a însoţi - vrednic să însoţească...),* după prepoziţiile *după, fără (fără a înţelege - fără să înţeleagă...)* (*Ibidem*).

În anumite contexte (succesiunea mai multor verbe) folosirea infinitivului este necesară în alternanţă cu conjunctivul pentru a întrerupe izotopia morfologică: *Vă rog să binevoiţi să-mi arătaţi - Vă rog a binevoi să-mi arătaţi - Vă rog să binevoiţi a-mi arăta; Până să înceapă să caute - Până să înceapă a căuta - Până a începe să caute* (Avram, 1997, p. 210).

- Conservă valenţele sintactice specifice verbelor: tranzitivitatea (*Poate începe lecţia*); selectarea nominativului în poziţia de subiect (*Înainte de a veni el, eu citisem ziarul),* nume predicativ *(Înainte de a fi director, George lucrase pe şantier);*

- Are aptitudinea de a se combina în mod firesc cu toate formele pronumelui (*fără a-l vedea, pentru a i-o spune, spre a se amăgi pe sine...);*

- Are valoare predicativă atunci când are sens de imperativ (*A nu se apleca în afară*! *A se feri de foc*!), în expresii imitate sau traduse din franceză sau germană (Iordan ş.a., 1967, p. 204) sau în aşa-zisele construcţii infinitivale (*Nu-i ce vinde; N-are ce aduce)* ca reflex al subordonatelor infinitivale latineşti;

- Exclude subordonarea atributivă, altfel decât după infinitivul lung *(plecarea grăbită, citirea corectă...*) a cărui valoare nominală nu este contestată;

Deşi, după cum se observă, trăsăturile verbale ale infinitivului sunt mai numeroase decât cele nominale, valoarea predicativă a infinitivului nu se poate susţine, în ciuda, de asemenea, a analogiei cu conjunctivul, care-l poate substitui în toate contextele. Se opun la aceasta: neselectarea elementelor de relaţie de tip frastic (cu o singură excepţie, când se află sub regenţa verbelor *a avea* sau, mai rar, *a fi: Nu-i ce vinde, N-are cum scăpa);* selectarea elementelor subordonatoare de la nivelul propoziţional (prepoziţiile *în, la, de, spre, până, în loc de...).*

3.2.2.2. Gerunziul este un mod dependent, determinativ, cu un conţinut semantic nedeterminat, mimetic, apt să adopte diferite valori în funcţie de contextul în care apare. Nu-şi schimbă forma după persoană (este deci un mod nepersonal), nici faţă de timp, chiar dacă se poate raporta la persoane şi la timpul verbului regent. Nu are valoare modală proprie, ci o preia prin aceeaşi mobilitate pe cea a verbului regent (*Având timp aş merge la film = Dacă aş avea timp aş merge la film; Văzând semaforul a trecut strada - Când a văzut semaforul a trecut strada...)*

Fiind determinant în cadrul grupului verbal, a fost asemănat deseori cu adverbul (Iordan ş.a., 1956, p. 416), drept pentru care problema unor valori nominale a fost exclusă: Acu numele nu are nici o contingenţă@ (Iordan ş.a., 1967, p. 210). Într-un fel, semantismul nedefinit face să fie devansat şi adverbul, întrucât rareori se întâlneşte un adverb care să exprime atâtea valori circumstanţiale: modale *(S-a apropiat alergând);* temporale *(Strigându-l, a venit);* cauzale *(Îmbolnăvindu-se, n-a venit la şcoală);* condiţionale *(Aflând la timp, m-aş fi dus);* concesive *(Rugându-l, tot n-a venit)...*

Având un conţinut semantic nedeterminat şi preluat din latină ca echivalent al participiului prezent, gerunziul se foloseşte, cum s-a arătat, la construirea viitorului nedefinit (*va fi având, va fi citind*), a perfectului nedefinit la conjunctiv (*să fi având, să fi citind*), condiţional (*aş fi mâncând, aş fi ducând*) şi la infinitiv (*a fi având, a fi citind*).

Faptul că toate aceste forme au valoare semantică nedefinită, a determinat pe gramaticieni să considere că avem de-a face cu o singură valoare de mod: prezumtivul. În realitate, structurile morfematice indică sigur apartenenţa la moduri diferite, dar la valori temporale echivalente. Altfel, ar însemna ca prezumtiv să fie, cum s-a mai arătat, conform valorii semantice din unele contexte şi formele de tipul: *O citi ea, oare, cartea asta? Să trimită ea oare? Ar veni ei, oare?*

Singurele categorii exprimate formal de gerunziu sunt diateza (*spălând, spălându- se, fiind spălat)* şi negaţia, aceasta din urmă prin prefixare*: necitind, neavând, nemaiştiind...*

În registrul grupului nominal, gerunziul poate fi substantivizat (*murindului*, *suferindului*...), adjectivizat (*mână tremurândă, femeie suferindă, nelinişte crescândă, rană sângerândă*...) sau, neconvertit, în funcție de atribut (*Veneau cu steagurile fluturând),* nume predicativ *(Mâna i-a rămas tremurând).*

Oi pentru gerunziu s-a pus problema funcției predicative. Pentru aceasta trebuia demonstrat caracterul lui personal (cf. Caragiu Marioțeanu, 1956 şi 1962; Hazy, 1997, p. 81-94). Dar referirea la persoană nu înseamnă caracter personal, aşa cum s-a subliniat uneori: AAşadar, fiind un mod personal - care se poate atribui oricărei persoane gramaticale în nominativ cu funcția de subiect - gerunziul este un mod predicativ, fie că are subiect propriu (de exemplu: *venind eu*, *pleacă el)*, fie că are subiect comun cu verbul regent (de exemplu: *el merge cântând*)@ (Dimitriu, 1979, p. 293).

Sigura reținere în această interpretare era că gerunziul este un cuvânt determinativ şi nu centru generator de funcții sintactice. De aceea, s-a considerat că gerunziul poate fi predicat dacă îndeplineşte condiția unei regențe minime: să aibă un complement (Caragiu Marioțeanu, 1957, p. 85).

Miza pe caracterul personal este numai pe jumătate îndreptățită. După cum s-a văzut, între funcția de predicat şi caracterul personal nu este o dependență directă: verbele impersonale pot fi predicate la modurile indicativ, conjunctiv, condițional (*Plouă; Să plouă; Ar ploua*). Gerunziul este însă nepersonal (nu-şi schimbă forma după persoană) şi în cazul verbelor personale. Prin urmare, rămâne nepredicativ.

3.2.2.3. Participiul este modul care prezintă acțiunea ca rezultat, fie atribuită unui obiect (valoare adjectivală), fie în desfăşurare (în paradigma diatezei pasive, a perfectului compus, a viitorului anterior şi a perfectului).

Spre deosebire de limba latină, unde cunoştea opoziții temporale (prezent: *laudans*,*-tis;* perfect: *laudatus,-a, -um;* şi viitor: *laudaturus, -a, -um*), limba română cunoaşte în principal valoarea de perfect (*enervat*) şi pe cea de prezent (*enervant*).

3.2.2.3.1. Participiul prezent. Cu valoare de participiu prezent limba română a luat la început din latină gerunziul: AUnele gramatici româneşti vorbesc de gerunziu sau gerundiv@ care Aeste participiul prezent: *vorbind, scriind, mergând* etc.@ (Iordan, 1937, p. 175). A fost folosit în comunicare cu această valoare : *Zace lebăda murindă (= care moare).*

Valoarea de participiu, s-a mai arătat, explică folosirea lui în compunerea viitorului nedefinit şi a perfectului nedefinit.

Ulterior, mai ales în perioada influenței franceze, a intrat în limba română participiul prezent (*calmant, enervant, iritant, agasant...)* şi modelul formării lui de la verbe: *a se calma - calmant, a agasa - agasant, a irita - iritant...*

Aşa cum s-a arătat la adjectiv, există în română participii prezente neologice, nepreluate din franceză, ci formate pe teren românesc, după modelul asimilat. Din această cauză trebuie instituită în română subclasa participiului prezent.Valoarea morfologică a acestuia este exclusiv adjectivală: *efect calmant, voce iritantă, insistență agasantă, efort impresionant...*

Spre deosebire de participiul trecut care participă la cele două valori morfologice (adjectivală şi verbală) diferențiat, participiul prezent participă simultan. Într-o expresie ca *efort impresionant* este dată şi însuşirea substantivului (*ce fel de efort?*), dar şi valoarea verbală (*care impresionează).*

Faptul că o perioadă îndelungată în locul participiului prezent a fost folosit gerunziul acordat (de fapt, gerundivul) a făcut ca adevăratul participiu prezent să nu se generalizeze în paradigma verbelor, aşa încât, multe dintre ele sunt defective.

De altfel, comparând acest aspect cu participiul trecut se observă o inversă proporționalitate: participiul trecut s-a generalizat în paradigmă şi numai câteva verbe neologice sunt defective (*accede, concede, desfide, divide, rage*...); la participiul prezent este invers: numai la anumite verbe neologice s-a impus.

Unele participii prezente sunt neregulate : *asista - asistent (publicul asistent), insista-insistent (persoană insisten- tă)...*

3.2.2.3.2. Participiul trecut se formează cu morfeme specifice: *-t (căutat, desenat, tăiat, citit, venit, coborât, hotărât), -ut (văzut, putut, avut, băut, făcut, temut, cunoscut),-s (mers, zis, spus, şters, rămas); cons.+ t (fript, copt, supt, fiert, rupt, spart, frânt, înfipt).*

De la aceste forme se obține tema perfectului, prin înlăturarea ultimei consoane *(cânta-, citi-, coborâ-; văzu-, făcu-; mer-, zi-; frip-, fier-)*. Ea este

implicată în formarea perfectului simplu şi a mai mult ca perfectului.

Trăsăturile verbale ale participiului perfect sunt:

- Participă la diateza activă la formarea perfectului compus, a viitorului anterior, a conjunctivului, condiţionalului şi infinitivului perfect. În propoziţii principale dubitative, formele de conjunctiv şi condiţional perfect au fost considerate ca aparţinând şi prezumtivului perfect; în realitate, ele sunt valori prezumtive (dubitative) ale modurilor respective.

- Valoarea temporală este de perfect (trecut, terminat, definit);

- La verbele tranzitive, participiul perfect este implicat în toate formele diatezei pasive. Aceasta este o trăsătură verbală, iar fenomenul de acord care se manifestă ţine de natura adjectivală;

- Sintactic, participiul păstrează valenţele specifice verbului, fiind regentul unui subiect (*Problema odată rezolvată, am plecat*); complement de agent (*Lecţia citită de copii a fost uşoară);* alte complemente *(Calificativul acordat lor a fost bun; Banii primiţi acum şi aici ne-au fost de folos; Era un lucru făcut din obligaţie; Aceste vorbe spuse spre a-i îmbărbăta şi-au făcut efectul...).*

- Se utilizează cu valoare pasivă (element predicativ suplimentar) după anumite verbe impersonale *(trebuie aduse, se cuvin făcute, se lasă rugat, merită menţionat, se cere culcat, se aşteaptă invitat...*).

Trăsăturile specific-adjectivale sunt următoarele:

- Are flexiune sintetică, tipic adjectivală, manifestată prin fenomenul de acord în gen, număr şi caz;

- Are flexiune analitică (grade de comparaţie): *foarte iubit, cel mai iubit; mai puţin văzut, tot aşa de lăudat...;*

- Îndeplineşte funcţii sintactice subordonate tipic adjectivale: atribut (*carte căutată),* nume predicativ (*Ea a rămas părăsită*), element predicativ suplimentar *(Maria vine interesa- tă)*, alte complemente (*Înfăşat, nu mai plânge; Accidentat, n-a mai putut merge; Neinvitat, s-a dus totuşi...).*

- Ca şi gerunziul,realizează opoziţiile afirmativ - negativ cu prefixul negativ *ne-: necitit, nevăzut, nemaivăzut...* Acest procedeu se întâlneşte şi la adjective, dar, observând frecvenţa fenomenului (generalizat la participiu), s-ar putea afirma că adjectivele participiale au determinat derivarea negativă cu *ne-* la celelalte adjective.

- Folosirea articolului adjectival, atât cât mai este ea extinsă în limba română actuală (*Atunci lumea cea gândită pentru noi avea fiinţă).*

3.2.2.4. Supinul este tot un mod nepersonal, fiind sinonim cu infinitivul, ca abstract verbal; are totuşi mai pronun- ţată nuanţa de finalitate, în virtutea căreia selectează anumite prepoziţii: *de, la, pe, pentru, după.*

A fost contestat de anumiţi gramaticieni (Caragiu Marioţeanu, 1962) prin absolutizarea trăsăturilor nominale (neglijarea celor verbale), după analogia cu celelalte limbi roma- nice care nu l-au conservat din latină.

Trăsăturile nominale ale supinului sunt de ordin morfolo- gic (construcţia cu prepoziţii) şi sintactic (îndeplinirea funcţiilor sintactice specifice numelui). Astfel, deşi nu acceptă relaţia cu un nominativ subiect, având întotdeauna subiectul regentului, supinul poate îndeplini funcţia sintactică de subiect: *Este uşor de zis, greu de făcut; Rămâne de văzut; Este uşor de constatat...* Poate, de asemenea, îndeplini funcţia sintactică de nume predicativ *(Să vedem ce este de făcut; Am adus ce era de adus),* atribut *(Avea ochi de văzut şi urechi de auzit),* complement direct *(Am de dat o explicaţie; Are de făcut temele),* complement indirect *(Ne apucăm de mâncat; M-am săturat de făcut referate);* circumstanţial de cauză *(De făcut treabă nu cade coada nimănui);* circumstanţial de scop *(Mergem la vânat; S-a dus la arat),* circumstanţial consecutiv *(S-a schimbat de nerecunoscut).*

Ca şi participiul trecut, cunoaşte opoziţia afirmativ - negativ realizată prin derivarea cu prefixul *ne-: de citit - de necitit, de neimaginat, de neconceput...*

Trăsătura verbală cea mai importantă este aceea de a-şi activa valenţele sintactice în calitate de regent.

Astfel, poate fi regentul unui complement direct (*Mergem la vânat raţe*), al unui complement de agent (*Tema este de scris de către elevi*)...

Tot o trăsătură verbală este şi aceea că nu poate fi regentul unui atribut.

Supinul nu are opoziţii de diateză (totuşi, comportă un sens pasiv când este regentul complementului de agent), de timp, persoană, număr.

S-a afirmat că supinul nu poate apărea decât cu prepoziţii şi că formele nominale de tipul *culesul, seceratul, adunatul...* sunt pe bună dreptate, substantive. În privinţa prepoziţiei nu trebuie însă generalizat deoarece, în cazul verbelor tranzitive care nu presupun transformarea de pasivizare, în expresii ca *trebuie mers, trebuie ajuns la...*participiile respective sunt de fapt forme de supin. Acestea nu pot intra în structurile pasive **Trebuie să fie mers; *Trebuie să fie ajuns la...*, în schimb, sunt de presupus secvenţele *trebuie de mers, trebuie de ajuns*, cu reducerea prepoziţiei. Se presupune că s-a plecat de la structurile sinonime *este de mers, este de ajuns* (cu sensul *este necesar*, aşa încât verbul *este* a fost înlocuit cu *trebuie*). Prepoziţia care consemnează caracterul subordonat al supinului s-a redus, întrucât verbul *trebuie* nu acceptă în această poziţie structuri subordonate.

3.3. Timpul. Dintre categoriile morfologice ale verbului, timpul este cel mai implicat în structura lui semantică. Spre deosebire de adverb, care şi el redă opoziţiile temporale, verbul permite perceperea obiectivă a ideii de timp prin marcarea trecerii de la o fază la alta a desfăşurării proceselor pe care le exprimă. (Unele limbi, ca germana, de exemplu, denumesc verbul *Zeitwort*, cuvânt al timpului). De aceea, opoziţiile temporale au fost implicate în definiţia lui contextuală.

Semnificaţia categoriei gramaticale a timpului are o componentă principală (raportul pronunţare - efectuare sau momentul vorbirii - acţiune) în funcţie de care, conform celor trei corelări ale acestora (simultaneitate, anterioritate, posterioritate), se definesc cele trei timpuri absolute ale acţiunii primare: prezentul, perfectul (compus) şi viitorul.

A doua componentă semantică a categoriei timpului este aceea a corelării secundare, definind timpurile de relaţie, stabilite în funcţie de corelaţia acţiunii secunde cu acţiunea primă.

Timpurile de relaţie (relative) sunt: imperfectul (în relaţie cu prezentul), perfectul simplu şi mai mult ca perfectul (în relaţie cu perfectul compus), viitorul nedefinit şi perfectul nedefinit (în relaţie cu prezentul) şi viitorul anterior (în relaţie cu viitorul I).

Schematic, relaţia dintre timpurile absolute şi cele relati- ve se reprezintă astfel:

Mpf Ps Pc Impf P Vn Va V
/ / / / Indicativ
P Pn P
/ / Conj.,Cdţ.,Inf.

(P = prezent, V = viitor, Vn = viitorul nedefinit, Va = viitorul anterior, Pf = perfect, Impf= imperfect, Pc = perfectul compus, Pn = perfectul nedefinit, Ps = perfectul simplu, Mpf = mai mult ca perfectul).

S-a subliniat că, spre deosebire de alte limbi, axele sistemului temporal al verbului românesc nu se caracterizează prin simetrie: ANu vom găsi simetria perfectă care apare aproape la toţi cei ce au descris asemenea sisteme pentru alte limbi A (Săteanu, 1980, p. 50). Această asimetrie se reflectă şi în aspectul formal, al configuraţiei morfematice: AÎn română sistemul numai spre trecut are forme simple, spre viitor toate sunt compuse. Pe de altă parte, dacă în viitor apar numai forme compuse, în trecut apar atât forme simple, cât şi forme compuse@ (*Ibidem*).

Limba română nu cunoaşte categoria gramaticală a aspectului, ea fiind preluată de timp (opoziţia perfectiv - imperfectiv) sau, mai rar, fiind inclusă în conţinutul semantic al verbelor. Astfel, aspectul momentan este exprimat de verbe ca *a sări, a arunca, a lovi, a cădea...*; aspectul durativ, de verbe ca *a merge, a cînta, a dormi...;* valoarea incoativă de verbe ca *a adormi, a aţipi...*; iterativul sau frecventativul sunt redate prin adverbe aspective de tipul

deseori, ori de câte ori...

S-a precizat însă că Aopozițiile de aspect sunt relevante numai la timpurile trecutului: imperfectul se opune tuturor celorlalte timpuri trecute prin caracterul neîncheiat al acțiunii exprimate@ (Iordan ş.a., 1967, p. 226). Dacă se analizează structura celor două axe temporale se constată că şi viitorul nedefinit şi perfectul nedefinit vehiculează opoziția aspectivă încheiat - neîncheiat, sensul prezumtiv al acestor forme fiind dat tocmai de caracterul neîncheiat, nedefinit, al acțiunii proiectate dinspre prezent spre viitor (viitorul nedefinit), la indicativ, şi dinspre prezent spre perfect (perfectul nedefinit), la celelalte moduri.

S-a semnalat o anumită similitudine între felul de organizare a semnificației temporale la verb şi cea de la determi- nantul acestuia, adverbul: APoziția structurală a diverselor timpuri, aşa cum reiese din aşezarea lor pe cele două axe ale timpului verbal, este similară cu cea a adverbelor şi ne dezvăluie o legătură intimă ce se stabileşte între ele, în scopul unic de a da expresie cât mai adecvată ideii de timp@ (Săteanu, 1980, p. 76).

Această corespondență nu presupune o identitate mecanică absolută, ci corelări funcționale, ideea de timp rezultând uneori chiar din aspecte contrare *(Mâine merg la bibliotecă; Astăzi am cumpărat un album; Astăzi voi aduce caseta...),* aceasta în afara codului stilistic ce presupune şi el vehicularea subiectivă a diferitelor valori temporale.

Sub aspect formal, categoria timpului se exprimă fie prin flective sintetice, fie analitic, prin aportul verbelor auxiliare sau al morfemului conjuncțional *să.*

3.3.1. Prezentul se foloseşte ca timp absolut în propoziții principale (exprimă simultaneitatea între momentul / durata vorbirii şi momentul / durata desfăşurării procesului exprimat de verb) şi ca timp absolut, în subordonate, când simultaneitatea se realizează între acțiunea lui şi cea a verbului regent.

3.3.1.1. Prezentul indicativului desemnează o acțiune simultană, momentană sau durativă în funcție de conținutul lexical al verbului (*Sare în lături; Mănâncă încet, privind în farfurie).* Nefăcând precizări despre terminarea acțiunii, are o mare mobilitate semantică, adoptând diverse valori temporale şi modale, cele mai multe determinate stilistic:

- Prezentul *gnomic (etern, atemporal, universal)* exprimă, cu nuanțe mai mult sau mai puțin importante între diferitele accepții, o valoare generală, întâlnită fie în maxime şi proverbe, fie în definiții şi asertiuni logic-adevărate (*Cine seamănă vânt culege furtună; Prietenul la nevoie se cunoaşte; Triunghiul are trei laturi; Molecula de apă este alcătuită din hidrogen şi oxigen);*

- Prezentul impropriu, *istoric / dramatic* şi *anticipativ / profetic.* Se ştie că prezentul realizează două opoziții funda- mentale, cu cele două timpuri absolute: trecutul şi viitorul.Când exprimă valoarea trecutului are rol participativ sau dramatic (*Mircea îl bate pe Baiazid la Rovine; Călinescu moare în anul 1965*). Când, dimpotrivă, cu ajutorul unor adverbe de timp exprimă acțiuni care se vor desfăşura în viitor, se numeşte anticipativ sau profetic *(Desearǎ îți aduc cartea; Plec peste o oră; Poimâine te aleg primar).*

- Prezentul poetic, implicat în poetica creațiilor literare, este de trei felui: narativ (*Spânul lasă calul şi intră în pădure. Când ajunge...; De treci codri de aramă, de departe vezi albind...),* liric *(Mai am un singur dor...)* şi descriptiv */ Lacul codrilor, albastru / Nuferi galbeni îl încarcă/... El cutremură o barcă);*

- Alte valori sunt aspective, iterative sau frecventative *(Zilnic trec pe la fratele meu; Iarna viscolul ascult)* şi hortative *(Te duci şi vinzi ceva! Cauți cartea şi mi-o aduci!).*

Din punct de vedere formal, prezentul indicativ este timpul nemarcat, obținut din tema prezentului (infinitivul prezent fără sufixul specific) şi desinențe. Acestea din urmă diferă în funcție de natura lexemului care poate avea finală consonantică sau vocalică, aşa încât se poate vorbi în limba română de două tipuri de conjugare (consonantică şi vocalică). Verbele cu temă vocalică sunt dispuse în tabloul general al conjugărilor după principiul alternativ, astfel: verbele de conjugarea I şi a II-a au variante vocalice; cele de conjugarea a III-a şi a IV-a n-au; cele de conjugarea a V-a şi a VI-a au, ultimele două nu.

3.3.1.2. Prezentul conjunctivului, al condițional-optativului şi al infinitivului. Se cunosc tot două tipuri de realizări: ca timp absolut , în propoziții nondependente, exprimă valorile descrise în cadrul modurilor respective; ca timp relativ, în cele mai multe contexte, la toate cele trei moduri, prezentul proiectează acțiunea în viitor.

Caracteristica prezentului este faptul că el permite glisajul semnificațiilor modale. Astfel, conjunctivul poate prelua valoarea indicativului (*Nu cred să rezolve singur problema*), a condiționalului (*Să vină mâine, aş...*), a imperativului (*Să tragă semnalul*!), a infinitivului (*Nu poți să ştii*). Condițional-optativul are valoarea indicativului ca optativ al modestiei (*Aş avea şi eu ceva de spus*), şi a conjunctivului (*De ce n-ai veni tu pe la mine?*). Infinitivul prezent poate avea şi el valoare de indicativ (*Nu l-am bănuit a fi capabil de aşa ceva)*, de conjunctiv (*Vă rugăm a face linişte),* de imperativ (*A se spăla după golire*!), de gerunziu (*Au sfârşit prin a mă crede bine intenționat).*

Sub aspect formal, prezentul conjunctivului diferă de indicativ numai la persoana a treia unde respectă două condiționări: inversarea desinenței de la indicativ (*ă : e*) şi omonimia obligatorie singular - plural. La conjugarea vocalică cu lexemul în *-i* şi consoană palatală (*a deochea)*, unde există un singur alomorf (*-e*), inversiunea nu se produce pentru că baza articulatorie a limbii române nu permite, nici la indicativul prezent, diftongul *-iă* (la conjugările a II-a şi a VI-a, sufixele *-ez* şi - *esc* permit inversiunea: *studiază - să studieze, trăieşte - să trăiască).* La toate acestea se adaugă morfemul conjuncțional *să.*

Prezentul condiționalului-optativ este analitic, din auxiliarul *aş, ai, ar, am, ați, ar* la care se adaugă forma infinitivului scurt. Prezentul infinitivului este tot analitic, din morfemul prepozițional *a* şi infinitivul lung, fără desinența specifică *-re.*

3.3.2. Imperfectul este timpul cu cele mai puternice opoziții aspective (durata şi iterația), cu sens imperfectiv (acțiunea a început în trecut, dar nu s-a terminat: durează continuu sau se repetă). Fenomenul care-l caracterizerază cel mai pregnant este polisemia. Astfel, are un sens durativ (*Când ai venit la mine eu lucram),* iterativ *(Ori de câte ori pleca i se umpleau ochii de lacrimi),* al modestiei *(Doream să vă cer un sfat),* descriptiv *(Era o noapte de vară. Stelele străluceau,iar luna îi îndemna pe oameni la visare),* narativ *(Iară Toma ce-mi făcea, / Paloş mic că apuca...),* infantil *(Eu eram bunicul, iar tu erai hoțul)...*

Formal, imperfectul a conservat morfemele specifice din latină (*-ba, -eba 6 -a-, -ea-)*. Verbele cu temă vocalică au un comportament uniform, întrucât chiar cele de conjugarea a V-a şi a VI-a (*a atribui, a trăi*) adoptă primul morfem: *atribuiam, trăiam.*

3.3.3. Perfectul se întâlneşte la conjunctiv, la condițio- nal-optativ şi la infinitiv.

Formele sunt foarte puțin întrebuințate, din cauza concurenței cu alte timpuri. Astfel, perfectul condițional este concurat de imperfect *(Dacă aveam timp veneam la meci = Dacă aş fi avut timp, aş fi venit la meci)*, iar perfectul conjunctiv - de timpurile trecute ale celorlalte moduri, care, ca timpuri relative, îi preiau semnificația, acomodându-se cu verbele regente.

Sensul lor fundamental (mai puțin infinitivul, care are sensul abstract al unei denumiri în trecut) este de ireal, de acțiune irealizabilă.

Se observă astfel că perfectul (*aş fi cântat, să fi cântat*) este deosebit total ca modalitate de prezent, care exprimă acțiuni posibile, realizabile, condiționate *(aş cânta, să cânt).*

Prin urmare, aşa cum prezumtivul a fost desprins de gramaticieni ca alt mod, în ciuda repartizării morfematice ale formelor, şi perfectul conjunctivului sau al condițional-optativului ar trebui considerate în componența unui alt mod decât conjunctivul, respectiv condițional-optativul prezent.

În realitate, aşa-zisul prezumtiv prezent *(să fi cântând, aş fi cântând)* sunt mai apropiate ca modalitate de conjunctiv şi condițional-optativ decât perfectul aceloraşi moduri.

Aşa-zisul prezumtiv nu anulează caracterul posibil sau realizabil al acțiunii, dar, prin valoarea nedeterminată a gerunziului cu care se formează, nu precizează nici caracterul realizabil, nici pe cel real. Practic, acestea sunt valori temporale de trecere între prezent şi perfect, la zona de echilibru.

Formal, pentru toate verbele, perfectul conjunctivului, condițional-optativului şi al infinitivului sunt timpuri analitice, cu auxiliarul *a fi* şi participiul invariabil.

Conjunctivul perfect este un timp nepersonal, întrucât nu-şi schimbă forma după persoană (*să fi cântat / desenat /căzut / mers / venit / citit / urât / coborât).*

3.3.4. Perfectul nedefinit se întâlneşte, ca şi perfectul, la conjunctiv (*să fi având*), la condiţional-optativ (*aş fi având*) şi la infinitiv (*a fi având*). Cum s-a arătat anterior, face trecerea între prezent (acţiune posibilă, realizabilă) şi perfect (acţiune ireală), fiind la zona de echilibru a lor, adică neprecizând în ce măsură acţiunea este realizabilă sau irealizabilă.

Ca timp absolut, se întâlneşte în propoziţii dubitative, mai rare decât cele cu viitorul nedefinit (*Să fi ştiind ea? Ar fi venind ea oare? Să fi având 40 de ani).*

Ca timp relativ, îşi nuanţează sensul în funcţie de context, de conţinutul lexical al verbelor regente *(Se zice că ar fi având bani; Nu mi-l imaginam să fi având o iubită).*

Ca şi formele de perfect (considerate de unii gramaticieni că reprezintă prezumtivul perfect atunci când au valoare dubitativă), perfectul nedefinit este rar întrebuinţat, de multe ori în structuri orale, specifice limbajului popular.

3.3.5. Perfectul simplu şi perfectul compus sunt două timpuri sinonime, formal, stilistic şi etimologic diferenţiate. Ele exprimă o acţiune trecută, terminată fără să dea vreun indiciu asupra momentului desăvârşirii ei.

Sinonimia se explică diacronic, perfectul simplu fiind rezultatul evoluţiei fireşti a perfectului latinesc *(laudavi - lăudai, laudavisti - lăudaşi...).* Perfectul analitic (compus) s-a format cu auxiliarul *a avea* (fără silaba care conţinea vocala *e)* şi participiul invariabil al verbului: *am, ai, a, am, aţi, au cântat / dansat / căzut / mers / venit / citit /coborât / urât.*

Perfectul simplu nu se foloseşte în toate stilurile, ci mai ales în stilul beletristic. Regional (Oltenia, Banat, Crişana) a dobândit un sens special, redând o acţiune trecută, terminată de curând (cf. şi Brâncuş, 1957, p. 159 ş.u.). Se constată o preferinţă în utilizarea lui în cazul verbelor momentane (Săteanu, 1980, p. 89). Proprietatea de a apropia timpul acţiunii de timpul naraţiunii face să fie folosit la *verba dicendi* în propoziţiile principale incidente (*Spânul, zise fiul Craiului, trebuie să fie pedepsit).* Se mai foloseşte în ironii *(Bine ziseşi!)*, în reproşuri *(Îţi luaşi beleaua pe cap!)* în anumite momente surpriză (*Iar venişi pe capul meu!).*

Sub aspect formal, perfectul simplu împarte verbele în două grupe: unele care se formează de la tema perfectului, la care se adaugă desinenţele specifice (*-i, -şi, -ı, m, -ţi, -ı)*, în faţa cărora se plasează morfemul de plural *-ră-*, altădată, conform etimonului, numai la persoana a III-a. Alte verbe (cele cu participiul în *-s* sau în *cons+t: zice, merge, spune; rupe, frige, sparge...)* pun în faţa acestora morfemul temporal

3.3.6. Mai mult ca perfectul este un timp relativ care dă expresie celei de-a doua anteriorităţi (acţiune terminată înaintea altei acţiuni trecute). Se foloseşte foarte rar, de aceea valoarea lui apare multor vorbitori incertă. A doua anterioritate se stabileşte cel mai frecvent faţă de un perfect compus (*Terminasem temele când a venit tata*), faţă de un imperfect (*Când începeam, ei terminaseră)* sau chiar faţă de un mai mult ca perfect *(Când venise copilul, veniseră şi prietenii lui).*

Într-o frază mai amplă, datorită acestei largi disponi- bilităţi, mai mult ca perfectul Adetermină totodată, o ierarhizare a acţiunilor verbale pe scara timpului; introduce, altfel spus, relief în spaţiul timpului@ (Irimia, 1997, b, p. 171).

Sub aspect formal, mai mult ca perfectul este un timp simplu, din tema perfectului, cu sufixul *-se-* şi *-sese-*, distribuit pe grupele de verbe de la perfectul simplu.

Etimologic, cum s-a mai arătat, mai mult ca perfectul este evoluat din conjunctivul mai mult ca perfect latinesc (*cantavissem - cântasem, cantavisses - cântaseşi, cantavisset - cântase*...). Totuşi, nu are valori modale sau alte valori temporale decât acelea din ecuaţia primă (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 246).

3.3.7. Viitorul exprimă o acţiune posterioară momen- tului vorbirii.

Ca timp de relaţie, poate exprima şi posterioritatea (*Va veni după ce vei veni tu*), dar şi simultaneitatea (*Va veni când vei veni şi tu)*, de aceasta dând seama raporturile logice dintre propoziţii şi conectivele respective.

Reprezintă o acţiune proiectată în viitor, dar ancorată în prezent, ceea ce se poate observa şi din forma de prezent a auxiliarului. Faptul că acesta este verbul *a vrea / a voi* conferă, de asemenea, viitorului un sens voliţional, Aincapabil să exprime o actualizare în viitor, aşa cum face imperfectul în trecut@ (Săteanu, 1980, p. 97).

Este foarte frecvent întrebuinţat, fapt care a determinat apariţia mai multor variante formale de tipul *o să fac, oi face...* Acestea, foarte frecvente, sunt considerate în mod nejustificat populare. Oi asta cu atât mai mult cu cât varianta Aliterară@ de tipul *voi cânta* a devenit livrescă şi, în vorbirea directă, nerecomandabilă (Avram, 1997, p. 232-233).

Valorile modale cele mai frecvente sunt de imperativ, când cumulează o nuanţă mai categorică (siguranţă subiectivă): *Vei pleca şi vei duce neîntârziat mesajul*! Când se foloseşte cu aceeaşi valoare la persoana a treia, se pare că a preluat valorile imperativului viitor latinesc: *Se va duce imediat acolo! Se vor lua măsurile necesare!*

În propoziţiile dubitative are sens prezumtiv: *O veni? Va aduce, oare, ilustratele?*

O menţiune specială trebuie făcută pentru varianta cu auxiliarul *a avea*, considerată şi ea formă de viitor (*am să cânt, ai să cânţi, are să cânte...).* Diferenţa dintre auxiliar şi verbul predicativ *a avea*, în cazul acestei variante, este nulă.

Trebuie semnalat însă că aceste forme cu auxiliarul la prezent fac parte dintr-un sistem mai amplu de forme: *am să cânt, aveam să cânt, am avut să cânt, voi avea să cânt*.... Cum s-a mai arătat, în toate aceste expresii cele două verbe trebuie luate împreună.. Sens de viitor au toate, pentru că traduc perifrastica activă din latină: *am (de gând) să cânt.* O formă ca *aveam să cânt* nu mai poate fi încadrată la viitor din cauza imperfectului din structură. Prin urmare, avem de-a face cu un prezent perifrastic (*am să cânt*), cu un imperfect perifrasic (*aveam să cânt*), perfect perifrastic (*am avut să cânt)* şi viitor perifrastic *(voi avea să cânt).*

Formal, varianta Aliterară@ este analitică, din auxiliarul *a vrea /a voi* şi infinitivul verbului de conjugat: *voi, vei, va, vom, veţi, vor / cânta / dansa / cădea / merge...*

O altă formă populară, de tipul *oi cânta* nu presupune decât modificarea auxiliarului (dispariţia lui *v-* şi extinderea lui *-o* în temă: *oi, oi, o, om, oţi, or / cânta*, cu diferite variante de auxiliar: *ei, ăţi...*).

Forma de tipul *o să cânt* presupune morfemul temporal *o*, plasat în faţa formelor de conjunctiv.

3.3.8. Viitorul anterior exprimă o acţiune anterioară unei acţiuni viitoare.

Sub aspect formal este analitic, din viitorul auxiliarului *a fi* şi participiul invariabil al verbului. Practic, acesta ar trebui să fie denumit *viitorul I,* întrucât este anterior celuilalt, de unde se vede că denumirea *viitorul al II-lea* este improprie (cf. şi Avram, 1997, p. 233).

Valoarea lui în limbă este diminuată de concurenţa cu alte timpuri, probabil de existenţa dubletelor omonimice cu viitorul pasiv al verbelor tranzitive *(Voi fi lăudat de către cineva - Voi fi lăudat pe cineva)*: AViitorul anterior este un timp verbal învechit şi livresc, înlocuit în limba vorbită prin viitor sau chiar prin prezent (*N-o să putem hotărî nimic până nu-i ascultăm pe toţi) (Ibidem).*

3.3.9. Viitorul nedefinit a fost inclus de gramaticieni fie într-o presupusă conjugare perifrastică (Slave, 1957), fie în paradigma prezumtivului prezent, alături de alte forme cu configuraţii morfematice diferite (*să fi având, aş fi având)*. Analiza semantică (cf. supra,) justifică distribuţia la moduri diferite în conformitate cu structura lor.

După cum s-a arătat, o delimitare contextuală este posibilă. O structură interogativă cu verbul la viitor (*Vei avea mâine chef de plimbare?)* nu permite ca răspuns decât forma de viitor (*Voi fi având, Oi fi având*) şi nu pe cele cu morfeme de conjunctiv sau de condiţional-optativ (**Să fi având, *Aş fi având).* Aceasta arată că sensul fundamental este de viitor.

Sub aspectul formei este un timp analitic, acceptând ca auxiliar numai formele de viitor ale verbului *a fi* şi nu pe cel de tipul *o să*. La acestea se adaugă gerunziul neacordat al verbului: *voi fi având, vei fi având, va fi având...; oi fi având, oi fi având, o fi având...*

Este mai frecvent decât viitorul anterior, poate pentru că este, semantic, mai aproape de prezent şi, în mod sigur, pentru că dezvoltă o semnificaţie inedită, aceea de posibilitate pusă între paranteze, prezumţia.

3.4. Persoana, numărul şi forma.

S-a arătat că persoana şi numărul sunt categorii morfologice nespecifice verbului, întrucât caracterizează în primul rând pronumele. Raportul de interdependenţă pronume - subiect şi verb - predicat presupune însă un risc asumat în privinţa caracterului specific. S-a subliniat chiar că AApare din acest punct de vedere o asemănare între verb şi adjectiv: forma unui adjectiv în comunicare e rezultatul acordului cu elementul regent@ (Iordan ş.a.,1967, p. 238).

Dacă se compară corelaţia dintre interdependenţa sintactică şi cea semantică, acest lucru iese mai pregnant în evidenţă: există o legătură între adjectiv şi verb, de aceea amândouă se comportă similar în raport cu numele. Astfel, dacă se ia o propoziţie de tipul *Omul citeşte*, se constată că ea n-ar putea funcţiona dacă secvenţa *omul* n-ar avea trăsătura semantică + *cititor* (adjectiv): **capra citeşte*. Se observă că verbul este din punct de vedere semantic o dinamizare a unei însuşiri a subiectului, prin urmare, ca şi adjectivul static, este obligat la acord.

Pe de altă parte, persoana nu este numai un criteriu de acord, ci şi unul de clasificare a verbelor. Sub aspect formal, verbele au fost clasificate în tripersonale şi unipersonale, iar sub aspectul conţinutului în personale şi impersonale. Combinând cele două criterii, apare fenomenul de redundanţă. Astfel, s-a ajuns ca unele verbe să fie considerate unipersonale prin formă şi impersonale prin conţinut. Denumirea ca atare este improprie, pentru că nu pot fi verbe impersonale prin conţinut care să fie altfel decât unipersonale prin formă. Prin urmare trebuie practicată clasificarea după un singur criteriu (cf. supra).

Persoana a fost instituită drept criteriu şi în clasificarea modurilor, stabilindu-se chiar o coincidenţă personal - predicativ şi nepersonal - nepredicativ.

Corespondenţa este asimetrică şi trebuie abandonată. Modurile nepredicative sunt, într-adevăr, nepersonale (excluzân- du-se infinitivul şi supinul care, când au valoare imperativă pot fi predicate). Nu se întâmplă însă ca modurile predicative să fie întotdeauna personale. Pe de o parte, imperativul şi conjunctivul perfect nu cunosc opoziţia de persoană (imperativul fiind într-o deficienţă motivată semantic, iar conjunctivul perfect instru- mentalizând o singură formă pentru toate persoanele). Pe de altă parte, toate celelalte moduri Apersonale@ pot fi predicate şi în cazul verbelor care nu cunosc opoziţia de persoană (neperso- nale, apersonale, impersonale).

Problema care s-a pus în ceea ce priveşte corelarea dintre persoană şi număr este aceea dacă o formă ca *noi* este la persoana I plural sau este la persoana a IV-a, datorită faptului că implică fie un plural inclusiv (*noi = eu şi cu...*), fie un plural exclusiv (*noi = el şi cu mine / tu şi cu mine...).*

Dar şi denumirea de persoana a IV-a intră în acelaşi joc al nemotivării: denumirea, în condiţiile determinismului dictat de acord trebuie secondată de marca *plural* . Dar al cui plural este? Oi atunci: *Noi* (I pl.) nu este plural pentru *eu*, iar *eu* (I sg.) nu este singular pentru *noi* (IV pl.). Prin urmare, se poate păstra soluţia tradiţională cu trei persoane şi cu variante de singular şi plural.

În registru stilistic, există două trăsături din semantica pronumelui care angajează şi verbul: ± *familiaritate,* ± *emfază,* ambele manifestându-se polarizat.

Trăsătura ±*familiaritate* generează substituţii de persoa- ne în enunţuri ca: *Să-ţi dea mama o prăjitură! (Să-ţi dau); Vrea copilul alune? (Vrei, copile?); Am ascultat-o pe bunica astăzi? (Aţi ascultat-o?).* La polul opus, persoana a II-a a preluat semnificaţia generală a prezentului gnomic: *Ai carte, ai parte (Cine are...); Nu ştii ce aduce ceasul (Nu se ştie...).*

Trăsătura ± *emfază* a generat pluralul politeţii (*Sunteţi binevenit!);* pluralul autorului *(Voi vom demonstra că...),* pluralul autorităţii *(Noi, primarul*

urbei...). La polul opus se întâlnesc pluralul modestiei *(Am vrea să vă rugăm)* şi al ironiei *(S-avem rezon! S-avem iertare!).*

Pronumele subiect este marcat în limba română de desinențele verbului care prezintă forme specifice fiecărei persoane, deci folosirea lui este pleonastică şi, în consecință, nerecomandabilă. Emfatic, atunci când se insistă pe o persoană în raport cu alta, este totuşi permisă.

0i modurile nepersonale (infinitivul, gerunziul) pot avea pronume personale ca subiecte proprii, diferite de ale verbelor - predicat (*Venind el...; Înainte de a veni el...*). Acest lucru este explicabil dacă se înțelege că gerunziul este rezultatul unei transformări (*Când a venit el, am plecat - Venind el, am plecat),* iar infinitivul echivalează un conjunctiv *(Înainte de a veni el - Înainte să vină el).*

În ceea ce priveşte opoziția dintre forma afirmativă şi cea negativă, trebuie precizat că există un mod (imperativul negativ: *cântă! - nu cânta*!) în care ea este implicată în paradigmă şi alte forme în care nu se deosebeşte de derivare (la modurile nepersonale, mai puțin cel analitic, infinitivul: *nevăzând, nevăzut, de nespus, nemaivăzut*...). A existat, de asemenea, tendința de a dezvolta în spațiul semantic al imperativului negativ forme de prohibitiv (*nu facereți! nu zicereți*!), astăzi dispărute.

ADVERBUL

1.Definiția

1.1. Definiția semantică. Adverbul exprimă circumstan- țele în care se desfăşoară procesul exprimat de verb sau în care se află denominările obiectelor (substantive, pronume, nume- rale). De regulă, circumstanțierea unui reprezentant al numelui presupune existența unor structuri derivate (*casa de acolo 7 casa care se află acolo; toți de aici 7 toți care se află aici; prietenul dintotdeauna 7 prietenul care a fost întotdeauna; plimbatul seara 7 plimbatul care se desfăşoară seara...).*

Se poate conchide, aşadar, că adverbul determină în structuri primare un verb, adjectiv sau adverb, iar în structuri derivate un substantiv, pronume, numeral. În virtutea celei de-a doua determinări, el poate îndeplini chiar funcția de atribut.

1.2. Definiția morfologică a consemnat faptul că Aadverbele sunt cuvinte neflexibile, invariabile, prezentându-se în sistemul limbii cu o formă unică@ (Ciompec, 1985, a, p. 14); ADeşi poate dispune de categoria gramaticală a comparației, ca adjectivul (clasă flexibilă), această categorie gramaticală (de relație şi nu flexionară), exprimată analitic şi nu sintetic, nu-i influențează forma@(Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 271).

Definiția este discutabilă: ADacă flexiunea înseamnă modificarea formei cuvântului pentru exprimarea categoriilor gramaticale şi dacă adverbul are categoria gramaticală a comparației, atunci urmează că adverbul poate fi trecut printre părțile de vorbire flexibile@ (Dimitriu, 1979, p. 343). Aceasta se constituie ca trăsătură individualizatoare într-un sistem morfologic compus din părți de vorbire cu flexiune sintetică (substantivul, articolul...), sintetică şi analitică (adjectivul, verbul...), analitică (numai adverbul) şi neflexibile.

1.3. Definiția sintactică consemnează în dreptul adverbului funcțiile de predicat adverbial *(Probabil că va veni mâine; Va veni, probabil, mâine; Bine că v-ați pus de acord);* nume predicativ *(E mai bine să nu fie de față; Sigur că plecăm pe rând);* atribut adverbial *(Unde sunt zăpezile de altădată? Se uita curios la lumea din jur; Casa de acolo e impunătoare);* apoziție *(În casă, acolo, au ajuns toți; Târziu, probabil mâine, se vor întoarce);* complement circumstanțial *(S-a dus acasă, la ai săi; A anunțat târziu că ne vizitează; Nu ne-am înțeles aşa; Justificat a părăsit încăperea; Dinadins n-a răspuns; Vii, altminteri nu discutăm; Totuşi te voi aştepta...).*

1.4. Definiția contextuală a ridicat mai multe probleme, clasa fiind alcătuită exclusiv din morfeme lexicale (flectivele analitice implicate în comparație se întâlnesc şi la adjectiv). De aici se deduce o mare mobilitate în enunț, spectrul valențelor combinatorii fiind foarte larg (cf. Stati, 1972, p. 96-99), în regimul tuturor părților de vorbire cu funcție referențială. S-a emis şi părerea că adverbul conține Atoate cuvintele care nu-şi găsesc locul în altă parte. Lista nu e niciodată închisă, nu există o definiție integrantă@ (Pottier, 1962, p. 53).

Definiția contextuală a fost abordată în 1974 (Ciompec, 1974, p. 275) şi reluată în aceeaşi modalitate în 1985 (Ciompec, 1985, a, p., 26-30).

Au fost mai întâi descrise cu exactitate trăsăturile morfologice: Aun determinant cu marca ι@ care Anu prezintă opoziții gramaticale de tip paradigmatic@ (Ciompec, 1985, a, p. 14-15). Specificul semantic a fost, de asemenea, relevat: Ase caracterizează prin valențe combinatorii foarte largi, intrând în relații directe sau prin intermediul prepoziției cu orice parte de vorbire autonomă@, în special cu verbul, care este Acontextul general pentru toate unitățile adverbiale@ (*Idem*, p. 16). Se face deosebirea între adverbele autosemantice şi semiadverbe, între cele ce exprimă circumstanțe propriu-zise şi pro-adverbe, adică adverbe pronominale.

Două trăsături mai puteau fi reținute în mod avantajos pentru conceperea contextului: există anumite adverbe (rela- tivele şi interogativele) care, față de verb, sunt numai antepuse, celelalte fiind indiferente, mobilitatea poziției neavând valoare stilistică, precum la adjective. E adevărat că relativele au avut tentativa de a dobândi o poziție mobilă, adică să nu stea la începutul unității frastice pe care o introduc (legea relatorilor), dar rezultatul a fost un număr restrâns de locuțiuni adverbiale nehotărâte: *nu ştiu unde = undeva; nu ştiu cum = cumva; nu ştiu când = cândva...*

A doua trăsătură este invariabilitatea lexematică.

Dacă unele adverbe impun restricție pozițională, înseam- nă că valența în context trebuie să fie antepusă. Înseamnă, de asemenea, şi acesta este lucrul cel mai important, că secvența care îndeplineşte într-o anumită expresia valența liberă, dacă în expresia liberă nu se poate schimba, este adverb (dacă în alte contexte se poate schimba, dar aici nu, se deduce că este adverb convertit dintr-o parte de vorbire flexibilă); dacă în expresia respectivă se poate schimba în condiții de corectitudine, înseamnă că avem a face cu altă parte de vorbire care îndeplineşte, ca şi adverbul, funcția sintactică respectivă. Trebuie considerat acesta un principiu important al gramaticii.

În stabilirea contextului diagnostic s-a plecat de la verbele impersonale reflexive (adică de la cele care constituie predicatul verbal absolut, neavând valența agentivă a subiectului). Este vorba de intranzitivele reflexivizate de tipul: *se merge, se iese, se călătoreşte, se pleacă...*(*Idem*, p. 27). Este invocată şi deosebirea de verbele apersonale (personalele folosite impersonal, care şi-au pierdut valența agentivă: A*Asta se ştie; Se ştie că va pleca*@ (*Ibidem*).

Se creează trei părți, necomplementare (cel puțin primele două) ale contextului:

1. # (nu) se Vb...#

2. #...(nu) se VB #

3. # (nu) # se...Vb #. (Ciompec, 1985, a, p.28).

Valențele respective, în afară de adverbe, mai sunt satis- făcute şi de gerunzii, din cauza cărora este introdusă restricția:

4. #...+ aşa (astfel) #.

Simbolic, relația s-ar putea formula 1ω 2 ω 3⌊ 4, unde ω = sau, ⌊ = exclus: Aadverbul se defineşte drept clasa de cuvinte care pot apărea ca determinante în cel puțin unul din seriile de contexte 1 - 3 şi sunt excluse din contextul 4" (*Idem*, p. 29).

În descrierea expresiilor, respectându-se contextul, se trece la reconsiderarea statutului unor cuvinte pe baza lui. Se constată că expresiile nu admit:

- *vreo,* invariabil, care apare în context nominal, expri- mând aproximația;
- *câte*, formant în structura numeralelor distributive;
- *da, ba, ba da*, care, izolate, au întotdeauna funcție propozițională;
- *mai* şi *foarte*, ca morfeme ale gradelor de comparație;
- *decât, ca şi, ca*, din structura complementului comparativului (*ca* şi în structura elementului predicativ suplimentar;
- *adică* şi *anume* (explicativ), apozeme explicative (*Idem*, p. 31).

În primul rând, unele dintre ele *(vreo, câte, foarte*) sunt morfeme (*vreo* este morfem al categoriei aproximației, întâlnite la numeral*;* *câte* este formant - morfem lexical la numeralele distributive, iar *foarte* s-a specializat mai mult decât *mai* în exprimarea comparației, a superlativului absolut, *mai* având un spectru mai larg).

În al doilea rând, este greşit să se creadă că există numai adverbe determinative: *nu* este un adverb de negație, *da, ba* sunt adverbe incidente, substitute de propoziții, iar *adică, anume* sunt adverbe explicative, implicate în relația de tip apozitiv, care nu are nimic de-a face cu determinarea (subordonarea).

Fiind adverbe incidente, izolate, *da* şi *ba* apar şi în contexte ca atare, urmate de virgulă. (aceasta este legea lor), tot astfel cum *niciodată* implică legea lui: dubla negație.

0i *adică*, *anume* sunt admise de context şi ar trebui considerate ca atare (Bâtea, 1986).

Decât, ca şi, ca nu sunt admise de context, pe bună dreptate. Ele sunt adverbe de comparație, nu prepoziții, pentru că nu impun regimul nici unui caz (de exemplu: *decât Maria; decât al Mariei; decât Mariei; decât pe Maria*). Stând de obicei în fața substantivelor, din motive sintactice (introduc un complement comparativ, funcție subordonată), ele exclud nominativul, ceea ce echivalează cu recțiunea limitată a acuzativului (**decât eu* 6*decât mine*). Au devenit astfel semiprepoziții şi aceasta este rațiunea pentru care nu sunt acceptate de contextul adverbial.

La rigoare, ar trebui precizat că semiadverbele de aproximare sunt mai multe şi, cele mai multe, nu satisfac valenţa liberă a contextului propus. În schimb, sunt incluse şi considerate cu orice preţ adverbe, elemente ale altor părţi de vorbire:

- *noaptea, ziua, iarna...; toată noaptea, noaptea întreagă...;*
- *covrig, buştean, fuga, strună, găitan...;*
- *îndoit, întreit... (*numeralele multiplicative);
- *a doua oară, a treia oară... (*numeralele adverbiale);
- *de două ori, de trei ori... (*numeralele iterative);
- *ce! (*din expresiile *Ce se merge!; De ce (ce) tot cânţi?).*

Performanţa acestui context diagnostic se dovedeşte în cele din urmă a fi aceea de a reduce de la opt la cinci subclasele numeralului. Acestea însă sunt numerale, deoarece au un context al lor în care, cum s-a văzut, nu pot apărea elementele altor părţi de vorbire.

Consecvenţa ar fi cerut ca într-o monografie despre adverb aceste subclase să fie tratate ca atare, ca adverbe, din moment ce astfel sunt considerate, subliniindu-li-se specificul. Lucru care nu se întâmplă.

Contextul mai permite secvenţe ca *toată noaptea, noaptea întreagă* care sunt substantive cu determinanţi adjecti- vali (Rădulescu, 1985).

În acelaşi fel, adică fără motivaţie, sunt admise şi secvenţe de tipul *în vacanţă, cu trenul, la munte.*

Contextul diagnostic al adverbului poate fi reformulat astfel: A~*VS*@, în care *V* este un verb reflexiv apersonal de tipul *se derulează, se întâmplă*..., iar *S*, un substantiv abstract ce ocupă poziţia agentivă a verbului.

În satisfacerea acestei valenţe se aplică principiul variabilităţii, astfel: dacă un cuvânt care o satisface nu se schim- bă în expresia creată, dar nici în expresiile altor contexte, el este adverb; dacă în expresia tipică nu se schimbă, dar în altele da, este altă parte de vorbire convertită în adverb, şi dacă se schimbă chiar în expresia tipică, aparţine altei clase morfologice.

Contextul realizează expresiile *~se derulează întâm- plarea; ~ s-a întâmplat evenimentul...*

Conţinând substantive abstracte în poziţia subiectului, contextul stopează ocurenţa gerunziului, care presupune un agent concret, propriu. Altfel, nu poate intra decât izolat prin virgulă.

Secvenţele *cu trenul, la munte, vara viitoare* se exclud prin precizarea, întâlnită deseori în analiza distributivă , că nu sunt expresii monolexematice, nici cuvinte compuse sau locuţiuni substituibile prin expresii monolexematice.

Secvenţele *noaptea, ziua, iarna* apar şi sunt conversiuni adverbiale (din substantive). A existat propunerea de a se face distincţie între situaţia în care aceste cuvinte nu acceptă adjectiv (ADacă absenţa adjectivului e obligatorie se poate spune că substantivele respective au devenit prin procedeul conversiunii adverbe@ - Rădulescu,1985, p. 247 -) şi cea în care absenţa adjectivului este facultativă, când Anu putem spune, după părerea noastră că avem a face cu adverbe, ci cu substantive articulate în acuzativ, fără prepoziţie cu determinant substantival subînţeles@ (Rădulescu, 1985, p. 248).

Strună, fuga, covrig, turtă sunt şi ele, când apar în context, substantive convertite în adverbe (se modifică: *strună - strune*, dar nu în acest context).

Satisfac valenţa liberă şi numeralele: *înzecit (de zece ori, a zecea oară) s-a întâmplat evenimentul* . Ele se pot schimba însă chiar în acest context, exprimând o altă opoziţie cantitativă: *Întreit (de trei ori, a treia oară) s-a întâmplat evenimentul*. Ceea ce înseamnă că îşi păstrează individualitatea clasei din care fac parte, rămânând numerale cu funcţie circumstanţială.

S-ar putea obiecta că nu e o modificare de tipul *mult - mulţi*, în flexiune sintetică. Acest lucru (flexiunea sintetică) nu se întâlneşte la numeral decât la primele două cardinale, în rest, opoziţiile cantitative se realizează prin supletivism: *unu* reprezintă singularul, iar *doi, trei...* pluralul.

La rigoare, trebuie precizat că structurile numeralului au generat locuţiuni adverbiale de tipul *de multe ori, de câteva ori, de nenumărate ori...; a nu ştiu câta oară* care satisfac valenţa liberă a definiţiei contextuale a adverbului. Supletivismul lor nu este organizat în serii sistematice, ca la numeral.

Principiul variabilității exclude, în ultimă instanță și gerunziul, în cazul în care ar satisface valența, deosebindu-l de adverbe, în ciuda sensului său circumstanțial: unele adverbe pot avea negație (*firesc - nefiresc*), altele grade de comparație; gerunziul pare să le aibă pe amândouă (*nemaicântând*).

În concluzie, orice secvență monolexematică (și cuvânt compus sau locuțiune) care pot apărea în contextul A ~ VS@ (verb reflexiv, apersonal, substantiv abstract - subiect), poate fi: a) adverb, dacă în expresiile construite pe baza contextului și în afara lor nu-și schimbă forma; b) adverbe convertite din alte părți de vorbire (substantive, adjective, participii), dacă în expresii nu-și schimbă forma, dar și-o schimbă în afara lor; c) alte părți de vorbire cu funcție sintactică circumstanțială, dacă chiar în expresiile diagnostice își schimbă, în modalitate proprie, forma.

2. Clasificarea

2.1.Clasificarea după formă distinge, ca la toate celelalte părți de vorbire, lexeme simple, compuse (supralexeme) și locuțiuni (paralexeme). Din rândul acestora din urmă se desprind expresiile adverbiale, care au o încărcătură expresivă foarte mare.

2.1.1. Adverbele simple, conform clasificării morfeme- lor, pot fi primare și derivate cu prefixe și sufixe. În derivarea adverbelor sunt slab reprezentate prefixoidele și sufixoidele.

Adverbele primare sunt, cele mai multe, derivate din latină: *abia, aici, acolo, acum, afară, apoi, aproape, asemenea, asupra, atunci, bine, ca, cam, chiar, când, cum, doar, foarte, iar, ieri, încă, îndărăt, jos, mai, mâine, nu, numai, oare, poimâine, pururi, repede, sus, târziu, unde...* Altele, mult mai puține, sunt preluate din maghiară (*batâr*), bulgară (*prea*), slavă veche (*molcom, tocmai),* turcă (*tiptil*), neogreacă (*măcar*)... (cf. Ciompec, 1985, a, p. 45-59).

Trebuie considerate simple și nu locuțiuni și adverbele care secondează prepoziții *(de alături, de-a pururi, de curând, de cu seara, de mâine, pe furiș, în curciș, în curmeziș, în zadar...).*

2.1.2. Adverbele compuse cunosc o mare varietate de scheme de compunere: din una sau două prepoziții și un adverb *(deasupra, decât, demult, desigur, dinadins, dinafară, dincoa- ce, dindărăt, înadins, înapoi, încolo, întocmai, precum...; îndeosebi, îndelung, îndeaproape...);* dintr-o prepoziție și un substantiv *(acasă, alături, aminte, aseară, deseară, devreme, îndată, pesemne; îndemână, îndeobște...);* din prepoziție și alte părți de vorbire (*deodată, deunăzi, deocamdată, deoparte, într-una, împreună, dedesubt...);* din adverbe și particulele *ori-, oare-, fie-, -va,* după modelul pronumelor nehotărâte propriu-zise *(oriunde, oricând, oricum, oarecând, fiecum, undeva, cândva, cumva, altundeva...);* adverbe și alte părți de vorbire *(iarăși, totuși, alaltăieri...);* adjective și substantive *(astăzi, astă-seară, astă-noapte, astă-primăvară, astă-vară, estimp, altădată, alteori, altfel, uneori, bunăoară, deseori, rareori...;* adverb și adverb *(numai, niciunde, nicicând, câteodată, niciodată, numaidecât, nicidecum...);* din diverse părți de vorbire *(laolaltă, azi-noapte, ieri-noapte, odată, odinioară, parcă, bineînțeles, totuna, totdeauna, așadar, harcea-parcea, nitam-nisam, vrând-nevrând...).*

2.1.3. Locuțiunile adverbiale pot fi grupate, ca și la adjectiv, după gradul de complexitate al lor, în construcții simple, de regulă prepoziționale, și construcții complexe, din mai multe lexeme (cf. Ciompec, 1985, a, p. 82, 90).

Construcțiile simple au un singur lexem (substantiv, pronume, adjectiv) și una sau mai multe prepoziții (*ca, cu, de, din, în, la, pe).*

Astfel, există locuțiuni din prepoziție și substantiv (*ca la carte, ca prin vis, cu binele, cu consecvență, cu de-a sila, cu desăvârșire, cu duiumul; de-a-n picioarele, de-a rostogolul, de bunăvoie, de formă, de minune, de mirare, de mântuială, de obicei, de zor, din belșug, în amănunt, în bloc, în cap, în cor, în credință, în exces, în față, în grabă, în lături, în neștire, în pace, în permanență, în preajmă, în pripă, în prostie, în silă, în tihnă, într-o clipă, într-o doară, într-un chip, într-un glas, în van, în veci, la alegere, la moment, la nimereală, la perfecție, la un loc, pe față, pe merit, pe rând, pe șleau, pe timpuri...);* prepoziție și pronume *(de aceea, de ce, de la sine, pe nimic...);* prepoziție și adjectiv *(cu adevărat, de ajuns, din greu, din nou, la sigur, pe bune, pe șoptite, pe tăcute, în comun, în general, în mare, în trecut...).*

Construcțiile complexe pot fi formate prin repetare (*an de an, când și când, cât de cât, clipă de clipă, de ani și ani, din an în an, din când în când, din gură în gură, din neam în neam, din loc în loc, din om în om, rând pe rând, veci de veci...),* din grupuri de cuvinte *(cu toate acestea, cu chiu cu vai, cu*

tot dinadinsul, cum-necum, în nici un chip, cu orice preţ, cu sânge rece, cu trup şi suflet, de-acum înainte, de bine de rău, de bună seamă, de câte ori, de multe ori, de florile mărului, de la caz la caz, de la o zi la alta, de ochii lumii, de sus până jos, de unul singur, din adâncul inimii, din cale-afară, din scoarţă-n scoarţă, din tată-n fiu, pe cont propriu, pe ici pe colo, în fel şi chip, în lung şi-n lat, între patru ochi, în vecii vecilor...), în structuri propoziţionale *(cum se nimereşte, de când e lumea şi pământul, de-i merge colbul, de-i merg fulgii, de-i sar măselele, de stinge pământul, pe zi ce trece...).*

Expresiile adverbiale sunt locuţiuni (construcţii simple sau complexe) cu un conţinut expresiv foarte pronunţat *(cu-n ochi la făină şi cu altul la slănină, c-o falcă-n cer şi cu alta-n pământ, cu vârf şi îndesat, când va face plopul pere, când va zbura porcul, când mi-oi vedea ceafa, ca melcul, ca ochiul mortului, ca vântul şi ca gândul,ca săgeata, cât ai zice peşte, de la mână pân-la gură, de când era bunica fată mare, de joi până mai apoi, de zvântă pământul, de mama focului, din pământ din iarbă verde, pe rudă pe sămânţă, pentru nimic în lume, în ceasul al doisprezecelea, în doi timpi şi trei mişcări, în dorul lelii, în ruptul capului, la dracu-n praznic, la paştele cailor, la sfântu-aşteaptă, la calendele greceşti, unde şi-a dus mutul iapa, unde şi-a înţărcat dracul copiii...).*

2.2. Clasificarea după sens. Trebuie observat că adverbul este o parte de vorbire cu un conţinut semantic de natură determinativă. Prin urmare, structura sa poate fi descrisă prin analogie cu cea a adjectivului, lucru neobservat de gramaticieni până acum, poate şi din cauza unor diferenţe justificate. Astfel, întrucât adverbul este un determinant verbal, se exclud adverbele gerunziale (deşi gerunziile sunt înzestrate cu polisemantism circumstanţial, ca şi adverbele); în locul adjecti- velor adverbiale vor apărea adverbele adjectivale.

În consecinţă, se cunosc următoarele subclase:

- *Adverbele propriu-zise,* cele care corespund definiţiei semantice *(agale, alene, bine, iarăşi, încet, jos, molcom, orbeşte, ponciş, repede, sigur, târâş...);*

- *Adverbe adjectivale*, care sunt de fapt adjective puse în contexte în care se neutralizează fenomenul de acord: *(lucrează) frumos, (scrie) corect, (vorbeşte) tare, (ascultă) atent, (citeşte) nuanţat, (dansează) elegant, (insistă) teribil...* Acestea trebuie plasate pe locul al doilea după cele propriu-zise din cauza numărului mare şi al frecvenţei crescute. Aceasta cu atât mai mult, cu cât se întâlnesc în conversiune şi adjectivele participiale (*Lucrează planificat; A acţionat premeditat*...). Aproape toate adjectivele suportă conversiunea în adverbe (cf. Mihai, 1962; Pană Dindelegan,1992, p. 29-30).

- *Adverbe pronominale* sunt create prin analogie cu tipurile de adjective pronominale, ceea ce denotă propagarea trăsăturilor abstracte ale pronumelui la nivelul celor doi determinanţi din grupul nominal (adjectivul) şi din grupul verbal (adverbul). Anumite deosebiri trebuie totuşi semnalate: în timp ce adjectivele pronominale îşi pot pierde regentul redevenind pronume, adverbele pronominale nu-şi pot proba calitatea de adverbe decât sub regenţa verbului, prin urmare ele nu suportă reconversia. De asemenea, în timp ce adjectivele pronominale cunoşteau realizări şi în sfera pronumelor posesive şi de întărire, acest lucru nu se întâmplă la adverbele pronominale, care au corespondente numai cu pronumele nepersonale determinative: demonstrative *(aici, acolo, dincolo, dincoace, acum, atunci, aşa, astfel altfel...),* interogative *(unde, de unde, până unde, încotro, când, de când, până când, cum, în ce fel, de câte ori, a câta oară...),* relative (pe lângă cele anterioare se folosesc şi relativele nehotărâte, care nu sunt niciodată interogative: *oriunde, oricând, oricum, orincotro...),* nehotărâte *(oriunde, oricând, oricum, undeva, cândva, cumva, altundeva, altcândva, altcumva...)* şi negative *(niciunde, nicicând, nicicum, nicăieri, niciodată).* Se constată în interiorul subclasei adverbelor pronominale o mai mare coeziune decât la pronumele nepersonale determinative înseşi. Astfel, relaţia dintre adverbele demonstrative şi cele relative se exprimă în toate situaţiile prin structuri corelative: *acolo...unde; atunci...când, aşa...cum* (acest lucru, la pronume se întâmplă numai între *acela...care*). Uniformizarea adverbelor din acest punct de vedere este dată de semantismul lor, organizat după direcţiile circumstanţialului. Pe de altă parte, aproape toate celelalte adverbe pronominale se obţin de la cele relative, prin adăugarea unor morfeme specifice. La pronume, de exemplu, între negative *(nimeni, nimic, nici unul)* şi relative *(care, cine, ce, cât...)* nu este nici o legătură.

- Adverbele numerale apar în contexte specifice numeralului iterativ (*de multe ori, de câteva ori, de puţine ori, de nenumărate ori, de câte ori...)* şi adverbial (*a câta oară, a nu ştiu câta oară*...). Sunt numite adverbe *numerale* pentru că în aceste contexte tipice pot apărea şi conceptele numerice, care

însă, neexprimând un număr exact, nu sunt numerale (*de zeci de ori, de sute de ori, de mii de ori...)*

2.3. Clasificarea sintactică , întrucât adverbul nu are flexiune sintetică, suplineşte clasificarea flexionară. Ea distinge trei subclase: adverbele circumstanţiale, cele mai numeroase, adverbele fără funcţie sintactică (semiadverbele) şi adverbele predicative.

2.3.1. Adverbele circumstanţiale cunosc realizări frecvente la aproape toate complementele cu valoare circumstanţială : de loc *(afară, departe, pretutindeni, aici, acolo, dincolo, unde, de unde, până unde, încotro, oriunde, undeva, altundeva, niciunde, nicăieri...) ;* de timp *(azi, târziu, mereu, odată, altădată, acum, atunci, adineaori, când, de când, până când, oricând, cândva, nicicând, niciodată);* de mod *(bine, tinereşte, moralmente, târâş, grăpiş, aşa, astfel, altfel, cum, precum, după cum, oricum, cumva, altcumva, nicicum...);* de cauză *(motivat, justificat, de aceea, de asta...);* de scop *(înadins, dinadins, expré, premeditat, intenţionat, de aceea...);* condiţional *(altminteri, altfel...);* concesiv *(totuşi, şi tot, tot, cu toate acestea, oricum...).* Celelalte Acircumstanţe@ sunt slab reprezentate prin adverbe, ceea ce explică includerea lor de către gramaticieni la complementele necircumstanţiale (cf. Guţu Romalo, 1973, p. 195-204). În schimb, circumstanţialele propriu-zise pot avea mai multe dezvoltări semantice. Astfel, circumstanţa modală poate fi exprimată şi prin adverbele de cantitate (*destul,mult, puţin...*), de durată şi frecvenţă (*continuu, mereu, neîncetat,neîntrerupt, permanent...).* Un loc aparte îl ocupă adverbele de modalizare: interogative (*oare, au*); exclamative (*ce, cât, cum);* de confirmare (*da, ba da*), de infirmare (*nu, ba nu*) (cf, Irimia, 1997, a, p.294-295).

2.3.2. Semiadverbele sunt adverbe care au un sens nedefinit, cu caracter deseori abstract, care exprimă nuanţe ale diferitelor circumstanţe. Neavând individualitate semantică, nu au valenţe combinatorii fixe, ci foarte largi, fiind deopotrivă modificatori pentru substantiv, pronume, numeral, adjectiv, adverb (cf. Ciompec, 1985, a, p. 34-37). Există în gramatică principiul corespondenţei între funcţiile referenţiale şi cele sintactice: întrucât aceste adverbe n-au funcţie referenţială definită, nu pot primi funcţie sintactică; de aceea se numesc semiadverbe.

Totuşi, pot fi grupate în semiadverbe funcţionale (care ajută la exprimarea unor valori morfo-sintactice) şi semiadverbe propriu-zise:

- semiadverbe şi expresii semiadverbiale comparative (*mai, tot aşa de, tot atât de, la fel de, aşa de, astfel de, mai mult, mai puţin, din ce în ce mai, tot mereu mai, zi de zi mai, pe zi ce trece mai, pe atât de, foarte, prea....)* şi conversiunile superlative*: extrem de, excesiv de, extraordinar de, teribil de, grozav de...; (sănătos) tun, (îndrăgostit) lulea, (beat) turtă, (singur) cuc, (îngheţat) bocnă, (adormit) buştean, (răcit) cobză, (supărat) foc, (gol) puşcă, (îngheţat) tun...*

- semiadverbele de comparaţie: *decât, ca şi, ca...;*

- semiadverbele apozeme: explicative (*anume, adică, bunăoară, cu alte cuvinte, de exemplu, de regulă, de fapt, de pildă, altfel spus, mai cu seamă, mai exact, mai precis, respectiv...);* denominative *(numit, zis, poreclit, intitulat, cu numele...) (cf. Diaconescu, 1993, p. 89);*

- semiadverbele de aproximare (*aproximativ, cam, vreo, circa, la, peste, sub, aproape, mai mult de, mai puţin de, în jur de...);*

- propriu-zise *(abia, aproape, barem, cel puţin, chiar, cumva, deja, doar, exclusiv, inclusiv, încaltea, încai, încă, mai, mai ales, măcar, nici, numai, parcă, poate, prea, şi, tot, tocmai, totuşi...*

2.3.3. Adverbele predicative. Ceea ce gramaticile au surprins sub denumirea de adverbe predicative comportă două clasificări: semantică şi sintactică.

Conform clasificării semantice, există adverbe şi locuţiuni adverbiale care exprimă: a) siguranţa (*bineînţeles, cert, cu siguranţă, de bună seamă, desigur, fără îndoială, fără doar şi poate, fireşte, negreşit, neîndoios...);* b) probabilitatea (*pesemne*, *poate, posibil, probabil...).*

Sintactic, indiferent de grupa semantică, unele acceptă copula *a fi (sigur, cert, probabil...)*, altele n-o acceptă (*bineînţeles, cu siguranţă, desigur, fără îndoială, fără doar şi poate, fireşte, negreşit...).* Primele au fost descrise de gramatici ca reprezentând, în plan sintactic, un predicat nominal.

Asupra celorlalte s-au emis două interpretări. Cele mai multe studii le consideră expresia unor predicate verbale (*Gramatica*, II, 1966, p. 97) sau

chiar adverbiale (Oerban, 1970, p. 112). Există însă şi studii care le consideră simple adverbe de modalitate, fără valoare predicativă, chiar atunci când sunt urmate de conjuncţia *că* (Teodorescu, 1964; 1972; cf. şi Irimia,1997, a, p. 300 - 301).

Argumentele mai importante pe baza cărora li s-a contestat acestora calitatea predicativă au scos în evidenţă, în primul rând, faptul că ar fi singurele predicate Acare nu pot apărea niciodată în distribuţie cu un subiect@ (Teodorescu, 1972, p. 93).

O astfel de precizare nu ţine cont de existenţa predica- tului verbal absolut, care presupune verbe absolvite de prezenţa subiectului.

Conjuncţia *că*, s-a arătat, invocată în susţinerea valorii predicative, nu introduce întotdeauna propoziţii, ci şi părţi de propoziţie, ceea ce înseamnă că implicarea ei în predicativizare nu este întotdeauna obligatorie: *Maria sigur că vine; S-a îmbolnăvit poate că de supărare.*

Folosirea ei este facultativă: *Maria sigur vine; S-a îmbolnăvit poate de supărare.*

Eliziunea unui element de relaţie duce la instituirea unui raport de juxtapunere, cu păstrarea unităţilor sintactice, lucru ce nu se întâmplă la elidarea conjuncţiei *că*, întrucât de la două propoziţii se ajunge la una: *Maria sigur că vine - Maria sigur vine.*

S-a precizat, de asemenea, că Aconjuncţia în cauză, apărută pe lângă adverbele în discuţie, fie prin analogie cu alte adverbe care pot intra în componenţa unor predicate nominale (...), fie prin analogie cu mijloacele lexicale de exprimare a modalităţii, anume prin analogie cu *mătincă, parcă, cică* nu este în situaţiile luate în consideraţie, expresia unei relaţii de subordonare@ (*Idem*, p. 97-98).

În justificarea caracterului expletiv al conjuncţiei *că / să*, pe lângă posibila eliminare a ei din succesiunea adverbului şi imposibila eliminare din situaţii de subordonare, s-au invocat şi alte argumente: folosirea ei emfatică, în limbajul popular (*Chiar că nu te mai recunosc!; Aproape să nu te mai recunosc; Cât pe ce să-l cred!);* folosirea în propoziţii independente (*Că bine le mai potriveşte! Că repede ai mai venit!)* (Irimia, 1997, a, p. 301).

Concluziile sunt că Aadverbele care exprimă modalitatea (...), anume cele care nu pot fi predicativizate cu *a fi* (...) sunt toate termeni determinanţi şi nu determinaţi, aşa cum sunt întotdeauna predicatele regente, deoarece nu ele sunt completate, ci ele completează cu indici modali întregul enunţ@ (Teodorescu, 1972, p. 99); sau, mai exact AAdverbele *desigur, fireşte, fără îndoială* etc. intensifică sensul modal, de certitudine, al indicativului: *Fireşte că vin,* în timp ce adverbele *poate, probabil, pesemne* îi anulează sensul specific: *Poate că vine, Probabil că vine; Pe semne că vine* (Irimia, 1997, a, p. 301).

Reexaminarea acestor argumente (Neamţu, 1986, p. 31 - 32) a scos în evidenţă analogia în ceea ce priveşte valenţele combinatorii cu adverbele care presupun copula *a fi (*şi ele acceptă facultativ conjuncţia, lucru ce nu se poate spune despre adverbul *fireşte*; aceasta poate preceda fie propoziţii, fie părţi de propoziţie): *Copilul sigur că citeşte - Copilul sigur citeşte; Avea alta sigur că mai bună.*

Absenţa subiectului nu le anulează calitatea predicativă: ele au totuşi poziţia agentivă realizată la nivel frastic; în timp ce verbele absolute (predicatele verbale absolute) n-o au la nici un nivel.

G.G. Neamţu optează în descrierea lor sintactică pentru soluţia gramaticilor transformaţionale (Vasiliu, Golopenţia-Eretescu, 1969, p. 71-75): li se conferă rol propoziţional, considerându-se nerelevanţi totuşi indicii de predicaţie.

Faptul că elementul subordonator *că* poate preceda şi o parte de propoziţie nu-i anulează proprietăţile relaţionale: elipsa predicatului este presupusă, aşa încât se poate vorbi totuşi de existenţa propoziţiei, cum se întâmplă şi în alte situaţii: *Deşi bolnav, n-a lipsit - Deşi era bolnav, n-a lipsit.*

Există o contradicţie între a nu le considera predicate, neavând indici de predicaţie, şi a le conferi rol propoziţional. Oricum, în structura unor enunţuri uzuale, nu pot fi considerate propoziţii în felul în care sunt cele nominale, adică în absenţa predicatului, mai ales că ele îşi conservă calitatea de regent.

Adevărul este că ele au dobândit valoare predicativă (ca şi utilizarea lui *că*) prin analogie, deoarece sunt sinonime perfecte ale adverbelor predicative, adică ale acelora care sunt predicativizate prin copula *a fi*: *Maria este sigur că vine - Maria sigur că vine = Maria desigur că vine= Maria*

fireşte că vine = Maria negreşit că vine...

Predicativizarea fără *a fi* a fost posibilă deoarece, cum se poate observa, şi celelalte pot să apară ca predicate fără *a fi*. Analogia nu anulează predicativitatea, cum crede E. Teodorescu, ci, dimpotrivă, o implică, cu atât mai mult, cu cât intonația este similară.

Întrucât ele au aceeaşi funcție referențială cu adverbele predicativizate cu *a fi*, au dobândit şi aceeaşi funcție sintactică, ceea ce se poate dovedi şi prin aspectul formal al construcțiilor (posibilitatea apariției în aceleaşi contexte a lui *că)*.

Prin urmare, toate adverbele descrise mai sus (şi cele cu copulă şi cele fără) trebuie considerate predicative. Conform valențelor combinatorii, se pot afla în mai multe tipuri de contexte: a) urmate de conjuncția *că / să* în precedența unei subiective; b) izolate prin virgule, ca propoziții principale incidente; c) ataşate direct verbelor, drept complemente circumstanțiale de mod:

a) Maria sigur că pleacă; Maria poate că pleacă;

b) Maria, sigur, pleacă; Maria, poate, pleacă;

c) Maria sigur pleacă; Maria poate pleacă,

d) *Maria poate să plece mâine, poate să plece poimâine*.

Pentru d) trebuie făcută distincția între *poate* verb (*Maria poate să plece mâine,dar eu nu pot)*, când cere subordonata completivă directă, şi *poate* adverb (= *e posibil*) când regizează subiectiva (*Poate să plece mâine, dar nu se ştie)*.

Se înțelege că nu toate adverbele pot angaja toate aceste contexte; de exemplu, un enunț de tipul **Maria fireşte pleacă* nu este reperabil în limba română actuală.

3. Flexiunea

Adverbul prezintă opoziții gramaticale realizate analitic sub aspectul gradelor de intensificare şi de comparație, ca şi adjectivul. Numai că nu este vorba de însuşiri ale obiectelor, ci de circumstanțe ale verbelor.

Numai două subclase de adverbe au astfel de opoziții: cele propriu-zise şi cele adjectivale.

Pozitivul, atât cel obişnuit, cât şi cel analitic, se realizea- ză ca şi la adjectiv *(merge repede, lucrează bine, locuieşte departe, scrie frumos, cântă corect; atât de repede, aşa de bine, destul de departe...).*

Progresivul arată intensificarea (*regresivul* este foarte rar) unei circumstanțe: *din ce în ce mai repede, tot mai departe, din ce în ce mai puțin repede...*

Superlativul absolut este deosebit de al adjectivelor, întrucât nu cunoaşte toate tipurile de procedee. De exemplu, nu se întâlneşte realizarea cu afixe: *arhicunoscut - *arhirepede, supradotat - *supradeparte...*

Dintre procedeele afective, prelungirea sonoră se practică rar: *Merge rrrepede! *A venit târziuuu!* Se întâlnesc însă repetiții, uneori cu preluarea prin conversiune a unor substantive *(repede-repede, departe-departe, iute-iute, fuga-fuga)*, interjecții şi exclamații, de cele mai multe ori împreună (*Vai, ce iute ai venit!).* Nu se întâlnesc conversiunile substantivale de tipul *sănătos tun*. La adverb,conversiunile se întâlnesc la celălalt pol al gradelor de intensificare, la pozitiv: *doarme colac, a sărit glonț, doarme covrig, strânge florile mănunchi...*

Prin urmare, comparând felul în care se realizează gradele de intensificare la adjectiv şi la adverb, se constată un raport de inversă proporționalitate în distribuirea procedeelor. Astfel, pozitivul este mai bogat întrucât cunoaşte conversiunile, iar superlativul a fost sărăcit prin pierderea multor modalități de expresie, în special afective.

Sub aspectul gradelor de comparație, diferența nu afectează decât un singur pol (superlativul relativ se construieşte la adverb cu *cel* invariabil: *Maşinile merg cel mai repede; Maria s-a exprimat cel mai puțin coerent.*

Comparativul de egalitate echivalează circumstanța unei acțiuni produse de doi agenți: *Maşina merge la fel de repede ca şi trenul; George scrie tot*

atât de frumos ca şi Maria.

Comparativul de inegalitate scoate în evidență diferențele de intensitate a manifestărilor unei circumstanțe: *Lucrează mai bine decât noi; Ascultă mai puțin atent...*

Dacă la adjectiv se întâlneşte superlativul realizat prin afixe cu valoare gramaticală (*rarisim, arhiplin*), la adverb acest lucru se întâlneşte la comparativ, cu multe conotații afective, sufixele fiind de regulă diminutivale: *multişor, repejor, binişor, încetişor, târzior; frumuşel, curățel, puțintel...* Prin această tentativă de angajare a unor sufixe diminutivale în opozițiile comparației limba română se aseamănă cu latina (comparația sintetică), opoziția superior-inferior realizându-se nu atât prin schimbarea procedeului, cât prin antonimie: *S-a apropiat repejor - S-a apropiat încetişor* (cf. şi Irimia, 1997, a, p. 298).

PREPOZIȚIA

1. Definiția

1.1. Definiția semantică. Exprimă relațiile care se stabilesc la nivelul propoziției între obiecte - substantive, acțiuni - verbe și însușiri - adjective.

A fost numită ca atare (*praepositio = antepunere*), deoarece, în structurile în care apărea, nu putea fi plasată la sfârșitul unui grup determinant (*clasă de, merge înaintea, metal de...),* chiar dacă în anumite limbi (latina spre exemplu) existau și postpoziții (*causa, gratia).*

S-a făcut o problemă din a se demonstra că este o parte de vorbire vidă, argumentându-se, prin aplicarea criteriului corespondenței dintre funcțiile referențiale și cele sintactice, că Adacă prepoziția ar avea sens lexical, adică dacă ar exprima noțiuni, ar trebui să îndeplinească singură diverse funcții sintactice@ (Dimitriu, 1979, p. 354). După un criteriu similar, alți lingviști au decis că nu poate fi considerată parte de vorbire: Aîn părți de vorbire vor fi clasificate numai părțile de vorbire care (...) pot avea funcție de parte de propoziție@ (Zugun, 1983, p. 81). Se înțelege că neimplicând această condiție, Aprepozițiile și conjuncțiile sunt morfeme gramaticale@ (*Idem*, p. 56).

În realitate, instrumentele gramaticale nu au sens noțional (nu pentru asta au fost create), dar nici nu se poate susține că sunt vide; ele au rolul de a institui relații între componentele enunțului, prin urmare, au sens relațional. Întrucât relațiile din enunț nu sunt simple constructe teoretice, ci au un corespondent ontic, ele exprimă, de fapt, dependențele dintre obiecte, acțiuni și însușiri. Deci, se poate vorbi, în cazul lor, de existența unor funcții referențiale relaționale, ce se pot observa din compararea secvențelor *Stau la (pe, sub, lângă) masă (*Vasiliu, 1961, p. 13). Așadar, insuficiența semantică scoasă în evidență deseori (Constantinescu-Dobridor, 1996, p.320) nu invalidează clasa.

1.2. Definiția morfologică. Este parte de vorbire neflexibilă. Are o trăsătură specifică, anume aceea că, în sfera numelui, prepoziția impune un regim cazual, inventarul elementelor fiind distribuit pe cazuri. Așadar, un cuvânt care nu regizează un anume caz (se exceptează cazurile extreme: nominativul, cazul nonsubordonării și vocativul, cazul izolării, care nu au, conform definiției lor, prepoziții), nu este prepoziție. Este și situația semiadverbelor de comparație *decât, ca și, ca* ce nu pot fi considerate prepoziții numai pentru faptul că, introducând complemente (părți de propoziție secundare, subordonate) exclud nominativul, cazul nonsubordonării (**decât eu 6 decât mine; decât Maria, decât al Mariei; decât Mariei, decât pe Maria).*

Prepoziții propriu-zise are numai acuzativul. Genitivul și dativul au convertit elementele altor părți de vorbire ca prepoziții, după anumite regului: la genitiv, prin articularea adverbelor și a locuțiunilor adverbiale cu forma de singular a articolului hotărât enclitic (reversiunea la adverb și la locuțiunea adverbială se face cu pierderea acestuia), iar dativul, prin conversiunea unor substantive, participii și adverbe, lăsându-le tot la singular, la forma nearticulată (*grație, datorită, mulțumită, potrivit, conform, contrar). Asemenea, aidoma,* inițial prepoziții cu genitivul (ceea ce se poate observa din forma lor articulată), au fost atrase de dativ din cauza sensului lor modal (prepozițiile cu dativul se puteau construi odinioară și cu dativul formelor neemfatice ale pronumelui personal: *deasupră-mi, înainte-ne...*).

Cunoașterea acestor trăsături ajută la distingerea lor de alte substantive și adverbe ce pot apărea în contexte similare.

1.3. Definiția sintactică. Prepozițiile nu instituie funcții sintactice, ci se iau împreună cu lexemele pe care le subordonează. Regizează la nivelul propoziției relații de subor- donare.

1.4. Definiția contextuală a prepoziției a fost elaborată la început în termenii analizei morfemice, făcându-se apel la Arecțiunea caracteristică în dublu sens@ (Vasiliu, 1960, p. 771 - 773). Ulterior (Vasiliu, 1968, p. 306-309), în stabilirea inventarului de contexte s-a plecat de la adevărul că Aprepozițiile apar în secvențe formate din cel puțin trei cuvinte@ (*Ibidem*), obținându-se variante cu centru verbal, substantival, adjectival și interjecțional și cu adjuncții: substantiv, pronume, numeral, adjectiv, verb, adverb, astfel:

a) V ( ) S / Pr / N / Aj / Av (stau la masă);

b) S ( ) S / Pr / N / Av (pahar cu apă);
c) Aj ( ) S / Pr / Av (bun de gură);
d) Av ( ) S / Pr / Aj / Av / V (departe de casă);
e) I ( ) S / Pr / N (vai de copii).

Simbolurile pot fi citite în mod obişnuit: *S = substantiv, Ar = articol, Aj = adjectiv, N = numeral, Pr = pronume, V = verb, Av = adverb, I = interjecție, ( ) = poziție liberă, / = sau* (Vasiliu, 1967, p. 307).

În procesul reducerii variantelor la invariante, s-a ajuns la o etapă intermediară în care s-a constatat că Asingurul context în care acestea apar toate este *V ( ) S*@ (*Ibidem*). În acest context general însă mai puteau apărea şi Aarticolul, adjectivul sau un substantiv în genitiv@ (*Idem*, 308).

Conform criteriului topic, sunt excluse adjectivul şi substantivul, care pot trece din antepunere în postpunere, articolul şi prepoziția rămânând fixe. În continuare, Aobservăm că în contextul *V ( ) S* poate apărea articolul precedat de prepoziție (*Merg cu nişte copii),* dar nu prepoziția precedată de articol (...). De aceea reținem contextul *V ( ) Ar S* în care termenii *( ) Ar S* constituie determinantul lui *V*, ca fiind context pentru prepoziție, întrucât în acest context nu poate apărea decât prepoziția@ (*Ibidem*).

Restricția impusă acestui context pentru a fi diagnostic, după cum se observă, este ca elementele ce satisfac valența liberă să alcătuiască împreună un grup al determinantului, adică împreună să determine verbul. Prin aceasta se exclud adverbele, care, apărând, determină individual verbul: *Aud bine nişte cuvinte.*

Restricția este pertinentă, dar iese din codul general al analizei distributive, care operează cu distincții formale, nu cu regențe sintactice. Ea se dovedeşte până la urmă inutilă pentru că în expresiile de tipul *Aud doar nişte cuvinte, Aud tocmai nişte cuvinte*, *doar* şi *tocmai* se grupează cu substantivul, împreună cu care determină verbul, fără să fie prepoziții.

Contextul diagnostic al prepoziției poate fi formulat chiar în termenii propuşi anterior, dacă se ține seama de definiția clasică, aceea după care ea nu poate fi plasată la sfârşitul unui grup determinant *(*Clasă de #; *Merge la #).*

Acest lucru s-ar putea formula în două feluri. În primul rând astfel: Orice cuvânt al limbii române care satisface valența liberă a contextului *V ( ) Ar S* numai în prezența grupului *Ar S* se numeşte prepoziție. În felul acesta se exclud şi semiadverbele de tipul *doar, tocmai*, pentru că expresii de tipul *Aud doar, Aud tocmai* sunt reperabile. Restricția numai în prezența grupului *Ar S* nu opreşte totuşi ocurența prepozițiilor şi locuțiunilor prepoziționale cu genitivul, care prin reversiune în adverbe şi locuțiuni adverbiale nu-şi pierd articolul *(Este contra unei prevederi - Este contra; S-a pus de-a curmezişul străzii - S-a pus de-a curmezişul...);* de asemenea, nici pe a unor prepoziții cu dativul *(potrivit, contrar: Lucrează potrivit regulamentului - Lucrează potrivit; Se exprimă contrar aşteptărilor noastre - Se exprimă contrar...).*

Distincția dintre prepoziție şi adverb în exemple ca *Îl aduce repede unor copii; Îl aduc contra unor copii* şi *Îl aduc tocmai unor copii* nu se mai poate face nici prin restricția Anumai în prezența grupului *Ar S*@, nici prin cea a unicei determinări a verbului de către determinantul *( ) Ar S.*

La rigoare însă, se poate constata că nici una dintre aceste restricții nu este necesară. Aşa cum substantivul şi adjectivul au fost excluse din contextul *V ( ) S* pe motivul inversiunii cu substantivul, tot astfel se poate proceda cu adverbul (*Îl aduc repede unor copii - Îl aduc unor copii repede;* dar *Lucrează potrivit regulamentului - *Lucrează regulamentului potrivit)*.

Criteriul inversiunii ține locul precizării negative: prepoziția este cuvântul care nu poate apărea în secvența S ~ #. Dar nu poate fi definită prin ceea ce nu este ea.

În descrierea exactă a definiției contextuale, aşa încât ea să permită ocurența tuturor tipurilor de prepoziții, trebuie disociat între Ar_1 *= un, o, nişte, -l,-a,-i,-le* şi Ar_2 *= unui, unei, unor, lor.* Ar_1 permite apariția prepozițiilor acuzativului, iar Ar_2 a celor de la genitiv şi dativ.

Prin urmare, contextul diagnostic al prepoziției este: V ( ) Ar_1 S $_{(non)}$ω V ( ) Ar_2 S $_{(non)}$, cu următoarele semnificații: Ar_1 = articol hotărât şi nehotărât la forma de acuzativ (se înțelege că fiind vorba de generarea unui grup determinant, subordonat, nu poate fi vorba de nominativ, care este cazul nonsubordonării); Ar_2 = articol hotărât sau nehotărât la forma de genitiv - dativ; $_{(non)}$ = valență sintactică nepermisă în alternanța cu ( ); ≡ = *sau*.

Deci, toate cuvintele limbii române care pot satisface valența ( ) din contextul anterior, fără să poată alterna, ca poziție, în valența $_{(non)}$ sunt prepoziții.

2. Clasificarea

2.1. După formă prepozițiile sunt de trei feluri.

Prepozițiile simple sunt formate dintr-un singur lexem: *a, aidoma, asemena, asupra, conform, contra, contrar, datorită, de, după, fără, grație, în, înaintea, înapoia,îndărătul, între, întru, la, lângă, mulțumită, pe, peste, până, potrivit, spre, sub...*

Prepozițiile compuse sunt rezultatul aplicării a trei procedee: alăturare (*de la, de pe, pe sub, pe la, pe după, de pe la, de pe lângă, de pe sub, până pe la, până pe lângă...)*, aglutinare (*despre, înspre, deasupra...*) şi contopire: *din (de+în), dinspre (de+înspre), dintre (de+între), dintru (de+întru), pentru (pe+întru), printre (pe+între), pe din (pe de+în)...*

Locuțiunile prepoziționale au în mod obligatoriu în structură una sau două prepoziții şi o altă parte de vorbire (substantiv, adjectiv, pronume, verb, adverb). Se întâlnesc numai la genitiv şi acuzativ (de altfel, dativul are numai prepoziții simple). În funcție de aceasta ele se disting printr-o trăsătură fundamentală: cele de la genitiv pot deveni locuțiuni adverbiale, prin pierderea sau nu a articolului, când folosirea substantivului următor nu mai este necesară; cele cu acuzativul nu cunosc conversiunea.

Sunt alcătuite de regulă cu prepozițiile *cu, de, din, în, la, pe: conform cu, împreună cu, laolaltă cu, odată cu, potrivit cu; alături de, de-a curmezişul, dincoace de, dincolo de, de jur împrejurul, față de, de-a latul, de-a lungul; din afara, din fața, din josul, din susul; în afara, în dreapta, în dreptul, în fața, în josul, în jurul, în spatele, în stânga, în latul, în lungul, în pofida, în vederea; la dreapta, referitor la, relativ la, la stânga; pe deasupra, pe dinafara, pe dinaintea, pe dinapoia; de față cu, în chip de, din cauză de, în timp de, în vreme de, în caz de, cu privire la, în legătură cu...*

După cum se observă din aceste enumerări, deosebirea formală dintre locuțiunile prepoziționale cu genitivul şi locuțiu- nile prepoziționale cu acuzativul este dată de poziționarea prepoziției şi de prezența sau absența articolului hotărât. Astfel, în timp ce locuțiunile prepoziționale cu genitivul se termină întotdeauna printr-un cuvânt (substantiv, adverb) articulat cu articolul hotărât, locuțiunile prepoziționale cu acuzativul, care nu au în structură substantive articulate, se termină întotdeauna printr-o prepoziție: *în afara - afară de; în cazul - în caz de; în fața - față cu...*

Problema cea mai importantă a locuțiunilor prepoziți- onale este aceea de a dovedi caracterul lor monolexematic sau considerarea lor ca structuri libere cu elementele analizabile.

Trebuie invocate proprietățile acestor grupări, pentru a pute fi implicate în modalitățile de diferențiere.

Dintre cele mai importante trăsături au fost subliniate coeziunea semantică a elementelor componente (Ciobanu, 1957, p. 95) şi posibilitatea conversiunii în locuțiuni adverbiale (*Ibidem*; Rădulescu, 1995, p. 11).

Acestea sunt integrabile în problematica de ansamblu a locuțiunilor pentru care au fost invocate trei aspecte definitorii: privațiunea sinonimică (Anu se pot substitui decât foarte rar cu sinonime@); impropriețatea semantică (Aelementele lexicale capătă un sens impropriu, figurat ori abstract@) şi invariabilitatea gramaticală (substantivul Adevine neflexibil şi indeterminabil în interiorul locuțiunii@) (Dragomirescu, 1963, p. 623).

S-au propus, în consecință, mai multe procedee de delimitare a grupărilor monolexematice de cele libere (cf. şi Găitănaru, 1995, c).

Pentru interpretarea ca unitate a primelor, s-a considerat necesar ca Acel puțin unul din termeni să nu apară în afara combinației respective@ sau, măcar, Acombinația să fie fixă@ (Vasiliu, 1964, p. 2). Caracterul fix, în această interpretare, este dat, în primul rând, de faptul că Atermenul respectiv nu

poate apărea atunci când este însoțit de ceilalți termeni din combinația în discuție, decât într-o singură formă, un anumit caz, o anumită poziție în raport cu articolul@ (*Ibidem*). În al doilea rând, Aacelaşi termen nu poate face funcție de centru pe lângă un alt cuvânt care s-ar alătura combinației cu funcție de adjunct (de exemplu, un substantiv dintr-un astfel de grup nu poate primi pe lângă el un adjectiv@ (*Ibidem*).

Combinația își poate dovedi statutul (monolexematic) de locuțiune dacă îndeplinește cel puțin una dintre aceste restricții.

La rigoare, se poate arăta, condiția ocurenței exclusive a substantivului în locuțiune este valabilă pentru puține combinații care conțin arhaisme (*în pofida)* sau substantive care nu există și, probabil, n-au existat libere în limbă. Astfel, substantivul *decurs* este consemnat numai în locuțiunile *în decurs de, în decursul (DEX*, 1996, p. 269) Grupările respective nu comportă nici conversiunea în locuțiuni adverbiale: **În decurs a crescut; *A plecat în pofidă.*

Conform criteriilor distribuționale invocate, dintr-un inventar relativ de 15 grupări, se consideră că numai *de-a lungul* și *în privința* satisfac exclusivitatea structurii (Totuşi: *El nu-şi vede lungul nasului; în toate aceste privințe)* și sunt locuțiuni, în timp ce o grupare ca *în fața* (*în fața lui ... fața lui este)* nu.

Este inutilă diferența de sens dintre *în fața lui* și *fața lui este* și se subliniază că Aprezența diferențelor de sens mai pronunțate ar putea fi folosită ca un criteriu de apreciere a combinațiilor de cuvinte unde apar ca unități indivizibile (ca locuțiuni). Considerăm însă criteriul sensului ca neconvenabil, întrucât este foarte greu de aplicat (care sunt diferențele de sens care merită să fie reținute și care nu?)@ (Vasiliu, 1964, p. 5, nota 14).

Dintr-o altă perspectivă, sunt propuse două criterii complementare de delimitare: Adacă substantivul din grupare poate fi determinat de un adjectiv pronominal, mai cu seamă demonstrativ, acesta nu formează locuțiune cu prepoziția - și invers, dacă adjectivul demonstrativ se exclude, putem considera gruparea locuțiune prepozițională cu genitivul@ (Neamțu, 1989, p. 107); Adacă genitivul poate fi antepus substantivului din gruparea *prep.* $\pm$ *subst. art*, catalizând apariția articolului adjectival *al (a),* gruparea nu constituie o locuțiune. Dimpotrivă, dacă antepunerea se exclude, gruparea este o locuțiune prepozițională@ (*Ibidem*).

Într-o formă asemănătoare, această problemă se găsește și la Draşoveanu (1980).

Trebuie remarcat că aplicarea criteriului determinării adjectivale (fie cu adjectiv pronominal demonstratoiv, fie cu adjectiv pronominal posesiv: *din cauza aceasta, din cauza mea...)* are o sferă limitată din cauza incompatibilității semantice dintre aceste adjective și un număr mare de substantive din componența grupărilor.

Substantivele ce denumesc obiecte cu existență singu- lară, dar nu numai ele, nu permit realizarea unor determinări ce presupun alternative semantice (**în centrul acesta, *în centrul meu, *în ajunul acesta, *în ajunul meu, *în cursul acesta, *în cursul meu, *în largul acesta, *în mijlocul acesta...).*

Ar însemna, întrucât cele două criterii sunt comple- mentare, ca toate grupările care prezintă acest fenomen de incompatibilitate să fie *ab initio* locuțiuni prepoziționale, ceea ce, cum se va vedea, nu se poate susține. Aceasta trecând peste inoportunitatea de principiu a unei probe într-o situație de incompatibilitate. (Nu se poate, de exemplu, propune o determinare de tipul *în centrul acesta al orașului*, când *centru* denumește un obiect ce nu admite alternativa cu *acela, altul: *în centrul acela al orașului, *în alt centru al orașului).*

Rămâne în discuție al doilea criteriu, al antepunerii genitivului (*din cauza autobuzului - din a autobuzului cauză - din a cărui cauză?)* care nu se poate dispensa întotdeauna de un examen semantic al contextelor.

Astfel, un enunț ca *Mingea a sărit în spatele băiatului* comportă două sensuri (*Mingea a sărit înapoia...; Mingea l-a lovit în spate)*, încadrarea morfologică a grupărilor fiind diferită în funcție de structura semantică și nu de antepunerea genitivului (*în al cărui spate?)*, posibilă datorită celui de-al doilea sens.

Obiecția este însă de principiu. Antepunerea adjectivului, inversiunea, este o figură de stil, o deviere de la funcționarea normală a enunțului. În

consecință, s-a încercat transpunerea în structuri interogative (*În al băiatului spate - În al cărui spate?)*, dar şi aceasta conservă nefirescul, incompatibil cu evidența unei probe.

În privința abordării locuțiunilor prepoziționale cu genitivul de către lucrările lexicografice (frazeologia), se întâlnesc două situații.

Unele ignoră cu desăvârşire, în mod nejustificat, nu numai existența locuțiunilor prepoziționale cu genitivul, ci şi a locuțiunilor prepoziționale în general (Breban, 1969).

Altele (Duda, 1985) îşi propun şi realizează un inventar reprezentativ. Acesta conține 62 de grupări, considerate locuți- uni prepoziționale cu genitivul, ce pot fi reduse la 54 dacă variantele de tipul *în (din, prin) dreptul,* de exemplu, sunt numărate ca invariant, o singură dată: conține, de asemenea, un număr de circa 10 expresii. A fost folosit dicționarul respectiv şi nu Dobrescu, 1997, mult mai extins, datorită faptului că, ştiințific, este mai bine alcătuit şi că poate constitui un inventar reprezentativ.

Locuțiunile consemnate sunt*: în ajunul, în (pe) baza, în centrul, în ciuda, în contul, în contra, în (de-a) curmezişul, în cursul, în dauna, pe deasupra, în decursul, în detrimentul, de dragul, în (din, prin) dreptul, cu excepția, în felul, în fruntea, în interesul, prin intermediul, la îndemâna, în (din) josul, de jur împrejurul, în (de, după) măsura, în (din, prin) mijlocul, de necazul, la nivelul, în paguba, pe parcursul, în (din, prin) prisma, pe planul, în plinul, la poalele,pe potriva, în (din, prin) preajma, din pricina, în privința, în privirea, în răspărul, în schimbul, pe seama, în spiritul, în (din) susul, în (pe) temeiul, în toiul, în urma, în (la) văzul, în vederea, din vina, cu (fără) voia.*

Nu sunt consemnate*: în apropierea, în cadrul, din cauza, în cazul, în colțul, cu condiția, de dorul, în dosul, la dreapta, în fața, în fundul, cu intenția, la începutul, în latul, în momentul, pe motivul, cu ocazia, în pofida, în rândul, în (cu) scopul, pe socoteala, în spatele, la stânga, în timpul, în vremea...*

Descrierea acestor grupări, înainte chiar de delimitarea locuțiunilor, este necesară pentru a releva proprietățile care pot fi invocate în eventualitatea alcătuirii contextului lor diagnostic (cf. Vasiliu, 1967, p. 306-309 şi Găitănaru, 1995, a, p. 80 - 87).

Inventarul de grupări consemnate poate fi organizat după compatibilitatea semantică cu adjectivul pronominal demonstrativ şi, de asemenea, cu adjectivul pronominal posesiv. Există astfel unele care acceptă pe *meu / mea (în contul, în contra, în dauna, de dragul, din dreptul, cu excepția...),* altele,nu *(în ajunul, în centrul, în cursul, în decursul, în lumina, pe parcursul...).* Există, de asemenea, unele care sunt compatibile cu *acesta / aceasta (în baza, cu excepția, în felul, prin intermediul, în lumina, la nivelul...),* altele, nu *(în ajunul, în centrul, în susul, în paguba...).*

În principiu, toate grupările acceptă determinarea cu pronumele interogativ *căruia, căreia, cărora* care substituie substantivele în genitiv. Antepunerea acestuia cunoaşte trei situații diferite.

Astfel, unele contexte funcționează foarte bine, ceea ce înseamnă că nu conțin locuțiuni: *din a copilului vină - din a cărui vină?; pe ale muntelui poale - pe ale cărui poale? din a autobuzului pricină - din a cărui pricină?*

Cele mai multe sunt nefireşti, ceea ce nu exclude posibilitatea ca unor vorbitori (gramaticieni) să li se pară acceptabile: *În al oraşului centru - în al cărui centru?; în a oamenilor daună - în a căror daună? cu a copilului excepție - cu a cărui excepție? de al satului necaz - din al cărui necaz? pe al politicii plan - pe al cărei plan? în a banilor privință - în a căror privință? în a satului preajmă - în a cărui preajmă?*

Altele par să excludă această determinare *(în al mării larg - în al cărei larg? în al râului lung - în al cărui lung? în al lumii văz - în al cărei văz?...)*, de unde s-ar putea deduce că sunt locuțiuni, deşi, cum se va vedea, nu sunt.

Nu se poate invoca drept probă a invariabilității imposibilitatea trecerii la plural, din cauza multor substantive singulare care intră în structura unor grupări ce nu sunt locuțiuni. Dar adevărat este că, ori de câte ori substantivul dintr-o astfel de grupare poate fi trecut la plural, ea nu este locuțiune (*din cauza - din cauzele, cu excepție - cu excepțiile, în privința - în (toate) privințele, la poala - la poalele...*), semn al nefixării lui semantice şi formale.

Cea mai invocată trăsătură a acestor grupări a fost posibilitatea folosirii lor fără substantiv în genitiv şi, de cele mai multe ori, fără articol

(excepțiile care păstrează articolul au fost deja semnalate (*la dreapta, la stânga, de-a lungul...),* ceea ce înseamnă conversiunea în locuțiuni adverbiale. De aici clasificarea circumstanțială a lor.

Totuşi, trebuie remarcat, nu toate grupările comportă conversiune. Dintre acestea, unele conțin substantive cu ocurență exclusivă (**în pofidă, *în detriment...*), altele nu *(în decursul anului - în decurs de; în dreptul casei - drept în drept; în drept = îndreptățit; de-a lungul râului - de-al lung de...).*

Structura după care se realizează o locuțiune prepoziți- onală presupune ca substantivul să fie încadrat de o prepoziție şi de un substantiv în genitiv. De aceea trebuie considerat că grupările de tipul *în contra, pe deasupra, pe dinaintea, de dinapoia* nu sunt locuțiuni prepoziționale, aşa cum sunt consemnate de gramatici, ci prepoziții compuse. Este adevărat că *deasupra, contra, dinaintea, dinapoia* sunt şi adverbe şi că, în conformitate cu criteriul eterogenității morfologice ar putea fi locuțiuni. În precedența unui substantiv şi când sunt articulate, ele îşi pierd caracterul adverbial devenind prepoziții, fapt ce se poate proba prin omisiunea prepoziției prime: *pe deasupra oraşului - deasupra oraşului; întâmplarea de dinaintea furtunii - întâmplarea dinaintea furtunii...*

Din cauza diversității secvențelor, trebuie implicate trei criterii de diferențiere a grupărilor monolexematice de cele libere, analizabile: criteriul diferenței semantice, al ocurenței exclusive şi cel secundar, al contextului.

Reticența la un criteriu semantic a fost formulată: ACare sunt diferențele de sens care merită să fie reținute şi care nu?@ (Vasiliu, 1964, p. 5, nota 14). Dar criteriul propus nu cere, cum se va arăta, identificarea şi descrierea mărcilor semice care să scoată în evidență diversitatea lexemelor, ci numai constatarea pentru două contexte diferite a identității sau nonidentității semantice a unui lexem ocurent.

Dacă substantivul din grupare are acelaşi sens cu substan tivul dintr-un context liber (schimbarea contextului schimbă, de regulă, nuanțele, noțiunea însă este aceeaşi) înseamnă că între elementele grupării nu s-a produs o amalgamare, o solidaritate semantică, o sudare, care să ducă la un sens emergent, fie el şi abstract al totalității, diferit de cel al elementelor componente şi că nu avem de-a face cu o locuțiune: *din cauza întârzierii - cauza întârzierii; cu excepția copilului - excepția copilului; în centrul oraşului - centrul oraşului; la marginea drumului - marginea drumului; în scopul construirii - scopul construirii...*

Se înțelege că, ori de câte ori este vorba de o diferență de sens, avem o locuțiune: *în fața casei - fața (= fațada) casei; în vederea construcției - vederea (= privirea) construcției...*

Dacă substantivul are ocurență exclusivă în grupare (a fost conservat grație unui sens diferit dobândit în structura acesteia) se poate vorbi de argumentul forte în dovedirea statutului monolexematic. Tot cu ocurență exclusivă trebuie considerate şi secvențele de tipul *pe potriva pretențiilor - pe potrivă - *potriva pretențiilor; în preajma pădurii - în preajmă - *preajma pădurii...* Aceasta deoarece în locuțiunea adverbială substantivul nu este liber, ci tot în grupare cu prepoziția.

Statutul monolexematic nu este o trăsătură absolută, ci este condiționat contextual de natura substantivului în genitiv. Astfel, sunt secvențe în care anumite grupări nu sunt locuțiuni (*în mijlocul oraşului, în mijlocul drumului, în mijlocul casei; în ciuda copilului...)*, iar în altele sunt *(în mijlocul oamenilor, în ciuda ploii...)*, ceea ce înseamnă că criteriul diferenței semantice trebuie aplicat la fiecare context în parte.

În ciuda faptului că grupările au vârste, frecvență şi grade diferite de sudare, din inventarul reprezentativ inițial pot fi delimitate ca locuțiuni prepoziționale cu genitivul următoarele (cele dintre paranteze, sunt, în anumite contexte, grupări libere): *(în cazul), (în ciuda), (în contul), în cursul, în decursul în detrimentul, la dreapta, în dreptul, (în fața), în fruntea, prin intermediul, la îndemâna, în josul, de jur împrejurul, în jurul, (în locul), (în lumina), pe măsura, (în mijlocul), pe parcursul, (pe planul), în pofida, pe potriva, în preajma, (prin prisma), (pe socoteala), (în spatele), în stânga, în susul, (în urma), în vederea...*

2.2. După regimul cazual. Trăsătura morfologică a prepozițiilor şi locuțiunilor prepoziționale este aceea de a cere un anumit caz. În funcție de aceasta există prepoziții specializate ale cazului genitiv, ale dativului şi ale acuzativului.

Întrucât toate realizează o relație de subordonare la nivelul propoziției, comportă la fiecare caz o clasificare circumstanțială, mai mult sau mai puțin completă.

Astfel, cele de la genitiv pot exprima locul (*înaintea, înapoia, în fața, în spatele, deasupra, în susul, în josul, dedesubtul, în jurul, împrejurul, de jur împrejurul, în lungul, în latul, de-a curmezişul...)* modul *(în baza, în lumina, pe măsura...),* scopul *(în vederea...),* condiția *(în locul...),* concesia *(în ciuda, în pofida).*

Prepozițiile cu dativul exprimă valoarea instrumentală (*grație, datorită, mulțumită)* şi pe cea modală *(potrivit, conform, contrar, asemenea, aidoma, aşişderea)*

Deşi mulți gramaticieni se opun, *datorită* poate fi folosită foarte bine şi cu sens cauzal, neavând restricție la valoarea instrumentală, aceasta mai ales pentru că verbul *a datori* are sens cauzal: *Datorită umidității fierul s-a oxidat; Datorită autobuzului am întârziat.*

Prepozițiile acuzativului pot fi grupate, cele mai multe, în funcție de sensurile circumstanțiale: de loc *(pe, peste, alături cu, alături de, dincolo de...);* de timp *(până, după, în timp de, în vreme de...);* de mod *(conform cu, contrar cu, , cu, fără, în chip de...);* de cauză *(pe motiv de, din cauză de...);* de scop *(spre, pentru...)...*

Prepozițiile şi locuțiunile prepoziționale cu genitivul pun două probleme.

a) Conversiunea gramaticală. După cum s-a mai arătat, toate sunt articulate cu articolul hotărât enclitic, cu forma de singular (o grupare de tipul *la poalele* nu este locuțiune prepozițională).

Atunci când prezența substantivului nu mai este necesară în comunicare, ele pierd acest articol, devenind adverbe sau locuțiuni adverbiale: *Înaintea cursurilor am fost la film - Înainte am fost la film; În fața casei e o grădină - În față e o grădină...*

Se deduce că inițial ceea ce numim prepoziții cu genitivul au fost adverbe, întrucât articularea este un procedeu uzual folosit în conversiune.

Unele dintre aceste prepoziții şi locuțiuni prepoziționale (*contra, deasupra, la dreapta, la stânga, de-a latul, de-a lungul...)* realizează conversiunea contextual, fără pierderea articolului. În aceste condiții, distingerea prepozițiilor de adver- be se face în funcție de contextul în care apare: *Este contra guvernului - Este contra; A trecut pe deasupra pădurii - A trecut pe deasupra; Parcarea se află în dreapta magazinului - Parcarea se află în dreapta; Se plimbă de-a lungul grădinii - Se plimbă de-a lungul...*

b). Regimul cazual al prepozițiilor şi locuțiunilor prepoziționale cu genitivul cunoaşte două excepții (când sunt urmate de pronumele personale şi posesive).

Astfel, în structuri astăzi arhaice, ele aveau posibilitatea de a regiza şi dativul: *deasupră-mi, împotrivă-ne, înainte-mi...* Construcțiile sunt similare cu cele de dativ posesiv: *viața-mi, şoapta-mi, lupta-i...* Unele dintre acestea *(asemenea, aidoma, aşişderea)* n-au acceptat decât formele emfatice (*asemenea mie, aidoma vouă...)* şi au rămas până astăzi cu aceste forme, fiind considerate, în consecință, prepoziții ale dativului (dezambi- guizarea cauzului se face prin substituția cu pronumele: *asemenea mie* = dativ - *asemenea băiatului* = dativ).

Când sunt urmate de pronumele posesive (*meu, tău, său, nostru, vostru*) le transformă printr-un acord formal în adjective pronominale posesive, conferindu-le cazul acuzativ. Întrucât între genitiv şi acuzativ diferența formală şi semantică este mare, acest lucru trebuie demonstrat.

Demonstrația formală. Formele pronumelui şi ale adjectivului pronominal posesiv sunt: *al meu, a mea, ai mei, ale mele (*nominativ, acuzativ*) şi *alui meu, *alei mele, alor mei, alor mele (*la genitiv şi dativ*).* Ultimele forme sunt regresive, întâlnite mai ales în limbajul familiar.

Dacă se confruntă forma posesivului din expresia *înaintea mea* cu formele enumerate mai sus, se observă că nu se regăseşte printre formele regresive de genitiv - dativ, ci printre cele de nominativ - acuzativ. Nominativul se exclude pentru că nu are prepoziții. Rezultă că *mea* din *înaintea mea* este la acuzativ (cf. şi demonstrația prin analogie, Neamțu, 1989, p. 103-106).

Demonstrația prin acord. Într-o expresie ca *în fața mea,* se constată fenomenul de acord dintre *mea* şi *fața* (schimbând, de exemplu, substantivul

fața cu *spatele*, se schimbă şi pronumele: *în spatele meu).* Rezultă că *mea* nu este pronume, ci adjectiv pronominal. Ca orice adjectiv, se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul *fața*, care, urmând prepoziția *în* este în acuzativ. (Acordul este numai formal, deoarece *mea* este feminin, conform acordului cu *fața*, chiar şi atunci când desemnează un substantiv masculin).

O problemă aparte este pusă de prepozițiile genitivului care sunt convertite din adverbe, aşa încât acordul cu substantivul ar fi lipsit de motivație. În realitate, acordul fiind formal, el se face, de data aceasta, numai cu articolul hotărât din structură, care poartă sensurile gramaticale de gen, număr şi caz (*înaintea mea).*

CONJUNCȚIA

1. Definiția

1.1. Definiția semantică. Exprimă relații între substan- tive , verbe, adjective, propoziții.

1.2. Definiția morfologică. Este parte de vorbire neflexibilă. Conjuncția nu a fost contestată ca parte de vorbire decât în studiile mai noi, argumentul Adecisiv@ constituindu-l asemantismul ei: ANefiind lexical, semantismul articolelor, prepozițiilor, conjuncțiilor etc., nu poate fi decât gramatical, iar, în această calitate, unitățile numite astfel intră în componența unor forme flexionare, împreună cu un radical şi cu morfeme gramaticale de alt tip@ (Zugun, 1983, p. 55-56).

Dacă acest lucru se poate demonstra între anumite limite despre prepoziții şi articole, a spune despre conjuncții că sunt Amorfeme gramaticale nu cuvinte@ (*Ibidem*) implică o mare doză de risc, mai ales pentru cele subordonatoare, care reali- zează relația bipropozițională. Acest risc a fost asumat de afir- mațiile care au decis că Aconjuncțiile şi locuțiunile conjunc- ționale subordonatoare fac parte din structura morfologică a verbelor, dat fiind faptul că sub raport structural şi psihic, verbul cu rol de predicat este cea mai importantă parte de propoziție@ (Zugun, 1983, p. 57).

Or, dacă ar fi morfeme gramaticale ale verbului predicat, ar însemna să existe o contiguitate, chiar în flexiunea de tip analitic, între morfeme şi baza lor lexicală. Se ştie însă că elementele subordonatoare care introduc o propoziție, stau, de regulă, pe primul loc în unitatea sintactică pe care o inițiază.

Într-un enunț ca *Maria, fiindcă, de când a venit singură în oraşul nostru, citeşte, şi-a mai cumpărat cărți* între morfemul gramatical *fiindcă* şi lexemul *citeşte*, este o distanță considera- bilă, care uneori poate fi amplificată.

Este puțin probabil şi în afara oricărui principiu rațional ca între lexem şi morfem să fie decretată (acceptată) incompatibilitatea topică (unul cu o restricție, celălalt cu o libertate aproape absolută).

Insistența ca părțile de vorbire (=cuvintele) să fie toate lexematice ignoră atât diversitatea semantică, dar mai ales varietatea aspectelor sub care se oferă cercetării limbajul.

1.3. Definiția sintactică. Ca şi prepoziția, conjuncția nu instituie funcții sintactice. Regizează relații de coordonare între părțile de propoziție şi de coordonare şi subordonare între propoziții, la nivel frastic.

1.4. Definiția contextuală. În ceea ce priveşte contextul diagnostic al conjuncției, se întâlnesc două situații: anumite studii (Enescu, 1959, p.821-830) au formalizat posibilitățile de ocurență, dar, nereducând variantele la invariante, n-au formulat definiția contextuală, în timp ce altele (Iordan ş.a., 1967, p. 289 - 290), au formulat contextul, chiar pe cel diagnostic, fără să-l formalizeze.

Dacă orice fenomen cercetat conduce la o modelare logică, acest lucru trebuie să se întâmple şi cu faptele de limbă.

Plecându-se de la descrierea din *Gramatica Academiei,* s-a ajuns la un număr de 58 de expresii frastice bipropoziționale de tipul $a \sim b$, în care a şi b sunt propoziții, iar valența liberă are semnificația diferitelor raporturi: negația, conjuncția, disjuncția, implicația, echivalența, invers-implicația, excepția, excluderea (opoziția), incompatibilitatea (contrarietatea) excepția inversă şi antidisjuncția (Enescu, 1959, p. 824).

Reducerea variantelor la invariante s-ar fi putut face în maniera propusă aici: $a \sim b$.

Deşi formalizarea logică a intuit exact specificul distribuțional al conjuncțiilor, cum se va vedea, ar fi trebuit să se plece totuşi de la anumite particularități ale limbajului natural şi anume, de la cele trei tipuri de contexte relaționale: $p \sim p$, $p \sim P$, $P \sim P$ (p = parte de propoziție, P = propoziție).

Expresiile presupuse sunt de tipul: *Citesc ziare şi reviste; Plec cu tine şi cu cine mai vrea; Îndrăgostitul visează şi cântă* (cf. şi Iordan ş.a.,1967, p. 289).

Conform acestor trei raporturi, conjuncțiile se pot descrie (diferenția, clasifica etc.) şi angrena într-un sistem relațional - semantic. Din punctul de vedere al analizei distribuționale, contează contextul comun. Acesta este cel al valenței frastice între două unități propoziționale, aşa cum l-a intuit

formalizarea logică: *P* ~ *P* (ADat fiind faptul că toate conjuncțiile apar ca elemente de relație între propoziții, putem considera această poziție ca generală şi în acelaşi timp specifică, tipică pentru această clasă de cuvinte@, Ciompec, 1985, b, p. 280).

În acesta pot apărea toate conjuncțiile (locuțiunile conjuncționale) ale limbii române, lucru ce a fost, de altfel, demonstrat (Enescu, 1959, p. 824).

Problema este dacă această valență poate fi satisfăcută şi de pronumele relativ - interogative, de adverbele relative şi de nehotărâtele (pronume şi adverbe) relative.

Faptul că ele au o funcție sintactică, în timp ce conjunc- țiile n-au, nu are relevanță din punct de vedere formal. Trebuie astfel impusă restricția *ori* - , extinsă asupra întregului spectru de variabile (compuse şi forme flexionare) al elementelor ce satisfac valența.

Prin urmare, toate cuvintele limbii române care apar în contextul *P* ~ *P*, dar nu apar în *ori*-, cu toate formele flexionare sau compuse, sunt conjuncții: *P* ~ *P* *ori*-.

Extinderea restricției asupra compuselor vine din faptul că *ori*-, împreună cu formele respective, realizează cuvintele compuse. Deci, se exclud: *care, cine, ce, cât; unde, când, cum, încotro; oricare, oricine, orice, oricât; oriunde, oricând, oricum, oriîncotro;* dar şi celelalte compuse ale acestora: *ceea ce*, care, rezultând din combinația lui *ce* cu *cel, cea, cei, cele* este singura expresie nedisociabilă.; de asemenea, compusele lui *cât (al câtelea, de câte ori...).*

Grupările *până ce, în vreme ce, în timp ce...* sunt locuțiuni conjuncționale, întrucât satisfac criteriul eterogenității structurale şi semantice (*până cînd* rămâne adverb, nefiind eterogen semantic).

2. Clasificarea

2.1. După formă conjuncțiile sunt simple, compuse şi locuțiuni.

Conjuncțiile simple sunt formate dintr-un singur element: *că, ci, dar, de, iar, însă, nici, or, ori, până, sau, să, şi...;*

Conjuncțiile compuse sunt alăturate (*ca să, ci şi, dar şi, şi cu...),* aglutinate *(aşadar, căci, dacă, decât, deoarece, deşi, fiindcă, încât, întrucât...)*, corelative (*şi..., şi; sau..., sau, ori..., ori, fie..., fie, nu numai..., ci şi; nu numai..., dar şi, atât..., cât şi, de ce..., de ce; cu cât..., cu atât...)* şi discontinue *(ca...să, încât...să, pentru ca...să...).*

Locuțiunile conjuncționale sunt grupări de cuvinte cu valoare relațională, fără funcție sintactică. Există, în mod ciudat, locuțiuni conjuncționale care n-au în structură conjuncții: *prin urmare, în concluzie, în consecință, ca atare, de aceea...*

Se pot grupa în coordonatoare şi subordonatoare (cf. Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 351-352).

Cele coordonatoare sunt puține: *ca şi, cât şi, precum şi, în schimb, numai că, în concluzie, în consecință, ca atare, de aceea...*

Cele subordonatoare cunosc trei tipuri structurale:

- din elemente ale altor părți de vorbire (substantive, pronume, verbe, adjective şi prepoziții) şi conjuncții subordo- natoare *(că, să, dacă, de...): aşa că, chit că, cu toate că, din cauză că, după ce că, în afară că, măcar că, pe lângă că, pe motiv că, pentru că...; ca să, chiar să, decât să, fără să, înainte să, în loc să, măcar să, nici să, pentru ca să, până să, şi să...; în caz dacă, chiar dacă, măcar dacă, şi dacă...; chiar de, măcar de, nici de, şi de...*;

- din elementele altor părți de vorbire (substantive, adjective, prepoziții) şi pronumele relative (*ce, cât...): de ce, de vreme ce, din moment ce, după ce, imediat ce, îndată ce, în timp ce, în vreme ce, numai ce, odată ce, până ce, pe măsură ce...; pe câtă vreme, ori de câte ori...;*

- din elementele altor părți de vorbire (substantive, adverbe, prepoziții) şi adverbe relative: *în caz când, ca şi când, ca şi cum, de cum...*

2.2. După tipul de relație, conjuncțiile sunt coordona- toare şi subordonatoare.

2.2.1. Definiția şi natura coordonării. Deşi în 1957 se semnala că este necesară Arediscutarea definiției curente a coordonării care până acum se baza tocmai pe calitatea elementelor coordonate de a fi de acelaşi fel, cu aceeaşi funcțiune sintactică@ (Avram, 1957, p. 156), studiile normative nu se pot

detaşa de înţelegerea veche a fenomenului: coordonarea este Araportul dintre două sau mai multe unităţi sintactice (părţi de propoziţie, propoziţii, fraze) care stau pe acelaşi plan... în sensul că sunt fie toate principale, fie toate subordonate ale aceluiaşi element regent@ (*Gramatica*, II, 1966, p. 240). La capitolul despre sintaxa propoziţiei, se precizează că unităţile sintactice aflate în relaţie de coordonare nu se subordonează una celeilalte şi că ele pot avea în propoziţie aceeaşi funcţiune sintactică sau pot fi diferite (*Idem*, p. 212). Aşadar, sintetizând, coordonarea pune în relaţie unităţi sintactice aflate în acelaşi plan (fie principale, fie secundare, independente) care au un regent comun şi care pot fi similare, ca funcţie sintactică, sau diferite. Explicaţia fenomenului comparaţiei neomogene însă nu s-a dat (cf. şi Toşa, 1983, p. 140-141, cu semnalarea exemplelor, fără redefinirea coordonării).

Cele trei tipuri de enunţuri care nu pot fi încadrate în definiţia tradiţională a coordonării sunt:

a) Tipul I (coordonarea dintre o parte de propoziţie şi o propoziţie subordonată, de acelaşi fel cu partea de propoziţie sau diferită; în acelaşi plan sau în planuri diferite). Această coordonare apare ca o relaţie între o propoziţie principală şi o propoziţie subordonată, deci între unităţi sintactice care nu se află în acelaşi plan:

- (subiect şi subordonată subiectivă) *Jucătorii şi cine conducea jocul intrară pe teren; Vizitatorii şi cine a mai avut bani s-au dus în piaţă*;
- (nume predicativ şi subordonată predicativă) *Copilul era leneş şi cum era mai rău;*
- (complement direct şi completivă directă) *Mănânc ananas şi orice vreau*;
- (complement indirect şi subordonată completivă indirectă) *Nimeni nu şi-a amintit de el şi de ce a făcut pentru oameni; Ne-am plâns de copil şi de ce a fost în stare să spună;*
- (circumstanţial de cauză şi subordonată circumstanţială de cauză) *Nu venise de frică ori fiindcă n-avusese timp; Ne ponegrea de invidie sau fiindcă voia să ne facă un rău;*
- (circumstanţial de mod şi subordonata circumstanţială de mod) *Plecăm împreună însă fără să ne ţinem de mână; Lucrează cu atenţie şi cum ştii tu mai bine*;

Întrucât în exemplele de mai sus este vorba de coordonarea unor unităţi sintactice de acelaşi fel (partea de propoziţie şi subordonata corespunzătoare) fenomenul poate fi explicat prin expansiunea celei de-a II-a părţi de propoziţie, ceea ce are ca rezultat trecerea ei la un nivel sintactic superior, frastic. Există însă şi enunţuri în care unităţile sintactice sunt diferite: *Te duci singur şi când vrei; L-a ajutat la timp şi când trebuie; Lua mult şi ce era mai bun; Venise fără o plăcere deosebită, fără interes, ci numai ca să-i cunoască.*

b) Tipul al II-lea (coordonarea dintre părţi de propoziţie care nu sunt de acelaşi fel şi care, uneori, nu sunt în acelaşi plan):

-(subiect şi complement circumstanţial de loc) *Oricine şi oriunde poate să citească un ziar;*
- (subiect şi circumstanţial de timp) *Alţii şi altădată te-ar fi recunoscut;*
- (circumstanţial de timp şi circumstanţial de mod) *Niciodată şi cu nici un preţ nu ţi-o voi da; A ajuns acum, dar fără nici un ban; Va trăi mult şi bine;*
- (circumstanţial de loc şi circumstanţial de mod) *Venim de departe şi cu grabă;*
- (complement indirect şi circumstanţial de loc sau de timp) *Nu vorbesc cu oricine şi oriunde; Toată viaţa şi la toţi am spus adevărul;*
- (complement direct şi circumstanţial de timp sau de loc) *Tot anul şi pe toţi i-am sfătuit să plece; Nu citeşti orice şi oricând; Expune orice şi oriunde;*

c) Tipul al III-lea (coordonarea dintre propoziţii secundare diferite):

- (circumstanţială de loc şi de timp) *Pleacă unde poţi, dar când crezi tu că e bine; A vorbit unde nu trebuia şi când nu trebuia;*
- (circumstanţială de loc şi de mod) *Să mi-l aduci de unde ştii şi cum ştii; Acţionezi unde trebuie şi cum crezi tu de cuviinţă;*
- (circumstanţială de loc şi o completivă indirectă) *Vorbesc unde vreau şi cu cine-mi place*;

- (circumstanţială de loc şi completivă direcă) *Citesc unde vrei, dar ce vreau;*
- (completivă directă şi circumstanţială de mod) *Povestea ce ştia şi cum ştia el mai bine;*
- (circumstanţială de timp şi circumstanţială de mod) *În casa mea lucrez când vreau şi cum îmi place; Vino când vrei şi cum vrei.*

În cazul enunţurilor din primul tip, nu se mai poate susţine că prin coordonare sunt puse în relaţie unităţi sintactice care se află în acelaşi plan, deoarece, la analiza frazelor, conjuncţiile coordonatoare respective pun în relaţie o propoziţie principală cu o propoziţie subordonată.

S-a considerat că propoziţia subordonată are rolul părţii de propoziţie a cărei extensiune este şi că, de fapt, Aacest tip de coordonare se apropie mai degrabă de coordonarea existentă în cadrul propoziţiei, între elementele componente ale uneia şi aceleiaşi propoziţii@(Avram, 1957, p. 151-152). Această explicaţie nu a fost acceptată, pentru că astfel s-ar ajunge la situaţia paradoxală ca regenta, deşi este o singură propoziţie, să conţină două predicate (Trandafir, 1982, p. 117, nota 3). În schimb, se pleacă de la ideea că o subordonată nu depinde întotdeauna, în întregime, de regenta ei, existând şi situaţii în care subordonata depinde numai de o parte din propoziţia regentă. Relaţia este exprimată prin elementul introductiv (conjuncţie). Dar, se observă că în cazul discutat (se adoptă ca exemplu *Lumea se împărţise în două, în pripă şi cum se nimerise)*, cele două propoziţii sunt legate prin două elemente de legătură: conjuncţia coordonatoare *şi* şi prin adverbul relativ *cum,* ceea ce înseamnă că este vorba de două relaţii. *Cum* leagă propoziţia subordonată de predicatul regentei *(Lumea se împărţise... cum se nimerise)* iar *şi* o leagă de circumstanţialul de mod *(în pripă şi cum se nimerise)*. Raţionamentul pare corect, dar în a doua relaţie nu este suficient *şi* ca element de relaţie, ci este indispensabilă şi prezenţa lui *cum*. Aceasta dovedeşte că împreună, partea de propoziţie şi propoziţia subordonată, ca extensie a unei a doua părţi de propoziţie coordonate cu prima, depind de predicat. În alte enunţuri, existenţa grupului este marcată şi de prezenţa aceleiaşi prepoziţii: *Nimeni nu şi-a amintit de chipul lui şi de ce a făcut pentru oameni*. În interiorul acestui grup relaţia este de coordonare.

Se ajunge la disocierea unui nou tip de relaţie sintactică, relaţia mixtă, bipropoziţională (binară) (Trandafir, 1982, p. 152 - 154). Aceasta explică însă numai enunţurile de tipul I. Pe de altă parte, conceperea unor propoziţii cu dublă dependenţă ar fi necesitat situarea lor în raport cu propoziţia predicativă supli- mentară, care, de asemenea, se defineşte prin dubla dependenţă faţă de regentă.

Enunţurile din cel de-al doilea tip pot fi considerate fie că aparţin aceluiaşi plan (ambele secundare), fie că au acelaşi regent. În funcţie de aceasta ele se grupează în două:

- a) *Toţi şi întotdeauna veţi fi bine primiţi; Alţii şi altădată te-ar fi recunoscut; Oricine şi oriunde poate să cumpere un ziar;*
- b) *Venim de departe şi cu grabă; Nu vorbea cu oricine şi oriunde.*

În primul grup de exemple coordonarea se realizează între subiect şi complemente circumstanţiale (de loc şi de timp). Subiectul este parte principală de propoziţie, iar complementul este o parte secundară. Deci nu se poate spune că sunt în acelaşi plan. Uneori sintagma *acelaşi plan* a fost înţeleasă diferit: două unităţi sintactice aparţin aceluiaşi plan dacă nu depind una de alta şi dacă determină acelaşi cuvânt. Definiţia pare lipsită de trăsătura distinctivă, deoarece într-un enunţ precum *Copilul cel mare al vecinului joacă volei ,* unităţile *cel mare* şi *al vecinului* nu depind una de alta, determină acelaşi cuvânt, dar nu sunt coordonate.

Orice enunţ realizat prin coordonare este rezultatul unei transformări din două sau mai multe enunţuri, în care elementele comune se realizează o singură dată. Această practică se observă în primul rând în omiterea elementelor care se repetă. Fenomenul se întâmplă la nivel propoziţional: *Luptă pentru menţinerea şi* π *consolidarea ordinii* (π = pentru); *E profesor la catedra de muzică şi* π *desen (*π*=de); Omul cel inteligent şi* π *harnic reuşeşte; Era copilul cel mic şi* π *harnic al vecinului;(* π *= cel);*

Fenomenul se întâmplă şi la nivel frastic: *Până la Piteşti am mers cu maşina, iar până la Bucureşti* π *cu trenul (*π *= am mers); El zicea una, dar ea* π *alta (* π *= zicea); Nu ştiu dacă mă înţelegi sau* π_1 *nu* π_2 *(*π_1 *= dacă* π_2 *= mă înţelegi); Se va afla ce* π *şi când am vorbit (*π *= am vorbit); Nu mă*

interesează undeπ, când π şi cum se va afla (π = se va afla); Nu întreb ce fac şi pentru ceπ (π = fac); S-a aflat unde voi pleca şi când π (π = voi pleca); Mai vii ori nu π? (π = mai vii); Până mâine voi aduna şi π însemna toate oile (π = voi); Am înţeles că am fost π şi sunt urmărit (π = urmărit); Ce e bun pentru noi e π şi pentru voi (π = bun); Pacea a fost π, esteπ şi va fi idealul omenirii (π = idealul); Mai bine ar fi să fiu eu colonel şi el π ministru (π = să fie); Se cutremură când veni şi π văzu ce se întâmplase (% = când); Cu toate că nu-l văzuse niciodată şi π că nu-l cunoştea, vorbea mereu despre el (π = cu toate) (cf.şi Avram, 1986, p. 3-6).

Oi la nivel frastic şi la cel al propoziţiei, se poate observa că relaţia de coordonare permite o contragere parţială a unităţilor sintactice prin nerepetarea elementelor comune ale lor.

Coordonarea poate fi privită şi ca un proces de contragere totală, atunci când două propoziţii sunt reduse la una singură, astfel: *Ion (1) merge(2) la mare (3) şi Ion (1) merge (2) la munte (4) = Ion (1) merge (2) la mare (3) şi la munte (4).* În acest caz, printre elementele comune care se reduc în cea de-a doua propoziţie trebuie să fie şi predicatul.

Contrar definiţiei comune care arată că prin coordonare sunt puse în relaţie elemente de acelaşi fel, trebuie precizat că tocmai elementele de acelaşi fel sunt cele asupra cărora operează contragerea: ele sunt la fel nu numai ca funcţie sintactică, ci şi ca semn lingvistic. Rolul coordonării privite astfel este acela de a realiza diversitatea.

Prin reducerea elementelor comune rămân în planul analizei elementele diferite. Ele sunt diferite ca semn, dar nu întotdeauna ca funcţie sintactică.

Când elementele care rămân satisfac aceeaşi valenţă sintactică a regentului comun (ceea ce se întâmplă des), unităţile coordonate sunt de acelaşi fel, ca în enunţul dat mai sus. Ele însă pot satisface valenţe diferite ale regentului comun şi atunci sunt diferite ca funcţie sintactică: *Alţii (1) te-(2) ar fi recunoscut (3)* şi *Altădată (4) te- (2) ar fi recunoscut (3) = Alţii (1) şi altădată (4) te- (2) ar fi recunoscut (3).*

Este ceea ce s-a numit pe nedrept Afalsă coordonare@ (Vasiliu, Golopenţia- Eretescu, 1969, p. 161). În realitate, şi adevărata coordonare şi falsa coordonare sunt două aspecte normale ale unui singur proces. Legea acestui proces de contragere cere unităţilor sintactice care rămân să intre în relaţie sintactică cu acelaşi regent care există o dată exprimat şi o dată redus.

Atunci când între cele două manifestări ale elementului comun nu există identitate semantică, nu se realizează contragerea prin coordonare: *Ion merge deseori* şi *Ion merge la mare = *Ion merge deseori şi la mare - Ion merge deseori la mare; *Ion merge vesel şi la mare; Ion merge vesel la mare.*

Din aceste exemple se poate observa că pentru a se realiza coordonarea ca proces de contragere este necesară în primul rând existenţa unui element comun cu care unităţile sintactice să intre în relaţie. Dacă nu există nici un element comun, deci când diversitatea este deja satisfăcută, coordonarea se realizează ca o simplă reuniune a elementelor, nu ca proces de contragere: *Ion (1) merge (2)* şi *Radu (3) cântă (4) = Ion merge şi Radu cântă.*

2.2.2. *Tipuri de coordonare.* La nivelul propoziţiei, aşa cum s-a arătat, coordonarea poate să fie *omogenă* (când părţile de propoziţie îndeplinesc aceeaşi valenţă combinatorie şi au aceeaşi funcţie sintactică) şi *neomogenă* (când acestea, satisfăcând valenţe diferite, au funcţii sintactice diferite).

În coordonare omogenă pot exista subiecte *(Ion merge la mare - Radu merge la mare = Ion şi Radu merg la mare);* nume predicative *(Maria este inteligentă - Maria este bună = Maria este inteligentă şi bună),* atribute *(Copilul harnic învaţă - Copilul inteligent învaţă = Copilul harnic şi inteligent învaţă),* complemente directe *(George mănâncă ciorbă - George mănâncă cartofi = George mănâncă ciorbă şi cartofi),* complemente indirecte *(Am dat băiatului cărţi - Am dat fetei cărţi = Am dat băiatului şi fetei cărţi),* complemente circumstanţiale *(Ion merge la mare - Ion merge la munte = Ion merge la mare şi la munte).*

În cazul coordonării neomogene, când diferenţierea elementelor se face şi prin funcţia sintactică, nu se poate spune că ele sunt diferite în mod absolut. Se întâlnesc două situaţii:

a) Când unităţile sintactice sunt complet diferite, neavând nici măcar o trăsătură semantică în comun, ele nu se pot asocia şi nu pot fi considerate

coordonate: *Ion merge cu el - Ion merge la magazin = *Ion merge cu el şi la magazin; Ion merge cu el la magazin.*

b) Când unităţile sintactice au o trăsătură comună, de cele mai multe ori evidenţiată de forma cuvintelor respective (*alţii - altădată, oricine - oriunde etc.)*, coordonarea este posibilă, dar nu obligatorie: *Alţii te-ar fi recunoscut - Altădată te-ar fi recunoscut = Alţii şi altădată te-ar fi recunoscut*. Ele trebuie să aibă acelaşi relief în propoziţie (*altădată*, prin schimbarea topicii normale, dobândeşte aceeaşi importanţă, ca şi *alţii* care-şi respectă topica). În virtutea acestui accent, ele pot forma împreună un grup asupra elementelor căruia accentul semantic să se manifeste în mod egal. De fapt, este posibilă fie coordonarea prin joncţiune, fie coordonarea prin juxtapunere: *Alţii şi altădată te-ar fi recunoscut; Alţii, altădată te-ar fi recunoscut.*

În cazul în care unităţile respective, deşi au o trăsătură semantică în comun, nu au aceeaşi importanţă în propoziţie, nu se realizează coordonarea: *Alţii te-ar fi recunoscut altădată.*

2.1.3. Conjuncţiile subordonatoare au fost grupate de gramaticieni în necircumstanţiale şi circumstanţiale (Constan- tinescu-Dobridor, 1996, p. 344 - 345).

Conjuncţiile aşa-zise necircumstanţiale puteau iniţia subordonate subiective (*Nu s-a aflat dacă va veni singur),* predicative *(Asta înseamnă că vei fi de acord),* atributive *(S-a luat hotărârea să plecăm),* completive directe *(Nu ştie dacă este important)* completive indirecte *(Nu-mi mai amintesc de a fost acolo sau nu).*

În rândul conjuncţiilor circumstanţiale sunt trecute din nou *că, să, dacă*... şi alături de ele altele *(până, ca să, decât, fiindcă, deşi...).* Se observă că o delimitare precisă nu se poate face decât în cazul celor specifice. În rest, clasificarea este inutilă.

2.3. După raportul semantic. *2.3.1.Conjuncţiile coordonatoate* sunt copulative, disjunctive, adversative şi conclusive.

Coordonarea copulativă este cea mai răspândită, deoarece, ca relaţie de asociere, poate fi stabilită între un număr mare de termeni, în virtutea diferenţelor dintre ei. Se exprimă prin conjuncţii simple (*şi, nici* , acesta din urmă considerat de mulţi gramaticieni adverb) şi compuse, corelative (*şi..., şi; nici..., nici; nu numai..., dar şi; nu numai..., ci şi; atât..., cât şi)* şi locuţiuni conjuncţionale (*şi cu, împreună cu*, în care *cu* îşi păstrează caracterul prepoziţional, regizând acuzativul: *tata şi cu mine*);

Coordonarea disjunctivă este relaţia de excludere, de precizare a unei alternative. Se exprimă prin conjuncţiile *sau, ori*, în variantă simplă sau compusă, corelativă, variantă în care apare şi *fie*: *sau..., sau; ori..., ori; fie..., fie.* Unii gramaticieni deosebesc în cadrul disjuncţiei un raport alternativ, la care participă şi aceste conjuncţii, dar şi o serie de adverbe în structuri corelative, considerate specifice: *ba..., ba; aci..., aci, acum..., acum; când..., când...*

Coordonarea adversativă se stabileşte de regulă atunci când termenii prezintă diferenţe mai mari, fiind consideraţi opuşi. Ea este gradată: *iar* reprezintă o diferenţă conştientizată (de aceea se foloseşte de multe ori cu sens copulativ, raportul dintre diferenţe fiind specific coordonării copulative); *dar (= însă)* prezintă opoziţie medie, iar *ci* opoziţie puternică, întărită prin negaţie. Opoziţia poate fi constatată ca atare (coordonarea adversativă) sau se face în sensul excluderii unui element (uneori simultan cu exprimarea dubiului, a nesiguranţei), ceea ce ar presupune , în unele cazuri, opţiunea faţă de celălalt (*ci şi, or*). Cu acest sens, gramaticienii au individualizat un raport *opozitiv* (Irimia, 1997, a, p. 321).

Coordonarea conclusivă (*deci, aşadar, de aceea, prin urmare, în concluzie, în consecinţă, ca atare...)* se stabileşte dacă diferenţa dintre două elemente (de obicei verbe, care angajează propoziţii întregi) este consecutivă, dacă cel de-al doilea se află în continuarea firească a primului. Iar dacă un element (un verb) are putere explicativă despre celălalt, între ele se stabileşte un raport apozitiv.

2.3.2. Conjuncţiile subordonatoare sunt *nespecifice* (plurivalorice) şi *specifice* (monovalorice). Unii gramaticieni introduc în acest tip de opoziţii (specific-nespecific) şi conjuncţiile coordonatoare, deosebindu-le nu după natura funcţiei sintactice, ci după raport (Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 346-347). În realitate, ele sunt specifice unui anumit raport (copulativ, disjunctiv...) cu puţine excepţii (*iar* copulativ, *dar* conclusiv), în schimb, sunt nespecifice în privinţa funcţiilor sintactice (pot angaja, cum s-a văzut, varietatea mare a acestora).

Cele nespecifice (nespecializate, plurivalorice: *că, să, dacă, de*) cumulează mai multe sensuri gramaticale relaționale. Nu pot fi puse în corespondență cu o anumită funcție sintactică, întrucât inițiază propoziții diverse. După distribuția lor în structura frazei, ierarhia este: *de* (cu mai mult de zece valori: subiectivă, predicativă, atributivă, completivă directă, completivă indirectă, circumstanțială de scop, condițională, consecutivă, concesivă...), *că, să* (cu zece valori) şi *dacă* (opt valori) (cf. Iordan, Robu, 1978, p. 528).

Conjuncțiile subordonatoare specifice (monovalorice) sunt cele mai numeroase, de regulă circumstanțiale: temporale (*cât timp, de câte ori, de îndată ce, după ce, imediat ce, , ori de câte ori, până ce, până să...),* modale *(ca şi când, ca şi cum, de parcă; de ce..., de ce; cu cât..., cu atât...),* cauzale *(căci, deoarece, de vreme ce, din cauză că, din moment ce, fiindcă, întrucât, o dată ce, pe motiv că...),* de scop *(ca să nu, ca nu cumva să...),* concesive *(chiar dacă, chiar de, chiar să, chit că, cu toate că, deşi, măcar că, măcar dacă, măcar să...),* consecutive *(încât, încât să...),* cumulative *(după ce că, las= că...),* opoziționale *(decât să, în loc să...),* de excepție *(în afară că...).*

INTERJECȚIA

1. Definiția

1.1. Definiția semantică. Interjecția poate fi definită ca o parte de vorbire care nu are funcție referențială (nu se referă la ceva anume din realitate), ci are funcție referentă (obiectul - sunet se transmite pe sine) fie exactă, în cazul interjecțiilor propriu-zise, fie aproximată prin imitație, în cazul onomatope- elor.

Fenomenul se aseamănă cu ambreiajul semantic al pronumelor de persoana I şi a II-a, care nu denumesc persoanele, ci le implică. (De fapt, întreaga teorie a ambreiorilor trebuie rescrisă în termenii funcției referente).

Specificul acesta a fost intuit uneori atât de distanțat de sistemul general al limbii, încât interjecțiile au fost considerate Aelemente ale unei limbi aparte sau elemente paralingvistice (într-o serie comună cu gesturile care însoțesc şi ele, în mod spontan comunicarea orală obişnuită... formează o zonă de interferență, în care comunicarea, fenomen lingvistic şi deci social prin excelență, se întâlneşte în modul cel mai evident cu fenomene nelingvistice@ (Dominte, 1985, p. 294).

Paralingvistice sau nu, ele au o forță onomatopee (generatoare de cuvinte) considerabilă, servind frecvent ca bază de derivare. ASe creează mai ales verbe... De pildă: *ciocăni, clănțăni, cotcodăci, coviţăi, fâşâi, grohăi, hămăi, mieuna, pocni, ronțăi, sfârâi, trăncăni*... Mai puțin numeroase sunt substantivele derivate: *bubuit, pocnet, mieunat, croncănit...@* (Iordan, ş.a., 1967, p. 299).

Caracterul referent al interjecțiilor a fost descris recent: AÎnainte de orice altă descriere, identitatea specifică a cuvintelor din această clasă, se fixează la nivelul cel mai general - de semne lingvistice (...) pentru care ceea ce s-ar putea numi planul semantic îşi are origine într-un raport direct limbă - lume fără dezvoltarea procesului de conceptualizare, propriu unităților lexico-gramaticale... Când are loc un proces de conceptualizare, interjecțiile devin verbe, substantive, adverbe: *a ofta, a scârțâi, of-ul, scârțâit, scârțâire...)@* (Irimia, 1997, a, p. 303).

Datorită conținutului ei semantic, conjuncția este specifică limbii vorbite, fiind o componentă definitorie a oralității stilului beletristic.

1.2. Definiția morfologică. Este parte de vorbire neflexibilă. Din cauza unui anume dinamism semantic interjecția *haide* a adoptat desinențe verbale (*haide, haidem, haideți),* după cum anumite verbe au dobândit statut de interjecții: *uite, păzea, poftim, poftiți, ghici, mulțam...*

1.3. Definiția sintactică. Din punct de vedere sintactic există trei tipuri de interjecții: afuncționale, funcționale şi incidente (propoziționale).

Afuncționale sunt cele care însoțesc un vocativ (*bre, bă, fă, hei, mă, măi...): mă băiete, bre omule, măi fraților...*

Cele funcționale au două trăsături: pot îndeplini ele însele diferite funcții sintactice şi, în al doilea rând, au valențe sintactice conform cărora se constituie ca regente ale diferitelor funcții sintactice.

Interjecțiile pot îndeplini funcția de subiect (*E vai de ei!),* predicat interjecțional *(Iată cartea cerută! Câinii ham-ham toată ziua);* atribut *(Halal literatură se mai citeşte astăzi!);* apoziție *(Pupăza zbură zbrrr! pe-o dugheană),* element predicativ suplimentar *(L-am lăsat paf!),* complement circumstanțial de mod *(Plecă şontâc-şontâc prin pădure).*

Anumite aspecte ale sintaxei interjecției trebuie reconsi- derate.

Astfel, s-a afirmat că într-un enunț de tipul *Da, câştigul fără muncă, iată singura pornire* interjecția are caracter copulativ regizând un nume predicativ (Dominte, 1985, p. 300; Constantinescu-Dobridor,1996, p.309). În realitate, *iată* este tranzitiv ,ceea ce intră în contradicție cu caracterul copulativ (*Da, câştigul fără muncă, iată-l, singura pornire!).*

Gramaticieni n-au făcut, de asemenea, distincție între enunțuri de tipul *Pupăza zbură zbrrr*! şi *Plecă şontâc-şontâc!,* considerând că în ambele situații interjecția este circumstanțial de mod. În realitate, între elementele *zbură* şi *zbrrr*! este o relație de tip apozitiv (inversiunea termenilor şi substituția succesivă cu zero), ceea ce se întâmplă fără modificări semantice. Prin urmare *zbrrr*! este apoziție.

Funcția de complement direct a fost consemnată în enunțuri de tipul *De câte ori auzeam* Ajart@*, auzeam şi* Aaoleu@ *(*Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 312). În realitate, transpu- nerea cuvintelor în metalimbaj, prin punerea între ghilimele le-a convertit la substantive. La fel, la subiect: *Se auzea* Ajart@*! - S-a auzit un jart!*

Interjecțiile propoziționale sunt, de regulă, cele inciden- te, izolate de restul comunicării prin virgulă: *Vai, cât de mult m-am speriat! Hei, ce părere aveți? Ah! zise unul; Ehei, pe unde am mai umblat!...*

1.4. Definiția contextuală. Considerarea interjecțiilor ca fenomene aparte nu a oferit o tentație pentru lingvişti la o descriere formalizată, cu atât mai mult cu cât distincția dintre funcția referențială (a denumirii) şi funcția referentă (repro- ducere) nu fusese intuită.

Un context diagnostic specific funcției referente trebuie să exprime chiar această funcție, adică să se supună modalității ei de instituire ca limbaj.

Prin urmare, toate cuvintele limbii române care satisfac valența liberă a contextului A ~ *, face S*@ sunt interjecții.

Verbul *a face* are sensul de *a produce un sunet* , iar valența liberă nu este o denominare, ci chiar rezultatul acțiunii respective; substantivul este, de regulă, articulat cu articol hotărât.

2. Clasificarea

2.1. *După formă*, interjecțiile sunt simple, compuse, locuțiuni şi expresii.

2.1.1. Interjecțiile simple sunt formate dintr-un singur lexem: *a, ah, aha, aho, aş, au, bâr, bâz, boc, cioc, ciuş, dang, deh, ei, ehei, fâş, fleaşc, hai, haț, hei, hm, ho, ii, jart, lipa, măi, nani, nea, pac, pis, of, oho, scârț, toc, trop, uf, vai, vâj, zău, zdronc, zvâr...*

Ele sunt asilabice (formate numai din consoane): *ss, şşş, brrr, pst, crr...* Unele dintre acestea presupun realizarea lexemului nu prin emisia fluxului fonator, ci prin clicuri, prin implozii sonore: *nț, țț, mț..* (Este singura clasă morfologică cu această particularitate).

Pot fi, de asemenea, silabice (fonemele uneori se schimbă fără să producă în toate cazurile o modificare de sens, o comutare autentică): *sfor, sfâr, țâşti, țuşti, mor, mâr, pac, poc, tic, tac, toc...*

2.1.2. Interjecțiile compuse sunt de regulă structuri sonore (integral) repetitive (*ham-ham, gogâlț-gogâlț, pac-pac...; țac-pac, tic-tac, hodoronc-tronc, cioc-boc, cioca-boca...)* sau variate (*haida-de, haide-hai, hei-rup, hop-aşa, ei na, ei aş...).*

2.1.3. Locuțiunile interjecționale conțin în structură şi alte părți de vorbire: *ia uite, nu zău, ei asta-i, ei da, ei las=, apoi de, ei bine...*

2.1.4. Expresiile interjecționale au un conținut afectiv accentuat, fiind frecvente în comunicare: *auzi colo, ca să vezi, ce dracu=, doamne dumnezeule, doamne fereşte, doamne iartă-mă, i-auzi, la naiba, maică măiculiță, na-ți-o bună, pentru numele lui dumnezeu, slavă domnului, păcatele mele, ți-ai găsit, vai de mine, vezi doamne, vai şi-amar...*(cf. Constantinescu-Dobridor, 1996, p. 319).

2.2. După sens interjecțiile sunt afective (propriu-zise), hortative, apelative şi imitative (onomatopeice).

2.2.1. Interjecțiile afective sau propriu-zise sunt sunete ce simbolizează diferite stări psihice: durere *(ah, vai, văleu...),* teamă *(aoleu, hait...),* nemulțumirea *(deh, ei aş, of-of...),* disprețul *(ptiu, halal...),* plictiseala *(uf, ei...),* mâhnirea, supărarea, amărăciunea, deznădejdea *(a, ah, of, vai...),* ciuda *(ptii, uf...),* regretul, nostalgia *(ah, ehei, vai...),* îndoiala *(de, mde, hm...),* mirarea, uimirea, surpriza *(bre, măi, oho, ptiu...),* satisfacția, admirația *(oo, măă, ehe...),* aprobarea *(bravo, ura...)... (*Cf. Iordan, Robu, 1978, p. 534).

2.2.2. Interjecțiile hortative exprimă sfatul, îndemnul, porunca: *aferim, aho, aport, cea, dii, hai, hăis, ho, hop, ia, iacă, marş, na, nani, nea, odâr, pa, pardon, paşol, poftim, prrr, ptru, sst, zât...*

2.2.3. Interjecțiile apelative au, de regulă, un sens opus celor hortative: ele nu înlătură, nu obligă la ceva, ci cheamă, apropie, se adresează: *bă, mă, măi, fă, cuțu-cuțu, pis-pis, cica-cica, pui-pui, gusi-gusi, liba-liba, mani-mani, ptru-nea-nea, uti-uti...*

2.2.4. Interjecțiile imitative (onomatopeele) redau prin imitație zgomotele produse de anumite acțiuni umane (*gâl-gâl, gogâlț, horp, jart, pleosc...*), segmente din limbajul animalelor *(behehe, bâz, câr, cotcodac, cri-cri , cucu, cucurigu, ga-ga, groh, ham, hauu, mac,mârr, morr, oac, piu...),* zgomote din

natură *(bang, boc, buf, clanț, clap, dang, fâs, fleoşc, huştiuluc, pac, paf, pic, pâş, poc, puf, scârț, tic-tac, trop, trosc, țac, vâj, zdronc, zdup...*

CONCLUZII

Noțiunile esențiale de morfologie, reluate în capitolul *Generalități,* au constituit baza teoretică pentru descrierea, în celelalte capitole**,** a structurii morfologice a părților de vorbire, pe un parcurs invariabil: definiția (semantică, morfologică, sintactică şi contextuală), clasificarea (după formă, după sens, după flexiune) şi flexiunea (sintetică şi, uneori, analitică).

Funcțiile sintactice, surprinse la modul general în definiții, ca şi problemele implicate la acest nivel formează obiectul unei lucrări ulterioare.

Actualizarea diferitelor teorii cu privire la problemele tratate n-a exclus prelucrarea şi interpretarea acestora din perspectiva unei cercetări proprii.

Astfel, pentru toate părțile de vorbire, s-au propus definiții contextuale pentru a surprinde distribuția specifică a elementelor fiecărei clase în raport cu celelalte.

Clasificarea flexionară a substantivelor s-a făcut nu în funcție de declinări, ci de numărul de forme paradigmatice; opozițiile de gen şi număr au fost reorganizate în spiritul tradiției gramaticale.

Au fost repuse în discuție argumentele menținerii articolului în rândul claselor morfologice, ceea ce nu exclude participarea unor elemente ale acestuia la opozițiile specifice categoriei determinării.

La adjectiv, lucrarea propune restructurarea flexiunii analitice, distingând, în funcție de operatori caracteristici, gradele de intensificare (pozitivul, progresivul şi superlativul absolut) şi de comparație (comparativul de egalitate, de inegalitate şi superlativul relativ). Categoria comparației a fost descrisă sub toate aspectele ei (omogenă, eterogenă, circumstanțială şi cantitativă).

Pentru pronume şi numeral s-au realizat o clasificare flexionară şi semantică mai riguroase, ceea ce a dus la organizarea lor într-un mod coerent. Menținerea numeralului în rândul părților de vorbire s-a făcut, de asemenea, pe baza unor argumente elaborate în cercetarea anterioară a autorului.

Dificultăți ale clasei verbului, cum sunt clasificarea în conjugări şi cea flexionară (după persoană), au fost analizate şi soluționate în continuarea descrierilor tradiționale, dar şi cu elemente de noutate.

Spre deosebire de latină, în limba română se constată proliferarea unui număr mare de verbe cu temă vocalică şi, în ciuda atenuării opozițiilor aspective, este implicată folosirea obligatorie a unor sufixe tematice (*-ez, -esc, -ăsc*)**.** Dacă argumentele propuse sunt valabile, înseamnă că se poate vorbi de o unitate în diversitate a diatezei reflexive şi de redistribuirea formelor prezumtive la celelalte moduri, în cadrul unor timpuri specifice (viitor nedefinit şi perfect nedefinit).

La adverb, s-a reformulat definiția contextuală şi s-au adus noi argumente cu privire la susținerea caracterului predicativ şi pentru adverbele care nu acceptă copula *a fi.*

Principala problemă pusă de prepoziții a fost aceea de a dovedi caracterul monolexematic al grupărilor cu genitivul; soluția propusă decurge din descrierea şi verificarea în practica limbii a criteriilor diferențierii (al nonidentității semantice) şi al ocurenței exclusive.

Conceptul de valență sintactică a fost utilizat în descrierea aspectelor complexe ale raportului de coordonare; se disting astfel, coordonarea omogenă (cu unități sintactice de acelaşi fel) şi cea neomogenă (cu unități sintactice diferite).

Descrierea interjecției a evidențiat trăsături care conduc la restructurarea clasei, după criteriul semantic, în patru tipuri: afective, hortative, apelative şi imitative.

În general, demonstrațiile valorifică disputele teoretice anterioare, dar, din perspectiva analitică a acestora, furnizează argumente noi, care conduc la mai multă coerență şi siguranță.

Speranța autorului în elaborările teoretice ulterioare lasă această carte deschisă.

BIBLIOGRAFIE

Avram, 1957 - M. Avram, *Observaţii asupra coordonării*, în SG,II, Bucureşti, Editura Academiei, 1957;

Avram, 1967 - M. Avram, *Genul comun în limba română*, în SCL, 1967, nr. 5;

Avram, 1980 - M. Avram, *Poate fi vocativul parte de propoziţie*? în LL, 1980, nr.2;

Avram, 1986 - M. Avram, *Repetarea sau nerepetarea prepoziţiilor în coordonare*, în LLR, 1986, nr. 4;

Avram, 1997 - M. Avram, *Gramatica pentru toţi,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1997;

Bâtea, 1986 - I. Bâtea, *Conectori metalingvistici: adverbe ori conjuncţii*, în LR, 1986, nr. 5;

Bejan, 1990 - *D. Bejan, Articolul genitival al,a,ai,ale,* în LLR, 1990, nr. 3;

Bejan, 1995 - D. Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu,* Cluj, Editura Echinox;

Beldescu, 1957 - G. Beldescu, *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*, Bucureşti, 1957;

Benoist, Goeltzer, 1893 - *Nouveau dictionnaire latin - français,* Paris, Garnier, 1893;

Bercea, 1972 - L.P. Bercea, *Contribuţii la cunoaşterea raportului apozitiv,* în LR, 1972, nr. 5;

Berea, 1980 - E.Berea-Găgeanu, *Pronumele de întărire în româna contemporană*, în LR, 1980, nr. 3;

Berceanu, 1957 - B.B. Berceanu, *Observaţii şi propuneri privind gramatica limbii române: sistemul pronu- melui personal şi al pronumelor înrudite,* în LR, 1957, nr. 1;

Berceanu, 1971 - B.B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române: reconsiderare;* Bucureşti, 1971;

Bloomfield, 1970 - L. Bloomfield, *Le langage*, Paris, 1970;

Bolocan, 1959 - Gh. Bolocan, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română* ,în LR, 1959, nr. 1;

Bolocan, 1969 - Gh. Bolocan, *Observaţii asupra originii numeralelor româneşti*, în LR, 1969, nr. 2;

Brâncuş, 1957 - Grigore Brâncuş, *Sur la valeur du passé simple en roumain, în Mélanges linguistique,* Oslo-Bucureşti, 1957;

Brâncuş, 1973 - Grigore Brâncuş, *Originea structurii numeralelor româneşti*, în SCL, 1973, nr. 5;

Brâncuş, 1976 - Grigore Brâncuş, *Limba română contem porană. Morfologia verbului,* Bucureşti, Editura Universităţii, 1976;

Brâncuş, 1984 - Grigore Brâncuş, *Morfologia*, în *Sinteze de limba română*, (coordonator Th. Hristea) Bucureşti, Editura Albatros, 1984;

Brâncuş, 1991 - Grigore Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, Bucureşti, Editura Coresi, 1991:

Brâncuş, Găitănaru, 1996 - Grigore Brâncuş, 0t. Găitănaru, *Limba română. Modele de analiză gramaticală*, Piteşti, Editura Tempora, 1996;

Budagov, 1961 - R.A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii,* Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1961;

Bujor, 1955 - I.I. Bujor, *Genul substantivelor în limba română,* în LR, 1955, nr. 6;

Carabulea, 1960 - El.Carabulea, *Despre categoria numeralului,* în SCL, 1960, nr. 3;

Carnap, 1972 - R.Carnap, *Semnificaţie şi necesitate*, Cluj, Editura Dacia, 1972;

Caragiu-Marioţeanu, 1957 - M. Caragiu-Marioţeanu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG, II, 1957;

Ciobanu, 1957 - F.Ciobanu, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română,* în SG,II, 1957;

Ciompec, 1974 - G. Ciompec, *Încercare de definire a adver - bului românesc*, în SCL, 1974, nr. 1;

Ciompec, 1985, a - G. Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc - Sincronie și diacronie;* București, Editura Ştiințifică și Enciclopedică, 1985;

Ciompec, 1985, b -G.Ciompec, *Limba română contemporană (*coordonator I. Coteanu), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985;

Cipariu, 1992 - T. Cipariu, *Opere,II*, București, Editura Aca- demiei, 1992;

Coja, 1967 - I. Coja, *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor*, în PLG, V, 1967;

Coja, 1983 - I. Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, București, Editura Ştiințifică și Enci- clopedică, 1983;

Constantinescu-Dobridor, 1994 - Gh. Constantinescu-Dobridor, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Ştiințifică, 1994;

Constantinescu-Dobridor, 1996 - Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996;

Coteanu, 1969 - I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoro- mână*, București, Editura Academiei, 1969;

Coteanu, s.a. - I.Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române,* București, Editura Garamond;

Coteanu, 1981 - I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române de la origini până la 1860*, București, Editura Acade- miei, 1981;

Coteanu, 1985 - I. Coteanu (coordonator), *Limba română con- temporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985;

Deroy, 1956 - L. Deroy, *L= emprunt linguistique*, Paris, 1956;

DEX, 1996 - I. Coteanu, L. Seche, M. Seche (conducătorii lucrării), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Bucu- rești, Editura Univers Enciclopedic, 1996;

Diaconescu, 1963 - I. Diaconescu, *Inversiunea sintactică*, în SCL, 1963, nr. 3;

Diaconescu, 1993 - I. Diaconescu, *Relațiile sintactice*, Bucu- rești, Editura Universității, 1993;

Diaconescu, 1957 - P. Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957;

Diaconescu, 1960 - P. Diaconescu, *Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate în limba română*, în SCL, 1960, nr. 2;

Diaconescu, 1961 - P. Diaconescu, *Un mod de descriere a fle - xiunii nominale, cu aplicație la limba română contem- porană,* în SCL, 1961, nr.2;

Diaconescu, 1962 - P. Diaconescu, *Schiță de studiere seman- tică a cazurilor*, în SCL, 1962, nr.2;

Diaconescu, 1967 - P. Diaconescu, *Numărul și genul substan- tivului românesc,* în *Elemente de lingvistică structu- rală*, *ELS,(*coordonator, I. Coteanu), București, Edi- tura Ştiințifică, 1967;

Diaconescu, 1970 - P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei, 1970;

Dimitrescu, 1978 - Fl.Dimitrescu (coordonator),V.Pamfil, E.Barborică, M.Cvasnâi, M. Teodorescu, C. Călărașu, M.Marta, E.Toma, L.Ruxăndoiu, *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978;

Dimitrescu, 1995 - Fl. Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc* Editura Clusium-Logos 1995;

Dimitriu, 1979 - C. Dimitriu, *Gramatica limbii române expli- cată, Morfologia*, Iași, Editura Junimea, 1979;

Dimitriu, 1982 - C. Dimitriu, *Gramatica limbii române expli- cată ,Sintaxa*, Iași ,Junimea, 1982;

Dimitriu, 1994 - C. Dimitriu, *Gramatica limbii române expli- cată,* Iași, Editura Virginia, 1994;

DLRM, 1958 - *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958;

Dobrescu, 1997 - I.Dobrescu (coordonator), *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Iași, Mydo Center, 1997;

Dominte, 1985 - C.Dominte, *Interjecția*, în *Limba română con- temporană* (coordonator I.Coteanu),București, Editura Didactică și Pedagogică,

1985;
Dragomirescu, 1963 - Gh.N. Dragomirescu, *Problema locuți- unilor ca obiect al analizei gramaticale*, în LR, 1963, nr. 6;
Draşoveanu, 1980 - D.D. Draşoveanu, *Curs de sintaxa limbii române*, Cluj, 1980;
Draşoveanu, 1997 - D. D. Draşoveanu, *Teze şi antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj, Editura Clusium, 1997;
Drăganu, 1945 - N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii ro- mâne, Bucureşti, 1945;*
Dubois, 1962 - J. Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain,* Paris, 1962;
Duda, 1985 - G.Duda, A. Gurgui, M. Wojcicki, *Dicționar de expresii şi locuțiuni ale limbii române limbii române, Editura Albatros, 1985;*

Enescu, 1959 - G. Enescu, *Analiza logică a conjuncțiilor în limba română,* în RF, 1959, nr. 7;
Ernout,Meillet, 1994 - A.Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire éty- mologique de la langue latine,* Paris, Klincksieck, 1994;
Evseev, 1974 - I.Evseev, *Semantica verbului*, Timişoara,Editura Facla, 1974;
Fischer, 1985 - I. Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, Editura 0tiințifică şi Enciclopedică, 1985;
Florea, 1964 - V. Florea, *Despre flexiunea pronominală*, în LR, 1964, nr. 5;
Florea, 1965 - V. Florea*, Numeralul. Analiză distributivă*, în LR, 1965, nr. 3;
Formarea I - F. Ciobanu, F. Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română, I. Compunerea,* Bucureşti, Editura Aca- demiei, 1974;
Formarea II - M. Avram ş.a. *Formarea cuvintelor în limba ro- mână, II, Prefixele,* Bucureşti, Editura Academiei, 1978,
Frâncu, 1978 - C. Frâncu, *Din istoria numeralului românesc: vechimea formelor paisprezece, şaisprezece, şaizeci,* în LR, 1978, nr. 6;
Găitănaru, 1986 - 0t. Găitănaru *,Probleme ale clasificării nu- meralului în limba română,* în LR, 1986, nr. 5;
Găitănaru, 1987 - 0t. Găitănaru, *Delimitarea numeralului ca parte de vorbire,* în LR, 1987, nr. 5;
Găitănaru, 1993 - 0t. Găitănaru, *Numeralul în limba română. Studiu descriptiv şi istoric,* Piteşti, Calende, 1993;
Găitănaru, 1994, a - *Subiectul şi propoziția subordonată subiectivă*, Piteşti, Tip-Naste, 1994;
Găitănaru, 1994, b - 0t. Găitănaru, *Clasificarea flexionară a pronumelor în limba română,* în LR, 5-6, 1994;
Găitănaru, 1995, a - 0t. Găitănaru, *Contextele diagnostice ale părților de vorbire,* Piteşti, Juventus, 1995;
Găitănaru, 1995, b - *0t. Găitănaru, Pronumele nehotărâte în limba română, în* LL, 1995, nr. 1;
Găitănaru, 1995, c - 0t. Găitănaru, *Descrierea locuțiunilor prepoziționale cu genitivul,* în LR, 1995, nr. 3-4;
Găitănaru, 1996 - 0t. Găitănaru*, Sistemul comparației în romă- na contemporană,* în LR, 1996, nr. 1-6;
Giurescu, 1982 - A. Giurescu, *Elemente de morfosintaxă roma- nică,* Bucureşti, Editura Universității, 1982;
Goga, 1965 - E. Goga, *Situația genului neutru în limba română actuală (Omagiu Rosetti),* 1965;
Golopenția Eretescu, 1965 - S. Golopenția Eretescu, *Delimi- tarea clasei numeralului*, în SCL, 1965, nr. 3;
Gruiță, 1981 - G. Gruiță, *Acordul în limba română*, Bucureşti, Editura 0tiințifică şi Enciclopedică, 1981;
Guillermou, 1962 - A. Guillermou, *Manuel de langue rou-maine*, 1953;
Guțu Romalo, 1965 - V. Guțu Romalo, *Descrierea structurală a verbului românesc,* în SCL, 1965, nr. 3;
Guțu Romalo, 1967, a - *V. Guțu Romalo ,Articolul şi categoria determinării în limba română actuală,* în ELS, 1967*;*
Guțu Romalo, 1967, b - V. Guțu Romalo, *În problema cla- sificării verbelor (Încercare de clasificare sintagma- tică), în ELS,* 1967;
Guțu Romalo, 1968 - V. Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române (substantivul, adjectivul, verbul*), Bucureşti, Editura

Academiei, 1968;
Guţu Romalo, 1973 - V. Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973;
Guţu Romalo, 1980 - V. Guţu Romalo, *Flexiunea numeralului*, în LR, 1980, nr. 2;
Guţu Romalo, 1985 - V. Guţu Romalo, *Limba română contemporană (*I.Coteanu, coordonator*),* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985;
Gramatica,I, 1953 - *Gramatica limbii române,I*, Editura Academiei, 1953;
Gramatica,I,II,1966 - Al.Graur, M. Avram, L. Vasiliu (coordonatori), *Gramatica limbii române*, I, II,Bucureşti, Editura Academiei, 1966;
Graur, 1945 - Al. Graur, *Contribution a l=étude du genre personnel en roumain,* în BL, 1945;
Graur, 1960 - Al. Graur*, Studii de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura Academiei, 1960;
Graur, 1968 - Al.Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1968;
Graur, 1971 - Al.Graur, *Puţină aritmetică*, Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1971;
Graur, 1973 - Al.Graur, *Gramatica azi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973;
Grădinaru, 1974 - Al. Grădinaru, *Încercare de delimitare contextuală a verbelor copulative în limba română,* în PLG,VI, 1974;
Greimas,1963 - J. Greimas, *Analyse du contenu. Comment définir les indéfinis?* în *Études de linguistique appliquée,* Paris, 1963;
Hall, 1965 - R. Hall, *Introductory Linguistics*, Chilton, 1964;
Hazy, 1997 - 0t. Hazy, *Predicativitatea: determinare contextuală analitică,* Cluj, Dacia, 1997;
Hjelmslev, 1959 - *La structure* morphologique,în TCLC, XII, 1959;
Ho□ejši, 1960 - Vl.Ho□ejši, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba română,* în SCL, 1960, nr. 3;
Ho□ejši, 1964 - Vl. Ho□ejši, *A propos des noms ambigenes (neutres) roumains,* în Phil. Prag., 1964, nr. 4;
Ionescu,, 1992 - E. Ionescu, *Manual de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura All, 1992;
Ionescu Ruxăndoiu, 1967 - L.Ionescu Ruxăndoiu*, Generarea construcţiilor cu subiect nedeterminat,* în SCL, 1967, nr. 4;
Iordan, 1937 - I. Iordan*, Gramatica limbii române,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1937;
Iordan, 1954 - I. Iordan*, Limba română contemporană,* Bucureşti, 1954;
Iordan ş.,a. - 1967 - I.Iordan, V. Guţu romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane,* Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1967;
Iordan, Robu, 1978 - I.Iordan, Vl. Robu*, Limba română contemporană,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978;
Irimia, 1976 - D. Irimia*, Structura gramaticală a limbii române. Verbul,* Iaşi, Editura Junimea, 1976;
Irimia, 1987 - D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul,* Iaşi, Editura Junimea, 1987;
Irimia, 1997, a - D. Irimia*, Gramatica limbii române,* Iaşi, Editura Polirom, 1997;
Irimia, 1997, b - D. Irimia*, Morfo-sintaxa verbului românesc,* Iaşi, Editura Universităţii, 1997;
Istoria,I, 1965 - Al Rosetti (redactor responsabil*), Istoria limbii române, I,* Bucureşti, Editura Academiei, 1965;
Istoria, II, 1969 - Al. Rosetti (redactor responsabil)*, Istoria limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1969;
Ivănescu, 1980 - Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române,* Iaşi, Editura Junimea, 1980;
Jacob, 1957 *- Determinare şi individualizare,* în LR, 1957, nr. 3;
Lambrior, 1892 - Al. Lambrior*, Gramatica română,* Bucureşti, 1892;
Lombard, 1954 - Alf lombard, *Le verb roumain*, I, Lund, 1954;

Lombard, 1957 - Alf Lombard, *Le verb roumain*, II, Lund, 1957;
Lyons, 1995 - J. Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică,* Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1995;
Manoliu Manea 1967, a - M.Manoliu Manea, *Schiţă de clasi- ficare structurală a adjectivelor din limba română,* în ELS, Bucureşti, Editura 0tiinţifică, 1967;
Manoliu Manea, 1967, b - M. Manoliu Manea, *Genitivul pronu- melui personal în limba română contemporană*, în ELS;
Manoliu Manea, 1967, c - M.Manoliu Manea, *Substitute şi eco- nomizatori, în PLG, V, 1967;*
Manoliu Manea, 1968 - *Sistematica substitutelor în romāna contemporană standard*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968;
Manoliu Manea, 1993 - M. Manoliu Manea, *Gramatică, pragmasemantică şi discurs*; Bucureşti, Editura Litera, 1993;
Marchand, 1960 - H. Marchand, *Thhe Categories and Types of Present-day English Word-Formation*, Weisbaden, 1960;
Martinet, 1970 - A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura0tiinţifică, 1970;
Meyer Lübke, 1890 - W. Meyer Lübke, *Grammaire des langues romanes,* 1890;
Mihăilă, 1958 , a - Gh. Mihăilă, *Adjective de origine slavă în limba română*, în RS, III, 1958;
Mihăilă, 1958, b - *Câteva verbe româneşti de origine slavă,* în *Omagiu Iordan*, 1958;
Mihăilă, 1971 - Gh. Mihăilă, *Criteriile determinării împru- muturilor slave în limba română*, în SCL, 1971, nr. 4;
Mihăilă, 1973 - Gh. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, Editura Didactică şi 0tiinţifică, 1973;
Mihai, 1963 - C. Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, în SCL, 1963, nr. 2;
Mitran, 1963 - M. Mitran, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv,* în LR, 1963, nr. 1;
Migliorini, 1963 - *B. Migliorini, Saggi sulla lingua del Nove- cento,* Firenze, 1963;
Moise, 1978 - I. Moise, *Construcţii negative cu valoare afirma- tivă în diferite stiluri ale limbii române,* în LR, 1978, nr. 1;
Moise, 1994 - I. Moise*, Studii de lingvistrică românească,* Pi- teşti, Tip-Naste, 1994;
Moisil, 1960 - Gr. Moisil*, Probleme puse de traducerea automa tă - Conjugarea verbelor în limba română scrisă,* în SCL, 1960, nr. 1;
Neamţu, 1980 - G.G. Neamţu, *Flexiunea cazuală a numera- lului*, în LR, 1980, nr. 3;
Neamţu, 1986 - G.G. Neamţu, *Predicatul în limba română,* Bucureşti, Editura 0tiinţifică şi Enciclopedică, 1986;
Neamţu, 1989 - G.G. Neamţu, *Elemente de analiză gramati- cală*, Bucureşti, Editura 0tiinţifică şi Enciclopedică, 1989;
Novac, 1970 - Al. Novac, *Observaţii asupra numeralului fracţi onar în limba română,* în SCL, 1970, nr. 6;
Pană Dindelegan, 1967 - G. Pană Dindelegan, *Tranzitivitate şi diateză*, în SCL, 1967, nr. 1;
Pană Dindelegan, 1974 - G. Pană Dindelegan, *Sintaxa trans- formaţională a grupului verbal în limba română*, Bucu- reşti, Editura Academiei, 1974;
Pană Dindelegan, 1988 - G.Pană Dindelegan, *Substantivizarea prin conversiune*, în, LLR, 1988, nr. 4;
Pană Dindelegan, 1992 - G. Pană Dindelegan, *Sintaxă şi seman- tică,* Bucureşti, Editura Universităţii, 1992;
Pană Dindelegan, 1993 - G. Pană Dindelegan, *Verbele uniper- sonale*, în LLR, 1993, nr. 3,4;
Pană Dindelegan, 1994 - G. Pană Dindelegan, *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, Editura Coresi, 1994;
Paul, 1932 - R. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba ro- mână,* Bucureşti, 1932;
Pavel, 1963 - T. Pavel, *Morfologia pronumelui personal în română,* în SCL,1963, nr. 2;
Pătruţ, 1974 - I. Pătruţ, *Studii de limbă română şi de slavistică*, Cluj, Editura Dacia, 1974;

Pârlog, 1996 - M. Pârlog, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Editura All, 1996;
Pottier, 1962 - B. Pottier, *Systématique des élé de relation*, Paris, 1962;
Puşcariu, 1976 - S. Puşcariu, *Limba română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976;
Racoviță, 1940 - C. Racoviță, *Sur le genre personnel en roumain,* în BL,VIII, 1940;
Rădulescu, 1985 - M. Rădulescu, *Observații asupra unor adverbe de timp provenite din substantive în limba română,* în SCL, 1985, nr.3;
Rădulescu, 1987 - M. Rădulescu, *Despre categoria comparației în limba română,* în LR, 1987, nr. 1;
Rădulescu, 1995 - M. Rădulescu, *Despre regimul sintactic al prepozițiilor şi locuțiunilor prepoziționale*, în LR, 1995, nr. 1;
Rosetti, 1943 - Al. Rosetti, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1943;
Rosetti, Byck,1943 - Al.Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române,* Bucureşti, 1943;
Sala, 1970 - M. Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1970;
Saussure, 1982 - F. de Saussure, *Cours de linguistique générale,* Payot, Paris, 1982;
Săteanu, 1980 - C. Săteanu, *Timp şi temporalitate în limba română contemporană,* Bucureşti, Editura 0tiințifică şi Enciclopedică, 1980;
0erban, 1970 - V. 0erban, *Sintaxa limbii române - curs practic,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970;
Simenschy, Ivănescu, 1981- Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981;
Slave, 1957 - El. Slave, *Prezumtivul*, în SG,II, 1957;
Stati, 1954 - S. Stati, *Verbe reflexive construite cu dativul*, în SCL, 1954, nr. 1-2;
Stati, 1967, a - S. Stati, *Sintagma şi locul ei în structura limbii*, în ELS, 1967;
Stati, 1967, b - S. Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1967;
Stati, Bulgăr, 1970 - *Analize sintactice şi stilistice,* Bucureşti, Editura Didactică şi pedagogică, 1970;
Stati, 1972 - S. Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1972;
0uteu, 1984,a,b,c -Fl. 0uteu, *Despre diateză*, în LLR, 1984, nr. 2,3,4;
Teodorescu, 1964 - E. Teodorescu, *Adverbe predicative?* în LR, 1964, nr. 5;
Teodorescu, 1965 - E. Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, în LR, 1965, nr. 5;
Teodorescu, 1972 - *Propoziția subiectivă,* Bucureşti, Editura 0tiințifică, 1972;
Teodorescu, 1978 - E. Teodorescu, *Complement al verbului sau auxiliar de persoană?* în LR, 1978, nr.2;
Tiktin, 1945 - H. Tiktin, *Gramatica română*, Bucureşti, Editura Tempo, 1945;
Toşa, 1983 - Al.Toşa, *Elemente de morfologie*, Bucureşti, Editura 0tiințifică şi Enciclopedică, 1983;
Trandafir, 1982 - *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1982;
Trandafir, 1988 - Gh. D. Trandafir, *Observații asupra unor puncte de vedere noi despre categoria comparației* în LR, 1988, nr. 2;
Trost, 1947 - P. Trost, *Qu=est-ce que le vocatif*? în BL,15, 1947;
Vasiliu, 1961 - L. Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române,* în SG, III, 1961;
Vasiliu, 1964 - L. Vasiliu, *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională,* în LR, 1964, nr. 2;
Vasiliu, 1967 - L. Vasiliu, *Asupra definiției prepoziției*, în ELS, 1967;
Vasiliu, Golopenția-Eretescu, 1969 - *Sintaxa transformațională a limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1969;
Vendryes, 1920 - J. Vendryes, *Le language*, Paris, 1920;

Vianu, 1968 - T. Vianu, *Studii de stilistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1968;
Vraciu, 1980 - A. Vraciu, *Lingvistică generală şi comparată,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980;
Wald, 1967 - L. Wald, Cu privire la crearea opoziţiei nume - verb, în PLG, V, 1967;
Zdrenghea, 1956 - M. Zdrenghea, *În legătură cu vocativul*, în LR, 1956, nr. 6;
Zdrenghea, 1960 - M. Zdrenghea, *Este vocativul un caz*? în SCL, 1960, nr. 3;
Zdrenghea, 1972 - M. Zdrenghea, *Limba română contemporană,* Cluj, 1972;
Zugun, 1983 - P. Zugun, *Cuvântul. Studiu gramatical,* Bucureşti, Editura 0tiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

CUPRINS

Consilier editorial: Nicolae Oprea
Tehno. comp. : M. Găitănaru
Bun de tipar: ianuarie, 1998
ISBN: 973-97680-3-2
SC TIP-NASTE SRL PITE0TI